

BENİM AİLEM

(Atatürk'ün Saklanan Ailesi)

Yrd. Doç. Dr. Ali Güler

Halk
K
itabevi

Yayıncı Sertika No: 17111

Kitap Adı: BENİM AİLEM (Atatürk'ün Saklanan Ailesi)

Yazar: Yrd. Doç. Dr. Ali GÜLER

Genel Yayın Yönetmeni: Hulusi Koray

Editör: Neriman Şimşek

Bilgisayar Uygulama: Yılmaz Basım

Kapak Tasarım: Ece Dur

İç Tasarım: Ece Dur

Baskı - Cilt: Alioğlu Matbaacılık Ltd. Şti.

Orta Mahallesi Fatin Rüştü Sokak

No: 1/3A Bayrampaşa/İstanbul 0 212 612 95 59

Matbaa Sertifika No:11946

ISBN: 9786059828710

© Kitabın telif hakları, Yılmaz Basım'a aittir.

Yayın evinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Yılmaz Basım® 2015

Topçular Mah. Gürbüzler Cad. Şehit Kubilay Sok. 8/A Eyüp /İSTANBUL

Tel: 0 212 674 60 60 Faks: 0 212 501 24 91

www.yilmazbasim.com e-mail: info@yilmazbasim.com

BENİM AİLEM

(Atatürk'ün Saklanan Ailesi)

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜLER

İstanbul, 2015

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜLER

1962'de Karaman'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Karaman'da yaptı. 1979 yılında Karaman Lisesi'nden; 1984'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'ndan mezun oldu.

Aynı Fakülte'de okurken 1982 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı adına “askeri öğrenci” oldu. 1984-1988 yılları arasında Elektronik Astsubay Hazırlama Okulu Komutanlığı (Mamak / ANKARA)'nda; 1988-2002 tarihleri arasında 14 yıl Kara Harp Okulu Komutanlığı (ANKARA)'nda; 2002-2004 tarihleri arasında Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi Komutanlığı (ANKARA)'nda; 2004-2005 tarihleri arasında Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Müze Kısım Amirliği (Harbiye/İSTANBUL)'nde görev yaptı. Dr. Öğ. Albay rütbesinde iken, 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla kendi isteğiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nden emekli oldu. Halen Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü bünyesinde “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersleri” vermektedir.

Ali Güler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Yüksek Lisans (1984) ve Doktora (1993) yaptı. 1988-2010 yılları arasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Türk Askeri Tarih Komisyonu Asli Üyesi; 2000-2010 tarihleri arasında Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi (ATAREM) Genel Kurul Üyesi olarak görev yapan Dr. Ali GÜLER, alanı ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında çok sayıda konferans vermiş, çok sayıda televizyon programına katılmıştır.

Anıtkabir Derneği Yönetim Kurulu ve Bilim Kurulu üyesi olan Ali Güler, **Anıtkabir Dergisi** ile **Düşünce ve Tarih Dergisi**'lerinin Genel Yayın Yönetmenliği görevlerini yürütmektedir.

Türkiye'deki Gayrimüslimler (Rumlar, Ermeniler, Yahudiler), Türk-Yunan İlişkileri, Atatürk, Atatürkçülük ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi alanlarında eser sahibi olup, bu konularla ilgili makaleleri çeşitli akademik ve askeri dergilerde yayınlanmıştır. Başta, Genelkurmay Başkanlığı'nın düzenlediği "Askeri Tarih Seminerleri" olmak üzere birçok bilimsel toplantıya davetli veya görevli olarak katılmış ve bu toplantılarda bilimsel bildiriler sunmuştur.

Evli ve iki çocuk babası olan Ali GÜLER'in yayınlanmış bazı kitapları şunlardır:

- *Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2001.
- *Atatürk ve Cumhuriyeti Anlamak (Makaleler ve İncelemeler)*, Truva Yayınları, İstanbul 2010.
- *Atatürk'ün Saklanan Şeceresi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- *Atatürk'ün Son Sözü: Aleykümesselâm*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- *Dehanın Kodları (Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçler ve Birikim)*, Truva Yayınları, İstanbul 2010.
- *Sarı Mustafa'm (Atatürk'ün Az Bilinen Yönleri)*, Truva Yayınları, İstanbul 2010.
- *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.
- *"Emrinizdeyim Paşam!" Kâzım Karabekir (Soyu, Ailesi, Ata Yurdu ve Kişiliği)*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 2015.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	7
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15
NİÇİN SAKLANAN AİLE?	15
Atatürk'ün Anlatılamamasının Siyasi, Sosyal Sebepleri.....	15
Atatürk'ün Anlatılamamasının Psikolojik Sebepleri.....	18
"Seçilmiş Travma Kavramı"	19
"Seçilmiş Zafer Kavramı"	20
Türk Kimliği "Seçilmiş Zaferlere" Dayanır, Ama.....	21
Milli Mücadele: "Seçilmiş Travma"yı Atatürk'le	
"Seçilmiş Zafer"e Dönüştürmek	22
Yanlışların Temel Kaynağı: Karizmatik	
Kurtarıcının Yası Tutulamadı	23
BİRİNCİ BÖLÜM	
İDDİALAR, YALANLAR, UYDURMALAR	25
"Atatürk'ün Arnavut, Sırp, Slav Asıllıdır"	25
"Atatürk'ün Yahudi Dönmesi (Sabatayist)'dir"	27
"Şems Efendi Okulu'nda Sadece	
Dönme/Sabatayistlerin Çocukları Eğitim Görüyordu"	32
"Efendi Sözcüğü Etrafında Oluşturulan	
Dönme/Sabatayist'lik Şüpheleri"	36

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE HAKKINDAKİ GERÇEKLERİN BELGELERİ 47

Askeri/Resmi Belgeler.....	48
Maaş Bağlanma Belgesi	49
Resmi Yardım Belgeleri.....	50
Vasiyetnameler.....	51
Nüfus Kayıt Belgeleri.....	52
Evlenme/Boşanma Belgeleri	52
Diğer Belge ve Anılar.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BABA ALİRIZA EFENDİ 55

Soyu.....	55
Baba Ocağı: Kocacık	57
Ailesi.....	58
Hayatı (1841 - 23 Mayıs 1886)	60
Evliliği ve Çocukları	64
Hastalığa ve Ölümü	66
Mezarı: Horatacı (Sultan) Süleyman Efendi Ya Da	
Sinan Paşa Camii (Rotonda)	67
Sinan Paşa Kimdir?	69
Horatacı (Sultan) Süleyman Efendi Ya Da	
Sinan Paşa Camii (Rotonda)'nın Serüveni.....	71
Kişiliği.....	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANNE ZÜBEYDE HANIM 77

Soyu.....	77
Ailesi.....	78
Birinci Evliliği.....	81
İkinci Evliliği: Ragıp Bey Kim?.....	83
Ragıp ve Ailesi.....	87
Selanik'te.....	91
İstanbul'da.....	92
Ankara'da.....	99
Ölümü ve Cenaze Töreni.....	102
Gazi Mustafa Kemal Paşa Annesinin	
Vefatını Eskişehir'de Öğreniyor.....	106
Zübeyde Hanım'ın Ölüm Tarihi.....	109
Mustafa Kemal Paşa Taziyelere Cevap Veriyor.....	110
Mustafa Kemal Annesinin Mezarı Başında.....	113
Zübeyde Hanım'ın Mezarı ve Ferik Hacı Osman Paşa Camii.....	116
Mezarı Hakkında Bir Hatıra.....	117
Hayır İşlerine Bir Örnek: Darüşşafaka'ya Yardım.....	119
Vasiyetnamesi.....	122
Ana - Oğul Arasında Örnek Bir İlişki	

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARDEŞLER VE MAKBULE HANIM..... 131

Atatürk'ün Kardeşleri.....	131
Atatürk'ün Makbuş'u : Makbule Hanım	
Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği.....	133
Evlilikleri.....	135
Selanik'ten İstanbul'a.....	136
Atatürklü Yıllar.....	137
Atatürksüz Yıllar.....	138
Yeni Bir Belge İle Ortaya Çıkan Sır :	
Makbule Hanım'ın Evlatlıkları.....	139
Hastalığı, Ölümü ve Cenaze Töreni.....	142
Mezarı.....	146
Anıları.....	146

ALTINCI BÖLÜM**MANEVİ ÇOCUKLARI.....149**

Atatürk'ün Çocuk Sevgisi.....	149
Ömer ve İhsan.....	150
Abdurrahim Tunçak.....	151
Afife Hanım.....	152
Nebile (Bayyurt).....	152
Rukiye (Erkin).....	152
Bülent (Nejat) Hanım.....	154
Ayşe (Afetinan).....	154
Sabiha (Gökçen).....	156
Ülkü (Adatepe).....	157
Zühre/Zehra (Aylin) Hanım.....	158
Sığırtmaç Mustafa.....	168

YEDİNCİ BÖLÜM**MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDA169**

Atatürk'ün Nüfus Kayıtları ve Doğum Tarihi Üzerine Tartışmalar.....	169
Aydınlarımızın Derin Hastalığı : "Ben Biliyorsam Yoktur".....	169
Atatürk'ün Nüfus Kayıtları.....	170
Fahri Hemşerilikleri.....	182
Doğum Tarihi.....	183
Yeni Bir Belge ve Doğum Tarihi Tartışması.....	184
Atatürk'ün Karga Kovaladığı Çiftliğin Sahibini Bulduk.....	191
Pembe Boyalı Ev (Tartışmalar, İddialar, Gerçekler).....	199

Selanik: Bir Deha'nın Doğduğu Kent	200
Selanik'in Türk Mahalleleri ve Sokakları.....	202
Ahmet Subaşı Mahallesi.....	204
Aya Dimitriya (Aziz Dimitri) Caddesi.....	207
Apostolos Pavlos (Apostolu Pavlu) Caddesi (veya Sokağı)	208
Apostolu Pavlu'ya "Atatürk Sokağı" Adı Veriliyor.....	209
Mustafa Kemal'in Doğduğu Pembe Boyalı Evin Hikayesi	210
Selanik Atatürk Evi Yenileme Çalışmaları (2012)	217
Son Günlerde Yeni Bir Tartışma: Mustafa Kemal'in Doğduğu Ev Langada (Lankaza)' da mı?	219
Gül Karabuda İle Selanik ve Atatürk Evi Üzerine	223
"Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen Selanik Atatürk Evin'de (17 Haziran 1938)	227
Atatürk'e Nasıl Manevi Evlat Oldu?	227
"Gökçen" Soyadını Atatürk Verdi	228
Bir Türk Kızı Havacı Oluyor.....	229
Sabiha Gökçen'in Vefatı ve Cenaze Töreni	231
Balkan Turu ve Selanik Atatürk Evi'nde Balkan Turu Öncesi Atatürk'le Görüşme "Selanik'e Git, Doğduğum Evi Gör, Dönüşte Bana Anlat"	233
Gökçen Balkan Turu'na Başlıyor	235
Sabiha Gökçen'in Atina ve Selanik Ziyaretlerinin Yunan Basınındaki Yankıları	240
Gökçen Dönüşte Atatürk'ün Huzuru'nda	241
Sabiha Gökçen'in Balkan Turu Kronolojisi	242

KAYNAKLAR	245
------------------------	------------

BELGELER	257
-----------------------	------------

FOTOĞRAFLAR	295
--------------------------	------------

ÖNSÖZ

Günümüz Türkiye'sinde maalesef hastalıklı bir tarih anlayışı ile pek çok şey çarpıtılmakta, insanımızın özellikle de gençlerimizin kafaları karıştırılmaktadır. Bu hastalıklı zihniyetin sahipleri, tarihimize ait ne varsa tamamını günlük siyasi menfaatlerinin birer parçası haline getirmişler ve yalan yanlış bilgilerle kullanmaya başlamışlardır. Ne tarih biliminin kural ve kaidelerine uyulmakta, ne de en basitinden insan olmanın gerektirdiği asgari değerlere itibar edilmektedir.

Tarihimize, kültürümüze, inançlarımıza kısaca Türk milletini millet yapan ne kadar değer varsa tamamı siyasi çıkar uğrunda heba edilmiştir ve edilmektedir. Elbette Cumhuriyet ve esasları ile onu kuran iradeyi temsil eden, kurucu kahramanımız Mustafa Kemal Atatürk de bu hastalıklı zihniyetin hedefi durumuna getirilmiştir.

Belgesiz veya masa başında uydurulan sahte belgelerle Atatürk ve ailesi saldırı altına alınmış, Türk milletinin önemseydiği değerler bakımından Atatürk yıpratılmaya çalışılmıştır. Bir atasözümüzde belirtildiği gibi “*Yel kayadan ne alır?*” Denilebilir. Evet! Yel kayadan bir şey eksiltmez. Fakat bu hastalıklı zihniyetin ürettiği yalanlarla mücadele edilmesi de şarttır. Mücadeledeki strateji, doğruların insanımıza anlatılması olmalıdır. Gerçekler anlatılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı işte tam da budur. Gerçek belgelerle Atatürk'ün ailesi ortaya konulacaktır. Son yıllarda çıkan bazı kitaplarımızda ve bu eserimizde “*saklanan*” kavramını kullanıyoruz. Burada kastedilen Atatürk'le ilgili belgelerin, bilgilerin “*gizlenmesi*” değildir. Tarihi bir kişilik olarak

önümüzde duran Atatürk'ün olduğu gibi anlatılmamasına veya anlatılamamasına bir vurgu yapılmaktadır. Amacımız bu hastalıklı anlayışa hizmet eden mevcut Atatürk anlatımına tepki göstermektir. Gerçek Atatürk'ü anlatma gerekliliğine güçlü bir vurgu yapmaktır. Gerçek Atatürk'ün Türk milletinden saklanması işaret etmektir.

Ya bilgisizlikten ya da bilinçli bir şekilde yıllarca tarihi kişilik olarak kendi geçmişinden, kültürel çevresinden ve milletinden kopartılmış başka bir Atatürk, adeta “*sanal*” bir Atatürk anlatılmıştır. Sonuç ortadadır. Bizim çalışmalarımızın önemli bir işlevi de bu “*saklanmışlığı*” ortadan kaldırıp, gerçek Atatürk'ü kitlelerle buluşturarak hastalıklı zihniyete gereken cevabın verilmesidir.

Bu vesile ile şunu da belirtelim ki, ilk defa bu eserde kullanılan arşiv belgeleriyle Atatürk'ün özgeçmişinde, aile tarihinde eksik olan pek çok önemli konu açıklığa kavuşturulmuştur. Elbette eser, Atatürk'le ilgili tüm az bilinen veya bilinmeyen hususları aydınlatma ve mükemmellik iddiasında değildir. Yeni belgelerle, yeni bilgilerle, yeni tanıklıklarla Atatürk çalışmalarının gelişeceği tabiidir.

Bu eser uzun yıllardır yaptığımız konuyla ilgili çalışmaların sonucu mahiyetindedir. İsimlerini burada sayamayacağım birçok insanın önemli katkıları olmuştur. Hepsine teşekkür ederim. Esas teşekkür Eşim A. Hülya Güler ve kızlarım Vuslat ve Ezgi'nindir. Çünkü onlar benimle birlikte meşakkatli bir çalışma sürecinin bütün yükünü çekmektedirler. Bu tatlı çileyi benimle birlikte paylaştıkları için kendilerine şükranlarımı sunarım.

Eserin baskısını gerçekleştirerek kamuoyu ile buluşmasını sağlayan başta Sayın Hüsnü Yamak olmak üzere Yılmaz Basım Yayım çalışanlarına teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜLER

Cevizlidere / Ankara, Ağustos 2015

GİRİŞ

NİÇİN SAKLANAN AİLE?¹

Atatürk'ün Anlatılamamasının Siyasi, Sosyal Sebepleri

Türkiye’de gerçek Atatürk’ü anlamamız maalesef bugüne kadar mümkün olamadı. Bunun birçok nedeni var elbette. Fakat özellikle iki kesim ve onların tutumu Atatürk’ü anlamamızı zorlaştırmış veya engellemiş görünüyor. Bunların bir kesimi “Atatürkçü” geçinerek, kendi kafalarında ürettikleri bir başka Atatürk’e sahiplendiler. Milletimizin önüne “işte Atatürk budur” diyerek çıktılar. Bunların anlattığı ve dayattıkları Atatürk, “*soyca Türk olmayan bir aileden gelen, dinsiz, ateist çizgide inançsız, ayyaş, militarist, diktatör, en yakın arkadaşlarını bile öldürtmekten çekinmeyen gözü dönmüş katil*” şeklindedir. Son yıllara kadar medya, sinema, tiyatro, müzik, moda sektörlerinde tek egemen olan bu kesim mensupları genellikle Türk milli kültür değerlerine uzak dururlar. Bunlar, kendi ideolojik görüşlerini ve tarihsel sayıklamalarını Atatürk’e giydirecek yıllarca pazarladılar. Atatürk’ün üzerinden İslâm/din konusunda yüzeysel, sıradan, çarpık ve maksatlı düşüncelerini yaymaya çalıştılar.

İkinci kesim ise baştan beri Atatürk’e, düşüncelerine ve onun eserine karşı olan, ideolojik bakımdan kendilerini “İslâmcı” diye tanımlayan kesimdir. Esasında bunlar; ağırlıklı olarak gerçek Hazreti Muhammed’in insanlığa tebliğ ettiği Kuran İslâmını

¹ Araştırmamızın bu başlığı altındaki bilgiler kısmen şu makalemizden alınmıştır: Ali Güler, “Atatürk İle Aldatanlar, Ailesinin ve Kendisinin Saklanan Türklüğü”, *Kutlu Sesleniş Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Sayı: 75 (2010), s. 16-22.

değil; Prof. Dr. Nadim Macit'in ifadesiyle küresel güçlerin politikaları ve stratejik çıkarları doğrultusunda "üretilen", Osmanlı Devleti'nin çöküşünde İngiliz destekli Teali İslâm Cemiyeti'nin, günümüzde ise "ayarlı İslâm"ın (Moderate İslâm)² sözcüleridir. Bu grupta yer alanlar diğerlerinin tersine "dini/İslâm'ı" referans aldıklarını ifade etmelerine rağmen, gerçekte "din/İslâm üzerinden ve dini/İslâmî değerler ve semboller üzerinden siyaset yapanlar"dır. Bunlar, Atatürk'ün çağdaşlaşma faaliyetleri ile birlikte "yeraltına" inmiş, çok partili hayatla birlikte tekrar "yerüstüne" çıkmış ve son yıllarda diğer kesimin egemenliğindeki bazı alanları da ele geçirmişlerdir. Bu ikinci kesim mensuplarının Türk milletine anlattıkları Atatürk de "*annesi genelev kadını, neseb-i gayri sahih, dinsiz, imansız, ayyaş, uçkuruna düşkün, zalim bir diktatör, deccal, paraya düşkün*" şeklindedir.

Bu iki kesimin Atatürk ve Atatürkçülük konusundaki yaklaşımları birbirlerine ters imiş gibi görünse de; yani bir kesim "Atatürkçü", diğer kesim de "Atatürk karşıtı/düşmanı" gibi görünse de esasında bunlar daima birbirlerini beslemişler ve birbirlerini büyümüşlerdir. Yani birinin varlığı, söylemleri ve eylemleri diğerinin de varlık nedeni olmuştur. Zıt gibi görünen bu iki kesim, tersinden birbirine komşudurlar. Tarihi, siyasi ve fıkri duruşları farklı gibi gözükse de aynı amaca hizmet etmektedirler.

Türk milleti özellikle bu iki kesimin dayatmaları arasında sıkıştırılmış ve kendi öz evladını tanımaktan uzak kalmıştır. Bunların elinde Atatürk zamanla "törenselleşen bir meta" haline getirilmiş, Onun büstlerini dikerek, On Kasımlarda selam durup, ağlayarak Atatürkçü olacağımız zannedilmiştir. Çocuklarımıza yıllarca Atatürk çocukluğunda dayısının tarlalarından kargaları nasıl kovaladıysa; yurttan işgalci düşmanları da kargalar gibi kovaladığı anlatılmıştır. Mesela, cenaze namazının kılınıp kılınmadığını veya annesinin ikinci evliliğini anlatmak; Atatürk'ün bir insan olarak manevi dünyasının nasıl olduğunu belgelerle ve anılarla ortaya koymak kimsenin aklına gelmemiş; bu konular kargalar kadar ilgi görmemiştir!

² Bu konuda geniş bilgi için bakınız: N. Macit, **Öteki Din, Üretenler ve Yönetenler**, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, I-XI., 1-412 s.

Belirtilen kesimler yıllarca hem “yavuz hırsız” hem de “ev sahibi” rolü oynamışlardır. Bir taraftan millete gerçek olmayan bir Atatürk ile içi boşaltılmış bir Atatürkçülük anlatılmış; bir taraftan da “resmi ideoloji gerçekleri saklıyor” denilerek devlet suçlanmıştır. Çelişkili vizyona dayanan bu yöntemin tarafları bazen “millet değerleri adına Atatürk’e karşı çıktıklarını” söylemiş; bu yöntem eskiyince “Cumhuriyetin batıcı olduğu” ileri sürülerek “devleti bağımlılıktan kurtarmak gerektiği” yalanı ortaya atılmıştır. Herhangi bir zeminde ve siyasi alanda etkin olunca da reddettiklerini özgürlüğün ve kurtuluşun temeli ve esası olarak sunma yolunu tercih etmişlerdir.

Sözün özü, hem sözde “Atatürkçüler” hem de “Atatürk karşıtları” dünyadaki siyasi ve ideolojik gelişmelere bağlı olarak kurgulanmış, sanal, hayali bir Atatürk yaratmışlar ve küresel egemen gücün ideolojik değerlerini Atatürkçülük olarak pazarlamışlar; gerçek Atatürk’ü, düşüncelerini ve eserini, Türk milletinden “saklamışlardır.” Yarattıkları sanal Atatürk’ü ve Atatürkçülüğü de Türk milletinin benimsemesini istemişlerdir. Halbuki, gerçekte ne Gazi Mustafa Kemal Atatürk bunların anlattığı gibi birisidir; ne bunların anlattığı Atatürk’ü Türk milletinin benimsemesi mümkündür.

Okuyucular bu eserde Atatürk’e atılan bazı iftiraları, yalanları, uydurmaları ve bunların cevaplarını bulacaklar. İnaniyoruz ki, Türk Milleti tarih boyunca Türklük ile ilgili en güzel ve en derin sözleri söylemiş bulunan ve Türk Milliyetçiliği fikir sistemi üzerinde yükselen yeni bir Türk Devletini kuran Büyük Atatürk’ü ve ailesini daha yakından tanıma fırsatı bulacaklardır.

Burada bazı temel tespitleri yaparak konuya girmemizde fayda vardır.

1. Bugün bilim adamı olarak, akademisyen olarak M. Kemal Atatürk’ün özel yaşamı hakkında bilmediğimiz bir konu yoktur. Genel çerçeve tamamlanmıştır. Yeni bulunan veya bulunacak belgeler bazı eksik bilgileri tamamlayacaktır.

2. Gayretimiz, Atatürk'ü büyötmek veya bir başkasını küçölmek değıldir. Tarihi gerçeklikleri, bu árada Atatürk'ü olduğı gibi insanımıza anlatmaktır.

3. Atatürk karşıtları/düşmanları ile şimdiye kadar yapıla geldiğı gibi sadece “hukuki” mücadele ile yetinmek yeterli değıldir. Bunun yeterli olduğunu zannetmek en büyük gaflettir. Bu elbette yapılmalıdır. Fakat esas mücadele “fikri” zeminde yürütölmelidir. Bir Atatürk karşıtını “Atatürk'ü Koruma Kanunu” kapsamında yargılayıp cezalandırmakla iş bitmiyor. Esasen bundan daha da önemli olan, böyle kimselerin düşönceleriyle mücadele edilmesidir. Yani doğırlar eğıtim sistemi ve medya aracılığı ile halkımıza anlatılmalıdır.

4. Atatürk “törensels bir meta” olmaktan çıkartılmalı, önce insani boyutuyla anlatılmalı, sonra düşönceleri ve eserleri onun üzerine bina edilmelidir. “En büyük” diye başlayan ve bir heyula yaratan, temelsiz ve desteksiz Atatürk imajına son verilmelidir. Onun da bizim gibi bir insan olduğı, fakat vasat insanlara göre yetenekleri ve üstönlükleri olan bir deha olduğı aşama aşama işlenmelidir.

5. Bugönkü orta halli bir Müslöman Türk ailesi ve onların çocukları hangi milli manevi değıerlere dayanıyorsa; içinden çıktığı ailenin soyu, dayandığı kültörel ve manevi ortam, aldığı eğıtim ve özel hayatı itibarıyla Atatürk de aynı milli ve manevi değıerlere dayanmaktaydı. Dolayısı ile Türk Milletini “millet” yapan değıerlerle bütönlüşmiş bir Atatürk gerçeğı vardır ve bu millete bu Atatürk anlatılmalıdır.

Atatürk'ün Anlatılamamasının Psikolojik Sebepleri

Şöphesizdir ki, insan olarak Atatürk'ün ve onun düşöncelerinin anlatılamamasının (veya yanlış anlatılmasının) sebepleri, yukarıda bahsettiğimiz yanlışların toplamından ve üç kesimin tavrından ibaret değıldir. Konunun bir de politik-psikolojik boyutu bulunmaktadır.

Bu nedenle Atatürk'ü doğıuran ortamın ve Türk milletinin psikolojik durumunun da dikkatli bir şekilde incelenmesi lazımdır. Çünkü, bundan sonraki “doğıru Atatürk” imajının

oluşturulması aynı zamanda bu psikolojik boyutun bilinmesine bağlıdır. Konunun Türkiye’de en önemli ismi Prof. Dr. Abdülkadir Çevik Hoca’nın³ gündeme taşıdığı iki kavram; “seçilmiş travma” ve “seçilmiş zafer” kavramları açısından soruna bakıldığında yanlışlarımızın daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

“Seçilmiş Travma” Kavramı

Bir olayın seçilmiş travma özelliğini kazanması için bu olayı yaşayan grubun ya da ulusun, bu ulusu oluşturan bireylerin, olayla ilgili kayıp duygularını ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkması gereken “yas duyguları”nı yaşayamaması gerekmektedir. Kayıpla ilgili acı ve yas yaşandığında, travmanın etkileri sonuçlanır ve seçilmiş travma oluşmaz. Ancak, bu kayıp ve travma kabul edilemeyecek kadar ağır ve büyükse, yas tutmak zorlaşır ve komplike hale gelir. Bunun sonucu olarak özellikle büyük gruplar için geçerli olan seçilmiş zaferler ve seçilmiş travmalar yaşantısı, psikolojik bir birikimle nesilden nesile geçerek günümüze değin taşınır... Ancak, yaşanan herhangi bir gerçek acı da olsa hiçbir zaman unutulamaz, hatta çoğu kez abartılı olarak mitleştirilerek (efsaneleştirilerek) sürüp gider. Gerek bireysel düzeyde gerekse toplumsal düzeyde bu tür acılar (seçilmiş travmalar), bu acıyı yaşayan grupların bilincinde ve bilinç dışında paylaşılarak, o grubun özelliğinin ya da kimliğinin içinde yer alır. Travma, kimliğin bir parçası haline gelir...⁴

Burada “seçilmiş travma” kavramı diğer grup tarafından yaratılmış ve grupta yoğun aşağılanma ve mağdur olma duygularının yaşandığı olaylar için kullanılmaktadır. Bu grup, kuşkusuz, mağdur edilmek üzere özellikle seçilmez. Ancak onlar, bu travmanın mental (zihinsel) tasarımını kendi kimlikleri içine, onun kırgınlık ve incinmişlik yaşatan, utanç veren paylaşılmış bilinçdışı savunmalarını nesilden nesile geçirecek şekilde almaktadır. İşte bu anılar, daha sonra etnik kimliğin en hayati belirleyicileri olmaya başlar... Eğer toplum kendisine acı veren,

³ Politik Psikoloji, 3. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2009.

⁴ A. Çevik, a. g. e., s. 17-18.

aşağılandığını hissettiği bu olayların yasını tutup tamamlayamazsa seçilmiş travmaya dönüşür.⁵

“Seçilmiş Zafer” Kavramı

Seçilmiş zafer kavramı, bir grubun üyelerinde başarılı olma ve başka bir grup üzerinde zafer kazanma duygusu yaratan olaylar için kullanılmaktadır. Seçilmiş zaferler grubun kendilik duygusunu beslemekte ve “seçilmiş travmalar” gibi efsaneleşmektedir. Bu olaylar grubun kimliğinin bir parçası olurlar ve kolayca bir kenara bırakılmazlar. İki grup arasında yaşanan ilişkilerde bir olay bir grup için “seçilmiş zafer” olurken diğer grup için “seçilmiş travma”dır. Mesela 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türkler için seçilmiş zafer, Rumlar için seçilmiş travmaların yeniden yaşanıp hatırlanmasıdır. Bazen seçilmiş travmaların seçilmiş bir zafer gibi işlev gördüklerine de şahit olabiliriz...⁶

Hem seçilmiş travmalar hem de seçilmiş zaferler bebeklikten itibaren adeta anne sütüyle beraber çocuk tarafından içine alınır. Bir başka deyişle seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler çocuk büyüdükçe ebeveyninin bilinçli ve bilinç dışı konuşmaları, öyküleri, ninnileri, ritüelleriyle ve daha sonra eğitim ve toplumsal festivallerle, şarkı ve törenlerle insanın iç dünyasına alınmaya devam eder. Bunlar çocukta etnik kimlik duygusunu sarsılmaz bir biçimde pekiştirir ve biçimlendirirler... Toplumların temel kimlik özelliği mağduriyet ve mazlumluk üzerine kurulu olduğunda travmatik yaşantıların seçilmiş travmaya dönüşmesi daha çok mümkündür. Ancak, toplumun kimliği zaferlere ve seçilmiş zaferlere dayalıysa, o toplum büyük bir travma yaşamış olsa bile onu seçilmiş travmaya dönüştüremeyebilir. Hatta travma hiç yaşanmamış gibi toplumun bilinçaltına itilip hatırlanmayabilir...⁷

⁵ A. Çevik, a. g. e., s. 53-54.

⁶ A. Çevik, a. g. e., s. 71.

⁷ A. Çevik, a. g. e., s. 72.

Türk Kimliği “Seçilmiş Zaferlere” Dayanır, Ama...

Sayın Çevik'in önemli eserinden alıntılarla ortaya konulduğu gibi birey kimliğinin de milli kimliğin de oluşumunda, hem nesilden nesile aktarılarak pekiştirilen başarılar, sevinçler (seçilmiş zaferler); hem de yası tutulamamış, yas süreci tamamlanamamış ve nesilden nesile aktarılarak pekiştirilen acılar, üzüntüler, göçler, yıkımlar, parçalanmalar, kaybedilenler (milletler açısından bazen toprak, vatan, bazen devlet) (seçilmiş travmalar) doğrudan etkilidir.

Binlerce yıllık tarihi içinde kurduğu devletlerle ve kazandığı zaferlerle daima başı dik, onurlu ve bağımsız yaşamış Türk milletinin milli kimliğinin oluşmasında “seçilmiş zaferler” önemli bir yer tutar. Türk milletinin “Türk kimliği”nde mağdurluk psikolojisi değil, zafer psikolojisi egemendir. Yakın tarihimizde yaşadığımız en iyi örnek 1915 Çanakkale Zaferi'dir. Çanakkale Zaferi, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi-milli (üniter-ulus) devletini ve bu devletin insan unsurunun kimliğini, kardeşliğini şekillendirecektir.

Bütün bunlara rağmen tarihsel süreçler içinde milletimizin yaşadığı bir takım önemli üzücü hadiseler, çektiği acılar, üzüntüler de Türk milleti açısından seçilmiş travma haline gelmiştir. Seçilmiş zaferlerin çokluğu, tarihsel tecrübe, derinlikli devlet düşüncesi ve tarih boyu “egemen millet” olarak yaşamış olmak milletimizin seçilmiş travmalardan kaynaklanan tepkilerini ortaya koymasını engellemiş olabilir.

Kanaatimizce Türk Milleti bakımından seçilmiş travma olarak nitelendirebileceğimiz en önemli olgu “bölünme, parçalanma ve iç savaş” kaygısı, korkusudur. Türk milletinin tarihini ve psikolojisini bilmeyen veya algılamayan bazı insanların bu kaygıları “paranoya” olarak ifade etmesi, eğer maksatlı değilse cahillikten kaynaklanmaktadır.

Altı yüz yıllık bir imparatorluğu, cihan devletini I. Dünya Savaşı sonucunda kaybettik. Çöken, dağılan bir büyük devletin bütün yükünü Anadolu Türklüğü olarak omuzladık. Bu ağır bir travma idi. Çünkü, 1700'lerden itibaren vatan saydığımız toprakları kaybettik. Kafkasya'dan Balkanlardan milyonlarca

insan Anadolu'ya göç etti. Balkan Savaşları'ndan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar toplam beş milyona yakın insan Anadolu'ya geldi. 1871 Yunan İsyanı'ndan 1921 Milli Mücadele'ye kadar geçen yüz yılda yaklaşık beş milyon insanımızı kaybettik, bir o kadar insanımız da sürüldü, yerinden yurdundan edildi. Bu süreçte dağılan, parçalanan binlerce aile oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda seferberlik çağrısı ile 14 ile 46 yaş arası yaklaşık üç milyon insanımız askere alındı. Savaş sonunda bunların üçte biri evine dönemedi. Yani savaşta bir milyon insanımızı kaybettik.

Milli Mücadele: “Seçilmiş Travma”yı Atatürk’le “Seçilmiş Zafer”e Dönüştürmek

Bunların üzerine toplumsal boyutta çok büyük bir kayıp ve buna bağlı yas tepkileri ve depresyon yaşanmaya başlamıştır. Göçler ve işgaller sırasında bireysel ve toplumsal boyutta onur kırıcı ve kendilik saygısını zedeleyen bu travmatik olaylara, ekonomik çöküntü ve yoksulluk da eklenince toplumsal ıstırap bir kat daha artmıştır. Milli Mücadele sürecine bu ortamda girilmiştir. Türk milleti, bu acıyı bir an önce ortadan kaldırıp tersine döndürebilecek bir lider bir kurtarıcı ihtiyacındadır. Böyle bir sosyal, ekonomik ve psikolojik çöküntü içindeyken toplumun bu ihtiyaçlarını iyi sezebilen bir karizmatik lider, Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı silah arkadaşlarıyla birlikte ve Türk milletini arkasına alarak başlatır. Kurtuluş Savaşı'nın bütün yokluklara ve zorluklara rağmen başarılmasında yaşadığı acılardan bir an önce kurtulmaya çalışan halkın psikolojisinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Atatürk'ün karizmatik kişiliği ile özdeşleşmek acılar içindeki Türk milleti için önemli bir çıkış ve kurtuluş yolu olmuştur. Lider olarak Atatürk toplumun bu beklentisini iyi görmüş ve idealindeki devrimleri art arda gerçekleştirme imkan bulmuştur. Bu sayede toplumun “kendilik saygısı” ve “kendine güveni” yenilenmiştir. Onuncu Yıl Marşı'nın sözlerinin her bir dizesinde bunun izlerini açıkça görebilmekteyiz.⁸

⁸ A. Çevik, a. g. e., s. 122-123.

Yanlışların Temel Kaynağı:

Karizmatik Kurtarıcının Yası Tutulamadı

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ilgili kayıp ve kazançlara bağlı yas süreci tam olarak yaşanmadan, Cumhuriyet'in kurucu liderini, Atatürk'ü kaybetmesi yeni bir yas sürecini başlatmıştır. Çocukluk çağındaki bir kimsenin babasını kaybetmenin ne kadar acı ve tahammülü zor bir durum olduğu açıktır. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'yle özdeşleşip bütünleşmeye çalışan toplum için Atatürk'ün ölümü de kabul edilmesi oldukça zor bir yas süreci başlatmıştır. Atatürk'ün ölümüyle başlayan yas süreci 1980'li yılların ortalarına kadar sürmüş ve toplum her 10 Kasım'da o yası tekrar tekrar yaşamıştır. Yas süreci tıkandığı için Atatürk gerçek kimliği ile toplumun zihinsel ve duygusal dünyasına yerleştirelememiştir.

Atatürk'ün toplumun yüreğinde içselleştirilememesi sonucu, Atatürk genel olarak heykellerde ve resimlerde yaşatılmıştır. Oysa yası tutulup tamamlanabilseydi, o zaman, Atatürk misyonu ve değerleriyle toplumun içinde var olmuş ve yaşatılmış olacaktı. Bu sürecin tamamlanamamasında toplumun henüz kaybı kaldıracak güçte olmaması yanında kaybın büyüklüğü de önemli bir rol oynamaktadır. 1980'lerin ortasından itibaren 10 Kasım törenleri bu kaybı yaşamak ve sürekli yas içinde olmak yerine Atatürk'ün toplumun psikolojik dünyasında anılaştırılması sürecini başlatmıştır. Artık Atatürk kendisinin de ifade ettiği gibi *“benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.”* Burada Türkiye Cumhuriyeti, kuşkusuz, kendisinin varlığını temsil etmektedir. Ancak, bir yanda büyük kaybın yası tutulmaya çalışılırken, bir yanda da bu boşluğun nasıl doldurulacağı arayışları ve bu arayış sürecinde Osmanlı geçmişimiz ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sorgulanması ve araştırılması da toplumun gündemini oluşturmaya başlamıştır.⁹

Şu halde politik-psikoloji bakımından günümüzde görülen “romantik ve mukaddes Osmanlıcılık” düşüncesi ve

⁹ A. Çevik, a. g. e., s. 126-127.

“üfürükçü tarihçilik anlayışı” ile Atatürk’e ve Cumhuriyet değerlerine saldırmanın kaynağı işte oluşan bu “boşluk” tur. Buradan sağlıklı bir tarih bilincinin çıkacağını zannetmek hatadır. Doğru tarih bilinci, tarihimize önyargılar ve ideolojik tavırlardan arınmış, akılcı/bilimci bir şekilde bakılması ile oluşacaktır. Bunun için de doğru belge ve bilgiye ihtiyaç vardır.

Bütün çalışmalarımızda yapmaya çalıştığımız gibi bu çalışmamızda da doğru belgelere dayalı olarak Atatürk’ü ve ailesini anlamaya çalışacağız. Önce konuyla ilgili iddialara bakalım:

BİRİNCİ BÖLÜM

İDDİALAR, YALANLAR, YANLIŞLAR, UYDURMALAR

“Atatürk Arnavut, Sırp, Slav Asıllıdır”

Salih Bozok'un oğlu Cemil Bozok'un bir iddiasından ve bu iddianın araştırılmadan doğru kabul edilmesinden hareketle Atatürk'ün ailesinin “Arnavut, Sırp ve Slav asıllı” olduğu ve “ailenin Türkçeyi sonradan öğrendikleri” iddia edilmiştir. Bu asılsız iddianın sahibi, ülkemizde devlet katında da hayli itibar gören İngiliz Gazeteci Andrew Mango'dur. İçerisinde Atatürk'ün biyografisi hakkında pek çok yalanı, yanlış ve uydurmayı barındıran kapsamlı kitabında¹⁰ konumuzla ilgili olarak şunları yazıyor:

“Ali Rıza Efendi'nin kendisinden yirmi yaş küçük karısının adı Zübeyde idi ve babası Sofuzade Feyzullah Ağa, Selanik'in doğusundaki küçük Langaza (şimdi Langadha) kasabasında çiftçilik ve ticaret yaparak yaşamını sürdürüyordu...

Feyzullah Ağa'nın ailesi Vodina (şimdi Yunan Makedonyasında Edhessa) kenti yakınlarından gelmişti. Dindar bir ailenin oğlu anlamındaki Sofuzade soyadı Zübeyde ile Ali Rıza'nın atalarının birbirine benzediğini gösteriyor. Atatürk'ün uzak bir akrabası ve sonraları yaveri olan Salih Bozok'un oğlu Cemil Bozok, hem Ali Rıza hem de Zübeyde'nin ailesiyle akraba olduklarını iddia etmiştir. Bunun anlamı Atatürk'ün babasıyla annesinin aralarında da akrabalık bağları olduğudur. Ayrıca Cemil Bozok, baba tarafından dedesi Sefer Efendi'nin Arnavut kökenli olduğunu da söylemektedir. Bu bilgi Atatürk'ün de etnik kökeniyle ilgili olabilir.

¹⁰ A. Mango, **Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Türkçe Çeviri: Füsun Doruker, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, 1-750 s. Kitabın orijinal ilk baskısı: **Atatürk-The Biography of the Founder of Modern Turkey**, John Murray Publishers, 1999.

Atatürk'ün annesi, babası ve bütün akrabalarının anadil olarak Türkçe konuşmaları atalarının hiç değilse bazılarının Türkiye'den gelmiş olduğunu gösteriyor. Çünkü bu yörede, Türkiye ile hiçbir etnik bağı olmayan Arnavut ve Slav kökenli Müslümanlar en azından kendi topraklarında yaşarken Arnavutça, Bulgarca ya da Sırp-Hırvatça konuşurlardı. Yine de Atatürk görünüm olarak yerel Arnavutlara ve Sırlara benziyordu. Tıpkı annesi gibi mavi gözlü, sarı saçlıydı. Baba tarafından dedesinin lâkabının "Kırmızı" olması, onun da sarı saçlı olduğunu gösteriyordu. Türk etnik milliyetçiliğine sarıldıktan sonra Atatürk, Atalarının Türklerin fethinden sonra Balkanlara yerleşen Türk göçebeleri (Yörükler) olduğunu öne sürmüştü. Göçer Yörükler genellikle padişahlar tarafından hem yeni ele geçirilen toprakları savunmaları hem de bu yola gelmez aşiretlerden uzak kalmak için oralara gönderilmişlerdi. Ama Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın bu Türk Yörüklerinin soyundan geldiğini gösteren hiçbir kanıt yok. Belki de Atatürk'ün Türk kökenli olduğu konusundaki iddiasını desteklemek için Türk Yörüklerinin mavi gözlü, sarı saçlı oldukları ileri sürülmüştü. Harp Okulu'ndaki arkadaşlarından birive sonraları ona muhalif olan (Alb. "Ayıcı") Arif, Anadolu'nun ortasındaki Karakeçili aşiretinin önde gelen ailelerinden birinin oğluydu ve neredeyse kardeşi denecek kadar Atatürk'e benziyordu. Her şeye karşın, mavi gözlere, sarı saçlara ve Avrupalı görünümüne genellikle Anadolu göçerlerinden çok Balkan Slavlarında rastlanıyor. Atatürk'ün görünümünü Balkanlı atalarından almış olması ve bu bölgeyi ele geçirdikten sonra kuşaklar boyunca yerel halkla evlenen Türklerden anadilini öğrenmiş olması büyük bir olasılıktır. Arnavut Sefer Efendi'yle Atatürk arasında gerçekten kan bağı olup olmadığını bilmiyoruz. Ama ataları arasında Arnavutların ve Slavların bulunması akla daha yakındır. Etnik Türk olmak için Türk Yörüklerinin soyundan gelmek gerekli değildir..."¹¹

Görüldüğü gibi hiçbir bilimsel bilgi ve belgeye dayanmadan, kendi içinde bile çelişen görüşlerle, varsayımlarla Atatürk'e rağmen Atatürk'e başka bir kimlik rahatlıkla

¹¹ A. Mango, a. g. e., s. 47-48.

giydirilmektedir. Yazara göre Atatürk her etnik gruba mensup olabilir ama asla Türk olamaz! Mantık böyle işleyince sonuç bu olmaktadır. Aşağıda bu konunun doğruları belgelerle ortaya konulacaktır. Fakat burada bazı eleştirilere kısaca cevap verelim:

Bir defa Salih Bozok ile Atatürk'ün akrabalığı mevsuk değildir. İkincisi, Atatürk'ün sarı saçlı ve mavi gözlü oluşu yani görünümü Türklüğü açısından şaşılacak bir durum değildir. Çünkü Türk kavimleri ve bu arada Oğuz boyları içerisinde bu fiziki özelliklere sahip pek çok grup vardır. Mesela Atatürk'ün baba soyunun da içinden çıktığı “Kızıl Oğuz (Kocacık) Yörükleri”ne mensup olup Rumeli’de ve Anadolu’da yaşayan bütün aşiretler ve oymaklar sarı saçlı ve mavi-yeşil gözlüdürler. Bunun uydurulmuş bir konu olup olmadığını anlamak için yazarın mesela Karaman’ın Taşkale Beldesi’ne gidip gezmesi yeterlidir. Atatürk'ün baba tarafından Dedesi “Hafız Ahmet Efendi” ile kardeşi “Hafız Mehmet Emin Efendi”lerin “Kızıl” (kırmızı değil) lakapları “Kızıl Oğuz Yörükleri”ne mensup olmalarından ve onların fiziki özelliklerini taşımalarından dolaydır.

Yine Kuman-Kıpçak Türkleri de sarışındırlar. Zaten “Kuman” sözü Türkçede “Sarımtırak” demektir. Karadeniz’in Kuzeyi ve Güneyi yoğun Kıpçak iskânına sahne olduğu için Karadeniz yöremizde yaşayan Türk insanın da tipik fiziki özellikleri aynıdır. Azerbaycan Türkçesinde “altına” “kızıl” denildiğini de hatırlatalım. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Üçüncüsü, önce bir yerde ailede herkesin anadilinin Türkçe olmasından hareketle Atatürk'ün soyunda Anadolu’dan gelen Türkler olabileceği belirtilirken; az aşağıda Atatürk'ün bölgenin fethinden sonra yerli halklarla karışan Türklerden Türkçeyi öğrenmiş olabileceği gibi dâhiyane bir tespit yapılıyor!

“Atatürk, Yahudi Dönmesi (Sabatayist)’dir”

Atatürk'ün soyu ile ilgili olarak ortaya atılan asılsız iddialardan ve yalanlardan biri de onun “Selanikliler” olarak da bilinen “Yahudi Dönmesi” (Sabatayist) bir aileye mensup olduğudur. Bu iddiaların kaynağını, sahiplerini ve ortaya

atanların amaçlarını açıklamaya geçmeden önce “Dönme” ve “Dönmelik” konusu hakkında kısa bir bilgi vermek istiyoruz. Bu konuda en ciddi araştırmanın sahibi Dinler Tarihi uzmanı Prof. Dr. Abdurrahman Küçük’tür. Sayın Abdurrahman Küçük’ün konuyla ilgili kapsamlı eserinin “Önsözü”nde yaptığı şu özet konuyu anlamamızı kolaylaştıracaktır:

“Tarihte ve günümüzde “Dönme” ve “Dönmelik” veya Sabataycılık diye bilinen olayın başlangıcı İzmir Yahudileri’nden Sabatay Sevi ve Cemaati’ne dayanmaktadır. Sabatay Sevi, dağılmış olan Yahudileri “Arz-ı Mev’ud”a (Filistin) götüreceği ve “Siyon İdeali”ni gerçekleştireceği iddiasıyla, 1666 yılında, Mesihliğini ilan etmiştir. Bu “Mesihî Olay”ın, Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli yerlerindeki Yahudiler arasında yayılması, Hristiyanlardan ve Bektaşilerden bazılarının da sempatisini kazanması, bazı huzursuzluklara yol açmıştır. Padişah IV. Mehmed, bu “Olay”ın aslını öğrenmek istemiş ve Sabatay Sevi, Divan huzuruna çıkarılmıştır. IV. Mehmed’in Kafes arkasından takip ettiği Divan’da, Sabatay Sevi’den, “Mesih” olduğunu ispat etmesi istenmiştir. Bunun üzerine o, basit bir haham olduğunu açıklamış ve kendisini bu hale getiren Yahudileri suçlayarak davasını inkâr etmiştir. Fakat Divan’da durumun ciddiyetini gören ve Sabatay’a tercümanlık yapan Hayatizâde, ona Müslüman olmasını tavsiye etmiş ve o da Müslüman olmuştur. Ancak Sabatay’ın Müslümanlığı görünüşten ibaret kalmıştır. Bu “Mesih”, kendisine bağlanmış olan taraftarlarına da, “dâvâları”na en iyi hizmetin görünüşte Müslüman Türk, hakikatte ise kendi inançlarına/ Sabatay Sevi’nin İlkelerine bağlı kalınarak yapılacağını açıklayarak, şekli ihtidayı tavsiye etmiş hatta emretmiştir. Sabatay’ın ölümünden sonra, taraftarlarından bir kısmı, yeniden Museviliğe geri dönmüş; bir kısmı Müslüman olarak varlığını devam ettirmiş, bir kısmı da, bu “şekli ihtidayı/Sabataycılığı” günümüze kadar getirmiştir. Bu son durumu benimseyip devam ettiren grubun oluşturduğu hareket; günümüze kadar, “Dönmelik” veya

*Sabataycılık olarak biline gelmiştir...*¹²

Osmanlı Devleti'nde "Mesih" iddiasıyla ortaya çıkan ve 1666 tutuklanarak yargılanan, Müslüman olduğunu söyleyerek ölümden kurtulan ve "Aziz Mehmet" ismini alan Sebatay Sevi (1626-1676) ile ilgili içeriden bir bakış da şu şekildedir: *"Müslüman olması bütün Yahudi dünyasında şok etkisi yaratmıştır. Büyük çoğunluk onun sahte mesih olduğuna inanarak (Yahudi) Ortodoks inancına geri döner, iki yüz ailelik bir topluluksa din değiştirerek onun yolundan gidecektir. Selanik'e yerleşen bu toplum pratikte, hayal gücüne dayanan bir Yahudi mistik felsefe sistemi olan Kabbala'nın ana kitabı Zohar'a dayanan mistik bir yaşamı benimser, Yahudi inancını sürdürür, fakat resmen Müslüman milletine dâhil olarak yaşarlar... Yakubiler, Kapancılar ve Karakaşlar olmak üzere üç gruptan oluşurlar... Bugün için Sebataycılık, dünyanın hiçbir Yahudi cemaatine Yahudilik olarak kabul edilmemektedir."*¹³

Mustafa Kemal Atatürk'ün Dönme olduğu ilk önce *Yahudi Ansiklopedisi*'nde iddia edilmiştir. *Encyclopedia Judaica*'da şöyle denilmektedir: "1908 Jön Türkler İnkılabı'ndan sonra iktidara gelen ilk hükümette, aralarında Baruchiah Russo ailesinin ahfadı olan ve fırkanın liderlerinden biri olarak faaliyette bulunan Maliye Bakanı Cavit Bey'in de bulunduğu bir kaç dönme mevcuttu. Birçok Selanik Yahudisi tarafından yaygın bir şekilde ileri sürülen bir iddia da -Türk Hükümeti tarafından yalanlanmasına rağmen- Kemal Atatürk'ün Dönme asıllı olduğuydu. Bu görüş, Kemal

¹² A. Küçük, **Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi**, Gözden Geçirilmiş İlaveli 8. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. V. (Alıntı içindeki koyu yazılar Sayın Küçük'e aittir. A.G.).

¹³ İlğaz Zorlu, **Evet, Ben Selanikliyim**, 4. Baskı, İstanbul, 1998, s. 11-16. Sayın İlğaz Zorlu, *"ben anne tarafından (babamın ailesi tamamen Türk kökenlidir) Sabataycı bir aileden gelmekteyim. Büyük dedem Atatürk'ün ilk öğretmeni olan Şemsi Efendi'dir..."* diyerek baba tarafından Müslüman Türk bir aileye, anne tarafından ise Selanikli Dönme / Sabatayist bir aileye mensup olduğu iddiasında bulunmuş; İsrail'e gittiğini, Yahudiliğe geçmek istediğini ancak kabul edilmediğini mektuplarında ve yazılarında dile getirmiştir. Bu konuda bakınız: A. Küçük, a. g. e., s. 407 ve dipnot: 1117.

Atatürk'ün Anadolu'daki dindar birçok muhalifi tarafından da istiyakla benimsendi".¹⁴

Yahudi Ansiklopedisi'ndeki bu iddia, bazı Müslüman Arap yazarlarca doğruymuş gibi kabul edilmiş, onların yazdıkları makale ve kitaplarda yer almıştır.¹⁵ *Yahudi Ansiklopedisi*'nde Selanik Yahudileri tarafından "iddia" olduğu belirtilmesine rağmen Türkiye'deki bazı gruplar; iddia olduğunu göz ardı ederek **"mal bulmuş mağribî"** misali bu konuya sarılmış ve **"fiskos yöntemi"** ile bunu gizli gizli yaymaya gayret etmişlerdir. Bunu yapanların asıl gayelerinin Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, oluşturduğu Türk Milleti anlayışına ve Devletin kuruluş felsefesi yaptığı Türk Milliyetçiliğine zarar vermek olduğu anlaşılmıştır. Ancak onlar bu niyetlerini açıkca ifadeden kaçınarak ve niyetlerini gizleyerek aslı olmayan iddia ile Türk Milleti'nin benimseyip bağrına bastığı Atatürk'ü Türk Milleti'nin gözünden düşürerek **"surda gedik açmak"** istedikleri net olarak ortaya çıkmıştır.

Prof. Dr. Abdurrahman Küçük *Yahudi Ansiklopedisi*'ndeki asılsız iddianın ortaya atılmasını ve Türkiye'de bazı gruplarca sahiplenilerek yaygınlaştırılmasının nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır: 1- Selanik nüfusunun büyük çoğunluğunu Dönmeler'in teşkil etmesi ve Selanik doğumlulara Dönme nazariyle bakılması. 2- Mustafa Kemal Atatürk'ün devam ettiği Şemsi Efendi Mektebi'nin Dönmeler/ Sabatayistler tarafından kurulmuş olması ve orada çoğunlukla Dönme / Sabatayist çocukların eğitim - öğretim görmüş olması. 3- Dönmelerin / Sabatayistlerin kendilerine meşruiyet kazandırmak için meşhur olan büyük adamlara sahip çıkmak istemesi. Bu sebeplerin ilk ikisi, Atatürk'ün "Dönme/ Sabatayist" olduğunu kesinlikle göstermemektedir. Çünkü Selanik'te, Dönmeler kadar olmasa da, büyük bir Müslüman Türk

¹⁴ G. Scholem, "Doenmeh", *Encyclopedia Judaica*. VI/150-151 ve Arthur Hertz Berg, "Jewish Identity", *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem 1978, X/58'den naklen A. Küçük, a. g. e., s. 400.

¹⁵ A. Küçük, a. g. e., s. 400. Bunlar için bakınız: Muhammed Cuma el Adevi, "Hel Küllü Edyâni's-Semaviye Tedü İle'l Hayra?", ed-Dave, Riyad 1982, 19; C. Hassan, *Fırkatu't Dönme...*, s. 134-136; Abdolvahhab Muhammed el Mesirî, "el Huviyâtı el Yahudiyye Beyne'l İddia ve'l Hakika", el Kubes, Kuveyt, 3. 5. 1989, 21.

topluluğu bulunmakta ve bu durum, her Selânikli'nin "Yahudi Dönmesi" olduğu gibi bir anlayışı/yaklaşımı reddetmektedir. Dönmelerin / Sabatayistlerin açtığı mektebe devam etmesi de onun Dönme olduğuna kesinlikle delil teşkil etmemektedir. Nitekim günümüzde de azınlıkların açtığı okullara giden Türk çocukları olduğu gibi bir grubun açtığı okula o gruba mensup olmadığı halde devam eden öğrenciler bulunmaktadır. Böyle olunca geriye üçüncü ihtimal kalmaktadır. Bu da; Yahudilerin ve Dönmelerin / Sabatayistlerin çeşitli hesaplarla Atatürk'ü kendilerine mal etmeye çalışmalarıdır. Bize göre Atatürk, Dönme/ Sabatayist değildir. Eğer Dönme / Sabatayist olsa idi; Dönmelerin önde gelenlerinden biri olan Cavit Bey'in idamına müsaade eder miydi, "Dönmelerin olduğu bilinen kurumlar"ın kapatılmasına izin verir miydi ve Masonlar Derneğini kapatır mıydı? Somut bu birkaç örnek bile konunun nasıl çarpıtıldığının ve Atatürk'ün Dönme/ Sabatayist olmadığını en açık delilleridir. Bunun yanında Atatürk'ün özbe öz Türk ve Türklerin Oğuz Boyundan, Balkanlara Anadolu'dan giden bir Türk "Alperen Aile"nin çocuğu olduğu yapılan yüzlerce yayın ile ortaya konulmuştur.¹⁶

Atatürk'ün "Dönme" olmadığı konusunda Fransa'da, "Son Dönmeler" filmini gerçekleştiren Michel Grosman da Sayın Abdurrahman Küçük ile aynı görüştedir. Grosman, bu filmde, bir "İslamcı yazar"ın görüşlerine başvurmuş ve bu görüşleri düşündürücü bulmuştur. İslamcı yazarın Osmanlı Devleti'nin çöküşünden İslâm'ın iktidar olmamasına kadar her şeyden Dönmeleri sorumlu tuttuğunu belirtmekte ve şunlara yer vermektedir:

"Mustafa Kemal'in Muallim Şemsi Efendi'nin öğrencisi olduğu kesin. Bunun aksini söyleyen hiç kimse yok. Bir Dönme Okulu bu. Selanik'de o dönemde iki tane Dönme Okulu var. Bu okulların özelliği, eğitimin yabancı dille yapılmasıdır. İstanbul'da da halen iki tane Dönme Okulu var. Bunlar Selanik'teki en iyi okullardı. Bu nedenle yerel burjuvaziden bir ailenin çocuğunun bu okullardan birine gitmesi son derece normal. Ama bu arada hemen şunu eklemeliyim, ileriki yıllarda

¹⁶ A. Küçük, a. g. e., s. 400-401.

Cumhuriyeti kuran Mustafa Kemal'in Dönmelere yönelik en ufak müsamahalı bir davranışı olmamıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatıldığı dönemde, Dönmeler de bundan paylarını almışlardır.”¹⁷

Temelde Selanikli olarak bilinen Dönmeler/ Sabatayistler ile diğer gruplar arasında önemli farkalar bulunmaktadır. Anadolu'ya geldiklerinde de onlar, bu farklılıkları ile bilinmişlerdir. Selanik'ten gelen Müslüman / Türkler ile Dönmeler / Sabatayistler arasında farklılıklara şöyle işaret edilmektedir: *“Selanik'ten gelen diğer Müslümanlarla Selanikli olarak anılan Dönmeler arasında önemli bir kimlik farkı var. Selanikli Dönmelerin kimliği, cemaatin olduğu tarihten itibaren içinde yaşanan toplumdaki farklı olunmasına rağmen farklı görünmemeye dayandığı için, cemaatin içindeki farklı gruplar ve bu grupların bireyleri zaman içinde iki ayrı ve birbirine çelişkili yol arasında seçim yapmak zorunda kalırlar...”¹⁸*

“Şemsi Efendi Okulu'nda Sadece Dönme/Sabatayistlerin Çocukları Eğitim Görüyordu”

Mustafa Kemal Atatürk ve ailesinin “Sabatayist/Dönme” olduğu konusundaki iddiaları veya imaları ortaya atanların üzerinde en çok durdukları konu; “Şemsi Efendi (1852-1917)’nin Sabatayist/Dönme olduğu ve onun değişik tarihlerde Selanik’te açtığı okullara sadece Sabatayist/Dönme ailelerinin çocuklarının gidebildiği” konusudur.¹⁹

¹⁷ Levent Tayla, “Son Dönmeler Filmini Gerçekleştiren Michel Grosman” ile yapılan Röportaj, **Gazete Pazar**, 23 Şubat 1997, 55’ten naklen, A. Küçük, a. g. e., s. 401-402..

¹⁸ Leyla Neyzi, “Selanikli Kim?”, **Gazete Pazar**, 5. 10. 1997, 15’ten nakleden: A. Küçük, a. g. e., s. 402.

¹⁹ İlga Zorlu tarafından hiçbir belge gösterilmeden Şemsi Efendi’nin Sabataycı bir Yahudi Dönmesi olduğu iddia edilmiştir: “Şemsi Efendi 1852 yılı civarında aslen Sabataycı bir ailenin ferdi olarak doğdu... Şemsi Efendi, köken itibarıyla Sabataycı Cemaatin ‘Kapancılar’ grubundandı... Şemsi Efendi’nin diğer bir özelliği ise, yaşadığı dönemin büyük Sabataycı kabbalistlerinden biri olmasıydı... Şemsi Efendi de 19. Yy.’ın en büyük Kabbala üstatlarından biri idi... 1917’de öldüğünde Üsküdar’daki Selanikliler Mezarlığı’nda Karakaşlar’a ait bölüme gömüldü... Hayatının büyük bir bölümünü Zohar’ı tetkik ederek

Şüphesiz Mustafa Kemal'in öğrenim hayatının, kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşmasındaki etkileri anlayabilmek bakımından üzerinde durulması gereken önemli kurumların başında Şemsi Efendi ve Okulu gelmektedir. Bu nedenle, iddia ve imalara cevap vermeden önce M. Kemal'e müspet anlamda ilk önemli etkileri yapan ilk öğretmeni olma hüviyetindeki değerli eğitimci Şemsi Efendi'nin hayatı ve eğitimci kişiliği üzerinde özet bir bilgi vermek istiyoruz:

1869 tarihli "Maarif Nizamnamesi"nin 129. ve 130. Maddeleri ecnebi ve Gayrimüslim tebaa yanında Müslüman Türklere de "özel okul" açma imkanı tanımaktaydı. Şemsi Efendi, bu imkandan yararlanarak bir ilk okul açma girişiminde bulundu. Kendisini bu konuda bazı öğrenci velileri teşvik etti ve birkaç meslektaşı destekledi. O halktan topladığı yardımlarla işe koyuldu. Selanik Maarif Müdürü Radovişli Mustafa Bey'in yardımlarıyla kendisine yeni bir okul açması için ruhsat verildi ve bir bina tahsis edildi. Şemsi Efendi, 1872 yılında Selanik şehrinin Sabri Paşa Caddesi'ndeki Çarşamba Dergâhı adlı bir tekkenin karşısında bulunan tek katlı küçük bir binada okulunu açarak hizmete soktu. Daha sonra o, meslektaşı Abdi Kamil Efendi'yi öğretim kadrosuna dahil etti ve genişlettiği okuluna "*Şemsi Efendi Mektebi*" adını verdi. Mevcut bilgilere göre Şemsi Efendi Mektebi, "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" tarafından 1865 yılında İstanbul'da açılmış olan mektepten sonra, bir Türk tarafından kurulan ilk özel okul olma özelliğini taşımaktadır.

Şemsi Efendi'nin açtığı okul uzun ömürlü olmadı. Ancak kendisi, kapanan her okulun ardından bir yenisini daha açmaya çalıştı. Bu arada Selanik'te kendisi gibi şöhret kazanmış bir eğitimci olan İsmail Hakkı Efendi ile beraber, Aktarönü'nde harap bir mescidi tamir ettirip okul haline getirdiler. Bu iki eğitimcinin beraberliği uzun sürmedi ve ortaklıktan ayrılıp yeni bir okul açtı. Şemsi ve İsmail Hakkı Efendilerin okulları, Selanik'te 1879 yılında öğretime başlayan "Mekteb-i Terakki" adlı özel eğitim kurumunun açılmasında etkili olduğu gibi, her

geçiren bu kişi, Karakaş ve Kapancı gruplarını birleştirerek Sebataycı cemaatin yaşamasını amaçlıyordu. Ancak bu idealinde başarılı olmadan öldü..." (İlgaz Zorlu, Evet, Ben Selanikliyim, 4. Baskı, İstanbul, 1998, s. 18-21).

ikisi de adı geçen okulun kuruluşunda görev aldılar. Aynı okulun kadrosunda bir ara bu iki arkadaştan ilki öğretmen, ikincisi ise hem muallim ve hem de müdür olarak bulunmuştur.

Şemsi Efendi, 1880 yılı civarında açılan “Şemsü’l-Maarif” adlı özel okulu idare etmek üzere çağrıldığı İstanbul’a gitti. Ancak yaptığı görüşmeler olumlu bir sonuç vermemeyince Selanik’e geri döndü.

Şemsi Efendi’nin kurduğu özel okulların idari işleri, yalnız kurucu idarecilerin varlığına bağlı idi. Bu tür okulların genişletilmesi güç olduğu gibi, yönetimi de zordu. Bunun başlıca sebepleri arasında mali imkansızlıklar ve kaliteli öğretmenlerin azlığı sayılabilir. Aynı hususta “*kendisinin geçimsiz bir kimse olmasının*” da rolü olabileceğini unutmamak gerekir. Bu bakımdan Şemsi Efendi, kurduğu okulları uzun süreli devam ettiremedi. Ancak, öğretmenlik mesleğine olan bağlılığı ve çocuklara duyduğu sevgi ve şefkat sonucu yılmadan yenilerini hizmete sokmayı başardı. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk’ün ilkokula başladığı 1887 yılı civarında, Şemsi Efendi’nin bu okulunu yeni açmış olduğu anlaşılmaktadır.

15 Temmuz 1893-4 Temmuz 1894 tarihleri arasında (Hicri 1311), Şemsi Efendi Selanik’teki “*Razva-i Ta’lim Mektebi*” nin kurucusu olarak görülmektedir. Fakat bu okulun da faaliyeti kısa sürmüş olmalıdır. Zira sonraki yıllarda, Şemsi Efendi, 1885 yılından beri Selanik’te ileri düzeyde ve çağdaş anlamda eğitim ve öğretim hizmeti veren “*Fevziye Mektebi*”nde öğretmenlik yapmaya başladı. Bazı araştırmacılar tarafından “*Şemsi Efendi’nin kendi okulunu ‘Mekteb-i Fevziye’ ile birleştirdiği, okulun sekiz sınıflı bir hale geldiği ve Rüştüye kısmını da ihtiva ettiği*”²⁰ veya “*adı geçen okulun kurucusu olduğu*”²¹ ileri sürülmüştür. Fakat Prof. Dr. Özcan Mert’in Salnamelere dayanarak verdiği bilgilere göre Şemsi Efendi bu okulun öğretmenleri arasında görülmektedir: O, Fevziye Mektebi’nin

²⁰ F. R. Unat, “Atatürk’ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştirdiği Devrin Milli Eğitim Sistemi”, **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C: I.**, Ankara, 1964, s. 82.

²¹ S. İyice, “Atatürk’ün Doğduğu Yıllarda Selanik”, **Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan**, İstanbul, 1981, s. 448.

ilkokul kısmı olan “*Mekteb-i Fevz-i Sıbyan*”ın “*Heyet-i Tedriyesi*”nde, yani “*öğretim kadrosunda*”, Temmuz 1894-23 Haziran 1895 (Hicri 1312) ve 24 Haziran 1895-11 Haziran 1896 (Hicri 1313) tarihlerinde “*Aka'di-i Diniye ve Kıraat Muallimi*” olarak görev yapmıştır. Daha sonra o, 2 Haziran 1897-21 Mayıs 1898 (Hicri 1315) ve 22 Mayıs 1898-11 Mayıs 1899 (Hicri 1316) yıllarında aynı okulda “*Tatbikat-ı Arabiye Muallimi*” ve 14 Şubat 1907-3 Şubat 1908 (Hicri 1325)’de söz konusu okulun “*inas*” yani “*kızlar*” bölümünde sadece “*muallim*” olarak görülmektedir.

Şemsi Efendi’nin öğretmen olarak çalıştığı Terakki ve Fevziye adlı okullar, “*Dönmeler*”, “*Avdetiler*” veya “*Selanikliler*” diye bilinen cemaat tarafından kurulup hizmete sokulan özel okullar olarak bilinmektedir. Burada öğretim açısından devlet okullarının programları tatbik edilerek “*İslam Akaidi*” gibi dersler okutulurdu. Bu durum söz konusu eğitim kurumlarının Müslüman Türkler tarafından da benimsenmesine yol açmıştır.

Şemsi Efendi’nin Selanik’teki öğretmenliği, Balkan Harbi’ne kadar devam etti. Bu şehrin 8 Kasım 1912’de Yunan kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine Şemsi Efendi, altmış yıl kadar yaşadığı memleketinden ayrılmak ve İstanbul’a göç etmek mecburiyetinde kaldı. O yerleştiği başkentte ilkokul müfettişliğine tayin edildi. Yarım yüzyıla yakın bir süre Türk maarifine hizmet vermiş olan Şemsi Efendi, İstanbul Eyüp civarındaki Hazreti Halit’te 1917 yılında öldü. Kabri Üsküdar’daki Bülbülderesi Mezarlığı’ndadır.²²

Biz burada Şemsi Efendi ve ailesinin Sabatayist/Dönme olup olmadığı konusunu tartışmayacağız. Bu konudaki iddiaları doğru kabul etsek bile, onun açtığı okula sadece Sabatayist/Dönme ailelerin çocuklarının gittiği iddiası koca bir yalandır. Çünkü Şemsi Efendi dönemin mevzuatına, kanunlarına göre okul açmıştır. “özel eğitim kurumları” ile ilgili en önemli yasal dayanak yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi 1869’da çıkartılan “*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*”nin 129. Maddesidir. Bu madde, hem Osmanlı Devleti’nin vatandaşı olan

²² Şemsi Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ö. Mert, “*Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)*,” *Atatürk Araştırma Merkezi D., C: VII.*, sayı: 20 (Mart 1991).

Müslümanların ve Gayrimüslimlerin, hem de yabancıların özel okul açmalarına izin veren ve bunu düzenleyen maddedir.²³

Osmanlı Devleti'nin yönetim hukuku bakımından (Millet Sistemi) vatandaşlar "Müslim" ve "Gayrimüslim" olarak ikili bir tasnife tabi tutulmuştur. Dolayısı ile Şemsi Efendi Sabatayist/Dönme olarak değil Müslüman olarak okulunu/okullarını açmıştır. Bir Müslüman tarafından açılan bu okula Müslüman Türkler de çocuklarını göndermişlerdir.

"Efendi Sözcüğü Etrafında Oluşturulan Dönme/Sabatayist'lik Şüpheleri"

Bu konudaki İ. H. iddialar araştırmacı gazeteci Soner Yalçın'ın 1. baskısı 2004'te çıkan "Efendi" isimli seri kitaplarının ilkinin yayınlanması ile kamuoyunun gündemine taşınmıştır.²⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli adamlarından Dr. Nâzım'ın içinden çıktığı İzmirli "Evliyazade Ailesi"nin etrafında gelişen olaylar ve akrabalık ilişkilerinin anlatıldığı eserde Sayın Soner Yalçın bazı imalarla Atatürk'ün soyu hakkında; bu arada "Dönmeliği" konusunda bir takım şüpheler oluşturmaktadır.

Bu eserde oluşturulan şüpheler öncelikle Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'nin "Efendi" lakabı ve M. Kemal'in doğduğu şehir olan "Selanik" ile ilgilidir. İkinci olarak, İlga Zorlu'nun yaptığı gibi Soner Yalçın da Atatürk'ün ilk öğretmeni Şemsi Efendi'nin Dönme/Sabatayist olduğu konusunu gündeme getirmektedir. Bu konuda Soner Yalçın'ı İ. Zorlu'dan ayıran ise okula diğer din ve ırklara mensup insanların çocuklarının da devam ettiği gerçeğinin vurgulanmasıdır. Eserde konumuzu ilgilendiren bir başka husus da Atatürk'ün "Kemal" adını alışı ile

²³ Bu konuda bakınız: Ali Güler, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar**, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. 122-123. M. H. Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990, s. 82-83. İ. P. Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara, 1990, s. 24 vd.

²⁴ S. Yalçın, **Efendi, Beyaz Türklerin Büyük Sırrı**, 82. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, 1-614 s.

ilgili getirilen farklı bir yorumdur. Yine Soner Yalçın, Atatürk'ün kardeşlerinin adından (Makbule ve Naciye) hareketle şüphe uyandırmaya devam ediyor. Son olarak Atatürk'ün eşi Latife Hanım'ın ailesi "Uşakizadeler"ın Dönme/Sabatayist oldukları iması ile geliştirilen değerlendirmeler Sayın Soner Yalçın'ın eserinde konumuz açısından dikkatimizi çekmektedir. Bu hususların doğrularını ortaya koymadan önce Soner Yalçın'ın ne dediğine bakalım:

1. "Efendi" ve "Selanik": *"Adı Nâzım'dı... Nâzım, Hacı Abdullah Efendi ile Ayşe Hanım'ın oğlu olarak 1872 yılında Selanik'te doğdu... Selanik'e nereden ve ne zaman geldikleri konusunda hiçbir bilgi yoktu. Beş yüz yıl önce geldiklerini tahmin etmek yanıltıcı olmaz. Abdullah Efendi'nin nasıl zenginleştiği de bilinmiyordu. Bilinen Sabetayist olduğuydu. Osmanlı toplumu üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan yazar Meropi Anastassiadou, Selanik adlı kitabında, Abdullah Efendi'yi yakından tanımamıza yarayacak bir ayrıntı veriyor:*

'Abdullah oğullarının çoğunun "efendi" sıfatını taşıma hakkının olması da ilginçtir. Bunun anlamı azat edilenlerin ve din değiştirenlerin bundan böyle az çok itibarlı meslekler edinme imkânı bulmasıdır. XIX. Yüzyıl sonu Selanik'inde "efendilerin" Tanzimat döneminden daha çok olduğunu belirtmeliyiz.'

Selanik ve İzmir'de 'efendi' sıfatını kullananların büyük çoğunluğunun Sabetayist olduğunu Selanik doğumlu yazar Münevver Ayaşlı da Dersaadet adlı kitabında şöyle belirtiyor:

'Annem ve teyzem Selanik'i çok iyi bildikleri gibi, dönmeleri ve dönme âdetlerini de pek iyi bilirlerdi. Selanik'te hiçbir dönmeye "bey" denmez, "efendi" denirmiş. İstanbul'a gelince haliyle bu âdet ve anane tarihe karışıyor, hepsi "bey" ve "hanımeefendi" demeye ve Türklerle evlenmeye başlıyorlar ki, Selanik'te iken bu kabil değil, imkânsız. Türkler ne dönme kız alırlar ne de kızlarını dönmeye verirlermiş. Valide merhume, "Allah aşkına şu İstanbullulara bak, bizim 'efendi' dediğimiz bütün dönmeleri İstanbullular 'bey,' 'beyefendi' yaptılar" derdi.

Yazar Ayaşlı'nın yazdıklarını bir örnekle güçlendirelim: Selanik'in Yakubî Sabetayist belediye başkanı Hamdi Efendi,

Sultan II. Abdülhamid'in izniyle "bey" unvanına yükseltildi. "Efendi" konusuna yeteri kadar değineceğiz, şimdi Nâzım'ın doğduğu ve "efendilerin" çok olduğu o yıllardaki Selanik'e kısaca bir göz atalım..."²⁵

"Arkadaşları arasındaki adı 'Selanikli Nâzım' dı."²⁶

"Selanikli Nâzım ile Ahmet Rıza dost oldular. Ahmed Rıza ona hep 'Nâzım Efendi' diye hitap ediyordu. Nâzım'a yaşamı boyunca bir tek Ahmet Rıza 'efendi' sıfatıyla hitap edecekti... Ahmet Rıza, Dr. Bahaeddin Şakir gibi birçok isme 'bey' diye hitap ederken, Nâzım'a neden 'efendi' demekteydi?..."²⁷

2. Şemsi Efendi: "Nâzım önce mahalle mektebine gitti. Ardından rüştiyeye... Şanslıydı. Okula gittiği dönemde artık Selanik'te cemaatlerin finanse ettiği modern eğitim veren okullar faaliyetliydi. Bunların en ünlüsü, 1873'te Vali Mithat Paşa zamanında, Şemsi Efendi (Şimon Zvi) tarafından açılan Fevziye Mektebi'ydi. Yoksul bir ailenin çocuğu olan rüştiye mezunu Şemsi Efendi öğretmen olarak ve mahalle mektebinde uygulanan ezbercilik sisteminden koparak yeni öğretim yöntemleri uygulamak amacıyla bu okulu açmıştı.

Şemsi Efendi Sabetayist'ti.

Buradan hareketle, Fevziye Mektebi'nde salt Sabetayist ya da Yahudi çocuklarının öğrenim gördüğünü söylemek hata olur. Modernleşme taraftarı bazı Müslüman aileler de çocuklarını Fevziye Mektebi'ne gönderdiler..."²⁸

3. "Kemal" Adı: "Mustafa Kemal'in özgürlükçü düşünceyle tanışmasında Namık Kemal'in apayrı bir yeri vardı. Manastır Askerî İdadî'sindeki matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Efendi'nin, "Oğlum senin adın Mustafa. Benim de öyle. Bu böyle olmayacak, arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın 'Mustafa Kemal' olsun" dediğini hepimiz biliriz. Ancak benim ayrıldığım nokta, Yüzbaşı Mustafa, öğrenci

²⁵ S. Yalçın, a. g. e., s. 56-57.

²⁶ S. Yalçın, a. g. e., s. 60.

²⁷ S. Yalçın, a. g. e., s. 65 ve dipnot: 4.

²⁸ S. Yalçın, a. g. e., s. 59.

Mustafa'ya "Kemal" adını, öğrencisinin yaşından olgun göstermesi nedeniyle verdiği iddialarıdır. O dönemde tüm Osmanlı aydınlarını etkileyen Namık Kemal'den dolayı bu adın verilmesi akla daha yakındır. Başta Selanik ve Manastır olmak üzere Makedonya hürriyet fikirlerinin o yıllarda doğduğu yerlerdi. Peki öğretmeni Mustafa Kemal'e neden "Namık" adını değil de "Kemal" adını vermişti? Namık Kemal'in gerçek adı "Mehmed Kemal'di! Ona "Namık Kemal" adını veren Şair Eşref'ti!"²⁹

4. "Makbule" ve "Naciye" Adları: "... Türk ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdi... 10 Eylül 1922 gecesi Mustafa Kemal İplikçizade ailesinin konukuydu. Aileler, paşadan rehinelerin bırakılması için çaba göstermesini rica etti. Mustafa Kemal, Yunanistan adına İzmir'de hiçbir yetkili olmadığı için İtalyan elçisini çağırttı. Bu kişilerin on gün içinde yurda geri dönmelerinin sağlanmasını istedi.

Mustafa Kemal o geceyi İzmir'deki Alatini Köşkü'nde geçirdi. On üç yıl önce Selanik'teki konuklarını sürgündeki II. Abdülhamid'e tahsis eden Alatini ailesi, bu kez Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın mimarı Mustafa Kemal'i ağırlıyorlardı... On gün sonra rehineler yurda döndü. Ama bir kişi eksikti: Karşıyaka Spor Kulübü Başkanı İblikçizade Sadi'nin ağabeyi Süreyya öldürülmüştü... Evliyazade Refik'in oğlu Nejad, eşi Mesude, oğulları Yılmaz ve -yeni doğan- Mehmed Özdemir'e kavuştu. Çok zayıflamıştı. Geçmiş olsun ziyaretine gelenler arasında, Nejad'ın eşi Mesude'nin halasının oğlu Ali Adnan (Adnan Menderes A. G.) da vardı. Mutluluk Evliyazadeleri İzmir'de bir araya getirdi.

Moskova'dan dönen Dr. Tevfik Rüşdü (Aras), eşi Makbule Hanım'ı ve kızı Emel'i Ankara'dan İzmir'e getirdi. Makbule Hanım, Ankara'da Mustafa Kemal'le tanışmalarını ve özellikle kız kardeşinin adının da Makbule olması nedeniyle, Gazi'nin kendisine özel bir sempati gösterdiğini herkese anlatıyordu...

²⁹ S. Yalçın, a. g. e., s. 87, dipnot: 19.

Ne tesadüftür; Mustafa Kemal'in diğer kız kardeşinin adı da Naciye'ydi (1889-1901)!..

Mustafa Kemal'in iki kız kardeşinin adı, Makbule ve Naciye (üçüncüsü Fatma (1871-1875), Evliyazadelerin iki kızının ismiyle aynıydı!

Evliyazade ailesi yıllar sonra Karşıyaka'daki konakta toplanmıştı; tek eksik Doktor Nâzım'dı!..”³⁰

5. M. Kemal Evliyazade Güzin İle Evlenmek İstedi:

“Mustafa Kemal, 29 Ocak 1923'te, Uşakîzadelerin Göztepe'deki konağında yapılan sade bir törenle Uşakîzade Muammer Bey'in kızı Latife'yle evlenmişti.

Dr. Nâzım'ın torunu Sedat Bozinal, Mustafa Kemal'in aslında Evliyazadelerin kızı Güzin'le evlenmek istediğini, ama Güzin'in nişanlı olması nedeniyle bu evliliğin gerçekleşmediğini söylüyor.

Nezihe Araz da 'Soylu Bir Ailenin Öyküsü' adlı yazı dizisinde, Makbule-Dr. Tevfik Rüşdü çiftinin evlenip balayı için Selanik'e gittiklerindei Mustafa Kemal'in burada gördüğü, Evliyazade Naciye'nin büyük kızı Güzin'i çok beğendiğini ve evlenmek istediğini yazıyor. (Hürriyet, 1978)

Ama evliliğin neden gerçekleşmediğini belirtmiyor!..

Biz yazalım:

Mustafa Kemal, Güzin'i beğendiği dönemde sıradan bir Osmanlı subayıydı. Evliyazadeler ise ailelerine damat giracak kişilerde bazı özellikler arıyorlardı: zenginlik, makam, güç vb. gibi.

Mustafa Kemal'in beğendiği Güzin birkaç yıl sonra İzmir'in tanınmış şahsiyetlerinden Hamdi Fuad'la (Dülger) evlendirildi.

Evliyazade Naciye'nin üç çocuğu vardı: Güzin, Samim ve Fatma Berin...”³¹

³⁰ S. Yalçın, a. g. e., s. 294-295.

³¹ S. Yalçın, a. g. e., s. 303.

“Evliyazade Naciye Hanım'ın diğer kızı Fatma Berin, Adnan Menderes'le evlendi. Eğer Mustafa Kemal Güzin'le evlenmiş olsaydı, Mustafa Kemal ile Adnan Menderes bacanak olacaktı!”³²

6. Latife İle Evlilik ve Akrabalıklar: “Dönelim tekrar Mustafa Kemal'in evlilik hikâyesine...

Mustafa Kemal'in Evliyazadelerin kızı Güzin'le evlenmek isteyip istemediği bilinmez. Ancak Evliyazadelerin damadı Dr. Tevfik Rüşdü'nün (Aras), Uşakızadelerin kızı Latife ile Mustafa Kemal'in evlenmelerinde önemli bir rol oynadığı bilinen bir gerçek. Mustafa Kemal, Latife'yi yakından görmesi için annesi Zübeyde Hanım'ı İzmir'e Uşakızadelerin köşküne gönderdi.

Mustafa Kemal annesinin de isteği üzerine yanına Selanikli Salih (Bozok), Emir Çavuşu Ali (Yaman) ve Fatma Hanım ile Dr. Yüzbaşı Asım Bey'i verdi.

Mustafa Kemal bir kişinin daha yanlarında gitmesini istedi:

Bu kişi Dr. Tevfik Rüşdü'yü.

Dr. Tevfik Rüşdü iki tarafı temsilen gidecekti.

O Evliyazadelerin damadıydı. Yazdığım gibi Uşakızade ile Evliyazade aileleri akrabaydı.

Mustafa Kemal evlilik kararı almadan önce yakın arkadaşı Dr. Tevfik Rüşdü'nün, Latife Hanım'ı yakından tanınmasını, akrabaları Evliyazadelerin görüşlerini alarak kendisine aktarmasını istedi.

Yazılan kitaplara göre Dr. Tevfik Rüşdü'nün kararı olumluydu. Ancak torunu Sevin Zorlu'ya göre ise tersi doğrudur! Dr. Tevfik Rüşdü, Mustafa Kemal'i iyi tanıyordu, Gazi dik başlı kişileri sevmiyordu. Evliyazadelerin anlatımlarına göre ise Latife hiç de Mustafa Kemal'e uyum sağlayacak bir kişilikte değildi; dik başlıydı, hiçbir zaman alttan alabilecek bir yapıda değildi. Dr. Tevfik Rüşdü, Latife'ye, 'Ne sen ona eş olursun, ne de Mustafa Kemal sana koca olur' diyor. Ancak Latife'nin sert tepkisiyle karşılaşmış oluyor.

³² S. Yalçın, a. g. e., s. 303, dipnot: 7.

Sonunda evlilik gerçekleşti.

Damadın şahitleri Kâzım (Karabekir) ve Fevzi (Çakmak) paşalar, gelinin ise, İzmir Valisi Abdülhalik ile Salih (Bozok) beylerdi.

Mustafa Kemal'in evlenmesinde Dr. Teyfik Rüşdü nasıl aracılık yaptı ise, boşanmalarında da eşi Makbule Hanım istemeden aracı oldu..."³³

"Zorladığımı biliyorum ama bir olgunun altını da çizmek istiyorum: hep birbirleriyle evleniyorlar! Çok alakasız görünebilir ama Mustafa Kemal-Latife evliliği, Mustafa Kemal'i, Ali Adnan Menderes'le akraba yaptı. Nasıl mı? Adnan Menderes'in halasının kocası Ahmed Hamdi Efendi, Uşakîzade Hacı Ali Efendi'nin kızının çocuğuydu."³⁴

"... Sonuçta, Dr. Nâzım'ın kayınpederi Evliyazade Refik'in yerine İzmir Belediye başkanlığına kim seçildi dersiniz: Mustafa Kemal'in kayınpederi Uşakîzade Muammer!"

Devir değişmişti. 1913-1918 yılları arasında iktidarda İttihatçılar vardı. İttihatçıların önde gelen isimlerinden Doktor Nâzım'ın kayınpederi Evliyazade Refik Efendi belediye başkanlığı koltuğuna oturmuştu.

Şimdi ise iktidarda Mustafa Kemal vardı ve İzmir Belediye başkanlığı koltuğunda Mustafa Kemal'in kayınpederi Uşakîzade Muammer Bey oturuyordu!

Aslında değişen bir şey yoktu; Uşakîzadeler ile Evliyazadeler akrabaydı! İzmir Belediye başkanlığı hep belli ailelerin elindeydi!..."³⁵

Görülüyor ki, Sayın Soner Yalçın'ın eserinde hiçbir belgesel bilgiye dayanmadan bazı genellemelerle imalar ve suçlamalar yapılmakta, bazı iddialar ortaya atılmaktadır.

Öncelikle "bir dönem Selanik'te yaşayanların (bu arada doğanların) hepsinin Sabatayist/Dönme olduğu" tezinin anlamsızlığı ortadadır. Bu kitabın ilerleyen bölümlerinde Mustafa

³³ S. Yalçın, a. g. e., s. 304-305.

³⁴ S. Yalçın, a. g. e., s. 305, dipnot: 8.

³⁵ S. Yalçın, a. g. e., s. 302.

Kemal'in doğduğu dönemde bir Osmanlı şehri olarak Selanik'in yapısı ortaya konacaktır. Çoğunluğu orada yaşadığı ve Müslüman sayıldıkları için Mübadele'ye tabi olarak Türkiye'ye gelen Sabatayistlerin/Dönmelerin "Selanikliler" diye anılması ve bunların "efendi" şeklinde çağrılması; yani "efendi" sözcüğünün sadece bu gruba mensup olanları ifade eden bir sözcük olduğu da doğru değildir. Çünkü "efendi" sözcüğü kaldırıldığı 1934 yılına kadar çeşitli mevkilerdeki kişilere verilen bir "unvan" ve "elkap" idi.

Bizans Rumcası'ndan (afendis) Türkçe'ye geçmiş plan ve "sahip, malik" anlamına gelen kelime XIII. Yüzyıldan önce Anadolu'da kullanılmaya başlanmış olan bir kelimedir. Efendi kelimesi, Arapça "seyyid" ve Mevlâ" kelimelerinin karşılığı olarak XV. Yüzyılın ikinci yarısından sonra tahsil görmüş saygıdeğer ve itibar sahibi kimselere mahsus bir tabir olarak kullanılmaya başlanmış ve sosyal, siyasi, ilmi, dini ve tasavvufi çevrelerde giderek geniş bir kullanım alanı bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yüksek memurlarından bazılarında efendi unvanı verilirdi. Nitekim şeyhülislâma "efendi dâîmiz", İstanbul kadısına "İstanbul efendisi", reisülküttâba "reis efendi", Yeniçeri Ocağı kâtibine yeniçeri efendisi", yeniçeri kâtibinin dairesine de "efendi kapısı" veya "efendi dairesi" adı verilmiştir. Sonraki asırlarda bu unvanın kullanılışı daha da yaygınlaşmıştır. Hz. Muhammed için "Peygamber Efendimiz" şeklindeki şöyleyiş halk arasında yaygınlık kazandığı gibi tarikat mensupları şeyhleri için aynı kelimeyi kullanmışlardır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında şehzadelere resmen efendi denilmeye, padişahlar hakkında "efendimiz" tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti "efendi" kelimesinin kullanılışını bir usule bağlamıştır. Padişah zevcelerine "kadın efendi" denildiği gibi "hanım" ve "bey" unvanları da "efendi" ile birleştirilerek "hanımefendi" ve "beyefendi" şeklini almıştır. Şeyhülislâmlar ve Hristiyan din büyükleri için de "efendi" unvanı kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde rütbelere "Askeri Rütbelere", "Mülkiye Rütbelere" ve "İlmiye Rütbelere"

olarak üç gruba ayrılmıştı.³⁶ “Mülkiye Rütbeleri”nden olan “Bâlâ”ya kadar rütbe sahibi olanlara “efendi” denilirken, bu rütbeyi alanlara “atûfetlü beyefendi hazretleri” denilmiş; fakat sonraları teamül suretiyle daha ziyade “bey” unvanı kullanılmıştır.

Tanzimat’tan sonra ise resmi olarak sadece okur-yazarlar ve mektep talebeleri “efendi” unvanıyla anılmıştır. Osmanlı Devleti sistematığı içinde orduda binbaşıya kadar olan rütbe sahiplerine resmen “efendi” unvanı verilirdi. Binbaşı, Kaymakam (Yarbay) ve Miralay (Albay) rütbelerinde olanlar “bey” unvanını alıyorlardı. Tanzimat’tan sonra efendi unvanı resmi işlemlerde yalnız okur-yazarlara ve mektep talebelerine tahsis edildiği için, alaylı zabitlerden okuma yazma bilmeyen mülazım ve yüzbaşılara “ağa” denilirdi. Mesela Mustafa Kemal’in Selanik Askeri Rüştîyesi, Manastır İdadisi ve Harp Okulu öğrenciliği sırasında bütün öğrencilerin, bu arada Mustafa Kemal’in resmi kayıtlardaki unvanı “efendi” idi. Öğrencilerin künye defterlerindeki kayıtları ve numara defterlerindeki not kayıtları; adları, mahalleleri veya memleketleri ve “efendi” unvanlarıyla yazılmıştır. Selanik Askeri Rüştîyesi (1895): “Ahmet Tevfik Efendi Tarakçı”, “Mustafa Kemal Efendi Ahmet Subaşı”... Manastır Askeri İdadisi (1897-1898): “Recep Fahri Efendi Kayalar”, “Mustafa Kemal Efendi Selanik”, “Abdülkadir Efendi Yanya”... Harp Okulu Künye Defteri (1898): “Ahmet Tevfik Efendi 96”, “Mustafa Kemal Efendi 96”, “Recep Fahri Efendi 95”, Ali Şevket Efendi 97”... Harp Okulu Numara Defteri (1900-1901) ve Harp Akademisi (1902-1903): “Müfit Efendi Kırşehir”, “Ali Fuat Efendi Salacak”, Halil Efendi Trabzon”, “Mustafa Kemal Efendi Selanik”...³⁷

³⁶ Bu rütbeler için bakınız: Süer Eker, **Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji (Modern Dönemde Rütbe ve Birlik Adları)**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2007, s. 114.

³⁷ Bu örnekler için bakınız: Ali Güler, **Askerî Öğrenci Mustafa Kemal’in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, 1-82 s. Burada verdiğimiz tarihler künye ve not defterlerinin tarihleridir. “Efendi” unvanının kullanımı bakımından M. Kemal ve arkadaşlarının Harp Akademisi’nde Üsteğmen Rütbesi ile öğrencilik yaptıklarını unutmamak gerekir.

Yine, I. Meşrutiyet döneminde kurulan Meclis-i Mebusan'da üyelere “efendi” veya “bey” denilirken, meclis başkanı üyelere “efendiler” diye hitap ederdi. Bu hitap tarzı Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra da meclis başkanlarının kullanılmıştır.

“Efendi” kelimesi “ağa”, “bey” ve “paşa” unvanlarıyla birlikte resmi unvan olarak 26 Kasım 1934 gün ve 2590 sayılı “Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun”la kaldırılmıştır.³⁸

Bu kanuna rağmen, kaldırılan diğer unvan ve lâkap gibi “efendi” sözü de saygı ifadesi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Kelimenin “hizmetliler”in adıyla birlikte kullanılması Cumhuriyet’ten sonra ortaya çıkmıştır.³⁹

Şimdi tarihsel gerçekler bu şekilde ortada dururken, “efendi” sözcüğünü sadece Sabatayistler/Dönmelerle irtibatlı olarak görmek ve göstermek için (eğer bir başka niyet yoksa) insanın aklından zoru olmalıdır. Araştırmacı–Gazeteci olarak zevkle okuduğumuz Sayın Soner Yalçın’ın “efendi” bakış açısının zaman zaman kendisinin de eserinde yazdığı gibi “zorlama”dan ibaret olduğunu ifade etmek isteriz. Bu noktadan hareketle Ali Rıza Efendi’nin ve Atatürk’ün “Sabatayistliğini” ima etmek, en iyi ifade ile bilimsel değeri olmayan bir bakış açısıdır. Yine bu ima, Atatürk gibi bir büyük şahsiyeti kendilerinden göstererek, onun üzerinden prim yapmak şeklinde

³⁸ 1982 Anayasası ile koruma altında bulunan 8 adet “İnkılâp Kanunları”ndan biri ve “*terimlerin, özellikle rütbe adlarının öz Türkçe karşılıklarının bulunmasının hukukî dayanağı olan*” (S. Eker, a. g. e., s. 139.) 2590 sayılı Kanun’un ilk iki maddesi şu şekildedir:

“*Madde 1- Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar kanun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar.*

Madde 2- Sivil rütbe ve resmî nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır ve bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türkler yabancı devlet nişanlarını taşıyamazlar.” S. Eker, a. g. e., s. 139, not: 1.

³⁹ Efendi sözcüğü hakkında bakınız: O. F. Köprülü, “Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C: 10, İstanbul, 1994, s. 455-456. M. Z. Pakalın, “Efendi”, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, Üçüncü Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 505-506.

zaman zaman karşımıza çıkan “Sabatayist / Dönme” geleneğinin bir tezahürüdür. Bu noktada şunu rahatlıkla söylemek mümkündür: Bunu yapanlar eğer kendileri bu gruplara mensup değilse, Sabatayistlerin / Dönmelerin propagandalarına hizmet etmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE HAKKINDAKİ GERÇEKLERİN BELGELERİ

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz üzere Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamı ile ilgili pek çok konuda olduğu gibi, babası ve annesi hakkında da bazı asılsız iddialar ortaya atılmıştır. Çoğu zaman Atatürk'ün “memleketi” ile ilgili tartışmalar kapsamında gündeme getirilen sözde tezler arasında “*babasının Ali Rıza Efendi, annesinin Zübeyde Hanım olmadığı*” bile yazılıp çizilmiştir. Önceki çalışmalarımızda bunlara tarihi belgeler ile gereken cevaplar verilmiştir.⁴⁰

Daha önceki bir başka çalışmamızda⁴¹ şeceresi yani hem baba hem de anne soyu ile ilgili verileri ortaya koymuştuk. Bu çalışmada ise “*baba, anne, kardeşler, manevi evlatlar*” hakkında ayrıntılı bilgiler vereceğiz. Yine bu kapsamda kamuoyunda iyiniyetli ve art niyetli olarak sık sık gündeme getirilen bazı konuları ele alacağız. Bu kapsamda “Mustafa Kemal’in doğum tarihi, doğduğu ev” gibi önemli konuları belgeleriyle ortaya koyacağız.

Mustafa Kemal Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi, Annesi Zübeyde Hanım'dır. Ailenin altı çocuğu olmuştur. Bunlar arasında en uzun yaşayan Makbule Hanım'dır. Onların hikâyeleri ve birbirleri ile ilişkilerini ortaya koymadan önce elimizde bulunan belgeleri ve bu belgelerdeki konumuzu aydınlatacak hususların neler olduğunu ana hatlarıyla ortaya koymak istiyoruz. Burada ele alacağımız belgelerin bir kısmı bilinen belgelerdir. Fakat birçoğu da ilk defa burada kamuoyumuza duyurulacaktır. Şimdi belgeleri ve içeriklerine bir göz atalım:

⁴⁰ Mesela Bakınız: Ali Güler, “Atatürk Hakkında ‘Kurgulanmış’ Bir İddia ve Gerçekler”, www.haberiniz.com. 4 Eylül 2013.

⁴¹ Ali Güler, *Atatürk'ün Saklanan Şeceresi*, 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2003, 1-135 s.

Askeri/Resmi Belgeler

Atatürk ve ailesi hakkında bilgiler içeren en eski tarihli askeri belge Mustafa Kemal'in Selanik Askeri Rüştıyesi 4. Sınıf notlarıdır. Hicri: 1313 Miladi: 1895 tarihli Numara Defteri'nde "*Mustafa Kemal Efendi Ahmet Subaşı*" kaydıyla ders notları yer almaktadır.⁴² "Ahmet Subaşı" Selanik'te oturdukları mahallenin adıdır.

Mustafa Kemal'in Manastır Askeri İdadisi'ne ait 2. Ve 3. Sınıf notlarını gösteren iki ayrı not defteri vardır. Rumi: 1313 (Hicri: 1315) Miladi: 1897 yılına ait 2. Sene notlarının yer aldığı ve H: 1316 Miladi: 1898 yılına ait 3. Sene notlarının bulunduğu Numara Defterlerinde "*Mustafa Kemal Efendi Selanik*" kaydıyla notları vardır. Burada "Selanik" memleketini yani Manastır'a nereden geldiğini göstermektedir.

Atatürk'ün ailesi hakkında daha fazla bilgi veren kronolojik sıralamadaki üçüncü askeri belge Harp Okulu Künye Defteri'dir. Burada "*memleketi, mahallesi, babasının ismi, babasının mesleği, babasının bu tarihte ölmüş olduğu, Mustafa Kemal'in fiziki özellikleri ve Rumi yıl olarak doğum tarihi*" kayıt altına alınmıştır. Bu defterde, Rumi: 1314-1320 Miladi: 1898-1905 yılları arasında Askeri okullara dahil eden (giren) öğrencilerin künye kayıtlarının yer almaktadır. Defterin Mustafa Kemal'in Harp Okulu'na giriş (duhulü) tarihine yani 13 Mart 1899 (Rumi: 1 Mart 1315)'a ait olan "1315 Duhullülere Mahsus" bölümündeki ifadeler şu şekildedir: "*Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi'nin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96.*"⁴³

Mustafa Kemal'in Harp Okulu 1., 2., ve 3. Sınıf notlarını gösteren cetveller veya numara defterleri de elimizdedir. Bunların üçünde de "*Mustafa Kemal Efendi Selanik*" ifadesi notlarıyla

⁴² **Kara Harp Okulu Arşivi**, Numara Defteri, Numarası: 13 (önceki numarası: 11), Yeri: 1-C.

⁴³ **Kara Harp Okulu Arşivi**, Künye Defteri, Numarası: 27. (önceki numarası: 28), Yeri: Müze. Buradaki "Selanik" memleketini, yani İstanbul'a geldiği yeri; "96" tarihi de (1296) Rumi takvime göre yıl olarak doğum tarihini göstermektedir.

birlikte yer almaktadır. Birinci sene notları Rumi: 1317 Miladi: 1901'de yayınlanan bir "imtihan neticelerini bildiren cetvel"de yer almaktadır.⁴⁴ İkinci Sene notları Rumi: 1316 (Hicri: 1318) Miladi: 1900 yılına ait Numara Defteri'ndedir.⁴⁵ Üçüncü sene notları Rumi: 1317 (Hicri: 1319) Miladi: 1901 yılına ait Numara Defteri'nde yer almaktadır.⁴⁶

Mustafa Kemal'in Harp Akademisi 1. ve 2. Sınıf ders notlarını gösteren Numara Defterinde "*Mustafa Kemal Efendi Selanik*" olarak kayıtları ve notları mevcuttur. Bu defter Rumi: 1318 Miladi: 1902/1903 yılına aittir.⁴⁷

Aile hakkında bilgi edindiğimiz askeri belgeler içinde en önemli arşiv belgelerinden bir tanesi de Mustafa Kemal Atatürk'ün özlük dosyasıdır. Bu dosyada aynı zamanda onun "*kimlik ve aile bilgileri, görev yerleri, görev tarihleri, rütbe terfi tarihleri, aldığı ödüller, izinler, sağlık durumu*" vs. gibi önemli bilgiler ve yazışmalar bulunmaktadır.⁴⁸

Maaş Bağlanma Belgesi

Atatürk'le ilgili en eski ve en önemli arşiv belgelerinden biri M. Ali Öz'ün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bularak 2014 yılında kamuoyumuza tanıttığı⁴⁹, Ali Rıza Efendi'nin ölümünden sonra Zübeyde Hanım'a ve çocuklarına bağlanan maaş belgesidir. Belge, Zübeyde Hanım'ın müracaatı esas alınırsa Rumi: 15

⁴⁴ **Mekâtib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtihanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller**, İstanbul, 1317, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926. H. Gök, M. Uyar, "*Mustafa Kemal'in Kara Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı*", **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 78 (Haziran 2000), s. 23-28.

⁴⁵ **Kara Harp Okulu Arşivi**, Numara Defteri, Numarası: 20 (önceki numarası: 21-A), Yeri: 1-C.

⁴⁶ **Kara Harp Okulu Arşivi**, Numara Defteri, Numarası: 22 (önceki numarası: 22), Yeri: 1-C.

⁴⁷ **Kara Harp Okulu Arşivi**, Numara Defteri, Numarası: 26 (önceki numarası: 16), Yeri: 1-C.

⁴⁸ **Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi**, Mustafa Kemal Atatürk Özlük Dosyası.

⁴⁹ **Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 2014, I-XVI, 1-208 s.)

Ağustos 1309 Miladi: 27 Ağustos 1893; hesap tezkeresindeki tarih esas alınırsa Rumi: 27 Kanunu evvel 1309 Miladi: 8 Ocak 1894; işlemler bittikten sonraki komisyonun onay yazısı dikkate alınırsa Hicri: 14 Şaban 1311 (Rumi: 8 Şubat 1309) Miladi: 20 Şubat 1894 tarihlidir. Burada “*Mustafa Kemal’in Babasının Ali Rıza Efendi, annesinin Zübeyde Hanım olduğu, Zübeyde Hanım’ın Ali Rıza Efendi’nin eşi olduğu ve bunların Mustafa, Makbule ve Naciye isminde üç çocuğunun o tarihte hayatta olduğu*” kayıtlıdır. Eş ve bu üç çocuğa “30’ar kuruş (toplam 120 kuruş) maaş” bağlanmıştır. Yine bu belgede Ali Rıza Efendi’nin “o tarihteki yaşı, görev safahatı, aldığı maaşların dökümü, ölüm tarihi” gibi önemli bilgiler vardır. Aşağıda tartışacağımız gibi Mustafa Kemal’in o tarihteki yaşı da “16” olarak gösterilmektedir.⁵⁰

Resmi Yardım Belgeleri

Zübeyde Hanım, Darüşşafaka’ya 20 bin kuruşluk önemli miktarda bir yardım yapmıştır. Hicri: 27 Rebiülevvel 1340 (Rumi: 28 Teşrinisani 1337) Miladi: 28 Kasım 1921 tarihli bu yardım senedinde, hem Zübeyde Hanım’ın (ailenin) manevi, ahlaki durumu, hem de uzak ve yakın ölmüş akrabalarının isimleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.⁵¹

⁵⁰ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnifinin Konusu: ŞD., Dosya No: 327, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi/Varak: 2/3, Tarih: 1311 Ş. 28, Orijinal Kayıt: Tekau'd, 4/574. Bu belgenin aslına ulaşmamıza vesile olan Doç. Dr. Mustafa Budak Bey’e teşekkür ederim. Aile, özellikle Baba Ali Rıza Efendi hakkında önemli bilgiler içeren bu belge aşağıda yeri geldikçe daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

⁵¹ **Darüşşafaka Arşivi**, “Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım da Başışçılarımız Arasında... Zübeyde Hanım’dan Darüşşafaka’ya Büyük Destek”, **Darüşşafaka Dergisi**, Yıl: I., Sayı: 2 (Haziran, 2009), s. 30-31. (Yazıda Zübeyde Hanım’ın 1921 tarihli bağış belgesinin orijinali ve 1968’de yapılan noter tasdikli çevrim yazısı yayınlanmıştır. Bu belgeyi bu yayından bir ay önce Murat Bardakçı gündeme getirmiştir: “Annesinin Kaleminden Atatürk’ün Akrabaları”, **Gazete Habertürk**, 24 Mayıs 2009.

Vasiyetnameler

Elimizde tarih sırasına göre Zübeyde Hanım'a ve Mustafa Kemal Atatürk'e ait iki vasiyetname bulunmaktadır. Zübeyde Hanım'ın vasiyetnamesi Rumi: 25 Kanunusani 1338 Miladi: 25 Şubat 1922 tarihli'dir.⁵² Atatürk'ün vasiyetnamesi ise kendisi tarafından 5 Eylül 1938 günü yazılmış, 6 Eylül 1938 günü İstanbul/Beyoğlu 6. Noteri'ne teslim edilmiştir. Bu vasiyet Atatürk'ün ölümü takip eden günlerde 28 Kasım 1938 Pazartesi günü Ankara 3. Sulh Hâkimliği tarafından açılmıştır.⁵³ Bu vasiyetnamelerden özellikle ailenin fertleri ve manevi evlatların durumu hakkında bilgi ediniyoruz.

Nüfus Kayıtları Belgeleri

İlgili bölümde ayrıntılarını vereceğimiz ve Mustafa Kemal'in nüfus kayıtlarını gösteren “tezkere, ikamet belgesi ve nihayet nüfus cüzdanları” bu kapsamda değerlendirilebilecek belgelerdir. “*Mustafa Kemal Atatürk'ün annesinin Zübeyde Hanım, babasının Ali Rıza Efendi olduğu, babasının mesleğın ne olduğu, doğum yerinin Selanık, doğum tarihinin Rumi: 1296 veya (sonraki tarihler için) Miladi: 1881 olduğu, belgenin düzenlendiği tarihte evli mi, bekar mı olduğu, dini, milliyeti, ırkı, fiziki özellikleri, ikamet ettiği adres, görevi vs.*” pek çok bilgi bu tür belgelerde birbirini doğrular mahiyette yer almaktadır.

Bunların ilki Rumi: 18 Teşrinievvel 338 Miladi: 18 Ekim 1922 tarihli “Devlet-i Âliyye-i Osmaniye Tezkeresi” başlıklı ve belgedir.⁵⁴ Ankara/Hacıbıamıveli'de ikameti göstermektedir.

Bu kapsamda ikinci belge Rumi: 27 Kanunusani 1339 Miladi: 27 Ocak 1923 tarihli ve “Türkiye Hükümeti Nüfus Tezkeresi” başlıklıdır. Belge, Latife Hanım ile evlilik için alınmış bir tür ikamet belgesi olduğu için Mustafa Kemal Paşa'yı

⁵² N. A. Banoğlu, K. Z. Gençosman, **Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, C: I.**, s. 66-68.

⁵³ Orijinali **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**'nde bulunan vasiyetname ve işlemleri ile ilgili olarak bakınız: Ali Güler, **Atatürk'ün Son Sözü: Aleykümesselam**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

⁵⁴ Orijinalinin bir kopyası özel arşivimizde bulunan bu belge ve çevrim yazısı için EKLER'e bakınız.

İzmir/Göztepe’de ikamet eder göstermektedir.⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa’nın elimizde bulunan kapsamlı, defter şeklindeki ilk nüfus cüzdanı Rumi: 27 Mart 1339 Miladi: 23 Mart 1923 tarihli dir. Harf İnkılâbı’ndan önce verildiği için eski harfli olan bu cüzdan, Ankara Nüfus Müdürlüğü’nce düzenlenmiştir. Yeni Türk Alfabeti’nin kabulünden sonra (1928) da bir nüfus cüzdanı düzenlenmiş olmalıdır. Fakat bu elimizde yoktur. Soyadı Yasası’nın kabul edilmesinden sonra (1934) Ankara Nüfus Müdürlüğü’nce verilmiş iki ayrı nüfus cüzdanı bulunmaktadır. Bunlardan biri 993.814-B seri ve 51 sıra numaralı ve diğeri de ondan bir süre sonra düzenlenen 993.815-B seri ve 51 sıra numaralı cüzdandır. Mustafa Kemal Paşa bunlarda “Ankara/Çankaya” nüfusuna kayıtlıdır.⁵⁶

Evlenme/Boşanma Belgeleri

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa İzmir’de Uşakizade Mahmut Muammer Bey’in kızı Fatmatü’z-zehra Latife Hanım ile 29 Ocak 1923’te evlenmiştir. Tam bin gün (2.5 yıl) süren bu evlilik çeşitli nedenlerle yürümemiş ve nihayet 5 Ağustos 1925’te sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa 11 Ağustos 1925 tarihli bir tezkere ile anılan tarihte bir tezkere ile “*talak (boşanma) vuku bulmuş olduğunu*” Başbakanlığa bildirmiştir. Başbakan İsmet İnönü 15 Ağustos 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararını bir yazı ile ilgili yerlere tebliğ etmiştir.

Bu konu ile ilgili belgeler aynı zamanda Mustafa Kemal ve ailesi hakkında önemli kayıtları içeren resmi belgeler durumundadır. Bunların ilki, Hicri: 11 Cemaziyelahir 1341 (Rumi: 29 Kanunuevvel 1339) Miladi 29 Ocak 1923 tarihli ve İzmir Merkez Kadısı Ömer Fevzi ibni Hüseyin tarafından düzenlenmiş olan evlilikle ilgili “*İzinnâme-i Şer’i*” başlıklı belgedir. Elimizde bulunan belgenin onaylı bir suretidir. Suret 23

⁵⁵ Orijinalinin bir kopyası **Anıtkabir Belgeliği**’nde bulunan bu belge ve çevrim yazısı için EKLER’e bakınız.

⁵⁶ Bütün bu nüfus cüzdanları Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi Birinci Bölüm: Atatürk’e Ait Özel Eşyalar Bölümü’nde sergilenmektedir. Bunların içeriği için ilgili bölüme; orijinalleri için ve 1923 tarihli olanın çevrim yazısı için EKLER’e bakınız.

Eylül 1923 tarihinde çıkartılmıştır.⁵⁷

Paşa'nın ve Latife Hanım'ın aileleri ve kendileri konusunda daha ayrıntılı bilgi bulunan bu kapsamdaki diğer bir belge de Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın "*Nikâhlanma Vukuatı İmühaber Sureti*"dir. Nikâh akitlerinin belgesidir. Bu belge Hicri: 11 Cemaziyelahir 1341 Miladi: 29 Ocak 1923 tarihlidir.⁵⁸

Yukarıda bahsettiğimiz boşanma ile ilgili süreçlerin adeta bir özeti gibi olan Bakanlar Kurulu Kararı Sureti belgesinin üzerinde yapılan 1.8.1936 tarihli bir kayıt işleminde Atatürk'ün aile bilgileri, doğum yeri ve doğum tarihi ikameti yazılmıştır.⁵⁹

Diğer Belgeler, Mektuplar ve Anılar

Mustafa Kemal Atatürk'ün ailesi ile ilgili elimizdeki belgeler şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Çok sayıda mektup, telgraf ve anı bulunmaktadır. Atatürk'ün değişik vesilelerle yazdığı (veya yazdırttığı) "tecüme-i hal" veya "özgeçmiş"ler vardır. Bunlar bu eserin ilgili bölümlerinde yeri geldikçe kullanılmıştır. Hatıra Defteri ve Not Defterleri bu kapsamda önemlidir.

Anılar arasında özellikle Zübeyde Hanım'ın Enver Behnan Şapolya'ya anlattıkları, Mustafa Kemal Paşa'nın çocukluğuna dair A. Emin Yalman'a anlattıkları, sonraki dönemler için diğer gazeteciler ve yakınlarında bulunanlara anlattıkları ve nihayet ailenin en uzun yaşayan üyesi Makbule

⁵⁷ Belge için bakınız: Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 691, EK-IX: Evliliğine ilişkin belgeler. Belge ve çevrim yazısı için EKLER'e bakınız.

⁵⁸ **Nüfus Ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi**. Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 692, EK-IX (devamı). N. Ülker, "*Mustafa Kemal Paşa'nın Evliliği*", **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, s. 18-19. Belgenin içeriği için ilgili bölüme; orijinali ve çevrim yazısı için EKLER'e bakınız.

⁵⁹ **Nüfus Ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi**. N. Ülker, "*Mustafa Kemal Paşa'nın Evliliği*", **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, s. 28. Belgenin içeriği için ilgili bölüme, orijinali ve çevrim yazısı için EKLER'e bakınız.

Hanım'ın değişik yıllarda ve yerlerde gazetecilere anlattıkları önemlidir.

Burada son olarak üzerinde duracağımız bir belge de Makbule Hanım'la ilgili olan “Noter onaylı Mahkeme Kararı Sureti”dir. Karar Makbule Hanım'ın dört kişiyi evlatlık edinmesi için açılan bir davanın kararıdır. Çok fazla bilinmeyen bir konu olan bu evlatlık edinme ile ilgili karar ilk defa bu eserde değerlendirilmiş ve kamuoyuna sunulmuş olacaktır. Bu karar, T. C. İstanbul 12. Asliye Hukuk Hâkimliği'nin Esas: 954/1028 ve Karar: 954/917 sayılı kararıdır. Kararda, “*evlat edindiği kişilerin nüfus ve kimlik bilgilerinin yanı sıra, Makbule Hanım'ın nüfus ve kimlik bilgileri*” de yer almaktadır. Mahkeme'nin Kararı 17 Kasım 1954 tarihli. Yani karar Makbule Hanım'ın ölümünden (18 Ocak 1956) bir yıl iki ay önce alınmıştır. Elimizde bulunan Mahkeme kararının Sureti, Yalova Noter Muavinliği tarafından 30 Kasım 1954'te çıkartılmıştır.⁶⁰

⁶⁰ Bu kararın içeriği ilgili bölümde değerlendirilmiştir. Belge için EKLER'e bakınız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BABA ALİ RIZA EFENDİ

Soyu

Mustafa Kemal Atatürk'ün baba soyu Konya/Karaman'dan göçürülerek Makedonya'ya yerleştirilen “Kızıl Oğuz” yahut Rumeli'deki isimleriyle “Kocacık” Yörüklerine dayanmaktadır. Bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin Debre (Debar) şehrine bağlı Merkez Jupa Beldesi'nin Kocacık Köyü Atatürk'ün dedesinin köyüdür ve Türkler tarafından 1448 yılında fethinden sonra buraya çoğunlukla Kızıl Oğuz/Kocacık Yörükleri/Türkmenleri yerleştirilmiştir.⁶¹ Kocacık'ta günümüzde yaşayan Türkler de bu bilgileri anlatmakta, “*atalarının Konya/Karaman civarından geldiklerini*” söylemektedirler. Osmanlı Devleti döneminde Manastır Vilayeti'ne bağlı Debre-i Bala Sancağı'nın Kocacık Nahiyesi (Köyü)'ne yerleşen aile takriben 1830'larda Selanik'e göçmüştür. Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi takriben 1841'de Selanik'te dünyaya gelmiştir.

Atatürk'ün soyu ile ilgili elimizdeki en sağlam bilgiler öncelikle kendisinin, annesinin, kardeşi Makbule Hanım'ın anlattıklarıdır. İkinci olarak, kendisini ve ailesini tanıyan Hacı Mehmet Somer gibi, kimi çocukluk arkadaşlarının verdiği bilgilerdir. Mustafa Kemal dahil aile fertlerinde kuvvetli bir “Yörük, Türkmen olma” bilinci vardır: Makbule Hanım, E. B. Şapolyo'nun sorduğu “*babanız nerelidir?*” sorusuna şu cevabı vermiştir: “*Babam Ali Rıza Efendi yerli olarak Selaniklidir. Kendileri Yörük sülalesindendir. Annem her zaman Yörük olmakla iftihar ederdi. Bir gün Atatürk'e 'Yörük nedir?' diye*

⁶¹ Kızıl Oğuzlar/Kocacıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Güler, **Karaman'dan Kocacık'a Kızıl Oğuzlar Atatürk'ün Soyuna**, Gök İletişim, Ankara, 2001. Ali Güler, **Atatürk'ün Soyuna: Kızıl Oğuzlar, Konyarlar**, Berikan Yayınları, Ankara, 2005.

sordum. Ağabeyim de bana 'Yürüyen Türkler' dedi." Yine Şapolyo'nun Ruşen Eşref Ünaydın'dan naklettiğine göre, "Atatürk, çok kere benim ataların Anadolu'dan Rumeli'ye gelmiş Yörük Türkmenlerdendir derlerdi."⁶²

Cumhuriyet döneminin ilk Konya Milletvekillerinden Naim Hazım Onat, dil çalışmaları dolayısıyla Atatürk'ün sofrasında bulunanlar arasındaydı. Bir gün Atatürk'ün kendisine: "Konya benim dedelerimin öz vatanıdır. Onlar Rumeli'ne Anadolu'dan göçmüşlerdir. Bunun Konya olduğu söylenir" dediğini hatıralarında anlatır.⁶³ Atatürk'ün zaman zaman Konyalılara "hemşehrilerim" demesi bir iltifat sayılsa da aslında bir gerçek payının da bulunduğu gözlerden uzak tutulmamalıdır.⁶⁴

Atatürk'ün baba soyu ile ilgili önemli bilgileri verenlerden birisi de M. Kemal'in Selanik'te mahalle ve okul arkadaşı, eski Milletvekillerinden Hacı Mehmet Somer Bey'dir. Somer'e göre; "Atatürk'ün ataları hakkında benim bildiğim şunlar: Atatürk'ün ataları Anadolu'dan gelerek Manastır Vilayeti'nin Debre-i Bala Sancağı'na bağlı Kocacık nahiyesine yerleşmişlerdir. Bunları ben Selanik'in ihtiyarlarından duymuştum. Kocacıklıların hepsi öz Türkçe konuşurlar. İri yarı adamlardır. Bunların hepsi Yörüktür. Hayvancılıkla geçinirler, sürüleri vardır. Bir kısmı da kerestecilik ederler. Bunların kıyafetleri Anadolu Türkmenlerine benzer. Yaşayışları, hatta lehçeleri de aynıdır."⁶⁵

Atatürk'ün babasını ve dedesi "Kızıl Hafız Ahmet"'i tanıyan Eski Aydın Milletvekili Tahsin San Bey ve Eski Umumi Müfettiş ve Milletvekili Tahsin Uzer'den Kılıç Ali'nin⁶⁶ ve Tahsin San Bey'den E. B. Şapolyo'nun⁶⁷ naklettiği bilgiler de,

⁶² E. B. Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, 1958.

⁶³ **Yeni Konya Gazetesi**, 10 Haziran 1960 ve 10 Kasım 1963'ten nakleden: M. Önder, **Atatürk Konya'da**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 1.

⁶⁴ M. Önder, a.g.e., s. 2.

⁶⁵ E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 21.

⁶⁶ Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 7.

⁶⁷ E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 22.

Atatürk'ün baba soyunun “*Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş olan Yörüklerden*” olduğunu göstermektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, Atatürk'ün baba soyu, Konya/Karaman'dan gelerek Manastır Vilayeti'nin Debre-i Bala Sancağı'na bağlı Kocacık'a yerleşti. Aile sonradan Selanik'e göç etti. Dedesi Ahmet ve dedesinin kardeşi Hafız Mehmet'in taşıdığı “*kızıl*” lakabı ve yerleştikleri nahiyenin adı olan “*Kocacık*”ın da gösterdiği üzere; Mustafa Kemal'in baba tarafından soyu Anadolu'nun da Türkleşmesinde önemli roller oynayan “Kızıl-Oğuz” yahut “Kocacık Yörükleri Türkmenleri”nden gelmektedir.

Baba Ocağı: Kocacık

1448'den 1912 yılına kadar 464 yıl kesintisiz Türk egemenliğinde kalan ve 1912'ye kadar varlığını “nahiye merkezi” olarak sürdüren Kocacık, günümüzde Yukarı Jupa Belediyesi'ne bağlıdır. Makedonya'nın batı kesiminde yer alan Kocacık'ın kuzeyinde Debre, Güneyinde Struga ile Ohri, doğusunda Kırçova, batısında ise Arnavutluk yer almaktadır. Kocacık matematik konum olarak 41-42 derece kuzey enlemi (paraleli) ile 20-21 derece doğu boylamı (meridyeni) arasında bulunmaktadır. Debre'nin güneydoğusunda yer alan Kocacık, denizden 1.080 m. Yüksekliktedir. Stogova Dağı'nın “Kocacık Yaylası” adı verilen bölümünün batı eteklerinde kurulmuştur.

Yedi mahalle ve ondört köyden oluşan Kocacık, kendisine bağlı köylerin dışında, merkez yerleşim bölgesi olarak; Bireştani, Koçışta ve Novak Köyleri arasında, kuzey ve kuzeybatı doğrultusunda uzanır. Kocacık merkezinin sınırları kuzeyde Koçışta Köyü, güneyde Ela (Eğla, Evla) Köyü, güneydoğuda Novak Köyü, batıda ise Osolnisa Köyü toprakları ile çevrilidir. Kuzeybatısında ise Bireştani Köyü yer almaktadır.

Takvimler 19 Mayıs 2014 Pazartesi gününü gösterdiğinde Kocacık'ta adeta bayram havası vardı. O gün önemliydi. Çünkü o gün, yaklaşık onbeş yıldır devam eden bir mücadelenin sonunda Atatürk'ün Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin Kocacık Taşlı Mahalledeki, 90'lı yılların başında yıkılmış bulunan evinin yerine bir “Atatürk Anı Evi”nin yapımı

gerçekleşmiş; devlet töreni ile açılışı yapılmıştır.

Ailesi

Ali Rıza Efendi'nin Babası Kızıl Hafız Ahmet Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi isminde bir erkek, bir de Nimeti Hanım isminde bayan iki kardeşi vardır. Kızıl Hafız Ahmet Efendi ile Ayşe Hanım'ın evliliğinden dört çocuk olmuştur: "*Mustafa*" (bebek iken beşikten düşerek vefat etti, ismi Kemal Atatürk'e verildi), "*Hatice*" (Selanik Mevlevi Kapu Şeyhi Rıfat Efendi'nin gelini idi), "*Nimeti*" ve "*Ali Rıza Efendi*". Ali Rıza Efendi'nin annesi Ayşe Hanım, kocasının ölümünden sonra Halil Efendi ile ikinci bir evlilik yaptı. Bu evlilikten de "*Emine*" (Rüsumat Memuru Hacı Hasan ile evli olan Emine Hanım, Zübeyde Hanım'dan 3 ay sonra Nisan 1923'te İstanbul'da vefat etti) isminde bir çocuk olmuştur. Yani Ali Rıza Efendi'nin dört kardeşi vardı.⁶⁸

Atatürk'ün baba soyu, büyük amcası Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi tarafından devam etmiş ve günümüzde kadar ulaşmıştır. Bunun oğlu Salih Efendi ve ikinci eşi Müberra Hanım (doğumu: 1878/79, ölümü: 4 Mayıs 1938)'dan devam eden aile, torunlarla yedinci kuşağa ulaşmış bulunuyor. Belgelerden Atatürk'ün Müberra Hanım'a "Yenge" şeklinde hitap ettiğini biliyoruz. Bunların beş çocuğundan birisi olan Necati Erbatır, 28 Eylül 1927'de Dolmabahçe Sarayı'nda nişanlanmış; diğer çocukları Vüsat Erbatır'un kızı Nesrin Hanım ile Feridun Söğütligil'in nikâhları 2 Ekim 1937'de Park Otel'de yapılmış ve Atatürk bu nikâh törenine katılmıştır.⁶⁹

Ali Rıza Efendi'nin hem babası Ahmet'in, hem de amcası Mehmet Emin'in, taşıdıkları "Hafız" unvanı her ikisinin de dini bilgileri ile öğretmenlik görevlerini göstermektedir. Yine

⁶⁸ Burada bahsedilen isimler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Güler, **Atatürk'ün Saklanan Şeceresi**, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 25-30.

⁶⁹ Bu isimler hakkında ayrıntılı bilgi ve akrabalık ilişkileri için bakınız: Ali Güler, **Atatürk'ün Saklanan Şeceresi**, s. 31 vd.

her iki kardeşin de taşıdığı “Efendi” unvanı okur-yazar, eğitilmiş insanlar olduğuna işaret etmektedir.

Ali Rıza Efendi'nin Soy Ağacı (Özet)

1	Kızıl Hafız Ahmet Efendi +Ayşe Hanım >	1. Mustafa 2. Hatice 3. Nimeti	
		4. Ali Rıza Efendi +Zübeyde Hanım >	1. Fatma (İsmet) 2. Ahmet 3. Ömer 4. Mustafa Kemal 5. Makbule 6. Naciye
	Ayşe Hanım +Halil Efendi >	5. Emine +Hacı Hasan	
2	Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi +Arap Cariye >	1. Rukiye	
	+Hanife Hanım >	2. Salih Efendi (Erbatur) + Faika Hanım >	1. Zeliha 2. Şevket Hanım 3. Reşit
		+ Müberra Hanım (Kerime Molla) >	4. Nafia Orcay > 5. Vüsat Erbatur > 6. Zeynep Altay > 7. Kemal Erbatur > 8. Necati Erbatur >
3	Nimeti Hanım > +?	1. İsmail Ağa 2. Hatice 3. Fatime > 4. Kâniye >	

Hayatı (1841 – 23 Mayıs 1886)

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi, yeni bulunan bir arşiv belgesine⁷⁰ göre 1841 yılında Selanik'te doğmuştur. Ali Rıza Efendi'nin vefatından yaklaşık 7 sene sonra Zübeyde Hanım'ın eşinden dolayı emekli maaşı bağlanması konusunda verdiği bir dilekçe üzerine yürütülen “emekli maaşı bağlanması” ile ilgili işlemler kapsamında hazırlanan belgede Ali Rıza Efendi'nin devlet memuriyetine girdiğindeki yaşı 29 olarak belirtilmektedir. Aynı belgede Ali Rıza Efendi'nin İlk görev yeri olan “Aynaroz Rüşumat Kitabeti” görevine başlama tarihi de 3 Mayıs 1870 olarak gösterilmektedir. Bu tarihte 29 yaşında olan Ali Rıza Efendi 1841'de doğmuş olmaktadır. Bu belgeye göre; anlatımlardan kaynaklanan ve şimdiye kadar bizim de çeşitli çalışmalarımızda kullandığımız “1839” tarihinin yanlış olduğu ortadadır.⁷¹

Ali Rıza Efendi, Selanik'te Abdi Hafız Mektebi'nde okumuş,⁷² Vakıflar İdaresi'ne girmiş ve “Gümrük Memurluğu”

⁷⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnifinin Konusu: ŞD., Dosya No: 327, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi/Varak: 2/3, Tarih: 1311 Ş. 28, Orijinal Kayıt: Tekauđ, 4/574.

⁷¹ Emekli İmam Mehmet Ali Öz, Eylül 2014'te ilk baskısını yapan eserinde (**Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 2014, I-XVI, 1-208 s.) ilk defa bu belgeye kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu eserin yayınlanmasından kısa bir süre sonra da 13 Eylül 2014 Cumartesi akşamı Habertürk TV'de yayınlanan “Tarihin Arka Odası” programına konuk olmuştur. Sayın Murat Bardakçı ertesi gün Habertürk Gazetesi'nde “*Atatürk'ün Soykütüğünün Eksiklerini Emekli Bir Din Adamı Bulup Yayınladı*” (14 Eylül 2014) başlıklı bir yazı yazmış, toplam üç sayfa olan belgenin iki sayfasının da klişelerini vermiştir. Aşağıda değineceğimiz üzere Sayın Bardakçı'nın yazısında belgedeki bazı bilgilerin yanlış olarak aktarıldığı görülmektedir. M. Ali Öz adı geçen kitabını yeniden düzenleyerek 2. Baskısını da yayınlamıştır: (**Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre) Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, Eylül 2014, 1-252 s. Sayın Öz, ilk baskıya göre daha derli toplu olan bu eserinde belgenin üç sayfasının da klişelerini vermektedir. (s. 223-225). Fakat aşağıda işaret edileceği üzere belge eksik ve yanlış çevirilerle okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca kitapta Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgelerden hareketle Atatürk'ün baba soyu ile anne soyu birbirine karıştırılmıştır.

⁷² İ. Sungu, “*Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi ve Mensup Olduğu Asakir-i Milliye Taburu*”, **Belleten D.**, C: III., sayı: 10 (Nisan 1939), s. 239.

görevlerinde bulunmuş ve son olarak ticaretle meşgul olmuştur.

M. A. Öz'ün Osmanlı Arşivinde yaptığı çalışmalara göre Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi 1857-1868 yılları arasında Selanik ve çevresinde faaliyet gösteren vakıflardan Gazi Evranos Beğ Evkafı, Numan Paşa Evkafı ve Yakup Paşa Evkafı'nda "Meclis Kâtibi" olarak görev yapmıştır.⁷³

Ali Rıza Bey 3 Mayıs 1870 ile 12 Aralık 1880 tarihleri arasında 10 yıl gümrük memurluğu görevi yapmıştır. 29 yaşında iken Aynaroz Gümrük Kâtipliği ile başlayan devlet memuriyeti, Papazköprüsü ve Yenişehir Çayağzı'nda devam etmiştir. Emekli Maaşı Hesap Tezkeresi'ndeki görev dökümüne göre Ali Rıza Bey'in bu üç yerde toplam "7 yıl, 40 ay, 47 gün" "müddet-i memuriyeti" (memuriyet süresi); "53 gün" "müddet-i mazuliyeti" (görevden alınma süresi) vardır. Bu 10 yıllık sürenin 24, 13, 16 olmak üzere üç defada toplam 53 günü "boşta" kalmıştır.

Dul ve yetim maaşı bağlanması hakkındaki kararı veren komisyonun çalışmalarına esas teşkil eden "Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti Muhasebesi'nden Tanzim Olunan Hesap Tezkeresi'nin sonunda, "*Müteveffa-yı mumaileyhin müddet-i hizmeti on seneden ibaret olup..*" denilerek Ali Rıza Efendi'nin memuriyet süresi tespit edilmiştir.

Kayda geçen aylık maaşı, 3 Mayıs 1870 - 25 Haziran 1870 tarihlerinde 300, 20 Temmuz 1870 - Aralık 1874 tarihlerinde 320, 26 Ocak 1875 - 26 Ekim 1875 tarihlerinde 370, 13 Kasım 1875 - 12 Eylül 1878 tarihlerinde 690, 13 Eylül 1878 - 12 Kasım 1878 tarihlerinde 600, 13 Kasım 1878 - 12 Mart 1880 tarihlerinde 400 ve 13 Mart 1880 - 12 Aralık 1880 tarihlerinde 320 kuruştur.⁷⁴

Ali Rıza Efendi'nin on yıllık gümrük muhafaza memurluğu görevinin yaklaşık iki aylık süresi "Gümrük

⁷³ M. A. Öz, (Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre) Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü, 2. Baskı, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, Eylül 2014, s. 42.

⁷⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnifinin Konusu: ŞD., Dosya No: 327, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi/Varak: 2/3, Tarih: 1311 Ş. 28, Orijinal Kayıt: Tekaüd, 4/574.

Katıplığı” olarak Aynaroz’da; diğer sürenin tamamı Selanik yakınlarında, Olimpos Dağı eteklerinde bulunan Katerin Kazası’na bağlı Papazköprüsü ve Yenişehir Çayağzı’nda idi. Selanik ile bütün civarının ve hatta İstanbul’un odun ve odun kömürü ihtiyacını temin eden bu bölgede on yıl görev yaptıktan sonra Rüsumat’tan da ayrılır. Ayrılmasında, bu bölgede asayişin gittikçe bozulması ve Rum çetelerinin devamlı baskılarla huzuru bozmaları rol oynamıştır. O yıllarda yeni evli olan Ali Rıza Efendi, eşini bu karışık ortamdan kurtarmak istemiştir. Onun buradaki görevinin 1870’lerden itibaren 1880 sonu 1881 yılı başına kadar devam ettiği hizmet cetvelinde görülmektedir. Buna göre Ali Rıza Efendi, evlendiği tarihlerde ve Mustafa Kemal doğduğu sıralarda Çayağzı’ndaki bu görevde idi. Nitekim Zübeyde Hanım Mustafa Kemal’in doğduğu günlerden bahsederken, “o zamanlar Ali Rıza Efendi’nin memuriyeti Selanik civarında Çayağzı’nda idi, bazı geceler eve gelmiyordu” der.⁷⁵

1935 yılında ele geçirilen ve Ali Rıza Efendi’ye ait olduğu tespit edilen bir fotoğrafla ilgili olarak yapılan araştırmalar sonucu, onun 1876-1877 yıllarında Selanik’teki “Selanik Asakir-i Milliye Taburu”nda “Birinci Mülazım” (Üsteğmen) rütbesiyle görev yaptığını öğreniyoruz. “Selanik Asakir-i Milliye Taburu”, 1876 Osmanlı-Sırp Savaşının başladığı günlerde Şura-yı Devlet Başkanı olan Midhat Paşa’nın teşebbüsleri ile kurulmuş “gönüllü taburlar”dan biridir. Halktan gönüllülerin iştiraki ile orduya yardımcı olacak böyle bir kuvvetin teşkili fikrini ön safta destekleyenler arasında Namık Kemal ile Ziya Paşa da vardır.

İlk hareket İstanbul’da başladıktan sonra, Selanik’te memurlardan ve halktan yazılan gönüllüler “Millet Askeri” adı altında bir tabur kurmak ve savaşa hazırlanabilmek için hükümetten silah istemişlerdir. Başarılı bir eğitim yapan bu taburun İstanbul’a getirilmesinin halkı teşvik edeceği düşünülmüş

⁷⁵ E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 17. Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C: I, (1981- 23 Temmuz 1908)**, İst., 1973, s. 13. Çayağzı’ndaki asayişsizlik ve Ali Rıza Efendi’nin çetelerle yaptığı mücadele, Makbule Hanım’ın anılarında ayrıntıları ile anlatılmaktadır. Bakınız: M. Atadan, “*Büyük Kardeşim Atatürk*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 21 Kasım 1952 (tefrika no: 21) vd.

ve Ali Rıza Efendi'nin de bulunduğu tabur, Orhaniye Zırhlısı ile 24 Aralık 1876'da payitahta varmıştır. Büyük törenle karşılanan tabur, Midhat Paşa önünde resmigeçit yapmış ve Süleymaniye Kışlası'nda misafir edilmiştir. Ali Rıza Efendi bu taburun ikinci bölümünde Üsteğmen'dir. Ali Rıza Efendi, Selanik Islahhane Mahallesi'nde, Emir Bostan'da ve Numan Paşa Camii avlusunda "Asakir-i Milliye"ye askeri talimler yaptırmıştır. Bu tabur sonradan II. Abdülhamit tarafından, daha 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin sonucu alınmadan lağvedilmiştir.⁷⁶

Ali Rıza Efendi'nin subay elbisesi ile arkadaşı Hasip Efendi ile birlikte çektiği olduğu bir fotoğraf, Hasip Efendi'nin gelininin evinde bulunmuş ve 1935'te Atatürk'e sunulmuştu. Daha o yıllarda birçok kitapta basılan bu fotoğraf için Atatürk'ün, "*bu bizim peder değil*" dediği yolunda Falih Rıfkı Atay'ın belirttiği kuşku, İhsan Sungu'nun konuya ilişkin araştırma ve soruşturmalarına göre doğru değildir.

Hizmet cetveline göre Ali Rıza Efendi'nin bu taburun kurulduğu ve görevine devam ettiği yıllarda yani 13 Kasım 1875, 12 Eylül 1878 tarihleri arasında (2 yıl 10 ay) Papazköprüsü Rüşumat Kitabeti görevinde olduğu anlaşılmaktadır. Taburdaki görevinin buradan izinli olarak icra edildiği düşünülebilir.

Ali Rıza Efendi, 1880 yılı sonu, 1881 yılının başı itibarıyla Rüşumat İdaresi'ndeki görevinden ayrılır. Kereste ticaretine atılır. Atatürk'ün çocukluk arkadaşı ve babasını tanıyan Kütahya Milletvekili Hacı Mehmet Somer'in anlattığına göre Ali Rıza Efendi'nin kereste ticaretine atılmasında, Çayağzı'nda iken tanıştığı ve iyi paralar kazandıklarını gördüğü tüccarlar etkili olmuştur. Elindeki bir miktar parayı koyarak ve Cafer Efendi⁷⁷ ile ortaklık kurarak ticaret hayatına atılan Ali Rıza Efendi, önceleri iyi para kazanıyordu. Fakat sonradan işleri bozuldu. Buna sebep

⁷⁶ İ. Sungu, a. g. m. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 12 C. Sönmez, **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım**, Ankara, 1998, s. 9 vd.

⁷⁷ Selanikli Cafer (Sadık) Efendi'nin kereste ticareti işine 1911 yılında da devam ettiği M. A. Öz'ün Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu bir kayıttan anlaşılmaktadır. Bakınız: (**Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre**) **Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü**, 2. Baskı, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, Eylül 2014, s. 54.

olan da yine haraç isteyen “Rum eşkiyalar” idi. Hacı Mehmet Somer bu durumu şu şekilde anlatıyor:

“Ali Rıza Efendi kereste ticaretine varını yoğunu vermişti. İlk zamanlarda büyük başarılar gösteren bu teşebbüs, Katerin’in ezeli belası olan eşkiyaların hırslarını tahrik etti. Ali Rıza Efendi’yi para göndermesi için tehdit ettiler. Şayet para göndermezse, kerestelerini yakacaklarını bildirdiler. Bu sebeple orman muntkasına gitmek, işlerini kontrol etmek mümkün olmuyordu. İşlenmiş keresteleri sahile nakletmeğe korkuyordu. Çünkü bu keresteler eşkiyalar için rehine mahiyetinde idi. Nihayet Ali Rıza Efendi’den ümit ettikleri para gelmeyince, bütün keresteleri yaktılar. İşçileri de tehdit ettiler. İşçiler de dağılıp gittiler. Bunun üzerine Ali Rıza Efendi, yangından mal kaçırır gibi, mümkün olabileni kurtarmaya çalıştı.

“Buradaki eşkiyaların hepsi siyasi çetelerdi. 1298 (1883) tarihinde Teselya’nın Yunanistan’a terkedilmesiyle, Yunan hududu Katerin Kazası’na ve Olimpos dağlarına dayanmakta idi. Bütün mesele bundan ileri geliyordu. 1877 Rus harbinden sonra Makedonya çetelerle dolmuş, artık buralardaki Türklere rahat kalmamıştır. Bu siyasi çeteler yüzünden Ali Rıza Efendi’nin ticareti de bozuldu.”⁷⁸

Makbule Hanım da, babasının işlerinin Rum eşkiyaların faaliyetleri sonucunda bozulduğundan bahsettikten sonra onun *“tuz ticaretine başladığını ve mağazasında bulunan tuzların toptan eridiğini, bu işten de ziyan gördüğünü, tekrar memuriyete geçmek istediğini, bundan da muvaffak olamadığını”* anlatır.⁷⁹

Evliliği ve Çocukları

Ali Rıza Efendi, 1466’larda Konya/Karaman’dan gelerek Vodina (şimdi Edessa) Sancağı’na bağlı Sarıgöl’e yerleşmiş; sonra Selanik yakınlarındaki Lankaza (Langaza)’ya göçmüş, Sofu-zade Feyzullah Efendi ile Ayşe Hanım’ın üç çocuğundan birisi olan Zübeyde Hanım (1857 – 15 Ocak 1923) ile 1870 veya 1871 yılında evlendi. Evlendiklerinde 13-14 yaşında bulunan

⁷⁸ E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 30.

⁷⁹ E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31

Zübeyde Hanım, kızı Makbule Hanım'ın anılarındaki anlatımıyla çok güzel bir genç kızdı: “*Annemin gençliği gözümün önünde... Uzun boylu, ince yapılı, altın saçlı, yeşil gözlü bir kadın. Çocuklar annelerini öteden beri, dünyanın en güzel kadının olarak düşünürler. Fakat annem, gerçekten güzeldi...*”

Ali Rıza Efendi, 29-30 yaşında ve Evkaf İdaresi'nde memurdu. Talip olduğu Zübeyde'den 16-17 yaş büyüktü. Kız tarafından özellikle anne Ayşe Hanım, memuriyet dolayısı ile kızından ayrı kalacağı düşüncesiyle evliliğe başlangıçta itiraz eder. Sonunda Mustafa Kemal'in dayısı Hüseyin Ağa aileyi ikna eder, nikâh kıyılır ve iki geç evlenirler. Böylece Türk milletine Mustafa Kemal Atatürk'ü armağan edecek olan “*tarihi evlilik*” gerçekleşmiş olur.

Makbule Hanım'ın anılarında ayrıntılı bir şekilde anlattığı bu evlilik esasında, Ali Rıza Efendi'nin rüyasında gördüğü ve beğendiği kıza benzer bir eş araması ile başlar ve nihayet ablası Mevlevi Kapu Şeyhi'nin gelini olan Hatice Hanım'ın Zübeyde'yi görünce kendisine sevinçle müjdelemesi üzerine gerçekleşir.⁸⁰

Evlendikten hemen sonra, Ali Rıza Efendi'nin Selanik'teki baba evine yerleşirler. İlk evlilik yılları bu evde geçer. Önce bir kızları olur, adını “*Fatma İsmet*” (1871/1872-1875) koyarlar. Bundan sonra da iki erkek çocukları olacaktır. “*Ahmet*” (1874-1883) ve “*Ömer*” (1875-1883). Bunları “*Mustafa*” (1881-1938), “*Makbule*” (1885-1956) ve “*Naciye*” (1886-1901) takip edecektir.

Bu mutlu evlilik, salgın bazı hastalıklardan dolayı ilk üç çocuklarının değişik yıllarda ölümleri ve Ali Rıza Efendi'nin çok düzenli olmayan iş hayatındaki aksaklıklarla zaman zaman sıkıntılı bir şekilde yürür. Nihayet, Mustafa'nın doğumu ve varlığı ile hayata bağlanan aile, bu defa Ali Rıza Efendi'nin vefatıyla sarsılır.

⁸⁰ M. Atadan, a. g. m., 13 Kasım 1952 vd.

Hastalığı ve Ölümü

Memuriyetten ayrıldıktan sonra giriştiği her ticari faaliyet bu şekilde başarısızlıkla sonuçlanan Ali Rıza Efendi, bu olaydan çok etkilenmiş ve büyük bir moral çöküntüsü içinde hayata küsmüş ve ağır hastalığa yakalanmıştır. Zübeyde Hanım anılarında bu gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: “*Merhumun, son günlerinde işinin fena gitmesinden çok müteessir oldu. Kendini salıverdi. Daha sonra da derviş-meşrep bir hal alarak eridi gitti. Kocanın hastalığı büyüdü, artık yaşamazdı.*”⁸¹ Makbule Hanım’ın ifadelerine göre Ali Rıza Efendi, “*işlerinin kötü gitmesinden çok müteessir oldu... Nihayet barsak veremine tutuldu. Üç sene hastalık çektikten sonra vefat etti.*”⁸² Prof. Dr. Şerafettin Turan’a göre Ali Rıza Efendi’nin ölüm nedeni “*bağırsak enfeksiyonundan (iltihabı) kaynaklanmış olmalıdır.*”

Ali Rıza Efendi’nin ölümü ile ilgili olarak değişik tarihler verilmektedir. Mustafa Kemal hatıralarında, tarih vermeden “*... Şemsi Efendi Mektebi’ne kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti.*”⁸³ demektedir. Kız kardeşi Makbule Hanım ise anılarında, kendisinin doğduğu günlerde (1885), babasının hastalığının başladığını, işine gidemediğini ve ilk yaşını doldurduğunda da hastalığın çok ağırlaştığını ve en küçük kız kardeşi Naciye (doğumu: 1886) kırk günlük iken babasının vefat ettiğini anlatır.⁸⁴

Afet İnan, “*Mustafa, daha ilkokul çağında babadan yetim kalmıştır*” derken; Ali Fuat Cebesoy da “*babası öldüğünde Mustafa Kemal’in 9-10 yaşlarında olduğunu*” yazmaktadır.⁸⁵

Bütün anılardan elde edilen bilgilere rağmen, Faik Reşit Unat, Ali Rıza Efendi’nin 28 Kasım 1893 tarihinde öldüğünü belirtmektedir. F. R. Unat, belgeyi yayınlamadan bu tarih ile ilgili olarak, Makbule Hanım’a ilk kocasından ayrıldıktan sonra

⁸¹ E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31

⁸² E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31

⁸³ A. E. Yalman, “*Türk Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Tarihçe-i Hayatı*”, **Vakit Gazetesi**, 10 Ocak 1922.

⁸⁴ M. Atadan, “*Büyük Kardeşim Atatürk*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 12 Ocak 1953 (Tefrika No: 72) vd.

⁸⁵ Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 110

babasından aylık bağlanmasına ait dosyadaki belgeleri kaynak göstermektedir.⁸⁶

Yeni bulunan Zübeyde Hanım ve çocuklara maaş bağlanması ile ilgili “Hesap Tezkeresi” bütün bu tartışmaları bitirmiştir. Çünkü Ali Rıza Efendi’nin Hizmet Cetveli’nde yaptığı görevler sayıldıktan sonra “**vefatı 11 Mayıs 302**” yani “**23 Mayıs 1886**” tarihi kayıt altına alınmıştır. Aynı tarih, bu çizelgeye göre Zübeyde Hanım ve çocuklara (Mustafa Kemal, Makbule ve Naciye) maaş bağlanmasını karara bağlayan heyet yazısında da belirtilmektedir.

Bu durumda Ali Rıza Efendi 23 Mayıs 1886 tarihinde çok genç sayılabilecek bir yaşta, 45 yaşında vefat etmiştir. Mustafa Kemal babası öldüğü zaman 5/6 yaşındadır.

Faik Reşit Unat 1964 yılında muhtemelen ya bu maaş belgesini ya da Zübeyde Hanım’ın konuyla ilgili dilekçesini görmüş olmalıdır. Çünkü yeni bulunan bu belgeye göre Zübeyde Hanım’ın konuyla ilgili olarak Selanik Vilayeti’ne verdiği dilekçenin (arzuhal) tarihi 27 Ağustos 1893’tür. Zübeyde Hanım, Ali Rıza Efendi’nin ölümünden yaklaşık olarak 7 yıl, 3 ay sonra maaş bağlanması için dilekçe vermiştir.⁸⁷ Kanaatimizce Faik Reşit Unat’ın dikkatten kaçırdığı husus budur.

Mezarı: Horatacı (Sultan) Süleyman Efendi ya da Sinan Paşa Camii (Rotonda)

Mustafa Kemal’in “Zâbit ve Kumandanla Hasb-i Hal” eserinde bir vesile ile yazdığı notlardan (32 sıra numaralı bölüm) anlaşıldığına göre Ali Rıza Efendi, Selanik’teki Horatacı Sultan (Süleyman) Camisi (bugün Rotonda) haziresine gömülmüştür. Bu konuda Mustafa Kemal şöyle diyor:

“32. Ve filhakika bir gün Sireneaik darülharekatından

⁸⁶ F. R. Unat, “Atatürk’ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Milli Eğitim Sistemi”, **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları I.**, Ankara, 1964, s.82 ve not: 10

⁸⁷ Belgede, “*İstidaname Tarihi*” başlığı altındaki bilgi tam olarak şu şekildedir: “15 Ağustos 309 (27 Ağustos 1893) havalesi Selanik Vilayeti’ne verilen arzuhal meyanında.”

Balkan yangınına koşarken...

Bir gün Afrika sahilinden vatanıma ulaştıracak yolların kapanmış olduğunu görürken...

Bir gün işittim ki, Vatanım Selanik ve oradaki anam, kardeşim ve bütün akraba ve taallukatım mahiyetlerini anlatmaya muvaffak olamadığım zevat tarafından düşmana hibe edilmiştir.

Bir gün işittim ki, Horatacı Sultan cami-i şerifinin minaresine çan taktırılmış ve orada yatan babamın kemikleri Yunan palikaryalarının kirli ayakları altında çiğnetilmiştir.”⁸⁸

Ali Rıza Efendi'nin haziresindeki mezarlığa defnedildiği Horatacı (Sultan) Süleyman Efendi⁸⁹ veya kaynaklarda geçtiği ismiyle Sinan Paşa Camii, bugün Selanik'te Rotonda ismiyle bilinen kilisedir. Egnetiya Caddesi'nin Kalimeriya yakınında olup, fuar girişi önünden de tek ve külahsız minaresiyle görülmektedir. Yapı Roma döneminde kilise idi. Sultan II. Murat zamanındaki Türk fethinden sonra Selanik'e çok yakın bir köy olan Horataçlı Şeyh Süleyman Efendi tarafından buraya bir zaviye kurulmuştu. Yapı bu zaviye ile birlikte bazı eklemelerle çok sonraları (Sultan III. Murat döneminde) hayır ve hasenat işleri ile tanınan Vezir Koca Sinan Paşa veya Yemen Fatihî Sinan Paşa (Doğumu: Arnavutluk, 1520- Ölümü: İstanbul, 4 Nisan 1596) tarafından camiye tahvil edilmiştir. 1912 Balkan Savaşı sonrasında Selanik elimizden çıkınca yapı tekrar kiliseye dönüştürülmüştür.

Ali Rıza Efendi'nin mezarının burada bulunması nedeniyle banisi Sinan Paşa ve bu yapının tarihi hakkında biraz ayrıntılı bilgi aktarmak istiyoruz:

⁸⁸ Sofya Ateşemiliteri Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, **Kurmay Binbaşı Mehmet Nuri Bey'e Zâbit ve Kumandan İle Hasb-i Hal**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1 Haziran 1981, s. 8.

⁸⁹ Caminin ismi genellikle “Hortacı” veya Şeyh Süleyman Efendi'nin köyüne izafeten “Hortacı” olarak yazılmak ve kullanılmakla birlikte, Sayın Hocam Prof. Dr. Reşat Genç'in yerinde bir ikazı ile “Horatacı” veya “Horataclı” olarak kullanılmaktadır. Çünkü “Horata” bir Türkmen boyunun adıdır. Selanik yakınlarındaki bu köy sakinleri de muhtemelen Anadolu'dan göçürülerek buraya yerleştirilen bu Türkmen boyuna mensup Türklerdir.

Sinan Paşa Kimdir?

XVI. Yüzyılın ikinci yarısında hizmet vermiş bulunan Sinan Paşa, “Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa” ya da “Koca Sinan Paşa” olarak tanınmaktadır. Aden ve Sana’yı alarak Yemen’in fethini gerçekleştirmesi (1569), beş defa sadrazamlığa getirilmesi yanında serveti ve bu servetinin büyük bir kısmını hayır eserlerine harcamış olmasıyla ün yapmış olan Sinan Paşa, Osmanlı mimarlığında “bani” olarak önemli bir rol oynamış ve birçok eser yaptırmıştır. Bu eserler arasında camiler çoğunluktadır.

Kendisine ait vakfiyelerdeki bilgilere göre 1520’lerde Arnavutluk’ta doğmuş olan Sinan Paşa, Abdurrahim oğlu Ali adındaki Arnavut bir köylünün çocuğudur. Osmanlı vezirlerinden Ayas Paşa’nın küçük kardeşi ve Mahmut Paşa’nın ağabeyidir. Mısır, Şam ve Halep gibi seçkin vilayetlerde valilik yaptıktan sonra vezirliğe yükselmiştir. Küçük yaşta Osmanlı sarayına giren Sinan Paşa, Kanuni Sultan Süleyman zamanında sarayın “çaşnigirbaşılığı”na kadar yükselmiştir.

Sinan Paşa, Malatya, Kastamonu, Gazze, Nablus sancak beyliklerinde; Erzurum, Halep ve 1567’de Mısır beylerbeyliğinde bulunmuştur. 1569’da Aden ve Sana’yı alarak Yemen Fatihi olmuş; 1571’de tekrar Mısır beylerbeyliği görevine getirilmiştir. 1573 yılı Mayısına kadar bu görevde kalmış, daha sonra kubbe vezirliği payesiyle Divan-ı Hümayun’a gelmiş; 1575’te Tunus’un alınmasındaki başarısından dolayı dördüncü vezirliğe yükseltilmiştir. 25 Ağustos 1580’de sadrazamlığa getirilmiş; iki yıl bu görevde kaldıktan sonra Aralık 1582’de, İran Seferi’ndeki başarısızlığından dolayı azledilmiş ve Malkara’ya gönderilmiştir. Burada dört yıl kaldıktan sonra 1586’da Şam beylerbeyi olarak atanmıştır. Sadrazam Siyavuş Paşa’nın azli üzerine Nisan 1588’te ikinci kez sadrazamlık görevine getirilmiştir. Bu defa iki yıl kadar bu makamda kaldıktan sonra azledilerek tekrar Malkara’ya gönderilmiştir. Ocak 1593’te üçüncü defa sadrazamlık makamına getirildiğinde Macaristan Seferi’ne çıkmış ve bu sefer sırasında Uzuncaova’da cami, han, hamam gibi yapılar yaptırmıştır. 1595 yılında tekrar sadareten azledilmiş; kısa bir süre sonra aynı yıl dördüncü defa sadrazam olmuştur. Bu dönem sadaretinde Eflak

Seferi'ne katılmış, yenilginin ardından, yaklaşık üç ay kaldığı sadareten azledilmiş; çok kısa süre sonra aynı yıl, beşinci defa sadrazam olmuştur. Bu son sadareti, 1596 Nisanında ölümü üzerine beş ay kadar sürmüştür.

Sinan Paşa, son sadrazamlığı sırasında, Eflak'a sefer hazırlıkları yaparken, Nisan 1596 tarihinde vefat etmiştir. Çarşıkapı civarında, Divanyolu'ndaki Mimar Davut Ağa'nın eseri olan, medrese ve sebilin de bulunduğu küçük ölçekli külliyesinin köşesindeki türbesine gömülmüştür. Selânikî Mustafa Efendi, Sinan Paşa'nın "maraz-ı sû-i kaynede" 16 gün hasta yattıktan sonra 5 aban 1004 H. (4 Nisan 1596) tarihinde, sabaha karşı vefat ettiğini, Ayasofya'da kılınan cenaze namazından sonra türbesine defnedildiğini, seksen yaşından fazla yaşadığını yazar.

III. Murat ve III. Mehmet dönemlerinde sadrazamlık yapan ve beş defa getirildiği sadarete toplamda yaklaşık sekiz yıl kadar kalan Sinan Paşa, bu görevlerinden önce önemli askeri başarılarla imza atmıştır. Askeri başarılarından en önemlisi ise kendisinin "Yemen Fatihi" olarak tanınmasını sağlayan Yemen'in fethidir.

Sinan Paşa'nın birçok eser yaptırdığı bilinmektedir. Yaptırdığı eserler için mülkler vakfettiği, mevcut vakfiyelerinden anlaşılmaktadır. Cami, imaret, medrese, mektep, kütüphane, sebil, hamam, han, kervansaray gibi hemen her türde yapı inşa ettirdiği görülen Sinan Paşa, bu yapıları için oldukça zengin mülkler bağışlamıştır. Sinan Paşa, Kahire'den Şam'a, Bursa'dan Üsküp'e kadar XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyasının hemen her tarafında imar faaliyetlerinde bulunmuştur.⁹⁰

⁹⁰ Sinan Paşa hakkında bu bilgiler şu değerli çalışmadan özetlenerek alınmıştır: Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 4, Sayı: 17 (Bahar 2011), s. 437-439.

Horatacı (Sultan) Süleyman Efendi ya da

Sinan Paşa Camii (Rotonda)'nin Serüveni

Sinan Paşa'nın vakıfları arasında Selanik'teki camisinden ve buna ait vakıflarından bahsedilmektedir. Sinan Paşa'nın Selanik'le ilgili olan 20 Ocak 1596 tarihli vakfiye bilgilerinden, *"Selanik'te bir kiliseyi satın alıp duvarlarını ve içini yeniden yaptırarak onardığı, camiye tahvil ederek içini döşettiği; ayrıca camiye gelir getirmesi için burada birtakım mülkler alarak vakfettiği"* anlatılmakla birlikte camiye çevrilen kilisenin hangisi olduğu belirtilmemiştir. Yapının kiliseden camiye çevrilerek Sinan Paşa tarafından tamir ettirildiği ifade edilmiştir. Cami hakkında ulaşılabilen arşiv belgelerinde, yapıdan *"Selanik'te Fatih-i Yemen Gazi Sinan Paşa Camii"* şeklinde bahsedilmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıla tarihlenen belgeler, caminin görevlileri hakkındadır. Yapılan yazışmalar, yapının bu tarihlerde "Sinan Paşa Camii" olarak tanındığını, bilindiğini göstermektedir.

Yapı, taçkapıda kullanılan çini panosuyla Memluk etkili kullanımın Osmanlı karşılığı olarak görülmektedir. Plan şeması Şam'daki Derviş Paşa Camii'yle ve İstanbul Mihrimah Sultan Camii ile benzerdir.

1324/1906 tarihli Selanik Vilayeti Salnamesi'nde "Selanik şehri eski eserlerinin en meşhurları" arasında sayılan Horatacı Efendi Camii hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

"Horatacı Efendi Cami-i şerifi İsa'nın doğumundan bin sene önce putperestler tarafından ikemenos olarak isimlendirdikleri mabet namına üzeri açık olarak inşa olunmuştu. Sonradan bu taraflarda Hristiyanlığın gelişmesi üzerine mabet Rumların eline geçerek şerefe tarafına Ayios Yorgios namına kargir bir mahal üzerine büyük bir kubbe ilave ve inşasıyla kiliseye çevrildi ve içi kalıcı eserlerden olan nefâis mozaiklerle süslenmişti. Bunun avlusunda yekpare mermerden üç basamaklı bir kürsi var idi ki sonradan müze-i hümayuna nakl olunmuştur. Zikredilen kürsü havarilerden Pavlos Selanik'e geldiği esnada o zamanın halkına Hristiyanlığı kabul ettirmek için üzerine çıkıp hitabet gerçekleştirmiş olmasıyla meşhurdur. Bu mabet fetihle

Hristiyanlara terk edilmiş ve bir zaman kilise olarak kullanılmıştı. Çok sonraları Horatacı Köyü halkından ve ileri gelenlerden Şeyh Süleyman Efendi hazretleri zikredilen kilise bitişiğinde bir zaviye yapmış ve kerametini göstermesiyle 990 hicri tarihinde Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa merhum tarafından camiye tahvil edilmiş (dönüştürülmüş) ve Şeyh müşârün-ileyh hazretleri orada defnedilmiştir. Bu sebeple cami-i şerif de Horatacı Efendi namını almıştır”.

Burada, 990 H. (1582-1583) tarihinde Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa tarafından, o tarihte kilise olarak kullanılan yapının camiye çevrildiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. XVI. yüzyılda, Âşık Mehmed’in eserinde de camiden söz edilmiş ve Sinan Paşa tarafından “minber, mihrab ve mahfil-i müezzinin ve haricinde minare” ihdası ile camiye çevrildiği belirtilmiştir. Eserde 998 tarihli, Âşık Mehmed tarafından yazıldığı ifade edilen,

*“Dalâl âsârını mahv itmeğe bu câ-yı âliden
Sinan Paşa azimet itdü gayet-i maksadı oldu
Bunun fethine say u himmet itdi Şeyh Hortacı
Tarîk-i Hak’da avn-i hâdi ile muhtedi oldu
Alındı emr-i sultânî irince kavm-i sa’dan
Muhammed ümmeti fethinde Şeyh’e muktedi oldu
Kılındı çûn nemaz içinde Âşık didi tarihin*

Bu deyr-i köhne lâ-ek ehl-i İslâm mabedi oldu Sene 998” sekiz satırlık kitabe metnine de yer verilmiştir. Metnin üç satırı bugün mevcut olan kitabeye aynıdır.

Selanik’te Egnatia Caddesi üzerinde bulunan Sinan Paşa Camii’nin, kiliseden camiye dönüştürülmüş olan Şeyh Horatacı Süleyman Efendi Camii olduğu anlaşılmaktadır. Rotonda, Hagios Georgios Kilisesi olarak tanınan yapının, Roma imparatorlarından Galerius zamanında, saray kompleksinin bir parçası olarak inşa ettirildiği, bazı araştırmacılara göre Galerius’un mezar yapısı (türbesi) olduğu; V. yüzyılda doğu yönüne bir apsis ilavesiyle kiliseye çevrildiği, bu süreçte de kubbesine mozaiklerin yapıldığı bilinmektedir. Oktagon / merkezi planlı yapı içten 24,5 metre çapında bir kubbeyle

örtülüdür. Selanik'in fethinden çok sonraları, Horataclı Şeyh Süleyman Efendi bu yapının yanına bir zaviye yaptırmış ve Sinan Paşa da bu kişinin adına burayı camiye çevirterek bir minare ilave ettirmiştir.

Yapının kapısı üzerinde, dilimli iki kartuş içinde yan yana yerleştirilmiş olan dört satırlık celi sülüs kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin metni:

“Bunun fethine say u himmet etti Şeyh Horataclı

Bu deyr-i köhne la-ek ehl-i İslam mâbedi oldu

Tarîk-i Hak'da avn-i hâdi ile muhteda iken

Kılinciyla bu mabedde imam-ı muktedâ oldu Sene 999”.

Yapının camiye çevrildiği tarih hakkında farklı bilgiler vardır. Mevcut kitabede, 999 H. (M. 1590-1591) tarihi verilirken Mehmed Âşık'ın eserinde 998 (M. 1589-1590) tarihi, Selanik Vilayeti Salnamesi'nde ise 990 (M. 1582-1583) tarihi verilmiştir. Bugün mevcut olan kitabenin çerçeve ve yazısının XVIII. yüzyılda değiştirildiği belirtilmiştir.

Cami, 1889'da esaslı bir onarım geçirmiş; Balkan Savaşı sonrası tekrar kilise olmuştur. Son olarak müze şeklinde düzenlenmiştir. Yapının minaresi camiden ayrı olarak inşa edilmiştir. Kübik bir kürsü üzerinde yükselen minare yukarı doru incelen, pahlı silindirik bir formdadır. Selanik'te günümüze ulamış tek Osmanlı minaresi olan ve kaynaklardaki adıyla Şeyh Horataclı Süleyman Efendi Camii'nin minaresi de XVI. yüzyılın sonunda Sinan Paşa tarafından eklenmiştir. Minare, XVIII. yüzyılda kapsamlı bir tamir geçirmiştir.

Depremde zarar gördüğü anlaşılan cami, 1906 yılında da kapsamlı bir onarım geçirmiştir. Temmuz 1906 tarihli belgeye göre, “*Selanik'te Koca Sinan Paşa nam-ı diğer Horataclı Efendi cami-i şerifinin harekat-ı arzdan*” zarar gören yerlerinin tamiri için hazırlanan keşif defterine göre tamiratın 27 bin 449 kuruşa yapılabileceği belirtilmiş; âsâr-ı atıkadan (eski eserlerden) olduğu beyan edilen caminin kubbesindeki mozaiklere zarar verilmemesi için gereken özenin gösterilmesi istenmiştir. Caminin tamire muhtaç olan bazı mahalleri ve kubbesindeki kıymetli mozaiklerin tamiri için müzeden veya maarif müdürünün de hazır bulunduğu,

“erbâb-ı vukuftan” oluşan bir komisyon marifetiyle, belirlenen masrafla tamirinin yapılması uygun bulunmuştur.⁹¹

Horatacı Camii’nin etrafını evvelce çeviren ve asırlık ağaçlarla kaplı olan geniş hazirenin bütün mezar taşları ve hatta ağaçları bile yok edilmiştir. İç kısmında cami olduğu dönemlere ait mihrap, minber ve kürsüden hiçbir iz kalmamıştır. Halbuki, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde bu caminin iç süslemelerini tatlı bir dille anlatır.

Ayrıca, cami avlusundaki güzel bir Türk sanat anıtı olan şadırvan da diğer türbe ve mezarlar gibi kaldırılmış, yok edilmiştir. Ancak caminin doğu tarafında mihrap duvarı dibinde, bu caminin bahçesindeki mezarlara ait olduğu tahmin edilen ve şehrin çeşitli yerlerinden toplanarak burada depo edilmiş ve ters çevrilmiş beş-on parça Osmanlı mezar taşı bulunmaktadır.⁹²

Öldüğü zaman caminin haziresine defnedilen Horatacı Şeyh Süleyman Efendi’nin mezarının üzerine sonradan yapılmış bulunan ve Osmanlı döneminde ayakta olan türbe de tahrip edilmiştir. Bugün için o türbe de yoktur. Sadece bahçedeki şadırvanın dört sütunu ve aktif olmayan mermer çeşmesi durmaktadır. Balkan Savaşları sonrasında kiliseye çevrilen yapı, etrafında ve içinde arkeolojik araştırmalar yapılması için “Bizans Eserleri Müzesi” haline getirilmiştir.⁹³

Dünya mirasında tarihi eserler kapsamında UNESCO tarafından koruma altına alınmış olan Horatacı Süleyman Efendi Camii veya Rotonda’nın bu haliyle bile son zamanlarda bakımsızlıktan ve çevresinde yaşanan olumsuzluklardan

⁹¹ N. Yazıcı, a. g. m., s. 446-448.

⁹² “*Selanik’te ‘Hortacı Süleyman Efendi Camii’ (Rotonda) Tehlike Sinyali Veriyor.*” **Birlik Gazetesi**, 11 Ocak 2012. Cami haziresindeki mezarların Osmanlı Devleti dönemindeki görüntüsü ve mezarlar kaldırıldıktan sonra toplanarak bir köşeye atılmış olan mezar taşlarının fotoğrafları için EKLER’e bakınız.

⁹³ Baki Sarısakal, “*Selanik Hortacı Camisi*”, <http://www.bakisarisakal.com/selanikhortacicamisi.pdf> Sayın Baki Sarısakal’ın araştırmasında cami ile ilgili hem tarihi, hem de güncel resimler yer almaktadır. Fotoğrafları kullanmamıza izin verdiği için kendisine teşekkür ederim.

etkilendiği belirtilmektedir.⁹⁴

Kişiliği

Ali Rıza Efendi, bir öğretmen çocuğudur ve yıllarca vakıflarda ve gümrüklerde memurluklar yapmıştır. Bir ara askerlik mesleği ile ilgilenmiş, gönüllü askerlere talim yaptırmıştır. Selanik'te kurulan “*Gönüllüler Taburu*”nun da kurucuları arasında bulunmuştur. Memuriyeti bırakarak, kereste ticaretine başlayan Ali Rıza Efendi, bu işi sırasında haraç isteyen çetelere boyun eğmeyerek onlarla çatışmayı göze alabilecek yapıda cesur bir insandı. Yine işini bırakmak pahasına onların istediği “haracı” vermeyecek kadar da dürüst bir insandı.

Oğlu Mustafa'ya “*adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır. Başka çare yoktur*” diyen Ali Rıza Efendi, geniş görüşlü, modern düşünceli, yeniliklere açık aydın bir insandı. Mustafa'yı Mahalle Mektebi'nden alarak, çağdaş bir eğitim kurumu olan Şemsi Efendi Okulu'na vermesi de, onun yenilikçi, parlak kişiliğini göstermektedir.

Ailede çağdaş değerleri Baba Ali Rıza Efendi temsil etmektedir. Bu yönüyle Mustafa Kemal üzerinde ilk etkileri yapan insan Baba Ali Rıza Efendi'dir.

⁹⁴ “*Selanik'te 'Hortacı Süleyman Efendi Camii' (Rotonda) Tehlike Sinyali Veriyor,*” **Birlik Gazetesi**, 11 Ocak 2012.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANNE ZÜBEYDE HANIM

Soyu

Atatürk'ün beş kardeşi içinde en uzun ömürlüsü Makbule Hanım (1885-1956) anne soyları hakkında, “*annemden sık sık şunları dinlemişimdir*” diyerek şu bilgileri vermektedir: “*Bizim esas soyumuz Yörük'tür. Buralara Konya-Karaman çevrelerinden gelmişiz. Büyükbabam Feyzullah Efendi'nin büyük amcası Konya'ya gitmiş, Mevlevi dergâhına girmiş orada kalmış. Yörüklüğü tutmuş olacak...*”⁹⁵

Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babası hakkında, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'yi ve dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi'yi de tanıyan ve doksan yaşında vefat eden Aydın Milletvekili Tahsin San, şu bilgileri vermiştir: “*Atatürk'ün valdesi Zübeyde Hanım, Sofu-zade ailesinden Feyzullah Ağa'nın kızıdır. Bunlar Selanik'te doğmuşlardır. Bu aile bundan 130 sene evvel Sarıgöl'den Selanik'e gelmişlerdir. Vodina Kaza'sının batısında Sarıgöl Nahiyesi'nde onaltı köyden ibaret olan bu nahiye ailesi, Makedonya ve Teselya'nın fethinden sonra Konya civarı ahalisinden Osmanlı Hükümeti'nin sevk ve iskân ettirdiği Türkmenlerdendir. Son zamanlara kadar beş asır müddet içinde hayat tarzlarını, kılık-kıyafetlerini değiştirmemişlerdir.*”⁹⁶

Bu konuda Lord Kinross., kaynak göstermeden şu bilgileri vermektedir: “*Zübeyde Hanım, Bulgar sınırının ötesindeki Slavlar kadar sarışındı: Düzgün beyaz teni, derin ama berrak, açık mavi gözleri vardır. Ailesi Selanik'in batısında*

⁹⁵ M. Atadan, “*Büyük Kardeşim Atatürk*”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 1 Kasım 1952-22 Mart 1953.

⁹⁶ E. B. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul, 1957, s. 22-23.

Arnavutluğa doğru, sert ve çıplak dağların geniş, donuk sulara gömüldüğü göller bölgesinden geliyordu. Burası Türklerin Makedonya'yı ve Teselya'yı almalarından sonra Anadolu'nun göbeğinden gelen köylülerin yerleştikleri yerd. Bu yüzden Zübeyde Hanım, damarlarındaki ilk göçebe Türk kabilelerinin torunları olan ve hala Toros dağlarında özgür yaşayışlarını sürdüren sarışın Yörüklerin kanını taşıdığını düşünmekten hoşlanırdı.”⁹⁷

Eldeki mevcut bilgilere göre Zübeyde Hanım'ın soyu da yine 1466'larda Konya/Karaman yöresinden Rumeli'ye göçürülen ve o dönemde Vodina Sancağı (şimdi Yunanistan'ın Edessa şehri)'na bağlı Sarıgöl nahiyesine yerleştirilen ve geldikleri yörenin adına izafeten Rumeli'de “Konyarlar” diye bilinen Yörük/Türkmen grubuna mensuptur. Aile sonradan Selanik yakınlarındaki Lankaza (Langaza)'ya, oradan da Selanik'e göç etmiştir.

Mevcut kaynaklardaki bilgilere göre Zübeyde Hanım 1857'de Selanik'te dünyaya gelmiştir. Fakat kendisi E. B. Şapolyo'ya anlattığı anılarının bir yerinde “... *ben dul kaldığım zaman yirmiyedi yaşında bir tazeydim...*”⁹⁸ demektedir. Bu bilgiyi esas alacak olursak; Ali Rıza Bey'in ölümünün kesin olarak 1886'da gerçekleştiğini bildiğimize göre Zübeyde Hanım'ın doğumu tarihi de 1859 yılı da olabilir.

Ailesi

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babası “*Sofu-zade Feyzullah Efendi*”dir. Onun babası *İbrahim Ağa*, annesi de *Ematullah Hanım*'dır. İbrahim Ağa'nın babası ve Feyzullah Efendi'nin dedesi de *Molla Hasan*'dır. Sofu-zade Feyzullah Efendi üç defa evlenmiştir. Feyzullah Efendi'nin ilk eşinden “*Hüseyin Ağa*” (M. Kemal'in dayısı) ve “*Hatice Hanım*” (M. Kemal'in teyzesi), ikinci eşinden “*Zehra*” (M. Kemal'in teyzesi) ve “*Hasan Ağa*” (M. Kemal'in dayısı), üçüncü eşi olan “*Ayşe*

⁹⁷ L. Kinross, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Tercüme: A. Sezer, İstanbul, 1966, s. 11.

⁹⁸ E. B. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, s. 31.

(Aişe) Hanım”la evliliğinden de “Zübeyde Hanım” dünyaya gelmişlerdir. Atatürk’ün dayısı “Hüseyin Ağa”, Lankaza yakınlarındaki ailesi Karaman’dan bir uç beyi olarak Tikveş’e yerleştirilen Mehmet Ali Efendi’nin Çalı (Rapla) Çiftliği’nde⁹⁹ kâhya olarak çalışıyordu. Hiç evlenmemiştir. Atatürk’ün anne soyu diğer dayısı “Hasan Ağa” tarafından devam ederek günümüze ulaşmıştır. Lankaza’da aşçılık yapan Hasan Ağa’nın, “Abdurrahman (Aldırma)”, “Hatice (Sümer)” (Doğumu: Selanik, 1314 / 1898/1899 – Ölümü: Bursa, 2002) ve “Münire” isimlerinde üç çocuğu bulunuyordu.

Özetlersek; Zübeyde Hanım’ın büyük dedesi *Molla Hasan*, dedesi ise *İbrahim Ağa*’dır. İbrahim Ağa’nın eşi, yani Zübeyde Hanım’ın Babaannesi *Ematullah Hanım*’dır. Babası **Sofu-zade Feyzullah Efendi**, Annesi *Ayşe Hanım*; onun annesi de *Molla Hanım* olarak anılan *Emine Hanım* idi. Zübeyde Hanım’ın anneannesi *Emine Hanım*’ın *Fatma* isminde bir kız kardeşi vardı.¹⁰⁰

Atatürk’ün kız kardeşi *Makbule Hanım* 1948’de yapılan bir söyleşide Dedesi Feyzullah Efendi ve Dayısı Hüseyin Ağa hakkında şu bilgileri vermiştir: “Annemin babası, yani büyük babam üç defa evlenmiştir. İlk hanımından dayım Hüseyin Bey dünyaya gelmiştir. Annemle babamın evlenmelerine vasıta olan da, bu sevgili dayımız Hüseyin Bey’dir. Hiç evlenmemiştir. Bütün hayatını aileden kimsesiz kalanların yetiştirme ve yetiştirilmelerine adanmıştır. Babam Ali Rıza Bey ölüp de, biz öksüz kalınca imdadımıza yetişen de bu aziz dayımız Hüseyin Bey olmuştur. “Rapla” Çiftliği’ni tutuyordu. Derhal Selânik’e gelerek bizi, yani annemi, ağabeyim Mustafa’yı, beni, hemşirem Naciye’yi ve dadımızı alarak çiftliğe götürdü.”¹⁰¹

⁹⁹ Bu çiftlik bazı kaynaklarda Hacı Süleyman Bey’e ait olarak gösterilmektedir. Mehmet Ali Efendi’nin torunu Sayın Nebahat Tezcaner ile yapılmış ayrıntılı bir söyleşi kitabın ilerleyen bölümlerinde yer almaktadır.

¹⁰⁰ Burada bahsedilen isimler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Güler, **Atatürk’ün Saklanan Şeceresi**, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 45-56.

¹⁰¹ “Atatürk’ün Çocukluğu (Bayan Makbule’nin Büyük Adam İçin Anlattıkları, II.)”, Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, **Akın Gazetesi**, İstanbul, 1. 1. 1948.

Mustafa Kemal'in bütün ailesini yakından tanıyan ve çocukluk arkadaşı olan Hacı Mehmet Somer 1939 yılında yayınlanan anılarında Zübeyde Hanım'ın ailesi hakkında şu ayrıntılı bilgileri vermektedir: *"Zübeyde Hanım'ın Selanik'te bir anası, bir de Hüseyin Ağa namında bekâr kardeşi vardı. Onların vefatlarından sonra Zübeyde Hanım'a intikal eden ev, bize yakın 'Papaz Ahmet Çeşmesi" mahallesinde idi. Aile aslen Selanik'in Lankaza kazasından gelmiştir. Kaza Merkezi'nde Zübeyde Hanım'ın Hasan Ağa namında ikinci bir kardeşi vardı. Hasan Ağa evli olduğu için hala İzmir'de bir kızı ve Mudanya'da da evli bir kızı vardır. Hüseyin Ağa Mustafa Kemal'i çok sever, Selanik civarında Çalı Çiftliği Subaşısı olduğundan yaz mevsiminde Mustafa Kemal'i yanına alır, mektep zamanına kadar çiftlikte bulundururdu. Gene Zübeyde Hanım'ın bir teyzesi ve onun da çocukları ve Abdullah namında bir zevci (kocas)ı vardı."*¹⁰²

¹⁰² M. Somer, "Çocukluğuna Dair Bazı Hatıralar", Ulus Gazetesi, 10. 11. 1939. **Dünya**, 10. 11. 1954. Bu anılar yayınlandığı sırada (1939) Mehmet Somer, Belediyeler Bankası İdare Meclisi Azası'dır. Özel olarak Zübeyde Hanım'ın, genel olarak Atatürk'ün soyu ve şeceresi hakkında ayrıntılı bilgi için şu eserimize bakınız: Ali Güler, **Atatürk'ün Saklanan Şeceresi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, 1-135 s.

Zübeyde Hanım'ın Soy Ağacı (Özet)

0	Molla Hasan			
1	İbrahim Ağa + Emetullah >	1. Sofu-zade Feyzullah Efendi + 1. Eşi ? >	1. Hüseyin Ağa 2. Hatice Hanım	
		+ 2. Eşi ? >	3. Zehra 4. Hasan Ağa >	
		+ 3. Ayşe Hanım >	5. Zübeyde Hanım + Ali Rıza Efendi >	1. Fatma (İsmet) 2. Ahmet 3. Ömer 4. M. Kemal 5. Makbule 6. Naciye
			+ Ragıp Bey	
2	Hacı Sıtkı			
3	Mustafa Ağa + Gülsüm Dudu >	1. Aluş Ağa + Ayşe Dudu >	1. Gülsüm Molla > 2. Mustafa Efendi >	
		+ Emine Molla >	3. Hacı Şükrü > 4. Zehra Hanım >	
4	? >	1. Nefise Molla >	1. Ali Bey > 2. Ayşe Molla >	

Birinci Evliliği

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım, 1870 veya 1871 yılında evlendiler. Evlendiğinde 13-14 yaşında bulunan Zübeyde Hanım, kızı Makbule Hanım'ın anılarındaki anlatımıyla çok güzel bir genç kızdı: “Annemin gençliği gözümün önünde... Uzun boylu, ince yapılı, altın saçlı, yeşil gözlü bir kadın. Çocuklar annelerini öteden beri, dünyanın en güzel kadının olarak

*düşünürler. Fakat annem, gerçekten güzeldi...”*¹⁰³

Ali Rıza Efendi, 29-30 yaşında ve Evkaf İdaresi'nde memurdu. Talip olduğu Zübeyde'den 16-17 yaş büyüktü. Kız tarafından özellikle anne Ayşe Hanım, memuriyet dolayısı ile kızından ayrı kalacağı düşüncesiyle evliliğe başlangıçta itiraz eder. Sonunda Mustafa Kemal'in dayısı Hüseyin Ağa aileyi ikna eder, nikâh kıyılır ve iki geç evlenirler. Böylece Türk milletine Mustafa Kemal Atatürk'ü armağan edecek olan “*tarihi evlilik*” gerçekleşmiş olur.

Makbule Hanım'ın anılarında ayrıntılı bir şekilde anlattığı bu evlilik esasında, Ali Rıza Efendi'nin rüyasında gördüğü ve beğendiği kıza benzer bir eş araması ile başlar ve nihayet ablası Mevlevi Kapu Şeyhi'nin gelini olan Hatice Hanım'ın Zübeyde'yi görünce kendisine sevinçle müjdelemesi üzerine gerçekleşir.¹⁰⁴

Evlendikten hemen sonra, Ali Rıza Efendi'nin Selanik'teki baba evine yerleşirler. İlk evlilik yılları bu evde geçer. Önce bir kızları olur, adını “*Fatma İsmet*” (1871/1872-1875) koyarlar. Bundan sonra da iki erkek çocukları olacaktır. “*Ahmet*” (1874-1883) ve “*Ömer*” (1875-1883). Bunları “*Mustafa*” (1881-1938), “*Makbule*” (1885-1956) ve “*Naciye*” (1886-1901) takip edecektir.

Bu mutlu evlilik, salgın bazı hastalıklardan dolayı ilk üç çocuklarının değişik yıllarda ölümleri ve Ali Rıza Efendi'nin çok düzenli olmayan iş hayatındaki aksaklıklarla zaman zaman sıkıntılı bir şekilde yürür. Nihayet, Mustafa'nın doğumu ve varlığı ile hayata bağlanan aile, bu defa Ali Rıza Efendi'nin vefatıyla sarsılır.

Ali Rıza Efendi öldüğünde (1886) 29 yaşında ve üç çocukla dul kalan Zübeyde Hanım için kardeşi Hüseyin Ağa'nın yönettiği Lankaza'daki Rapla Çiftliği sığınacak bir liman olur. Hüseyin Efendi, eniştesinin ölümü haberini alınca Selanik'e, kız kardeşi Zübeyde'nin evine gelir. Onu ve çocukları ile birlikte,

¹⁰³ M. Atadan, “*Büyük Kardeşim Atatürk*”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 12 Kasım 1952.

¹⁰⁴ M. Atadan, a. g. m., 13 Kasım 1952 vd.

hayatın bu zor şartları içinde bırakamaz ve kız kardeşi Zübeyde'ye, "*Rahmetli ömürsüz adamla seni evlendiren ben oldum. Bundan sonra size ben bakacağım, bu çocukları ben büyüteceğim*" diyerek, aileyi yanına alıp Rapla Çiftliği'ne götürür.¹⁰⁵

İkinci Evliliği: Ragıp Bey Kim?

Genç yaşta üç çocuğu ile dul kalan Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa'yı Askeri Rüstiye'ye verdikten sonra, özellikle ekonomik yönden zor günler yaşamaya başlar. Mustafa'nın doğduğu üç katlı evden hemen yanındaki daha küçük bir eve taşınmışlardır. Çocuklarla birlikte kendisine bağlanan 120 kuruşluk maaş¹⁰⁶ ailenin geçimini sağlamaktan çok uzaktır. O sıralarda, Yunanistan'a terkedilen Teselya'nın merkezi Larisa (Yenişehir)'dan göç edenlerden Reji (Tekel) İdaresi memurlarından Ragıp Efendi, kendisine talip olur.

Ragıp Efendi de eşi Afet Hanım'ı kaybetmiş dört çocuklu (bazı yerlerde üç) bir duldur. Diğer çocukları dağılmış, evde küçük kızı Rukiye (Ruhiye) ile birlikte yaşamaktadır. Zübeyde Hanım'la aynı sokakta oturmaktadırlar. Zübeyde Hanım'ı birkaç kez görmüş beğenmiştir. Evlenmek için haber gönderir. Zübeyde Hanım, hem Ali Rıza Efendi hem de kendisi tarafından akrabaları olan Kılıçoğlu Hakkı Bey'in kayınpederi Selanik Mevlevi Şeyhi Rıfat Efendi tarafından Ragıp Efendi ile evlendirilir. Varlıklı bir kimse olmasına rağmen, Ragıp Efendi Zübeyde Hanım'ın evine gelerek yerleşir. Şüphesiz, evin en büyük erkek evladı olarak Mustafa bu evliliği onaylamaz ve evi terk ederek, Horhor (Horhorsu) Mahallesi'nde oturan öz halası Emine Hanım'ın evine yerleşir. Manastır İdadisi'ne gidinceye kadar da eve nadiren

¹⁰⁵ M. Erenli, M., *Atatürk I., Vatan ve Hürriyet*, İst., 1981, s. 21.

¹⁰⁶ Zübeyde Hanım'ın E. B. Şapolya'ya kendi anlatımında bu maaş "bana iki mecdiyelik dul maaşı bağladılar" şeklinde geçmektedir. "Mecidiye", Sultan Abdülmecit döneminde çıkartılan 20 kuruşluk madeni paraya verilen isimdir. "İki Mecidiyelik maaş" sözünün karşılığı 40 kuruştur. Bakınız: Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 22.

uğrar.¹⁰⁷

Ragıp Bey esasında çok kibar ve iyi kalpli bir insandır. Mustafa Kemal, yıllar sonra Afetinan'a üvey babası ile ilgili olarak şunları söyleyecektir:

“Annem babamı kaybettiği zaman genç bir kadındı. Onun ölümünden sonra asıl oturduğumuz pembe evden çıkmış küçük eve girmiştik. Ben bir müddet için dayılarımın yanında kalıyordum. Fakat babamın yerine bir başkasının geleceğini bana belli ediyorlar ve beni duygu olarak hazırlıyorlardı. Bir gün dayımla o küçük eve gittik. Annem yeni bir elbise giymiş, beni güler yüzle karşıladı. İçeride yabancı bir bey oturuyordu. Annem de onun yanında eskiden âdet olduğu gibi kapanmadan geziyordu. Durumu anladım.

Fakat babamın yerine gördüğüm bu adama tahammül edemeyecektim. Baktım duvarda babamın palası asılı. İçimden gelen bir hisle ona sarılmak ve hiç kabahati, kusuru olmayan bu beye saldırmak istedim. Fakat derhal bir şeyler söylemeden oradan koşarcasına kaçtım. Bundan sonra aylarca anamı görmedim.

Fakat sonradan o asil beyle dost oldum. Bana iyi bir eğitici oldu. Anamın da geç yaşında böyle bir aile bağı yapmış olmasını takdir ettim. Ancak çocukluk duyğum benim babamı kaybetmiş olmama karşı bir isyandan ibaretti.”¹⁰⁸

Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy'a da Ragıp Efendi ile ilgili olarak, *“Bana karşı çok saygılı davranmış, büyük adam muamelesi etmiştir. Nazik ve kibar insandı.”* demiştir.¹⁰⁹ Mehmet Somer de bu konuda *“tali ve âli tahsili devrinde üvey pederi Ragıp Bey Mustafa Kemal'e çok samimi davranmış olduğundan, Mustafa Kemal sonraları Ragıp Bey'e hürmet eder olmuştur...”*

¹⁰⁷ M. Kemal'in çocukluk arkadaşı Mehmet Somer'e göre, *“Emine Hanım Ali (Rıza) Efendi'nin öz hemşiresidir. Zevci (kocas) rüsumat memuru Hacı Hasan namında bir zat idi.”* M. Somer, *“Çocukluğuna Dair Bazı Hatıralar”*, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1939. **Dünya**, 10. 11. 1954.

¹⁰⁸ A. İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, 1959, s. C. Sönmez, **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım**, Ankara, 1998, s. 44-45.

¹⁰⁹ A. F. Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1966, s. 16.

demektedir.¹¹⁰

Nitekim 1911'de Trablusgarp'a giderken hastalığı nedeniyle İskenderiye'de bir müddet kalan Mustafa Kemal oradan arkadaşı Salih (Bozok)'e yazdığı bir mektupta üvey babası Ragıp Bey'e olan hürmetini ifade etmiştir: “(...) Birkaç gün sonra tekrar yola çıkacağım. Senin ve benim validelerimizin ellerinden, hemşiremin gözlerinden öperim. Ragıp Bey'in ellerinden. Hakkı'ya (üvey kardeşi, Ragıp Bey'in oğlu) selam. Bircümle arkadaşlara selam.”¹¹¹

Ragıp Bey, kaynaklara göre Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1918) Selanik'te vefat etmiş; bazı kaynaklara göre de Çanakkale Savaşları'nda (1915-1916) şehit düşmüştür. Fakat yukarıda da değinildiği gibi, Zübeyde Hanım ve Makbule'nin 1915 yılı Mart ayında İstanbul'a göç ettiğini¹¹² biliyoruz. Ragıp Bey'in onlarla İstanbul'a geldiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Ragıp Bey, muhtemelen Balkan Savaşları sırasında veyahut sonrasında vefat etmiş olmalıdır.

M. Kemal'in ailesini yakından tanıyan Mehmet Somer de anılarında bu tespiti doğrulamaktadır. O şöyle diyor: “*Umumi Harp'ten biraz evvel muvakkat bir zaman için İstanbul'a gelen ana (Zübeyde Hanım) ve hemşiresi (Makbule Hanım), harbin patlaması ile artık Selanik'e gidememişlerdir. Ragıp Bey Selanik'te kaldı vefat etti. Kendisinin Zübeyde Hanım'dan çocuğu yoktur. Başka familyasından kız ve erkek çocukları olduğunu hatırlıyorum.*”¹¹³

Bu evlilik acaba hangi tarihlerde gerçekleşmiştir? Yeni bulunan belgeye göre Ali Rıza Efendi 23 Mayıs 1886'da hayatını kaybetmiştir. Mustafa Kemal (kendi anlatımına göre) Şemsi

¹¹⁰ M. Somer, “Çocukluğuna Dair Bazı Hatıralar”, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1939. **Dünya**, 10. 11. 1954.

¹¹¹ S. Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29.

¹¹² “Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXI., Sayı: 63 (Kasım 2005). Ayrıca bakınız: [http:// www.atam.gov.tr/index.php](http://www.atam.gov.tr/index.php)

¹¹³ M. Somer, “Çocukluğuna Dair Bazı Hatıralar”, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1939. **Dünya**, 10. 11. 1954.

Efendi Mektebi'ne henüz başlamıştır. Zübeyde Hanım'ın maaş bağlanması hakkındaki dilekçesinin tarihi 27 Ağustos 1893 yani vefat tarihinden yaklaşık 7 yıl 3 ay sonradır. Bu müracaat üzerine yapılan incelemeden sonra 20 Şubat 1894'te Mülkiye Tekaüd Dairesi Heyeti kararı ile o tarihte hayatta bulunan çocuklar Mustafa, Makbule, Naciye ve Anne Zübeyde'ye her birine 30'ar kuruş olmak üzere toplam 120 kuruş maaş bağlanmıştır. Karara göre erkek çocuk Mustafa'nın maaşı 20 yaşını tamamladığında veya bir vazife aldığında; kız çocuklar ile Zübeyde Hanım'ın maaşları da evlendiklerinde kesilecektir.¹¹⁴

Aşağıda kendisinden biraz ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz Ragıp Bey'in kızı Rukiye (Ruhiye) Hanım'ın torunu Ferhat Babür bir söyleşide bu evliliğin 1889 yılında Mustafa Kemal 8 yaşında iken gerçekleştiğini anlatmıştır.¹¹⁵

Hıfzı Topuz Ragıp Bey'in yeğeni Fikriye Hanım'ı anlattığı kitabında Ali Rıza Efendi'nin ölümünü anlatırken, “*iki yıl sonra (Şemdi Efendi Okulu'na gidişinden bahsediyor A. G.) Mustafa babasını yitirdi. Rıza Efendi daha 50'sine yeni girmişti. Mustafa 7, Makbule 3 yaşındaydı, Naciye ise 40 günlüktü.*”¹¹⁶ Demektedir. Yine H. Topuz, Zübeyde Hanım'ın Ragıp Bey'den evlilik teklifi aldığı sıradaki durumunu şu şekilde anlatıyor: “... *Mustafa artık 12 yaşında, çalışkan ve disiplinli bir ortaokul öğrencisiydi... O sıralarda, Zübeyde Hanım'ın yaşamında yepyeni bir olay çıktı. Eşi Ali Rıza Bey öleli beş yıl oluyordu. Mustafa yatılı okulda okuduğu için (Selanik Askeri Rüstiyesi'ni kastediyor A. G.) eve ancak hafta sonları geliyor ve Zübeyde Hanım iki kızıyla evde yalnız kalıyordu. Daha 36 yaşındaydı, genç sayılırdı...*” H. Topuz bu bölümün devamında, “*Mustafa Kemal annesinin evlenmesinden üç yıl sonra Selanik Askeri*

¹¹⁴ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnifinin Konusu: ŞD., Dosya No: 327, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi/Varak: 2/3, Tarih: 1311 Ş. 28, Orjinal Kayıt: Tekauđ, 4/574. 3 sayfalık belgenin 2 ve 3'ncü sayfaları.

¹¹⁵ “Atatürk’ün Sır Hayatı”, <http://www.izmirtuning.com/forum/ataturkun-uyey-babasi-uyey-kardesleri-t14779.html?s=325bcac8b8fb3e4a63900af48337d8f5& amp;>;

¹¹⁶ H. Topuz, **Gazi ve Fikriye (Tarihsel Roman)**, Remzi Kitabevi, 21. Basım, İstanbul, 2011, s. 11.

*Rüştiyesi'ni bitirerek 1896'da Manastır Askeri İdadisi'ne girdi..." demektir.*¹¹⁷

Bütün bu anlatımlardan ve tespitlerinden anlaşılmaktadır ki, Hıfzı Topuz Ali Rıza Efendi'nin ölümünü 1888, Zübeyde Hanım'ın Ragıp Bey ile yaptığı ikinci evliliği de 1893 olarak göstermektedir.

Mevcut bilgi ve belgelere göre bu tespitlerin doğru olma ihtimali zayıftır. Zübeyde Hanım ile Ragıp Bey'in evlilikleri muhtemelen 1896-1899 tarihleri arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü hemen bütün anlatımlarda bu evliliğe itiraz eden Mustafa Kemal'in Ragıp Bey ile ilişkilerinin Manastır Askeri Lisesi'nde iken düzeldiği anlatıldığına göre Mustafa Kemal'in Askeri Lise eğitim tarihlerini esas almamız gerekmektedir. Şüphesiz bu tarihten sonra Zübeyde Hanım'a bağlanan 30 kuruşluk maaşın kesildiği düşünülebilir. Mustafa Kemal bu evlilik tarihinde muhtemelen 15/18 yaşlarındadır.

Ragıp Bey ve Ailesi

Yunanistan'a bırakılan Teselya'daki Yenişehir'den Selanik'e gelirken bütün taşınmaz mallarını orada bırakarak yola çıkan ve yolda da yanlarına aldıkları bütün değerli eşyalarını ve paraların Yunanlı çetelere kaptıran Ragıp Bey ve kardeşi A. Memduh Hayrettin Bey'leri Selanik'te zor günler beklemekteydi. A. Memduh Bey, ellerinde kalan iki öküzle arabaları satarak çoluk çocuk Selanik'te bir ev kiralayarak oraya yerleştiler. Gelenler arasında Memduh Bey, Eşi Vasfiye Hanım, oğulları Ali Enver ve kızları Melahat; Ragıp Bey, Eşi Afet Hanım ve çocukları vardı. Memduh Bey Hicaz'da defterdar olan diğer kardeşine bir telgraf çekerek biraz para istemek zorunda kaldı. Bir süre sonra Memduh Bey bir gaz bayiliği işi buldu. Ragıp Bey ise Reji İdaresi yani Tekel İdaresi'nde "kolculuk" yani bir tür "koruculuk" işine girdi. Gaz bayiliği işinden sıkılan ve akli fikri hep İstanbul'a gitmekte olan A. Memduh Hayrettin Bey ailesiyle birlikte 1894'te Selanik'ten İstanbul'a taşındı ve Akbiyık

¹¹⁷ H. Topuz, **Gazi ve Fikriye (Tarihsel Roman)**, s. 13.

semtinde Kazasker Molla'nın konağına yerleşti.¹¹⁸

1896/97 (1313) doğumlu olan ve 1913 yılında 16 yaşında iken tanıdığı; “*Ağabey*” diye hitap ettiği M. Kemal’e sonradan delice âşık olan ve bu yüzden de intihar eden Fikriye Hanım da Ragıp Bey’in kardeşi A. Memduh Hayrettin Bey’in dört çocuğundan birisi idi. Yani Fikriye, Ragıp Bey’in yeğeni idi. Hüsamettin Bey’in diğer çocuklarının adları da Enver, Melahat ve Jülide idi.¹¹⁹ Fikriye’nin ailesi Soyadı Kanunu çıktıktan sonra (1934) “Özdinçer” soyadını almışlardır.

Memduh Bey İstanbul’a geldikten birkaç yıl sonra eşi Vasfiye Hanım Fikriye’yi doğurmuştu. Mustafa Kemal İstanbul’a Harp Okulu’na geldiği yıllarda (1899) Akbıyıkta’ki eve gelip giderken Fikriye ayak altında dolaşan ufak bir çocuktu. Mustafa Kemal Harp Okulu ve Harp Akademisi’ni bitirene kadar Memduh Beylere gidip geldi. Akademi son sınıftayken (1904) Memduh Bey bir damar hastalığından öldü. Aile çoluk çocuk perişan oldu. Mustafa Kemal de üvey amcasının ölümüne çok üzüldü ve kendisine hep kucak açmış olan bu insanlarla ilişkilerini sürdürmeye karar verdi. Ali Enver’le zaten görüşüyorlardı. Fikriye o yıl yedi yaşındaydı. Ailenin en küçük çocuğu Jülide ise dört yaşındaydı. Mustafa Kemal, sonraki yıllarda da aileyle iyi ilişkilerini sürdürmüştür. İki aile Zübeyde Hanım ve Makbule İstanbul’a geldikten sonra da görüşmeye devam etmiştir.

Selanik’ten memnun olan ve burada bir süre sonra eşi Afet Hanım’ı kaybeden Ragıp Bey’in ise dört çocuğu vardı: Bir oğlu Süreyya Bey (Toyran), diğeri şimendifer memuru Hakkı

¹¹⁸ Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 26-27. Ragıp Bey ve Memduh Hayrettin Bey’in aileleri hakkında bakınız: H. Topuz, a. g. e., s. 7 vd.

¹¹⁹ Zübeyde Hanım’ın bu evliliği ile ilgili olarak bakınız: S. Yeşilyurt, **Zübeyde Hanımın İkinci Evliliği ve Kemalizm**, Ankara, 1996, s. 23. vd. C. Sönmez, **Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım**, AAM. Yayını, Ankara, 1997, 41-42. Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C: I. (1981- 23 Temmuz 1908)**, İstanbul, 1973, s. 172-173. E. B. Şapolyo, a. g. e., 41. A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 16. Ş. Belli, **Fikriye**, Ankara, 1995, s. 66 vd.

Bey'dir. Bir kızı Fitnat,¹²⁰ diğer kızı Rukiye (Ruhiye)'dir.¹²¹ Fuat Bulca akrabalarıdır. Mustafa Kemal, gerek üvey kardeşleri gerekse Ragıp Bey'in kardeşi Memduh Hayrettin Bey ve onun ailesiyle iyi ilişkilerini sürdürmüştür. Üvey kardeşlerinden Süreyya subay olmuş, fakat Arnavutluk'ta şehit düşmüştü.¹²²

Atatürk'ün üvey babası Ragıp Bey'in dört çocuğundan biri olan Rukiye (Ruhiye) ve aile hakkında aşağıdaki bilgileri torun Ferhat Babür'ün anneannesinden dinlediği şekliyle sizlerle paylaşacağız. Türkiye'nin ilk atom mühendislerinden, söyleşi yapıldığı tarihte 75 yaşında bulunan Ferhat Babür, İzmir'de doğmuş, daha sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiş. Onlarla birlikte yaşayan anneanesi 1880 doğumlu Ruhiye Hanım 1943'te 63 yaşında vefat etmiş. Ferhat Babür şunları anlatıyor:

"... Selanik Gümrükler Başmüdürü Ragıp Bey, eşi Afet Hanım'ın genç yaşta ölümüyle 3 çocuğuyla dul kalıyor. Çocukları Süreyya, Hakkı ve Ruhiye. Anneannem Ruhiye en küçük kardeş. (Bazı kayıtlarda Rukiye diye geçse de anneannemin adı Ruhiye'dir.) Anneannemin babası, eşi öldükten sonra bir yıl bekâr kalıyor. Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey ölüp Zübeyde Hanım dul kalınca 1889 yılında kendisi gibi dul olan Ragıp Bey'le evleniyor..."

Anneannem Ahmet Fevzi Bey ile evliydi. Dedem Anadolu Ajansı'nda memur olan Arnavut asıllı bir beydi. Tek çocuğu benim annemdi, ona da kendi annesinin ismini vermiş: Afet. Biz iki kardeşiz, ağabeyimin ismi de Mehmet Süreyya..."

Zübeyde Hanım, ikinci kez evlenince Selanik'te, Atatürk'ün 'doğduğu ev' denilen, hâlbuki doğduğu değil 8 yaşından itibaren büyüdüğü ve subay çıkıncaya kadar gelip kaldığı Ragıp Bey'in evine geliyor. Zübeyde Hanım, kendi

¹²⁰ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, İstanbul, 1955, s. 17. M. Karayaman, "Atatürk ve Aile", *Az Bilinen Yönleriyle Atatürk*, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, İzmir, 2007, s. 55, Dipnot: 18.

¹²¹ Bazı anlatımlarda Ragıp Bey'in "dört çocuğu ile dul kaldığı" söylenmekte ise de kızı Ruhiye Hanım'dan naklen Ferhat Babür iki oğlu ve bir de anneanesi olmak üzere Ragıp Bey'in üç çocuğu olduğunu söylemektedir.

¹²² H. Topuz, a. g. e., s. 46. Bazı kaynaklarda Süreyya Bey'in intihar ettiği yazılmaktadır.

çocuklarına biraz daha fazla özen gösterirmiş. Anneannemin ağabeyi Hakkı, Zübeyde Hanım'ı hiç sevememiş.

Ragıp Bey'in en büyük oğlu Süreyya Bey, babası Zübeyde Hanım'la evlendiğinde subaymış. Atatürk ona özenmiş. Süreyya Bey de onu alıp askeri okula yazdırmış. Süreyya Bey, iddiaya göre Atatürk'e bir de bıçak hediye etmiş, 'gerektiği zaman bunu kullanabilirsin' demiş.

Anneannemin diğer ağabeyi Hakkı Bey, Selanik'ten tek başına İstanbul'a gelmiş. Anneannemle bir kez buluşmuştu. O yıllarda demiryollarında kondüktördü. Daha sonra kendisinden haber alamadık.

Anneannemin anlattığına göre Atatürk küçükken çok sessiz, kendi halinde bir çocukmuş. Böylesine sakın bir çocuğun ilerde Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirerek bu kadar büyük başarı sağlamasına anneannem çok şaşırırdı. 'Yaptıklarını izlerken onunla daima iftihar ediyorduk, ama çocukken böyle olacağı hiç kimsenin aklına gelmezdi' derdi.

Atatürk'ün üvey babası ve kardeşleriyle arası çok iyiymiş. Zaten böyle olmasa Süreyya Bey de onu askeri okula yerleştirir mi? Anneannem de Atatürk'ü çok sevdiğini söylerdi...

Zübeyde Hanım vefat ettikten sonra Atatürk annemi buldurup evlenip evlenmediğini, çocuğu olup olmadığını sormuş. Valiyi çağırmış ve 'Ruhiye Hanım'a Yunanlılardan kalan bir evi verin' demiş. İzmir'de anneanneme ait bir ev vardı. Biz İstanbul'a gelirken bu ev satılmıştı.

1935'te sünnet olduğumuzda, Atatürk'le kan bağı olan ve en yakın arkadaşı Fuat Bulca'ya anneannem haber vermek için telgraf çekmiş. O zamanın parasıyla 100'er bin lira (100'er lira olmalı A.G.) göndermişler. Biz anneannemle sık sık İstanbul'a gelirdik ve Fuat Bulca'yı da her gelişimizde görürdük. Son gelişimizde 1938 Eylül'üydü. Fuat Bulca o dönemde hem Rize milletvekili, hem de Türk Hava Kurumu'nun Genel Başkanı, İş Bankası ve Şeker Fabrikaları Genel Müdürü'ydü. Biz İstanbul'a geldiğimizde Fuat Bulca, anneannemi Dolmabahçe'ye hasta olan Atatürk'ün yanına götürmek istedi. Anneannem de 'Sağlığında göremedim şimdi hastayken gidemem' dedi. Fuat Bulca 'Niye

gitmiyorsun, bak torunların ilkokulda, babalarının durumu iyi değil. Bunlar ilerde nasıl okuyacak? Gidersen Atatürk hatırlayıp bir şey bırakabilir' dedi. Anneannem 'ben sağlığında hiç aramamışım, şimdi hiç gitmem' dedi. Anneannem gayet sakin, ılımlı bir insandı, ama çok gururluydu. Fuat Bulca'nın dediğini yapıp Atatürk'ü ziyaret etseydi belki ona vasiyetinde bir şeyler bırakabilirdi..."¹²³

Görüldüğü gibi, Ferhat Babür Bey'in anılarında mevcut belgeli bilgilerimizle ters düşen bazı anlatımlar olmakla birlikte Atatürk'ün üvey Babası Ragıp Bey ve ailesi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Selanik'te

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, 1857'de Lankaza'da doğmuş, çocukluğu ve ilk gençlik yılları burada ailesi ile birlikte geçmiştir.

Zübeyde Hanım, güçlü bir beden yapısına sahip olduğu gibi, güçlü bir iradeye de sahipti. Yeterince eğitim görmemiş, ama okuma yazmayı öğrenmişti. Annesine "Molla Hanım" denildiği gibi, kendilerine de "Zübeyde Molla" deniyordu. Bu "bilge" kişiliğini ifade eden bir lakaptı. Muhafazakâr, geleneklerine bağlı bir kadındı.

Zübeyde Hanım'ın bir Aralık 1905'te Harp Akademisi'ni bitirerek Kurmay Yüzbaşı olan ve kısa bir süre hapse atılan Mustafa Kemal'i görmek için üç beş günlüğüne İstanbul'a gittiğini ve buradan Şam'a gidecek oğlunu Sirkeci'den uğurladığını biliyoruz. Bu olayı sonradan, annesinin mezarı başında 27 Ocak 1923'te duygulu bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa anlatacaktır.

Balkan Savaşları'nın sonuna kadar Selanik'te ikamet eden Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in burada 1906'da arkadaşları ile birlikte Şam'a kurduğu "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"nin bir şubesini açma girişimlerini yaptığı sıralarda

¹²³ "Atatürk'ün Sır Hayatı", <http://www.izmirtuning.com/forum/ataturkunuvey-babasi-uvey-kardesleri-14779.html?s=325bcac8b8fb3e4a63900af48337d8f5&>

oğluna inanmış ve değerli telkinleri ile ona yardımcı olmuştur.

Mustafa Kemal, subaylık yıllarından başlayarak annesini ve kız kardeşini rahat yaşatmak için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Makbule'nin belirttiğine göre Selanik'te iken her ay aldığı maaştan belirli bir miktarı, bazen de tümünü annesine vermektedir. Daha sonraki yıllarda da bankada annesi ve kız kardeşi adlarına ortak bir hesap açtırmıştı. 1911'de savaşmak için Trablusgarp'a giderken komutan Kerim Paşa'ya annesine verilmek üzere 40 lira bırakmış ve arkadaşı Salih Bozok'tan, bundan böyle maaşlarından ödenecek borçlardan artan paranın Zübeyde Hanım'a verilmesini istemişti.

İstanbul'da

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir Karşıyaka'da annesinin mezarı başında 27 Ocak 1923 günü yaptığı konuşmadan Zübeyde Hanım'ın 1905'te Mustafa Kemal'i ziyaret için İstanbul'a geldiğini öreniyoruz. Bilindiği gibi Mustafa Kemal 11 Ocak 1905 (29 Kanunuevvel 1320) Çarşamba günü Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve Şam'a atanmıştır: *“Erkân-ı harbiye yüzbaşılığı (kurmay yüzbaşı olarak) ile mektepten neşet ederek (çıkarak / mezun olarak) sunuf-ı selasede (üç sınıfta: Piyade, Top ve Süvari) bölük idare ve kumanda etmek üzere atık (eski) 5'inci Ordu'ya (5'inci Ordu 30'uncu Süvari Alayı'na) memur buyrulmuştur (görevlendirilmiştir.).”*¹²⁴

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nden mezun olduğu sırada bir olaydan dolayı cezaevine girmişti. İşte oğlunu merak eden Zübeyde Hanım oğlu cezaevinden çıktıktan sonra onu görmek için İstanbul'a geldi. Zübeyde Hanım İstanbul'da üç beş gün oğluyla görüşmüş, hasret gidermiş ve oğlunu Suriye/Şam'a görev yerine uğurlamış, tekrar Selanik'e dönmüştür. Mustafa Kemal Paşa annesinin mezarı başında yaptığı o ünlü

¹²⁴ **Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi**, M. K. Atatürk Özlük Dosyası. A. Güler, **Dehanın Kodları**, 4. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s. 81. A. Süslü, M. Balcıoğlu, **Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 2.

konuşmasında bu konuda şunları söylemiştir: “1320 (1905) tarihinde mektepten henüz kurmay yüzbaşı olarak çıkmıştım. Hayata ilk adımı atıyordum. Fakat bu adım hayata değil, zindana rastladı. Gerçekten bir gün beni aldılar ve baskı idaresinin zindanlarına koydular. Orada aylarca kaldım. Annemin, bundan ancak hapisten çıktıktan sonra haberi olabildi. Ve derhal beni görmeye koştu. İstanbul’a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşebildim. Çünkü tekrar baskı idaresinin casusları, cellâtları ikametgâhımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Annem ağlayarak arkamdan takip ediyordu. Ben, sürgün yerime götürecek vapura bindirilirken benimle görüşmesi engellenen annem gözyaşlarıyla Sirkeci rıhtımında acılar ve kederler içinde bırakılmış bulunuyordu.”¹²⁵

Şüphesiz Zübeyde Hanım’ın Selanik’ten İstanbul’a esas gelişi Balkan Savaşlarından sonra olacaktır. Balkan Savaşları sonunda Selanik’in sınırlarımız dışında kalması, Yunanlıların eline geçmesi üzerine yurtlarından ayrılan on binlerce göçmen Türk gibi Zübeyde Hanım ve kızı Makbule Hanım da İstanbul’a gelmişlerdir. Zübeyde Hanım ve Makbule’nin 1914’de henüz Selanik’te bulundukları Sayın Murat Bardakçı tarafından yayınlanan Atatürk’e ait bir mektuptaki bilgilerle doğrulanmaktadır: Mustafa Kemal Sofya’da askeri ataşe olarak bulunduğu sırada İttihat ve Terakki’nin güçlü adamı Cemal Paşa’ya 17 Ocak 1914 tarihli bir mektup yazmıştır. Yarbay Mustafa Kemal mektubunda aylığının zamanında gelmediğinden şikâyet ediyor, hakkı olduğu halde albaylığa terfi ettirilmemiş olmasından yakınıyor ve annesi ile kız kardeşinin ve eniştesinin geçim sıkıntıları hakkında şunları söylüyor: “... Selanik’te valide ve hemşire çırpınıyor, İstanbul’da enişte sefil sürünüyor...”¹²⁶

Zübeyde Hanım ve Makbule’nin İstanbul’a geliş tarihleri

¹²⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 440.

¹²⁶ M. Bardakçı, “Atatürk’ün ‘Lütfi Enişte’ Muamması”, *Hürriyet Pazar*, 7 Ağustos 2005, s. 15. Bu yazıda, adı geçen mektubun tam metni ve M. Kemal’in 19 Haziran 1922’de arkadaşı Sezai (Ömer Madra) Bey’e yazdığı başka bir mektubun tam metni de bulunmaktadır.

bir çalışmada Mart 1915 olarak tespit edilmiştir.¹²⁷ Mustafa Kemal'in Çanakkale'den Sofya'daki Osmanlı Elçiliği'ne gönderdiği bir telgraftan Annesi Zübeyde Hanım'ın, telgrafın gönderildiği tarihte yani 23 Mart 1915'te İstanbul'a gelmek için seyahat etmekte olduğu anlaşılmaktadır. O, Sofya'daki Türkiye Orta Elçiliği'nden "*İstanbul'a seyahat eden annesinin aranması için Dedeâğaç Konsolosluğu'na emir verilmesini*" istemektedir. Mustafa Kemal'in, "*Dedeâğaç'dan mektubunu aldığımından orada olduğunu zannediyorum*" şeklindeki ifadesinden; Zübeyde Hanım'ın Dedeâğaç'tan Çanakkale'deki oğluna bir mektup yazdığını da anlıyoruz.¹²⁸

Mustafa Kemal İstanbul'a gelen annesi ve kız kardeşini bir odaya yerleştirdi ve onların koruyuculuğunu üstlendi. Kısa süre sonra diğer göçmenler gibi Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım'a göçmenler için yapılan evlerden biri tahsis edildi. İstanbul'da Beşiktaş semtinde Akaretler'de 76 numaralı eve yerleştiler. Kızı ile birlikte İstanbul'da yeni fakat sıkıntılı bir hayata başladılar.

Elimizdeki bilgilere göre, "*Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Selanik'te öldüğü*" söylenen Ragıp Bey'in, bu göç olayından az önce vefat etmiş olması gerekir. Çünkü yaşıyorsa onun da aileyle birlikte İstanbul'a gelmesi gerekirdi.

Atatürk'ün Üvey Babası Ragıp Bey'in kızı Rukiye (Ruhiye)'nin oğlu Ferhat Babür Zübeyde Hanım'ın Selanik'ten İstanbul'a gelişi ve Ragıp Bey'in durumu konusunda şu bilgileri veriyor:

"Atatürk, Selanik'ten ayrıldıktan sonra Lozan Mübadelesi ortaya çıkmış. Bu arada Ragıp Bey, Zübeyde Hanım'dan ayrılmış. Ayrıldıktan sonra zor durumda kalmaması için 'sen Türkiye'ye git, Makbule ve Ruhiye'yi de yanına al' demiş. Hakkı, onlarla gitmeyi kabul etmemiş. Yalnız gitmek

¹²⁷ "Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXI., Sayı: 63 (Kasım 2005). Ayrıca bakınız: <http://www.atam.gov.tr/index.php> s. 17-18, not: 1.

¹²⁸ U. Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 293.

istemiş. Ragıp Bey de Selanik'te kalmayı tercih etmiş. Lozan Mübadelesi'ne göre herhangi birinin orada kalma hakkı yoktu artık.

Zübeyde Hanım, anneannem ve Makbule Hanım, Selanik'ten ayrıldıktan sonra önce İstanbul'a gelip buradan İzmir'e geçiyorlar. Yanlarında tapu da getirmedikleri için mübadelede hiçbir şey alamıyorlar. Zübeyde Hanım Karşıyaka'ya yerleşiyor. Makbule Hanım daha sonra İzmir'den tekrar İstanbul'a gelmiş. Ben çocukken Konak'ta oturuyorduk. Hemen her hafta bize Zübeyde Hanım'ın kardeşi Emine Hanım ziyarete gelirdi...¹²⁹

Ferhat Bey (anılarında sık sık yaptığı gibi) bu konuda da bazı yanlışlara düşmektedir. Ailenin Selanik'ten ayrılışı ile Lozan Mübadelesi'nin bir ilişkisi yoktur. İstanbul'a gelen Zübeyde Hanım'ın buradan İzmir'e giderek daha sonra tekrar İstanbul'a gelmesi söz konusu değildir. Karşıyaka'ya gidişi ölümünden hemen öncedir. O süreç aşağıda anlatılacaktır. Emine Hanım Zübeyde Hanım'ın değil Ali Rıza Efendi'nin kardeşidir. Yani Atatürk'ün halası, Zübeyde Hanım'ın “görümcesi”dir. Fakat İstanbul'a Zübeyde Hanım'la geldiğini ve sık sık görüştüğünü ve hatta Atatürk'ün maaşından ona aylık olarak yardım ettiğini biliyoruz.

Ferhat Bey'in anılarının bu bölümünden öğrendiğimiz önemli bir bilgi 1915'te Ragıp Bey'in Selanik'te kaldığı, aile ile İstanbul'a gelmediği bilgisidir.

Mustafa Kemal Paşa, Yedinci Ordu Komutanı olarak Filistin'in güneyinde, Sina Cephesi'nde İngilizlere karşı çarpışırken, Müttefik Alman Orduları Komutanı Falkenhayn'la arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu, görevinden istifa etmiş ve Halep'e gitmişti. Burada ciddi bir “sarılık” hastalığı geçiren oğlunu merak eden Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in üç yaşında iken evlatlık olarak alıp, yetiştirmesi için annesinin yanına bıraktığı Abdürrahim (Tunçak)'i de alarak Halep'e gitmiş

¹²⁹ “Atatürk'ün Sır Hayatı”, <http://www.izmirtuning.com/forum/ataturkunuvey-babasi-uvey-kardesleri-14779.html?s=325bcac8b8fb3e4a63900af48337d8f5&>

ve “kör olduğu”ndan korktuğu Mustafa Kemal’i ziyaret etmiş, tekrar İstanbul’a dönmüştür.¹³⁰

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918’de Suriye cephesinden ayrılarak İstanbul’a gelmiştir. Doğruca annesinin evine giden Mustafa Kemal Paşa, onun boynuna sarılarak elini öpmüş ve kız kardeşi ile kucaklaşarak hasret gidermiştir. Hayatı boyunca çok az bir araya gelebilen aile için mutlu buluşmaydı bu.

İstanbul’a gelişinde birkaç gün Pera Palas Otel’inde kalan Mustafa Kemal, bir süre de yakın arkadaşı Salih Fansa’nın Beyoğlu’ndaki evinde konuk olmuştur. Daha sonra Şişli’de Madam Kasabya’nın üç katlı evini kiralayan Mustafa Kemal, Beşiktaş Akaretler’de oturan annesi ve kız kardeşini de yanına almış, üç katlı evin üçüncü katını onlara ayırmıştır. Kendisi orta katta oturuyor, bu katın arka bahçeye bakan odasını da yatak odası olarak kullanıyordu. Büyük salonu toplantı odası olarak ayırmıştı. Alt katta ise yaveri kalıyordu.

Mustafa Kemal, Başkent İstanbul’un en bunalımlı günlerinde bu evde arkadaşlarıyla sık sık toplantılar yapmış, 16 Mayıs 1919 tarihinde Samsun yolculuğuna çıkıncaya kadar bu evde oturmuştur. Şişli’deki bu ev şimdi müze olarak kullanılmaktadır.

Samsun’a çıkışla birlikte başlayan günler Mustafa Kemal için olduğu gibi, annesi ve kardeşi için de sıkıntılı, sancılı günler olacaktır. Bu arada oğlu Mustafa Kemal’in “öldüğü” asılsız haberini duyan ve zaten hasta olan Zübeyde Hanım, iyice hastalanır, kısmen felç olur. Sürekli ağlama sonucunda da görme gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. Dr. Asım Arar, 1920 yazında İstanbul’da hocası Neşet Ömer İrdelp’in muayenehanesinde çalışırken oraya gelen Zübeyde Hanım’ın, “Paşa Oğlu’nun Ankara’da olduğunu” söylediğini “fakat İstanbul Hükümeti’nin onu idama mahkûm ettiğinden” bahsederek ağlamaya başladığını aktarmaktadır.

Zübeyde Hanım için bu sıkıntılı günlerde sevindirici bir olay gerçekleşir. Kızı Makbule, askerlikten ayrılarak ticarete

¹³⁰ C. Sönmez, **Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım**, Genişletilmiş 2. Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 57-61

atılan Mustafa Mecdi (Boysan) Bey'le evlenir. Zübeyde Hanım, tekrar Akaretler'deki eve döner, kızı ve damadı ile burada yaşamaya devam ederler.

Bu acılı, sıkıntılı ama umut dolu günler Milli Mücadele boyunca sürecektir. Zübeyde Hanım'ın hastalığı gün geçtikçe artıyordu. Annesinin kuşatma altındaki İstanbul'da kalması Mustafa Kemal'i üzüyor, annesine ateş hattındayken bile mektuplar yazıyordu. Samsun ve Havza'dan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılı Haziran ayında oradan annesi Zübeyde Hanım ve kız kardeşi Makbule Hanım'a bir yüzünde Amasya fotoğrafı bulunan bir kartı "Amasya Vilayeti, Validem ve Hemşirem Hanımefendiler'e mahsus selam ve hürmet. Mustafa Kemal" yazarak göndermiştir.¹³¹

Bu arada İstanbul'daki arkadaşları Zübeyde Hanım'a yardım ediyor, bütün isteklerini yerine getiriyorlardı. Zübeyde Hanım'ın ölmeden oğlunu görmek isteği ile oğlunun da bir an önce annesine kavuşma özlemi çektiği, karşılıklı gönderilen telgraflarda görülmektedir.¹³² Mustafa Kemal Paşa, bu süre içinde annesinin sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Mesela arkadaşı göz doktoru Miralay (Albay) Dr. Sadık Bey, Zübeyde Hanım'ı muayene etmiş ve Zübeyde Hanım'ın sağlık durumu hakkında 28 Haziran 1921 tarihli telgrafta Paşa'ya şu bilgileri vermiştir:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Birkaç hafta mukaddem gözlerinden rahatsız olan valideniz hanımefendiyi muayene ettim. Gözlerinde amâ-yı asab-ı basarî (görme sinirindeki hasara bağlı görme kaybı) ile katarakt mevcut olduğunu teşhis ettim ve ameliyatın muvaffakiyetli bir netice vermesi mümkün olmadığını söyledim. Buna rağmen doktorlar ameliyatın hüsn-i netice (iyi sonuç) verebileceğine bu sabah karar vermişler...

Emin Bey'in damadı Binbaşı Ulvi Bey, valideniz hanımefendiyi bendenizle beraber ziyaret ettiler... Miralay Dr.

¹³¹ U. Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe*, s. 319.

¹³² C. Sönmez, a. g. e., s. 62-74.

Salih.”¹³³

1922 yılı başlarında Zübeyde Hanım’ın oğluna kavuşma isteği ve beklentisinin iyice arttığı anlaşılmaktadır. Acılı anne Zübeyde Hanım Şubat 1922’de Ankara’daki oğlu Mustafa Kemal Paşa’ya şu mektubu yazdı:

“İki gözüm oğlum,

Artık taksiratımız bitsin, kavuşalım. Komşumuz Ziya Bey de sizin tarafa gidiyor. Bugün bize geldi ve gideceğini söyledi. Kendisi hem komşumuz ve hem de birçok felaketlere duçar olmuş bir aile reisi bulunduğundan lazım gelen muaveneti (yardımı) dirîğ etme (esirgeme). İnşallah hepiniz ittifak ile vatanın selâmetini hazırlar ve ortalığı düzeltirsiniz. Hastalığım tamamıyla geçemiyor. Sizleri her zaman düşünmekten rahatsızlanıyorum.

Oğlum, biraz iyileşirsem beni aldırma çarelerini düşün. Baki Süreyya Bey (Yiğit)’in valide ve hemşirelerine, yaver Salih (Bozok) Bey’e, Cemal Bey (Bolayır)’e selam. Cemal Bey yakında dönecek mi? Mektupları pek seyrekletirdi, çocukları cümleden iyidirler.

Baki sıhhatte daim olmanızı Cenab-ı Hak’tan temenni ederim. Abdürrahim (Tunçak) ve Ayşe (Zübeyde Hanım’ın evlatlığı) eteklerinizden öperler. Makbule ve Rukiye Hanım hürmetle ellerinizden öperler. Valideniz Zübeyde.”¹³⁴

Mustafa Kemal Paşa bu mektuba cevap olarak 5 Mart 1922’de annesine gönderdiği mektupta şunları söylemektedir:

¹³³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap: 7, Kutu: 72-1, Fihrist: 1-6. U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe**, s. 318.

¹³⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap: 7, Kutu: 72-1 (İkinci Dosya). U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe**, s. 321. Utkan Kocatürk, Burada ismi geçen “Rukiye Hanım”ı, “Atatürk’ün amcası Hafız Mehmet Emin Efendi’nin kızı Rukiye Hanım” olarak ifade etmiştir (a. g. e., s. 312, dipnot: 6). Evet, Ali Rıza Efendi’nin amcası Kızıl Hafız M. Emin Efendi’nin Rukiye isminde bir kızı vardır. Fakat onun bu tarihlerde yaşadığına dair bir bilgimiz yoktur. Zübeyde Hanım’ın burada bahsettiği Rukiye Hanım muhtemelen ikinci Eşi Ragıp Bey’in küçük kızı Rukiye (Ruhiye) olmalıdır. Çünkü o, Selanik’ten İstanbul’a Zübeyde Hanımlarla birlikte gelmiştir. Ve üvey annesi Zübeyde Hanım’ın koruması altındadır.

"... Benim mektup yazmaktaki tembelliğimi eskiden beri bilirsiniz. Sağlığım çok iyidir. İşler, Allah'a şükür fevkalade memnuniyet verici bir halde seyrediyor. Buraya gelmekte acele etmeye lüzum yoktur. İnşallah yakında ben oraya geleceğim."¹³⁵

Ankara'da

27 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye ile birlikte Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Ağustos 1920'den sonra annesi Zübeyde Hanım, kardeşi Makbule Hanım ve onun kocasının Ankara'ya getirilmesi için teşebbüslere başlamıştır. Zübeyde Hanım'ın İnebolu üzerinden Ankara'ya getirilmesi şeklinde düşünülen bu dönemdeki girişimler ya Zübeyde Hanım'ın bu zorlu yolculuğa imkan vermeyecek derecede rahatsızlığı ya da diğer bir sebeple gerçekleştirilememiştir.¹³⁶

Nihayet üç yıldır annesinden ayrı kalan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı bir sırada annesini Ankara'ya getirmeye muvaffak olabildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan idi. Yıl 1922, aylardan Haziran'dı. Kendisinden görüşme talebinde bulunan Fransız yazarı Claude Farrère ile İzmit'te buluşacak, annesi de İstanbul'dan gelecekti. Atatürk 14 Haziran 1922'de Adapazarı'na geldi. Kendisinden bir gün önce gelen ve Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Baha Bey'in evinde kalan Zübeyde Hanım ve Kardeşi Makbule ile burada buluştular ve o geceyi bu evde geçirdiler. Eşi ticaretle uğraştığı için Makbule İstanbul'a; anne ve oğul birlikte bir otomobil ile 24 Haziran 1922'de saat 20'de Ankara'ya dönmüşler, doğruca Çankaya Köşkü'ne gitmişlerdir.¹³⁷

Mustafa Kemal bu günlerde annesinin durumunu, "ona kavuşabildim ki artık maddeten ölmüştü, yalnız manen yaşıyordu" diye özetlemiştir. Oğlunun evinde mutluluğu yaşayan

¹³⁵ U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe**, s. 321.

¹³⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde yer alan konuyla ilgili 23 Ağustos 1920 tarihli yazışmalar (üç adet telgraf) için bakınız: U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe: Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 316-317.

¹³⁷ C. Sönmez, a. g. e., s. 74-78. A. E. Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C: II.**, İstanbul, 1970, s. 314-315.

Zübeyde Hanım artık onun başarılarını izlemeye başlamıştı. Perihan Eldeniz'in anlattığına göre; Büyük Taarruz öncesinde ona gönderilmek üzere kızı Makbule'ye şunları yazdırtmıştır:

“Oğlum! Seni bekledim dönmedin. Çay ziyafetine gittiğini söyledin. Ama ben biliyorum, sen cepheye gittin. Sana dua ettiğimi bilesin. Harbi kazanmadan dönme! Annen.”

Mustafa Kemal bu mektubu sık sık arkadaşlarına gösterip, *“işte benim annem!”* dermiş.¹³⁸

Bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa sonradan “Başkomutanlık Meydan Muharebesi” olarak anılacak olan ve Yunan ordularını Anadolu'dan atmak için bir imha savaşı olan Dumlupınar/Büyük Taarruz için sık sık cepheye gidip gelmektedir. Nihayet 17 Ağustos 1922 günü gizlice otomobille Konya'ya gitmiştir. İşte bu günlerde Annesi Zübeyde Hanım'ın sağlığı hakkında Ankara'dan sık sık haber almaya çalıştığı görülmektedir. Mesela Ankara Garnizon Komutanı, çocukluk arkadaşı Fuat Bulca 23 Ağustos 1922 günü Ankara'dan cepheye bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir:

“Başkumandanlığa,

1. Valide iyidir. Dün pek neşeli olarak vakit geçirdi. Adnan Bey (Adıvar) yemek için de oldukça müsaade etti. Pek memnundur, dua etmekte ve ‘Selanik’e ne vakit gideceğiz?! Diye sual eylemektedir. Fikriye Hanım da iyidir, arz-ı hürmet etmektedir.

2. Ankara vaziyeti de iyidir. Herkes büyük bir sükûnetle ve emin olarak ahvale intizar etmektedir. Şimdilik meşgale, görülen rüyaların tabirinden ibarettir. Dedikodular söndü.

3. Cümleten ellerinizden öper, muvaffakiyetinize hanımların ellerinden Kur'an dua etmekteyiz büyük Paşam. Ankara Kumandanı, Fuat (Bulca).”¹³⁹

30 Ağustos Zaferi'ni müteakip 1 Eylül 1922'de bu defa TBMM 2. Başkanı Adnan (Adıvar) Bey Mustafa Kemal Paşa'ya

¹³⁸ Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 28.

¹³⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap: 7, Kutu: 72-1. U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe**, s. 363.

annesinin durumunu da anlatan, Zübeyde Hanım'ın oğlunu zaferden dolayı tebrik ettiğini gösteren şu telgrafını çekmiştir:

“Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Bu telgrafi Valide Hanımefendi'nin yatağının yanında yazıyorum. Kendileriyle beraber hepimiz mesuduz. Sıhhatleri, kazandığınız muzafferiyetten bir kat daha iyileşmiştir. Milletimizin derdine çaresiz olurken bu muhterem kadının hastalığına da devasaz oluyorsunuz.

Yüksek ve değerli kumandanız sayesinde ordularımızın kazandığı zaferlerden dolayı zat-ı devletlerini tebrik etmeyi çok istedim ve fakat tasdiden (rahatsız etmekten) korktum. Ben gene aldığımız haberler üzerine Valide Hanımefendi ile beraber tebriklerimizi arzdan men-i nefis edemedim (geri duramadım).

Tazimatımın kabulünü temenni ederim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi (2. Başkanı) Adnan (Adivar).”

9 Eylül 1922 günü, yani Türk ordularının İzmir'e girdiği gün Fuat (Bulca)'ın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir başka telgraftan; Zübeyde Hanım'ın zaferden dolayı çok mutlu olduğunu ve Çankaya'da Paşa'nın koruma taburunda yer alan Karadenizli Mehmetçiklerin havuz başında Zübeyde Hanım'ın huzurunda bir eğlence düzenledikleri anlaşılmaktadır:

“Başkumandanlığa,

Valide Hanımefendi ve cümlemiz sıhhat ve afiyettedir. Yalnız dört günden beri zat-ı şahaneleri tarafından hiçbir iş'ar vaki olmamış (haber verilmemiş) olması bizleri mahzun etmiştir. Devlethanelerinde havuz başında valide-i muhteremeleri huzurunda Laz'lar tarafından muzafferiyet şerefine icra-yı ahenk yapıldı.

Cümlemiz mübarek ellerinizden öperiz. Sıhhat ve muvaffakiyet-i devletlerini eltâf-ı Süphâniye'den (Allah'ın lütuflarından) niyaz eylemekteyiz muhterem Paşam. Fuat (Bulca), Ankara Kumandanı.”¹⁴⁰

Aralık 1922'de Çankaya'da Mustafa Kemal'i ziyaret

¹⁴⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap: 7, Kutu: 72-1, Fihrist: 1-151. U. Kocatürk, Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, s. 366.

eden İngiliz Gazeteci Grace Ellison, onun çalışma masası üzerinde annesinin resmini görmüş ve kendisiyle görüşmek istemişti. Mustafa Kemal, annesinin çok hasta olduğunu belirterek, *“ne yazık ki, acılarının kaynağı benim. Benim sürgün kaldığım yıllar esnasında çektiği ıstırap ve döktüğü yaşların bedelini şimdi ödüyor”* diye eklemiştir. Ellison, Zübeyde Hanım’ın yanına götürüldüğünde ona *“oğlunuzla kim bilir ne kadar iftihar ediyorsunuz. Onun yaptıkları olağanüstüdür”* deyince Zübeyde Hanım Ona teşekkür etmiş ve oğlu için şunları söylemiştir:

*“Allah’ın bana bu oğlu vatanı kurtarmak için gönderdiğine inanıyorum. Oğlum bana her zaman çok iyi davranır.”*¹⁴¹

Ölümü ve Cenaze Töreni

Çankaya’daki köşkte Abdürrahim ve Ragıp Bey’in yeğeni olan Fikriye ile birlikte kalan Zübeyde Hanım’ın, hastalığı da giderek artıyordu. Kısmi felç ve romatizmadan dolayı ağrıları artan Zübeyde Hanım, İzmir’in havasının iyi geleceği düşünüldükçe, İzmir’e gidip bir süre kalması için ikna edildi. Bu seyahatin bir diğer amacı da Mustafa Kemal’in evliliği düşündüğü Latife Hanım’ı Zübeyde Hanım ile tanıştırmaktı. Kalacak uygun bir yer bulmak için İzmir’e giden Başyaver Salih (Bozok) Bey, Zübeyde Hanım için Latife Hanımların Karşıyaka’daki yazlık evlerini hazırladı. Zübeyde Hanım’ın rahatsızlığı arttığı için İzmir’e gidişi bir süre ertelenmiş Yaver Salih de Ankara’ya dönmüştü.

1922 yılının 12 Aralık’ı 13 Aralık’a bağlayan gece yarısı Ankara’daki Yaver Salih (Bozok)’in telefonu çaldı. “Salih” diye soruyordu Mustafa Kemal Paşa, “şu anda ne işle meşgulsün? Derhal kalk... Giyin ve buraya gel!..” Salih yataktan fırlayıp giyindi. Çankaya’ya gitti. Mustafa Kemal üzgündü. Annesi mutlaka İzmir’e gitmek istiyordu. Ne doktorları dinliyordu, ne de oğlunu. Ölürsem de İzmir’de öleyim diye düşünüyordu. Yatağından kalkıp çarşafını bile giymişti.

¹⁴¹ Ş. Turan, a. g. e., s. 28.

Hemen özel bir tren hazırlandı. “Salih Bey sen de onunla gideceksin” demişti Mustafa Kemal. O da karısını da götürmek için izin istedi. Onay alınca 13 Aralık 1922 günü hep birlikte İzmir’e hareket ettiler. Salih Bey İzmir’e, hareketlerini bildiren bir telgraf çekti.

Mustafa Kemal Paşa annesini istasyondan uğurlarken Salih Bozok’a şunları söyledi:

“Salih annemin hastalığı çok vahimleşti. Korkarım ki, yolda kendisine bir hal olmasın. Son isteğini yerine getirmek için engel olmak istemedim. Bu korktuğum şey vaki olduğu takdirde yapacağın şey şudur. Ankara’ya yakınsanız, Ankara’ya dönersiniz, İzmir’e yakınsanız oraya gidersiniz. Annemin cenazesi benim her zaman ziyaret edebileceğim bir yere defnedilmelidir.”

Zübeyde Hanım trende yol boyu Salih’le Latife’yi konuştu. “*Vardır bir Lütfiye (Latife Hanım’a Lütfiye diyordu) İzmir’de. Benim oğlum beğenmiş o kızcağızı... Gidip bir bakayım nasıl bir kızdır, oğluma yakışır mı yakışmaz mı? Sen ne biçersin bu işe anlat hele...*” diyordu. Salih Bozok 17 Aralık 1922 günü saat 15.18’de Afyon’dan Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgrafta “*yarın akşam İnşallah İzmir’e vasil olacağımızı arz ederim efendim*” diyordu.¹⁴²

Zübeyde Hanım, Atatürk’ün Latife Hanım’la tanışmasından üç ay kadar sonra 18 Aralık 1922’de İzmir’e geldi.¹⁴³ Zübeyde Hanım, beyaz çarşaflydı, ama peçesizdi. Evlatlıkları Abdürrahim ile Fatma, Ali Çavuş ve Mustafa, Yaver Salih, eşi Pakize ve doktoru Yüzbaşı Asım (Arar) ile birlikteydi. Mustafa Kemal, Uşakizade ailesinin yakını olan Tevfik Rüştü

¹⁴² Cumhurbaşkanlığı Arşivi’nde yer alan bu telgrafın tam metni için bakınız: U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe**, s. 372. İpek Çalışlar, **Latife Hanım**, 10. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 86-87.

¹⁴³ U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe**, s. 372. Merhum Kocatürk, daha önce yayınlanan bir eserinde Zübeyde Hanım’ın Ankara’dan İzmir’e hareketini 13 Aralık 1922 olarak doğru; İzmir’e varışını ise olarak 14 Aralık 1922 olarak yanlış göstermiştir. Bakınız: U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 328.

(Aras)'nın de Zübeyde Hanım'a İzmir yolculuğunda eşlik etmesini istemişti. Latife, Zübeyde Hanım'ı istasyonda bekliyordu. Karşılayanlar arasında Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı Asım (Gündüz) Paşa da vardı.¹⁴⁴

Zübeyde Hanım Karşıyaka'da kendisi için hazırlanan Latifelerin köşkünü sevmiştir. Eve tekerlekli sandalye getirten Latife Hanım, bütün eşikleri de kaldırtmıştı. Zübeyde Hanım, tekerlekli sandalyesini kolayca evin içinde dolaştırabilmesi için eşiklerin kaldırılmasından çok hoşnut kalmıştı. Rumeli şivesi ile tatlı tatlı konuşuyor, herkesi güldürüyordu. Köşkün uşakları, aşçıları, hizmetçileri canla başla işlerini yapıyor, Zübeyde Hanım'ı memnun etmeye çalışıyorlardı. Latife Hanım, Zübeyde Hanım'ı birkaç gün olsun rahat ettirmek, acılarını azaltmak için kendisini paralıyordu. Yakılar yaktırıyor, ilaçlarını bir hemşire titizliği ile veriyor, iğneleri takip ediyordu.

Asım Gündüz anılarında, *“Latife Hanım hastaya bakmak için bir hastabakıcı, bir hemşire, bir de doktor seçmişti. Latife Hanım her gün beyaz elbiseler giyerek bir hemşire gibi ziyaretine gider, yemek ve bakımı ile ilgilenirdi”* diyor.¹⁴⁵

Zübeyde Hanım, *“Latife Hanım'ın babası Muammer Bey ile de çok uzun sohbetler edermiş. Bacaklarındaki ağrılardan dolayı çok zor uyuyormuş. Muammer Bey'in de bir ilacı varmış, dizlere, ayaklara yakılan bir çeşit yakı. Bir de Fransa'dan getirdiği bir ilaç. Onları vermişler ve o zaman Muammer Bey ile bol bol sohbet edermiş. Muammer Bey'in sohbetinden çok zevk almış.”*¹⁴⁶

İzmirli Zübeyde Hanım'ı Karşıyaka'daki evin bahçesinde güneşlenirken görünce mutlu oluyorlardı. Ona baktıkça Mustafa Kemal Paşa'nın da şehirlerine geleceğini düşünüyorlardı. O günlerde altı yedi yaşlarında bir çocuk olan Gülfem İren bir anısını şöyle aktarıyor: *“Karşıyaka İstasyonu'nda Uşakizadelere ait bir köşk vardı. Atatürk'ün bugün*

¹⁴⁴ İ. Çalışlar, a. g. e., s. 95.

¹⁴⁵ İ. Çalışlar, a. g. e., s. 96.

¹⁴⁶ M. Sadık Öke, F. Bayhan, *Teyzem Latife, Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikâyesi*, Pegasus Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 183.

annesinin gömüldüğü caminin hemen yakınındaydı. Bahçede tek bir çam ağacı vardı Onun altında bir hasır koltuk yerleştirilir, sonra da Zübeyde Hanım getirilirdi. Omuzlarına kadar dökülen beyaz başörtüsüyle koltukta güneşlenirdi. Biz de çocuk çoluk bahçe duvarından Atatürk'ün annesini seyretmeye giderdik. Atatürk her şeyimizdi. Ben de bol bol Zübeyde Hanım'ı seyretmeye giderdim.”

Bir aralık Mustafa Kemal emir çavuşu Ali'yi bir telgrafla Ankara'ya çağırınca, Yaver Salih Latife Hanım'a, “belki de annesini görmeye geliyor” dedi. Ancak Mustafa Kemal, İzmir'e annesi hayattayken gelemedi. Fotoğraf subayı Esat Bey'i annesinin yanına gönderdi. O da Zübeyde Hanım'ın son fotoğraflarını çekti.¹⁴⁷

Aşağıda değineceğimiz üzere Zübeyde Hanım'ın son saatlerinde, Latife'nin yanında ikinci bir vasiyet yazdırdığı bazı anılarda anlatılmaktadır.

17 Aralık 1922'de İzmir'e gelen ve buradayken hastalığı giderek artan Zübeyde Hanım, gelişinden yaklaşık bir ay kadar sonra 15 Ocak 1923 günü akşamı vefat etti. Latife Hanım'ın yeğeni Mehmet Sadık Öke'nin anlatımına göre, son nefesini o günlerde kendisi de Karşıyaka'daki köşke taşınmış bulunan ve adeta bir hastabakıcı gibi Zübeyde Hanım'la ilgilenen Latife Hanım'ın kollarında vermişti.¹⁴⁸ 64/66 yaşındaydı.

Latife Hanım Zübeyde Hanım'ın ölüm haberini önce İzmir Valisi Abdülhalik (Renda) Bey'e bildirdi. Cenazesi ertesi gün, 16 Ocak 1923 günü büyük bir törenle İzmir Karşıyaka'da bulunan Ferik Hacı Osman Paşa Camii'nin bahçesine defnedildi.

Atatürk'ün Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı olan ve Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi Kurmay Başkanı bulunan

¹⁴⁷ İ. Çalışlar, a. g. e., s. 103.

¹⁴⁸ “Zübeyde Hanım ile o derece yakın olmuşlardır, yani kızı gibi. Makbule Hanım bu sebepten dolayı Latife Teyzemi çok severdi. Öz kızı olarak, İstanbul'da olması sebebiyle, kendisinin yapamadığını Latife Teyzemin yapması karşısında büyük bir minnet ve şükran duyduğunu her zaman belirtmiştir. O yüzden boşanmadan sonra Ayaspaşa'daki konağa çok sık gelirdi.” M. Sadık Öke, F. Bayhan, Teyzem Latife, Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikâyesi, s. 180-181.

Asım Gündüz, Zübeyde Hanım'ın ölümü sırasında İzmir'deydi. Asım Gündüz Zübeyde Hanım'ın cenaze törenini şu şekilde anlatmaktadır: “Zübeyde Hanım son saatlerinde yanında bulunan Latife Hanım'a ayrıca bir vasiyet yazmıştır. Latife Hanım, Zübeyde Hanım'ın ölüm haberini ilk önce İzmir Valisi Mustafa Abdülhalik (Renda)'ya bildirmiş, vali de büyük bir cenaze töreni hazırlatmıştı. Latife Hanım ilk gece İzmir'in tanınmış hafızlarından tam otuz üç kişi çağırarak sabaha kadar hatim yaptırmış ve hatim duası üç gün sürmüştür.

Cenaze alayına adeta bütün İzmir katılmıştı. Vali, memurlar, komutanlar ve hocalar olduğu halde cenaze alayının uzunluğu bir kilometreyi buluyordu. Okulların getirdiği çelenkler kabrin üstünde bir örtü teşkil etmişti. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz), Kazım (Özalp), Fahrettin (Altay), Mürsel (Bakü), İzzettin (Çalışlar), Abdurrahman Nafiz (Gürman) Paşalar cenaze alayının önünde yürümekte idiler.

Latife Hanım siyah bir manto giymiş, siyah peçe örtmüş, cenaze alayına katılmak istemişti. Fakat ailesinin ve din adamlarının, İslam'da kadın cenazeye katılamaz diye engel olmaları üzerine bir faytona binerek cenazeyi arkadan takip etmişti. Latife Hanım, kabirde yüzlerce gümüş mecidiye sadaka dağıtmış, kırkında mevlüt okutmuş, 52 inci gecesinde de aşure yaparak fakir fukaraya dağıttığı gibi, hatimler indirerek bu mübarek kadına karşı duyduğu sevgi ve şükran borcunu ödemişti.”

Gazi Mustafa Kemal Paşa Annesinin Vefatını

Eskişehir'de Öğreniyor

Zaferden sonra Lozan'da Barış Konferansı başlamıştı. İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyeti, İtilaf Devletleri'ne karşı çetin mücadeleler veriyordu. Lozan'da bu mücadeleler devam ederken Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk devletinin alacağı şekil ile birlikte hala bir dernek hüviyetinde bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin “Halk Fırkası” adıyla siyasi bir partiye dönüştürülmesi konularında halkla doğrudan fikir alışverişinde bulunmak, ayrıca Zafer'den sonra kendisini bir

daha yenilemek isteyen ordu birliklerini yerinde görmek amacıyla, Batı Anadolu'da bir geziye karar vermişti.

14 Ocak 1923 akşamı Ankara İstasyonu'nda özel bir tren hazırlanmıştı. Bu tren, bir lokomotif ve yataklı üç vagonndan oluşuyordu. Orta vagon Atatürk'e ayrılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa yanında Ordu Komutanı Kâzım (Karabekir), Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp), Bolu Milletvekili Cevat Abbas (Gürer), Bursa Milletvekili Muhiddin Baha (Pars), Muhafız Tabur Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe) ve yaverleri olduğu halde saat 18.00'de Ankara İstasyonu'na geldi. İstasyonda Başbakan Ali Fethi (Okyar) Bey ve bakanlar, milletvekilleri tarafından uğurlandı. Tren 18.45'te Eskişehir'e doğru hareket etti.

Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nden Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) da gazeteci olarak bu geziye katılmıştı.

Ankara-Eskişehir arası trenle, o günlerde 12 saat çekiyordu. Normalde trenin Eskişehir'e 15 Ocak sabahı saat 7.00'de gelmesi gerekiyordu. O yıllarda mutasarrıflık adıyla ilçe ile il arasında bağımsız sancak merkezi olan Eskişehir'de Mutasarrıf olarak Nihat Bey görev yapmaktaydı. Atatürk'ün Eskişehir'e geleceği haberi üç gün önce Mutasarrıflık'a telgrafla bildirilmişti. Mutasarrıf gerekli önlemleri almış, 15 Ocak sabahı Eskişehir İstasyonu'nda bir askeri birliği hazır etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın istasyondan Hükümet Binası'na kadar geçeceği yollara yer yer taklar kurulmuş, caddeler bayraklarla süslenmişti. Halk M. Kemal Paşa'yı görmek ve karşılamak üzere sabahın erken saatlerinden itibaren istasyona gelmeye başlamıştı. Mutasarrıf ayrıca daire başkanlarına hazırlıklı olmalarını bildirmiş, Milli Eğitim Müdürü, okullara, öğretmen ve öğrencilerin istasyonda yerlerini almalarını duyurmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, geceyi geç saatlere kadar trende arkadaşlarıyla konuşarak geçirmiş, sonra yatmıştı. Tren Paşa'nın rahatsız olmaması ve uykusunun bozulmaması için uzun bir süre ara istasyonlarda bekletilmişti. 15 Ocak 1923 günü yolda öğle yemeğini de trende yiyen Mustafa Kemal Paşa, öğleden sonra

Eskişehir'e gelmiş, resmi karşılama töreni yapılmıştır. Trenden arabalarla doğruca Hükümet Konağı'na gelen Paşa, bir süre dinlendikten sonra çeşitli heyetleri kabul etmiş, daha sonra halka konuşmasını yapmak üzere Özel İdare Salonu'na geçmiştir. Paşa doğruca kürsüye çıkmıştır.

Saat 16.10'da başlayan bu toplantı tam üç buçuk saat sürdü.¹⁴⁹ Gazi Paşa bu konuşmasında; TBMM. Hükümeti'nin genel politikası, memleketin içinde bulunduğu durum, gelecekte yapılması gereken çalışmalar, Lozan Konferansı, yeni hükümet şekli ve siyaseti, hakimiyet-i milliye, Halifelik makamı ve Halk Fırkası teşkili gibi önemli konularda bilgi vermiştir.

Bu çok önemli konuşmadan sonra Gazi Paşa, odasına çekildiği sırada, İzmir'den bir telgraf aldı. Başyaver Salih Bozok, annesi Zübeyde Hanım'ın ölümünü üzülererek bildiriyordu.¹⁵⁰ Haberin alınışı bazı kaynaklarda şu şekilde anlatılmaktadır:

Gazi Paşa Emir Eri Çavuş Ali'yi çağırması, “*Bir haber var mı?*” diye sormuş, “*şifre geldi ama çözülmedi*” diye cevap veren Ali Çavuş'a hüznle bakan Mustafa Kemal Paşa, “*annemin öldüğünü biliyorum*” dedi. “*Bir rüya gördüm, yeşil tarlalarda annemle dolaşıyordum. Birden bir fırtına çıktı, anamı alıp götürdü.*” Deşifre edilmiş telgraf eline verildiği zaman okudu, gözlerini kapadı, bir an düşündü ve “*İzmir'e gitmiyoruz. Treni İzmir'e çevirsinler*” dedi.¹⁵¹

¹⁴⁹ Toplantı zaptı ve Atatürk'ün yaptığı konuşmaların tamamı, daha sonra Atatürk'ün izniyle 1929 yılı Kasım ayında Mahmut (Soydan) tarafından aynen yayınlanmış, bu konuşmalar araştırmacı Arı İnan tarafından yeniden gözden geçirilerek ve Anıtkabir Arşivi'nde korunan asılları ile karşılaştırılarak daha düzenli bir şekilde hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Bakınız: Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Ankara, 19982, s. 11-38. Atatürk'ün Eskişehir konuşmasının bir özeti, 1923 yılında Matbuat Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Gazi Mustafa Kemal İzmir Yollarında” adlı bir kitapta toplanmıştır. Bunun yeni bir yayını için bakınız: **İzmir Yollarında**, Yayına Hazırlayan: M. Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s. 17-28.

¹⁵⁰ M. Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 186-188.

¹⁵¹ Z. Lüle, **Mustafa Kemal'in “Can Yoldaşı” Ali Çavuş**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 137-138. Emir Eri Ali Çavuş bu anılarında olayın Paşa Eskişehir'e gelmeden tren Biçer İstasyonu'nda iken gerçekleştiğini dolayısı ile

Aynı gün (15 Ocak 1923) Eskişehir'den annesinin ölümünü telgrafla kendisine haber veren İzmir'deki Başyaver Salih Bozok'a "*dakika geciktirilmesi sorumluluk sebebidir.*" Notuyla şu telgrafi çekti: "*...verdiğiniz elim haber, beni çok müteessir etti. Merhumenin münasip bir tarzda merasim-i tedfîniyesini (uygun bir şekilde cenaze törenini) ifa ettiriniz. Cenab-ı Hak, milletimize hayat ve selamet versin.*"¹⁵²

Yukarıda ayrıntısını anlattığımız gibi, Zübeyde Hanım 16 Ocak 1923 günü öğleden sonra törenle Karşıyaka'da toprağa verildi.

Zübeyde Hanım'ın Ölüm Tarihi

Anılarda ve araştırmalarda Zübeyde Hanım'ın vefat tarihi konusunda çelişkiler görülmektedir. Bazı yerlerde 14 Ocak 1923, bazı yerlerde ise 15 Ocak 1923 tarihi yazılıp çizilmiştir. Zübeyde Hanım'ın ölüm belgesi elimizde yoktur. Latife Hanım tarafından yaptırılan eski harfli mezar taşında (sonradan müzeye kaldırılan) tarih yoktur. 1940 yılında konulan mevcut kaya şeklindeki mezar taşının altına konulan mermer plakada 14 Ocak 1923 tarihi bulunmaktadır.

Latife Hanım'ın yeğeni M. Sadık Öke özel bir yazışmamızda, Zübeyde Hanım'ın ölümü ile İsmet Paşa'nın Lozan'dan "nişan tebriki" için gönderdiği telgraf arasında iki gün olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa'nın telgrafının tarihi 13 Ocak 1923'tür.¹⁵³ Bu da ölümün 15 Ocak 1923 tarihinde gerçekleştiğini göstermektedir.

ölümün de 14 Ocak Pazar günü gerçekleştiğini söylemektedir. Yine aynı anılarda bu rüyadaki "fırtına" "ortaya çıkan bir sel" olarak ifade edilmektedir.

¹⁵² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt: V., Tamim ve Telgrafları,** Hazırlayanlar: S. Borak, U. Kocatürk, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s. 140. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Bugünkü Dille,** Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006, s. 513.

¹⁵³ "*Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne, Nişanlanma müjdeniz beni mesut etti. İnşallah-ı Teâlâ (Allah'ın izniyle) mesut olacaksınız. Hem seni, hem bizi tebrik ederim. İsmet. 13 Ocak 1923.*" Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap: 8, Kutu: 72-3. U. Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe,** s. 373. A. Gündüz, **Hatıralarım,** Yayına Hazırlayan: İ. Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s. 208.

İpek Çalışlar, “Zübeyde Hanım 15 Ocak 1923 akşamı öldü.” Tespitini yapmakta, nişan konusunda da “Mustafa Kemal ile Latife’nin, Zübeyde Hanım’ın ölümünden üç gün önce nişanlandıklarını İsmet Paşa’nın Lozan’dan gönderdiği kutlama telgrafından öğreniyoruz...” demektedir.¹⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’dan yola çıkışı ve gezi güzergâhındaki faaliyetler dikkatli incelendiği zaman Zübeyde Hanım’ın **15 Ocak 1923** günü akşamı vefat etmiş olduğu ve Atatürk’ün Eskişehir’den verdiği talimatla 16 Ocak 1923 günü törenle defin işleminin yapıldığını anlaşılmaktadır.

M. Kemal Paşa Taziyelere Cevap Veriyor

17 Ocak 1923’te annesinin ölümü dolayısı ile gelen başsağlığı telgraflarına Anadolu Ajansı aracılığı ile bütün gazetelerde yayınlanan şu cevabı verdi: “Validemin vefatından dolayı birçok kimse ve saygıdeğer heyetten her gün başsağlığı dileyen mektuplar (taziyetnameler) almaktayım Dostlarımın üzüntülerime ortak olmalarını görmek benim için teselli sebebi oluyor. Orduları teftiş için sürekli seyahatte bulunmam ayrı ayrı cevap yazmaya mani olduğundan dolayı ajans vasıtasıyla ulaştırmaya mecbur olduğum özel teşekkürlerimin lütfen kabulünü rica ederim. Gazi Mustafa Kemal”¹⁵⁵

Lozan’da bulunan İsmet Paşa, 20 Ocak 1923 günü Atatürk’e, “annesi Zübeyde Hanım’ın ölümü sebebiyle kendisi ve delege arkadaşları adına başsağlığı” telgrafı gönderdi.¹⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa annesinin ölümü dolayısı ile kendisine taziye de bulunan Halife Abdülmecid Efendi’ye (17 Ocak 1923), TBMM. İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa’ya (22 Ocak 1923) ve yine milletvekillerine ulaştırılmak üzere TBMM. İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa’ya (22 Ocak 1923) birer telgrafla teşekkür

¹⁵⁴ İ. Çalışlar, a. g. e., s. 101.

¹⁵⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt: V., Tamim ve Telgrafları, Hazırlayanlar: S. Borak, U. Kocatürk, s. 140-141. Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Bugünkü Dille, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, s. 514.

¹⁵⁶ U. Kocatürk, Kaynakçalı Atatürk Kronolojisi, s. 332.

etmiştir.¹⁵⁷

Gazi Mustafa Kemal Paşa, çıktığı bu Batı Anadolu gezisinin sonunda İzmir'e gelecek, annesini ziyaret edecek ve Latife Hanım ile evlilik için nikâh yapılacaktı. Acı haber kısa sürede duyuldu. Eskişehir, haberi alan yurdun her yeri matem içindeydi. Atatürk'e başsağlığı telgrafları yağıyordu. Atatürk üzüntüsünü telgraf üzerine düşen iki damla gözyaşı ile yenmeye çalışıyor, programını da değiştirmek istemiyordu. 16 Ocak 1923 akşamı için İzmit'e İstanbul gazetelerinin başyazarlarını davet etmişti. Çok önemli bir basın toplantısı yapacaktı. Kararını verdi. Treni İzmit'e çevirtti. O gün akşam İzmit'e hareket etti.¹⁵⁸

Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmit'e gitmek için 16 Ocak 1923 günü saat 16.30'da Eskişehir'den hareket etti. Başından beri Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele'yi yazılarıyla destekleyen bazı İstanbul gazetelerinin başyazarları epeyce bir süredir Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istiyorlardı. Paşa bu istek üzerine 16 Ocak 1923 günü İzmit'te bir basın toplantısı yapmayı kararlaştırmıştı. İzmir'den annesinin ölüm haberini almasına rağmen, bu basın toplantısını ertelemedi. İzmit'e gelen Gazi Paşa, istasyon'da törenle karşılandı. Doğruca kendisi için hazırlanan köşke geldi. Akşam yemeğinden sonra, basın toplantısını yaptı. Beşbuçuk saat süren bu toplantıya Tevhid-i Efkâr Gazetesi Başyazarı Velit Ebüzziya, Vakit Başyazarı Ahmet Emin (Yalman), Akşam Başyazarı Falih Rıfkı (Atay), İleri Başyazarı Suphi Nuri (İleri), İkdam Başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Tanin Başyazarı İsmail (Mayakon), o zamanlar Ankara Hükümeti'nin İstanbul'da siyasi temsilciliğini yapan Kızılay Başkanı Hamit, Ankara'dan Dr. Adnan (Adıvar) ve Eşi Halide Edip (Adıvar), İzmit'ten gazeteci Hakkı (Kılıçoğlu) katıldılar.

Toplantıda günün tartışma konusu olan sorunlara, Hilafet'in kaldırılması, başkentin Ankara olması, Harf İnkılabı, çok partili bir döneme geçilmesi, kadınlara seçilme hakkının

¹⁵⁷ Bu telgraflar için bakınız: **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Bugünkü Dille**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, s. 514-515.

¹⁵⁸ M. Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 188.

tanınması gibi konularda Atatürk geniş açıklamalarda bulundu.¹⁵⁹ Atatürk'ün İzmit Köşkü'nün alt salonunda yaptığı basın toplantısı, 17 Ocak 1923 sabahı saat 03.00'te bitmişti. Gazetecilerin çoğu veda ederek ayrıldılar. O gün öğleye kadar dinlenen Atatürk, öğleden sonra heyetleri kabul etmiş, ertesi günü de I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa ile birlikte Yarımca ve Hereke'deki askeri birlikleri denetlemiştir. Yarımcılar, Atatürk'ü ellerinden geldiğince ağırlamışlar, bir "hemşehrilik berati" ile hemşehirlileri yapmışlardır.¹⁶⁰

İzmit'te bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı, halası Emine ve kız kardeşi Makbule Hanım 19 Ocak 1923 günü, bir geceliğine İstanbul'dan İzmit'e gelerek ziyaret etmiş ve dört gün önce (15 Ocak 1923) İzmir'de vefat eden Zübeyde Hanım'ın ölümünden dolayı başsağlığı dilemişlerdir. Bu durumu Atatürk'ün Başyaver Salih (Bozok) Bey aracılığı ile İzmir'deki Latife Hanım'a gönderdiği 19. 1. 339 (1923) tarihli şu telgraftan öğreniyoruz:

"İzmir'de Başkumandanlık Seryaveri Kaymakam Salih Bey'e,

Latife Hanımefendi'ye: Tessüratıma (kederime) bütün kalbinizle iştirak edeceğinize tamamen eminim. Validemin son saatlerini sizin şefkatkâr ihtimam ve dikkatiniz altında geçirmiş olması cidden beni müteselli ediyor (avutuyor). Çok teşekkür ederim.

*Haber-i ziya (ölüm haberi) üzerine İzmit'te bana bir gece için mülaâki olan (kavuşan) **halam** ve **hemşirem** ve görüşmek üzere gelen Halide Hanım (Adivar) muhabbetle gözlerinizden öperler. Yarın akşam Bursa'ya hareket edeceğim. Orada takriben iki gün kaldıktan sonra Balıkesir'e hareket edeceğim.*

Gazi Mustafa Kemal"¹⁶¹

¹⁵⁹ TBMM.'nin yeminli dört sekreteri tarafından aynen yazılan bu konuşmalar, ancak 1929'da yayınlanabilmiştir. İsmail Arar, 1969'da geniş bir inceleme ile kitap haline getirmiştir. Bakınız: İ. Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, İstanbul, 1969.

¹⁶⁰ M. Önder, a., g., e., s. 266.

¹⁶¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap: 8, Kutu: 72-3. U. Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe*, s. 373. Sayın Utkan Kocatürk bu telgraftaki "halam" sözcüğüne bir açıklama dipnotu düşerek, "*Atatürk'ün babası Ali Rıza*

Gazi Mustafa Kemal Paşa 19 Ocak 1923 günü İzmir'ten ayrıldı. Bilecik üzerinden Bursa'ya hareket etti. Bilecik-Bursa üzerinden İzmir'e gidecekti. Bilecik'ten otomobille 20 Ocak 1923 günü saat 15.00'te Bursa'ya geldi. Bursa'da dört gün kalan Atatürk 24 Ocak 1923 günü sabahı İzmir'e gitmek üzere Bursa'dan ayrıldı. 25 Ocak 1923 günü akşamı Alaşehir'deydi. Parlak bir törenle karşılandı. Hükümet alanında toplanan halka bir konuşma yaptı. 26 Ocak 1923 sabahı Salihli ve Turgutlu İstasyonlarında da halka konuştu. 26 Ocak 1923 günü akşama doğru Manisa'ya gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa burada bazı etkinliklere katılıp, halkla konuştuktan sonra istasyona geldi ve trenle İzmir'e hareket etti.¹⁶²

Mustafa Kemal Paşa Annesinin Mezarı Başında

Yaklaşık 12-13 gün çeşitli yerleri dolaşan ve programına uygun olarak devlet işlerini takip eden Mustafa Kemal Paşa, 27 Ocak 1923 günü Manisa üzerinden İzmir-Karşıyaka istasyonuna geldi. İstasyon adeta bir mahşer yeri gibiydi. İzmir Valisi Mustafa Abdülhalik (Renda), Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay), İzmir Bölgesi Komutanı İzzettin (Çalışlar) karşılayanlar arasında idi. Aslında o gün, Lozan'da bulunan İsmet (İnönü) dışındaki bütün komutanlar İzmir'deydi. Ordu Komutanı Kâzım (Karabekir), Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) Atatürk'le birlikte gelmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) ve Asım (Gündüz) Paşa İzmir'deydi. Atatürk'ün yanında Bolu Milletvekili Cevat Abbas (Gürer), Yaver Muzaffer (Kılıç), Muhafız Tabur Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe) da vardı. Başyaver Salih (Bozok) İzmir'de karşılayıcılar arasında bulunuyordu.

İstasyon'da, çiçeklerle süslü bir otomobil hazır

Efendi'nin kız kardeşi Nimeti Hanım" bilgisini vermiştir. Fakat bu bilgi yanlıştır. Çünkü Gazi Mustafa Kemal'in bahsettiği Halası Emine Hanım'dır. Nimeti Hala'nın o sırada hayatta olduğuna dair bir bilginiz yoktur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Emine Hala İstanbul'da yaşamaktadır ve Zübeyde Hanım'la ve Makbule Hanım'la görüşmektedir.

¹⁶² M. Önder, a., g., e., ilgili vilayetlerin bölümlerine bakınız. Özellikle, s. 249-250.

bekliyordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa doğruca annesinin Karşıyaka'daki mezarını ziyaret edecekti. O sırada çevresinde toplanan halkı bir kere daha selamladı.¹⁶³

O gün annesinin mezarı başında duygulu ve özlü bir konuşma yaptı. Konuşmasında, yetişmesinde olduğu gibi, Milli Mücadele yıllarında da hep kendisinin yolunda olan annesinin çektiği acıları, onun fedakârlığını dile getirdi. Kendisi yüzünden çektiği sıkıntıları, acıları dile getirirken annesine olan kadir bilirliğini de dile getiriyordu.

Atatürk, o gün derin bir heyecana kapılmıştı. En içten, en duygulu konuşmasını da, annesinin mezarı başında o gün yapmıştır. Zübeyde Hanım, fedakâr bir anneydi. Oğlunun yetişmesinde emsalsiz emekleri geçmişti. Yıllarca oğlunun hasretine katlanmış, nihayet, onun zaferini gördükten kısa bir süre sonra ölmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, milletini kurtarmak için hayatını ve bütün varlığını ortaya koyarken annesiyle yeterince ilgilenememiştir. İşte annesinin mezarını kalabalık bir grupla ilk kez ziyaret ederken, ona gözyaşı döktüren ve en derinden gelen duygularını söyleten, içindeki bu hisler olmuştur. Buradaki konuşmasında kısaca annesinin çektiği sıkıntılardan bahseden Mustafa Kemal Paşa, şunları söylemiştir:

“Zavallı annem bütün millet için ülkü olan İzmir'in kutsal topraklarına bedenini vermiş bulunuyor. Arkadaşlar, ölüm, yaradılışın en doğal bir kanunudur. Fakat böyle olmakla beraber bazen ne üzüntü verici görünüşler olur. Burada yatan annem, eziyetin, zorlamanın bütün milleti felaket uçurumuna götüren bir keyfi idarenin kurbanı olmuştur. Bunu açıklamak için izin verirseniz acı hayatının belli birkaç noktasını sunayım. Abdülhamit devrinde idi. 1320 (1905) tarihinde mektepten henüz kurmay yüzbaşı olarak çıkmıştım. Hayata ilk adım atıyordum. Fakat bu adım hayata değil, zindana rastladı. Gerçekten bir gün beni aldılar ve baskı idaresinin zindanlarına koydular. Orada aylarca kaldım. Annemin, bundan ancak hapisten çıktıktan sonra haberi olabildi. Ve derhal beni görmeye koştu. İstanbul'a geldi.

¹⁶³ M. Önder, a., g., e., s. 250.

Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşebildim. Çünkü tekrar baskı idaresinin casusları, cellâtları ikametgâhımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Annem ağlayarak arkamdan takip ediyordu. Ben, sürgün yerime götüreceğim vapura bindirilirken benimle görüşmesi engellenen annem gözyaşlarıyla Sirkeci rıhtımında acılar ve kederler içinde bırakılmış bulunuyordu. Sürgün yerinde geçirdiğim tehlikeler onun hayatını acılar ve gözyaşları içinde geçmesine sebep olmuştur. Başka bir nokta daha: Mütareke zamanında Anadolu'ya geçtiğim zaman, annemi acılı bir halde İstanbul'da bırakmak zorunda kaldım. Yanımda kendisinin arkadaşlık ettiği bir adamım vardı. Bunu Erzurum'dan İstanbul'a gönderdiğim zaman annem bu adamın yalnız olarak geldiğinden haberi olduğu dakikada, benim hakkımda halife ve padişah tarafından verilmiş olan idam kararının yerine getirildiğini zannetmiş ve bu zan, kendisini felce uğratmış. Ondan sonra bütün mücadele seneleri onun hayatını acı, üzüntü içinde geçirtmişti. Padişah ve hükümetinin ve bütün düşmanların daima baskı ve işkencesi altında kalmıştı. İkametgâhı bin türlü bahanelerle ve nedenlerle basılır ve araştırılır, kendisi rahatsız edilirdi. Annem üç buçuk senelik bütün gece ve gündüzlerini gözyaşları içinde geçirdi. Bu gözyaşları ona gözlerini kaybettirdi. Sonunda çok yakın zamanda onu İstanbul'dan kurtarabildim. Ona kavuşabildim ki, o artık maddi olarak ölmüştü, yalnız manevi olarak yaşıyordu.

Annemin kaybından şüphesiz çok üzüntülüymüm. Fakat bu üzüntümü gideren ve beni avutan bir konu vardı ki, o da anamız vatani yok olmaya götüren idarenin artık bir daha geri gelmemek üzere yokluk mezarına götürülmüş olduğunu görmektir. Annem, bu toprağın altında, fakat milli hâkimiyet sonsuza dek devam etsin. Beni teselli eden en büyük kuvvet budur. Evet, milli hâkimiyet sonsuza dek devam edecektir. Annemin ruhuna ve bütün ataların ruhuna üzerime almış olduğum vicdan yeminini tekrar edeyim. Annemin mezarı önünde ve Allah'ın huzurunda yemin ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin kazandığı ve elde tuttuğu hamiyetin korunması ve savunması için gerekirse annemin yanına gitmekte asla kararsız davranmayacağım. Milli hâkimiyet uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus

borcu olsun.”¹⁶⁴

Mustafa Kemal’in bu nutku, Karşıyakalıların çok candan tezahüratına vesile teşkil etti ve halk kendisini çılgın gibi alkışlayarak, “*çok yaşa paşam... Sen çok yaşa..*” diye haykırıyordu.

Zübeyde Hanım’ın Mezarı ve Ferik Hacı Osman Paşa Camii

Zübeyde Hanım’ın kabri Karşıyaka İstasyonu’ndan Soğukkuyu tarafına giden Zübeyde Hanım Caddesi üzerindeki bir parkta yer almaktadır. Kabir, Ferik Osman Paşa Camii avlusu içindedir. Mezar anıt şeklinde olup, 1940 yılında İzmir Belediyesi tarafından yaptırılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanım’ın kabrinin bulunduğu park birinci derece sit kapsamındadır. Son yıllarda İzmir Belediyesi tarafından mezarın bulunduğu park ve caminin bahçesinde bazı yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda, gerekli yerlerden izinler alındıktan sonra bitki örtüsü, aydınlatma, kabir etrafının genişletilmesi, resmi tören yerinin yeniden şekillenmesi, çocuk parkındaki ünitelerin yenilenmesi, kabrin yakınında bulunan camiye ait tuvaletlerin kaldırılması gibi işler yapılmıştır. Parka ailelerin daha çok gelmesini sağlamak için havuz üzerine çay bahçesi de gerçekleştirilmiştir. Parkta 24 saat güvenlik bulunmaktadır.¹⁶⁵

Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım’ın mezarı sonradan “Zübeyde Hanım Parkı ve Mezarı” adını alan, esasında halk arasında “Hacı Osman Paşa Camii” veya “Ferik Hacı Osman Paşa Camii” olarak bilinen caminin haziyesi, bahçesindedir. Halk

¹⁶⁴ Kanaatimizce, Mustafa Kemal Paşa’nın hayatı boyunca yaptığı en duygusal konuşmalardan biri annesinin mezarı başında yaptığı bu konuşmadır. Bu nedenle konuşmanın tamamını buraya aldık. Genç nesillerin daha iyi anlayabilmesi için de sadeleştirilmiş metni tercih ettik. Bakınız: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 440-442.

¹⁶⁵ www.izmir.bel.tr/ZubeydeHanımAnıtMezarıVeParkı/287/539/tr

günümüzde camiye “Zübeyde Hanım Camisi” de demektedir.

Caminin tarihi 1902 yılına kadar uzanmaktadır. Ferik Osman Paşa adıyla bilinen zat, Ege Bölgesi'nde Ordu Komutanlığı yapmış bulunan Ferik Osman Paşa'dır. Camiyi o yaptırmıştır. O dönemde nüfus az olduğu için küçük bir cami olarak inşa ettirmiş. Bugün de ibadete açık olan ve hizmetine devam eden caminin müezzini Mehmet Arslan'a göre; cami aslında 3 katlı, giriş katı ve ibadet için ayrılan 2. kat ve onun dışında kullanılan bodrum katı var. 200 kişilik cemaati içine alabilecek şekilde. Cuma ve bayram namazlarında bahçesinin parkın içinde olması, oldukça kalabalık kitlelerin ibadetlerini yapmasına imkan veriyor. Caminin önünde bir şadırvan var. Hemen arkasında bulunan ve belediyenin işlettiği sakin, huzurlu, havuzlu çay bahçesi namaz saatlerini bekleyenler ile çocuklarını oyun bahçesine getirenler için uygun bir ortam sunmaktadır.¹⁶⁶

Mezarı Hakkında Bir Hatıra

Yukarıda da vurgulandığı gibi Zübeyde Hanım öldükten sonra İzmir Karşıyaka'daki Ferik Hacı Osman Paşa Camii Bahçesi'nde hazırlanan bir mezara gömülmüştür. Atatürk'ün annesinin mezarını ziyareti sırasında çekilen fotoğrafta (27 Ocak 1923) görüldüğü üzere geçici bir mezar taşı (belirteç) yapılmıştır. Daha sonra geleneklere uygun olarak üzerinde “*Hüve'l-bâki. Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vâlîde-i muhteremeleri Zübeyde Hanım'ın ruhuna rızâen lillâhi'l-Fâtihâ. Sene 1338 (1923).*” Yazısı bulunan bir mezar taşı yapılmıştır. Bu taşta Atatürk'ten “Türkiye Reis-i Cumhuru” (Türkiye Cumhurbaşkanı) şeklinde bahsedildiği için bu taş muhtemelen Kasım-Aralık 1923'te yapılmış olmalıdır.

¹⁶⁶ Müezzin Mehmet Aslan kaynaklardan teyit edemediğimiz şu bilgileri de vermektedir: Ona göre “Zübeyde Hanım'ın naşı ilk olarak bugünkü caminin kapısının tam önüne gömülmüş, daha sonra şimdiki park giriş kapısının tam karşısına taşınmış bulunmaktadır.” Barış Ö. http://www.yelp.com/biz/hac%C4%B1-osman-pa%C5%9Fa-cami-izmir?hrid=-xz3nD6dkLHVFswV1gw_ig Ayrıca bakınız: *İzmir Camileri*/[http:// xn--kemeralt-0kb.com/camiler/izmir-camileri/izmir-camileri.html](http://xn--kemeralt-0kb.com/camiler/izmir-camileri/izmir-camileri.html)

1940 yılında bu geleneksel mezar taşının kaldırılarak (2008 yılı itibarıyla İzmir Arkeoloji Müzesi Deposu'nda olduğu tespit edilmiştir.), yerine bugünkü mezar taşının yapıldığı bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak bazı çelişkileri de içinde barındıran şu bilgileri vermektedir:

“Atatürk annesi için -kesin olarak bilemiyorum- tahminime göre Latife Hanımefendi tarafından yaptırılan sandukalı ve uzun kitabeli mezarın fotoğrafını yıllar sonra bir albümde görmüş, beğenmemiş. Hele Kitabede: ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin saygıdeğer anneleri Zübeyde Hanımefendi’nin...’ diye başlayan cümleden hiç hoşlanmamıştı. Bana:

‘İlk fırsatta İzmir’e gidersin, bu sandukayı ve kitabeyi kaldırırsın, dağdan iki büyük ve uzun taş getirtirsin, birini olduğu gibi bir temel üzerine tesbit ettirir, diğerini baş tarafa diktirirsin ve bunun bir yerini biraz düzelttirerek:

‘Atatürk’ün Anası Zübeyde Burada Gömülüdür’ diye yazdırırsın. Altına da ölüm tarihini koydurursun yeter’ emrini vermişti.

Ben üzülererek, hem de utanarak açıklayayım ki, aradan uzun yıllar geçtiği halde bir türlü bu emri yerine getirememiştim.

1938 yılı yazında yani büyük adamın hastalığı sırasında, bir gün İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz, Dolmabahçe Sarayı’na geldi. Beraberinde mutlu Türk anası için, belediye meclis kararı ile hazırlattığı bir türbe projesi getirmişti. Bu uygulanırsa, abide halinde bir eser olacaktı. Etrafında bir park ile bir de çocuk bahçesi yapılacaktı.

İsteği üzerine projeyi Atatürk’e arzettim. Bir an göz ucuyla baktı. ‘Hayır’ dedi. ‘Ben sana mezarın nasıl yapılacağını tarif etmiştim; gene öyle yapılmalıdır. Hem belediyenin masraf etmesine gerek yoktur, bunu biz yaptıralım.’

Aşağıya indiğim zaman doktoru, Başbakan Celal Bayar’la görüşür buldum, emri tebliğ ettim. ‘İstedikleri şey 1.500-2.000 liralık küçük bir masrafla olur, lütfetsinler hiç değilse İzmirliyle bıraksınlar’ diye yalvardı. Bu ricaya Bayar da

katıldı. Yatak odasına döndüm, durumu kendisine arzettim, razı oldular.

Güzide ananın o eşsiz evladı da bu ölümlü dünyadan çekildikten sonra dinlenmek için İsviçre'de öğrenimde bulunan çocuklarımın yanına gitmiştim. Orada iken bu türbe teşebbüsünün tazelendiğini memleketten gönderilen gazetelerde okudum. Derhal zamanın Başbakanı Rahmetli Dr. Refik Saydam'a bir mektup yazdım, vaziyeti etraflı anlattım. Ebedi Şef'in ısrarlı isteğine aykırı bir harekete herhalde kendilerinin de razı olamayacaklarından emin olduğumu bildirdim. Dönüşümde karşılaştığım Saydam, bana mezarın tarife uygun biçimde yapıldığını haber verdi. Rahatladım.

O zamandan beri ilk defa 1954 yılında İzmir'e gitmiş, mezarı ziyaret etmiştim. Gerçekten istenildiği gibi yapılmıştı.”¹⁶⁷

Kanaatimizce Zübeyde Hanım için Latife Hanım tarafından yaptırılan eski harfli mermer mezar taşı mevcut mezarının başına (diğer taş kaldırılmadan) törenle konulmalıdır.

Hayır İşlerine Bir Örnek: Darüşşafaka'ya Yardım

Türk milletinin geleneksel milli ve manevi değerlerine bağlı, muhafazakâr bir anne olarak hayat süren Zübeyde Hanım, hayır işlerine de büyük önem vermiştir. Hem vasiyetinde hem de yeni bulunan bir bağış belgesinde açıkça görülmektedir ki, Zübeyde Hanım hayırsever bir Türk anasıdır.

2009 yılında Darüşşafaka Cemiyeti'nin arşivinde devam eden düzenleme çalışmaları sırasında Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın 28 Kasım 1921'de yaptığı bir bağış sözleşmesi bulunmuştur. Bu belgeye göre Zübeyde Hanım belli şartlar karşılığında o günün parasıyla 20 bin kuruş yardımda bulunmuştur. Şartların başında her sene Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde Darüşşafaka öğrencileri tarafından Kur'an'ın

¹⁶⁷ H. R. Soyak, **Fotoğraflarla Atatürk, Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul, 1965, s. 10-11. C. Sönmez, a. g. e., s. 99-100. İlk mezar taşının fotoğrafını da yayınlarak bu konuda bir tartışma açan araştırmacı M. Armağan'ın konuyla ilgili yazısı için bakınız: “İşte Zübeyde Hanım'ın Kayıp Mezar Taşı”, **Zaman Gazetesi**, 19 Ekim 2008.

hatmedilmesi vardır. Elde edilecek sevapların peygamberimiz efendimiz hazretlerinin mübarek ruhlarına, daha sonra peygamberimizin ehlibeytine, enbiyalara, ilk dört halifeye, evliyalara, bütün mü'minlere, şehidlerin temiz ruhlarına ve Zübeyde Hanım'ın vefat eden akrabalarının, çocuklarının ruhlarına bağışlanması istenmiştir.¹⁶⁸ Zübeyde Hanım'ın dolayısı ile Atatürk'ün anne ve baba tarafından akrabalık ilişkileri hakkında eksik bilgilerimizi de tamamlayan Belge şu şekildedir:

“Bin üç yüz kırk sene-i Hicrisi Rebiyelevvelinin Yirmiyedinci Pazartesi gününe (Hicri: 27 Rebiyülevvel 1340) müsadif (denk gelen) 1337 sene-yi Maliyesi Teşrinisanisinin Yirmisekizinci günü (Rumi: 28 Teşrinisani 1337) (Miladi: 28 Kasım 1921) Darüşşafaka'da Ankara Hükümeti Büyük Millet Meclisi Reisi ve Anadolu Kuva-yı Milliye Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin valideleri Zübeyde ve Halaları Emine Hanımlarla Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye (İslamî Eğitim Cemiyeti) Müdürü Cemil ve Darüşşafaka Müdürü Ali Kâmi ve Hariciye Nezareti Selânik Şehbenderhanesi (Dışişleri Bakanlığı Selanik Konsolosluğu) Memurlarından Cemal Beyler hazır oldukları halde mumaileyha (anılan) Zübeyde Hanımefendi her sene Ramazan-ı Şerif'te Kadir Gecesi'nde Darüşşafaka talebesi tarafından hatm-i Kur'anı Şerif icrasıyla ecr ü mesûbatı (sevap ve bundan dolayı Allah tarafından verilen mükafatlar) evvela (ilk olarak) Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin mübarek ruh-u saadetlerine saniyen (ikinci olarak) ehlibeyt-i risaletpenahi (Peygamberimizin ehlibeytine) ve enbiya-yı izam (büyük peygamberler) ve cihâr (çar)-i yâr-i güzîn (Peygamberimizin başlıca dört dostu, dört Halife) ve evliya-yı vâsılîn hazeratıyla (hakka eren evliyalar hazretleriyle) bilcümle mümin ve müminan ve şühedayı muvahhidin (Allah'ın birliğine inanan erkek ve kadın müminler ve şehidlerin) ervah-ı tayyibelerine (temiz ruhlarına) ve ezcümle (özellikle) mumaileyha

¹⁶⁸ **Darüşşafaka Arşivi**, “Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım da Bağışçılarımız Arasında... Zübeyde Hanım'dan Darüşşafaka'ya Büyük Destek”, **Darüşşafaka Dergisi**, Yıl: I., Sayı: 2 (Haziran, 2009), s. 30-31. (Yazıda Zübeyde Hanım'ın 1921 tarihli bağış belgesinin orijinali ve 1968'de yapılan noter tasdikli çevrim yazısı yayınlanmıştır.

(anılan) Zübeyde Hanımefendinin pederleri **Feyzullah** Efendi ve valideleri **Ayşe** Hanım ve zevci evvelleri (ilk kocası) **Ali** ve zevci muahharları (sonraki kocası) **Ragıp** ve biraderleri (kardeşleri) **Hüseyin** Efendilerle teyzeleri **Fatma**, büyük valideleri **Ematullah**, anneanneleri **Emine**, kayınvalideleri **Ayşe**, görümceleri **Hatice** ve kerimleri (kızları) **İsmet** ve **Naciye**, kerime-i maneviyeleri (manevi kızları) **Rabia** hanımlarla sagir mahdumları (küçük erkek çocukları) **Ömer** ve **Ahmed**'in ruhlarına ithaf olunmak şartıyla hasbeten-lillah (Allah rızası için) 20 yirmibin kuruş evrakı nakdiyeyi (nakit parayı) malından bittefrik (ayırarak) teberru (bağışlama) ve meblağ-ı mezbur (belirtilen miktarı) Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye İdaresi marifetiyle usulü dairesinde tesviye olunarak (dağıtılarak) hâsıl olacak gallesinden (gelirinden) de talebeye bir def'a mevsim meyvelerinden biri tevzi edilmek (dağıtılmak) hususatı kararlaştırılarak işbu vakfın tevelliyyâtını (velayetini) Darüşşafaka'da her kim müdür bulunursa deruhte eylemesini (gerçekleştirmesini) beyan ve sâlifüzzikr (yukarıda anılan) yirmibin kuruş evrak-ı nakdiyeyi (nakit parayı) Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye (İslamî Eğitim Cemiyeti)'nin bir kıt'a (tek parça) makbuzu mukabilinde (karşılığında) tamamen ita eyledikleri (verdikleri) ve elyevm (şu anda) Darüşşafaka Müdürü bulunan Ali Kâmi Bey dahi şart-ı mezkur vechile (anılan) şart gereğince) tevliyet-i mezkîeyi (...) kabul eylemiş olmasıyla cereyan-ı hâl Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye (İslamî Eğitim Derneği) ve Darüşşafaka Vakıf defterlerine aynen tespit ve kayıt ve bi'l-rıza imza olunduğunu mübeyyin (ortaya koyan) işbu ilmühaber (belge) mumaileyha (anılan) Zübeyde Hanımefendi Hazretlerine ita olundu (verildi).

Yirmiyedi Rebiülevvel 1340 ve Yirmi sekiz Teşrinisani 1337
(28 Kasım 1921)

Darüşşafaka Müdürü Ali Kâmi

Mühür

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Valideleri Zübeyde

Mühür

Şuhudü'l-hâl (Şahitler)

*Hariciye Nezareti Selanik Başşehbenderhanesi
(Başkonsolosluğu) Memurlarından (Cemal) İmza*

*Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye (İslamî Eğitim Cemiyeti) Müdürü
Cemil İmza*

*Birinci sayfa arkasında: Defteri Mahsusuna kayd olunarak diğer
senedat (senetler) ve hüccetler (belgeler) meyanında kasada hıfz
olunmak (saklanmak) üzere muhasebeye 21 Kânunuevvel 1337*

Kayıt No. 134

İşbu tercüme aslına uygundur

İsmail Sezginman / Av. N. Yüksel Ertuğrul 4 Ocak 1968¹⁶⁹

Vasiyetnamesi

Zübeyde Hanım, İslâm dinine ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir kadındı. İyiliksever, alçakgönüllü idi. Ankara'ya gelmeden önce İstanbul'da Akaretlerde 76 numaralı evde oturuyordu. Kızı Makbule evli ve yanındaydı. Damadı Mecdi Bey de sık sık Ankara'ya gidip geliyordu. M. Kemal Ankara'da onca işi arasında İstanbul'da bulunan annesi ile de yakından ilgileniyor, eniştesi Mecdi Bey'den haber alıyordu. Yine anne tarafından yakın akrabası olan, Ankara'da Dışişleri Bakanlığı Levazım Müdürü olarak görev yapan Cemal (Bolayır) Bey'le İstanbul'a elden mektup ve para gönderiyordu.

Cemal Bey'in İstanbul'a bir gelişinde Zübeyde Hanım, kendisini iyice halsiz ve hasta hissediyordu. Cemal Bey'e vasiyetnamesini yapmak isteğinde olduğunu söyleyerek onun yardımcı olmasını istedi. Cemal Bey de çok saygı duyduğu Zübeyde Hanım'ın bu isteğini, tüm zorluklara rağmen yerine

¹⁶⁹ Murat Bardakçı, "Annesinin Kaleminden Atatürk'ün Akrabaları", **Gazete Habertürk**, 24 Mayıs 2009. Sayın Bardakçı bu yazısında belgeyi yer yer günümüz Türkçesine aktararak vermiştir. Yukarıdaki metin belgenin tam çevrim yazısıdır. Belgenin orijinalinin bir fotokopisini tarafımıza veren Sayın Murat Bardakçı'ya teşekkür ederim.

getirdi. Yakın tanıdık komşulardan üç şahit de çağrılarak bunların huzurunda 25 Kanunusani 1338 (25 Şubat 1922)¹⁷⁰ günü, yaklaşık ölümünden bir yıl önce, Zübeyde Hanım isteklerini bir bir söyledi. Cemal Bey de yazdı. Daha sonra yazılanlar tanıklar önünde kendisine okundu, doğru yazılmış olduğunu ifade ederek mührünü ve parmağını bastı. Şahitler de ad ve adreslerini yazarak vasiyetnameyi imzaladılar.¹⁷¹

Zübeyde Hanım'ın kişiliğinin birçok cephesini göstermesi bakımından da önemli olan vasiyetnamesinin tamamı günümüz Türkçesi ile şu şekildedir:

“İstanbul'da Beşiktaş'ta Akaretler'de 76 numarada oturan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin annesi ben Zübeyde, mevcut malımın üçte birini ayırarak; aşağıda gösterildiği gibi sarf ve vakfedilmesini vasiyet eylerim:

1. Ölümümde teçhiz ve tekfin ve mezar ile dedeler, tehlil okuyucu efendiler ile mezara götürülmek harcamaları ve gömülüştüğümün üçüncü günü akşamı hafızlar, hocalar, akraba ve dostlar ve komşulardan uygun görülecek kimseler davet edilerek akşam yemeği yendikten sonra hatim indirmek için eczai şerife okutturulacak ve duadan sonra hafızlar ve hocalara uygun miktarda dağıtılmak üzere, bütün bunların hepsi için 450 lira ayırdım.

2. Ölümümde Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı haziresinde gömüleceğim.

3. Yahudi'den dönme **Hayriye** adındaki kadına ve onun ölümü halinde oğluna 10 lira verilecektir.

4. Manevi evladım yerindeki **Ayşe** adlı kızı, gelinlik

¹⁷⁰ C. Sönmez, bu tarihi 7 Şubat 1922 olarak vermektedir ki, çeviri yanlış olmalıdır. Bakınız: a. g. e., s. 121.

¹⁷¹ C. Sönmez, a. g. e., s. 121. Vasiyetname ölümünden 49 yıl sonra bu kez yine Cemal Bolayır tarafından Atatürk Ansiklopedisi için açıklanmıştır. Atatürk Ansiklopedisinde; “vasiyetnamenin Cemal Bolayır tarafından kaleme alınan metinleri arşivimizdedir” denilmektedir. Sonraki yıllarda vasiyetname ile ilgili olarak bazı dedikoduların çıkması üzerine C. Bolayır, 11 Nisan 1935 tarihli bir mektupla vasiyetnamenin bir kopyasını Atatürk'e göndermiştir. Bakınız: N. A. Banoğlu, K. Z. Gençosman, **Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, C: I., May Yayınları, İstanbul, 1971, s. 74.

çeyizi için yine 10 lira verilecektir.

5. Selanik'te biraderim ölü Hasan Ağa'nın oğlu **Abdurrahman**'a 30 lira verilecektir.

6. **Yetim Abdürrahim**'e 20 lira verilecektir.

7. Vaktiyle hizmetimde bulunurken kaybolan **Vasfiye** adındaki hizmetçim buldurularak kendisine 20 lira verilecektir.

8. Büyütmem **Afife** ile oğlu **Hakkı**'nın sünneti için 15 lira verilecektir.

9. Her zaman akmak üzere şehrin münasip bir yerinde bir çeşme yaptırılıp, suyu akıttırılmak ve ara sıra onarımına harcanmak üzere 475 lira ayırdım.

10. Her Cuma günü, Cuma namazından bir saat evvel başlanarak, ezan okununcaya kadar uygun bir camii şerifte cemaate karşı iki cüz'ü şerif okutturularak, karşılığında okuyan hafız efendiye gelirinden verilmek üzere 490 lirayı ve dokuzuncu maddenin hükümleri için usulü dairesinde Şeriye Mahkemesi'nde vakfiyesini tescil ettirmeye ve müteveli tayinine ve dilediği kimseyi müteveli kılmaya mezun eyledim.

11. Kefalet, savm ve salat ve zûnup için ve Kurban Bayramı'nın birinci günü beş adet kurban kesilmek ve Öksüzler Yurdu öğrencilerine yedirilmek ve Kur'an hatmolunmak üzere bir defaya mahsus olarak Öksüzler Yurdu'na 200 lira hediye ve teberru edilecektir.

12. Vasiyetnamede gösterilen maddeler için tahsis ettiğim toplam olarak 1.800 lira kâğıt para, yaşadığım sürece benim olmak ve ölümümden sonra vasiyetnamemde gösterildiği gibi harcanmak ve Osmanlı Bankası'nda saklanmak, adıma cari hesap ile verilmek üzere **Selanik Başşehbenderi (Başkonsolosu) Kâmil Beyefendi**'ye teslim eyledim. Onun bir yere gitmesi ve kaybolması halinde, bu para bilmem şartıyla, seçilecek ve gösterilecek başka bir güvenilir kişi adına yine bu banka cari hesabına yatırılacaktır.

13. Selanik'te Mithat Paşa Sanayi Mektebi karşısındaki selamlığı ile birlikte büyük evim ile aynı evin

köşesinde bulunan teyzemden alınmış iki tane evimi Mustafa Kemal Paşa'ya ve gene büyük evimin köşesinde Ayşe Molla'dan alınan bir ev ile Ahmet Subaşı Mahallesi'nde bulunan bir ev, ki toplam olarak iki evimi kızım Makbule Hanım'a ayırarak tahsis eyledim. Bundan başka; yanımda olan paramdan uygun miktarını hayatımda kızıma bildirdiğimden, oğlum Paşa'ya bir yıl önce kızım Makbule Hanımla birlikte yazarak ve mühürlüyerek gönderdiğimiz mektubumuzda belirttiğimiz hususlar, bu mektupta yazılı olduğu gibi hükmü saklı kalmak üzere bütününden Paşa Hazretleri'ne duyurulmasını vasiyet ederim.

Bu vasiyetnamemi kapsayan madde ve hususların eksiksiz yapılmasını **Selanik Başşehbenderi (Başkonsolosu) Kâmil Beyefendi** ile bu **Şehbenderhane (Başkonsolosluk) Kâatibi Cemal Bey**'i yetkili ve sorumlu vasi tayin ettim.

Bütün bu hususların uygulandığını ve gerçekleştirildiğini, alınabilecek yerlerden belgeler ile yapılan harcamaları, oğlum Mustafa Kemal Paşa'ya ayrıntılı listeyle hesap vermek zorundadırlar.

14. Bu vasiyetname tarihinden önce yapılmış başka bir vasiyetname çıkacak olursa, feshedilmiş ve hükümsüz olacaktır.

15. Bu vasiyetname, biri yanımda saklanmak ve öteki **Kâmil** ve **Cemal Beylerde** bulunmak üzere iki nüsha olarak hazırlanmış ve ilgililere verilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Annesi

Zübeyde "Parmak İzi"

Bu vasiyetname aramızda tanzim ve içindekiler okunarak bildirildikten ve tamamıyla kabul edildikten sonra, kendi mühür ve parmağını bastığını, dünya ve ahiret şahidi sıfatıyla tasdik eylerim.

Şahitler: *İstanbul'da Meyvahoş'da 34 numaralı dükkânda kiracı bulunan tüccardan Selânikli Mehmet. İmza: Mehmet Nail.*

Beşiktaş'ta Akaretler'de 84 numaralı evde oturan Aile Mutfağı sahibi Ferit. İmza: Ahmet Ferit.

*Beşiktaş'ta Akaretler'de 84 numaralı evde oturan Aile Mutfağı sahibi Şükrü. İmza: Ahmet Şükrü.*¹⁷²

Emir Eri Ali (Metin) Çavuş'un anılarında ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Latife Hanım ile evliliği konusunda yazılan eserlerde Zübeyde Hanım'ın ölmeden hemen önce, son saatlerinde ikinci bir vasiyetname daha hazırlattığı anlatılmaktadır. Bu vasiyetname şu ana kadar ortaya çıkmamıştır.

Zübeyde Hanım ile birlikte İzmir'e gelen Ali Çavuş, Mustafa Kemal'in çağırması üzerine Ankara'ya dönecektir. *"Zübeyde Hanım'a gideceğimi söyleyince razı olmadı. Her saat hastalığı artıyordu. Nitekim kendisini iyi hissetmediğini söyleyerek, İzmir Valisi Kâzım Bey'le müftüyü çağırmamı, vasiyette bulunacağını söylediğinden, vali ve müftüyü çağırdım. Vasiyetlerini yaptılar. Vasiyetlerinin sonunda bir tane elmas yüzüğü ayırarak, 'Bu da Mustafa'mın olsun' demesi hepimizin gözlerini yaşartmıştı. Türk Başkumandanına bir annenin hediyesiydi bu.*

*İki nüsha hazırlanan vasiyetin bir nüshasını çekmecesine kilitledikten sonra diğer nüshasını Atatürk'e verilmek üzere bana teslim ettiler..."*¹⁷³

Latife Hanım'm yeğeni Mehmet Sadık Öke vasiyet ve yüzük konusunda şunları anlatmıştır: *"Ölüm döşeğinde de Latife teyzemden istediği bir şey vardır; 'canın pahasına Mustafa'mın içkisine engel olacaksın.' Vasiyeti budur... Burada önemli bir şey daha var; parmağından yüzüğü çıkartıyor. Bir elmas yüzüğü var parmağında, 'bu da Mustafa'mın olsun, Makbule'ye verme.' Diyor Latife teyzeme. Ben hep merak ederdim. Nişanlandığında*

¹⁷² N. A. Banoğlu, K. Z. Gençosman, *Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, C: I.*, s. 66-68. C. Sönmez, a. g. e., s. 125-127.

¹⁷³ Z. Lüle, a. g. e., s. 137.

onu niçin Latife teyzeme vermedi diye. Ama Mustafa Kemal'in daha sonra yüzüğü Latife teyzeme, gelinine vermesi için onu Mustafa Kemal'e vermesini istiyor... Vasiyet olarak parmağındaki elmas yüzüğü Makbule Hanım'a değil, Mustafa Kemal'e veriyor ve 'bu da Mustafa'mın olsun' diyor. Herhâlde Mustafa Kemal elmas yüzüğü takamayacağına göre onu karısına, müstakbel karısına vermesi amacıyla verilen bir yüzüktür ki, zaten öyle oluyor. 'Bunu da Mustafa'm sana taksın. Ben takmıyorum, Mustafa'm taksın,' diyor...

... Latife Teyzemin hiç çıkarmadığı yüzük, Muammer Bey'in verdiği değil, Mustafa Kemal tarafından kendisine verilen Zübeyde Hanım'ın yüzüğüydü. Zira o yüzüğü bir başka severdi ve çok zaman dalgın dalgın hatıralara gömülmüş şekilde, o zamanları düşünerek parmağında çevirir dururdu, hiç çıkartmazdı. Boşandıktan sonra yüzüğü takmaya devam etti, zira talaknameyi kabul etse de kendini boşanmış görmüyordu. Ve ölünceye kadar o yüzüğü parmağında taşıdı. Yüzük şu anda ailemizde.”¹⁷⁴

Ana-Oğul Arasında Örnek Bir İlişki

“Faziletine ve yüksek kadınlığına inandığım anam ve kız kardeşim inkılâp işlerinde bana inanmışlar ve hizmet etmişlerdir” diyerek Zübeyde Hanım'a olan bağlılığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, annesini çok severdi. Annesinin sevdiği bir şarkıyı duyduğu zaman gözleri yaşarır. Her sabah uyandığında temizliğini yapar, giyindikten sonra ziyaret için annesine haber gönderir, izin isterdi. Zübeyde Hanım da aynı şekilde hazırlığını yaptıktan sonra oğlunu kabul ederdi. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, annesinin elini öper, onun hayır duasını alırdı. Bir süre annesi ile kalıp sohbet ederlerdi.

Zübeyde Hanım oğluna “Mustafam”, “Sarı Mustafam” diye hitap eder; çoğu zaman bunu az bulur, “Paşam” veya “Sarı Paşam” diye hitap eder veya anardı.

Atatürk'ün yaşamının büyük bir bölümünde yanında olan

¹⁷⁴ M. S. Öke, F. Bayhan, a. g. e., s. 172 ve 198-199.

Yaverlerinden Cevat Abbas Güler'in, "Atatürk'ün çok sevdiği ve saydığı anası ile terbiye ve zekâ bakımından vaziyetleri"ni anlattığı şu sözler, bir milli kahramanı doğuran ve yetiştiren "Türk Anası"nın "devlet terbiyesi"ni ve "fazileti"ni ne güzel ortaya koymaktadır:

"Bayan Zübeyde, daha küçük yaşta yetim kalan oğlunun her durumuyla yakından ilgilenirdi. Çünkü onun yetişmesinde ve yetistikten sonra memlekete yararlı olmasında büyük etken olmuştur. Atatürk'e tam anlamıyla hem analık, hem babalık etmişti.

Sevgili oğlu Mustafa'nın idamla mahkûmiyetini haber aldığı zaman, son derece dinç olmasına rağmen üzüntüsünden kahırlanan Bayan Zübeyde hastalanmış, yatağa düşmüştü. Uzun bir müddet oğlundan doğru bilgi alamaması da hastalığın ilerlemesine sebebiyet vermişti.

Çankaya artık Bayan Zübeyde'ye çok kıymetli ve sevgili oğlunu, bol bol görmek ve onu koklamak fırsatını verdiğinden pek memnun ve bahtiyar bir ömür sürüyor ise de yine ekseriye vaktini hastalık içinde geçiriyordu.

Bayan Zübeyde'nin yaratılışını, zekâsını ve çevresine karşı davranışını anlatmak için çok uzun yazmak gerek. Yalnız ana olmak itibarıyla değil, fakat bu vakur, ciddi, taşkın zekâlı büyük Türk kadını her gün ziyaret etmek Atatürk için bir vazife idi. Ziyaretler haberleşmeden yapılmazdı. Çünkü, ana oğul hazırlanmadan birbirlerini görmezlerdi. Her ikisi arasındaki münasebetin esas kuralı daime ziyaretçinin Atatürk'ün olması idi.

Ebedi Şef sabahleyin uyanır uyanmaz eğer o gün annesini görecekse, annesinden birisi vasıtasıyla izin alırdı. Sonra büyük merasimde bulunacak imişcesine Atatürk hazırlanırdı.

Bayan Zübeyde de, hasta yatağından dahi olsa büyük bir özenle Atatürk'ü kabule hazırlanırdı. Saçlarını taratır, işlemeli başörtüsünü örter, Makedonyalı gelinlik kızın zengin cihazından oyalı bürümcük gömleğinin üzerine ipekli entarisini giyerdi. Ve İstanbulkari renkli maşlahı ile resmi kıyafetini tamamladıktan sonra oğlunu beklediği haberini gönderirdi.

Bayan Zübeyde, Atatürk'e 'Mustafa' diye hitap ederdi. Ben bu büyük ailenin arasında emniyet, itimat ve muhabbet kazanmak mazhariyetine yıllardan beri karışmıştım. Ekseriya her iki büyüğün görüşmelerinde beraber bulunurdum.

Büyük, kıymetli evlat yetiştirmek bahtiyarlığı ile kıymetli büyük bir anaya sahip olmak gururunu bir arada toplayan gözlerim; evet Türk toplumu bünyesindeki terbiyenin ve o terbiyenin temellerinin ne kadar derin ve köklü, ne kadar nezih ve ciddi ve ne kadar samimi olduğunun canlı örneklerini gördükçe, duygulanıyor, mutlu oluyordum. Diyebilirim ki, Bayan Zübeyde ile Atatürk bu ana-oğul birbirine âşıktılar.

Bu ana, oğluna daha beşik çocuğu iken vatan ve millet sevgisini telkin eden ninnilerden başlamış, onu her çağında duygularla büyüttmüş, öğrenime yönlendirmiş, ilim ve irfan aşlamıştır. Yetişen, makamını bulan kurtarıcı oğlunu o, Mustafa Kemal yapmıştı.

Bu ziyaretlerin her birinde Atatürk, anasının mübarek elini büyük bir saygı ile öperdi. Sonra anasının karşısında o büyük adam küçülür, Mustafa hatta Mustafacık olurdu. Konuşmaları, şakaları pek içten kaynaklı sevginin belirtileriydi.

Çankaya'da bu ana-oğul görüşmelerinin birinde şahit olduğum bir durumu değeri sınırsız olan Bayan Zübeyde'nin işlek, kıvrak zekâsının bir örneği olarak sunacağım:

Atatürk annesinin elini öptü. Bayan Zübeyde oğluna elini uzatırken coşkun sevgisinin gözlerinde toplanan bütün ifadesiyle Atatürk'ü bağrına basmak istiyordu. Onu kucakladıktan sonra aziz Türk milletine eşsiz bir kurtarıcı armağan veren ana olmak itibarıyla gururlanmalı idi. Fakat öyle olmadı, mutluluğunu gülen ve şirin yüzünden okunan o büyük Türk anası kolları arasında uzaklaşan ciğerparesinin eline uzandı: Atatürk: 'Ne yapıyorsun anne'... dedi. Bayan Zübeyde sessiz ve kesin bir ciddiyetle: 'Ben senin ananım, sen benim elimi öpmekle bana karşı olan vazifeni yapıyorsun; fakat sen vatani ve milleti kurtaran bir devlet başkanısın. Ben de bu aziz milletin bir ferdiyim ve onun tebasıyım, elini öpebilirim' cevabını verdi.

Oğlunun elini öpmekten çok Bayan Zübeyde, hareketiyle oğlunun makamının en büyük saygıya değer olduğunu etrafındakilere işaret ediyordu.”¹⁷⁵

¹⁷⁵ Zübeyde Hanım ile ilgili bu bilgiler için bakınız: C. Sönmez, **Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1998, 1-136 s. Ayrıca bakınız: Ş. Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik Mustafa Kemal Atatürk**, s. 19 vd.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARDEŞLER VE MAKBULE HANIM

ATATÜRK'ÜN KARDEŞLERİ

1839 doğumlu Ali Rıza Efendi, 1857 doğumlu Zübeyde Hanım'la 1870 veya 1871'de evlendi. Altı çocukları oldu: **Fatma İsmet** (1871/1872-1875), **Ahmet** (1874-1883), **Ömer** (1875-1883), **Mustafa** (Kemal Atatürk) (1881-1938), **Makbule** (Boysan, Atadan) (1885-1956) ve **Naciye** (1886-1901). Kardeşlerinden Fatma dört, Ahmet dokuz, Ömer sekiz yaşlarında, o senelerde Rumeli'yi kasıp kavuran salgın kuşpalazı (difteri) hastalığından çocuk yaşlarında öldüler. En küçükleri Naciye ondört/onbeş yaşında hayata gözlerini kapadı.

Kardeşleri hakkında Makbule Hanım şu bilgileri vermektedir: “*Ağabeyim Atatürk, Ali Rıza Bey'in dördüncü evlâdıdır. Kendisinden evvel Fatma, Ömer ve Ahmet adında üç kardeşimiz daha dünyaya gelmişse de ömürleri vefa etmemiş ve ölmüşlerdir. Mustafa (Kemal), bunlardan sonra dünyaya gelmiştir. Ben daha sonra geldim. Benim küçüğüm Naciye'dir. Ben, Atatürk mektepte iken doğmuşum. Beni pek çok severdi. Öteki hemşirem Naciye ile araları pekiyi değildi.*”¹⁷⁶

Atatürk, Selanik Askeri Rüstiyesi'nden itibaren Hayatı boyunca dostlukları ve arkadaşlıkları devam etmiş olan Fuat Bulca'ya kardeşleri hakkında bir gün şöyle demişti: “*Kardeşlerim arasında en sevdiğim Naciye'ydi. Çocuk yaşının üstünde hisli, duygulu ve öğrenmeye meraklıydı. Ben Harbiye'ye giderken kitaplarımı istemişti. Annemden onu okutmasını istemiştim. Ne ablam Fatma'yı, ne ağabeylerim Ahmet ve Ömer'i*

¹⁷⁶ “Atatürk'ün Çocukluğu (Bayan Makbule'nin Büyük Adam İçin Anlatıkları, II.)”, Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, **Akın Gazetesi**, İstanbul, 1. 1. 1948.

hatırlayamıyorum. Son ikisi aynı yıl, 1883'te ben iki yaşında iken ölmüşler. Naciye, annem gibi sarışın, mavi gözlü, duru beyaz tenli idi. Tipik bir Yörük kıızıydı. Makbule'ye hiç benzemezdi.”¹⁷⁷

Makbule Hanım değişik tarihlerde yayınlanan anılarında kardeşleri hakkında önemli bilgiler vermiştir: “Annemiz, çocuklarının üzerine titrerdi. Çocuklarına düşkünlüğü o derecede idi ki, babamın ölümünde, o büyük acının yanı sıra ‘artık evlât yapamayacağım!’ diye ağlamıştı. Benim büyük kardeşlerim Fatma, Ahmet, Ömer ve Mustafa idi. İçlerinden yalnız Mustafa yaşadı. Mustafa doğduğu zaman, babam ona kılıç armağan etmiş.

Babam önceleri memurken, sonradan ticaret yapmağa başlamış, hayli zenginmiş. Hatta bu yüzden üç defa dağa kaçırmışlar. Ben doğduğum zaman, Mustafa 4-5 yaşında imiş. Diğer kardeşlerim, ben doğmadan öldüğü için, annem ‘tek evlâtla kaldım!’ diye yakınmış. Bir süre sonra ben dünyaya gelmişim. Bu arada babam hastalanmış. İki yıl kadar, Mustafa’yı okula götürüp getirmesi, onun en zevkli işi olmuş.

Babamın son günlerinde Naciye adlı bir kardeşimiz daha dünyaya geliyor. Buna herkes çok seviniyor. Ben iki yaşında, Naciye 40 günlük iken, babamızı, hiç beklemediğimiz bir anda kaybediyoruz. Annem dul kalıyor. Çiftlikte oturan dayım, bize geliyor, anneme “seni ben evlendirdim, böyle perişan bırakmam, benimle beraber gelin!” diyor. Böylece annem, dadımız Rabia ve biz üç kardeş çiftliğe taşınıyoruz.

Annem, babamın bıraktığı altınlardan her ay birkaçını bozdururdu. Çiftlik hayatından hepimiz çok memnunduk. Dayım bize bir baba gibi, şefkat ve muhabbetle bakardı. Biz de onu çok severdik. O Mustafa’ya “Paşam!”, bana “Makbuş!, Naciye’ye “Bülbül!” derdi.

Babamın ölümündeki üzüntülü bir başka olay da şimdi aklıma geldi. Onu da söyleyeyim: Babamın ölüm günü dadımız,

¹⁷⁷ C. Kutay, *Atatürk Olmasaydı?*, s. 3. F. R. Unat, “Atatürk’ün Ailesi Efradı ve Kendisine Karabet Dereceleri”, s. 737. Kardeşlerin ölümüne sebep olan hastalık bazı kaynaklarda “çiçek” hastalığı olarak zikredilmektedir: Ö. Sami Coşar, a. g. e. C: I., s. 41.

Naciye'yi yere düşürüyor ve kızın ayağı kırılıyor. Çocuğu tedaviye başlıyorlar, fakat üst üste gelen bu iki üzüntü annemi çok harap ediyor...

(Ağabeyim İstanbul'da Harbiye'de okurken) dediğim gibi her ramazan armağanlarla gelirdi. Gene bir ramazan gelişinde, kapıyı açan hizmetçi kıza bizi sorar. Bu arada Naciye'den de bahseder. Hizmetçi kız, eve geleli bir hafta olduğunu, fakat Naciye adlı birini tanımadığını söyler. Nihayet bizlerle karşılaştı ve Naciye'yi sordu. Annem, dört gündür halasında olduğunu söyledi. Fakat o, meseleyi fark etmişti. Naciye'nin kaybına çok üzüldü. Naciye'yi on yaşındayken kaybetmiştik. Uzun boylu, iri yapılı, çok güzel bir kızdı.”¹⁷⁸

Görüldüğü gibi kardeşleri konusunda, özellikle Naciye ile Atatürk'ün ilişkileri konusunda Makbule Hanım'ın anlatımı ile Atatürk'ün anlatımları arasında bir çelişki vardır. Makbule Hanım olayları biraz kendi zaviyesinden değerlendirmektedir denilebilir.

Makbule Hanım'ın anlatımında tarihlerde de bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Mesela eldeki belgelere göre Naciye öldüğünde on yaşında değil ondört/onbeş yaşında idi. Bu tip tutarsızlıklar yeri geldikçe vurgulanacaktır.

ATATÜRK'ÜN MAKBUŞU: MAKBULE HANIM

Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın evliliğinden doğan altı çocuk içerisinde en uzun ömürlü olanı Makbule Hanım olmuştur. Mevcut bilgilere göre Makbule Hanım'ın doğum tarihi (yıl olarak) tartışmalıdır. Makbule Hanım'ın doğum tarihi, bazı kaynaklarda 1301/1885 olarak gösterilmesine rağmen; kendi anlatımlarında, sonraki tarihlerde kayıtlanan resmi belgelerde ve

¹⁷⁸ “Rahmetli Makbule Atadan Anlatmıştı: Ağabeyim Atatürk”, Aktaran: Dr. Rıdvan Ege, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1962. 1 Kasım 1955 günü Makbule (Atadan) Hanım tarafından Dr. Rıdvan Ege'ye anlatılan bu anılar, söylüş tarihinden 7 yıl sonra, 1962 yılında yayınlanmıştır.

Cebeci Asri Mezarlığı'ndaki mezar taşında 1308/1892¹⁷⁹ olarak yer almaktadır. Mesela 17 Kasım 1954 tarihli evlat edinme konulu mahkeme kararına göre Makbule Hanım'ın nüfus bilgileri şu şekildedir: “İstanbul / Beşiktaş / Arnavutköy / Karaçeşme Arnavutköy Caddesi Hane: I., Cilt: 47, Sahife: 80 kayıtlı Ali kızı 1308 (1892/93) doğumlu Makbule Atadan'ın bekâr ve fûrûşsuz (çocuksuz) olduğu dosyada mevcut nüfus kayıtlarından anlaşılmış (tır).”

Kanaatimizce konuyla ilgili karışıklık yukarıda Ali Rıza Efendi'nin ölüm tarihi konusunda tartıştığımız Faik Reşit Unat'ın yaptığı yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Son bulunan Zübeyde Hanım ve çocuklara emekli maaşı bağlanması ile ilgili belgeye göre Ali Rıza Efendi'nin ölüm tarihi 23 Mayıs 1886 olarak kesinleşmiştir. Şu halde, Makbule Hanım'ın doğum tarihi olarak gösterilen 1308/1892 tarihinin yanlışlığı ortadadır.

Ali Rıza Efendi'nin ölüm tarihi olan 1886 esas alındığında Makbule'nin yukarıda verdiğimiz anlatımlarına göre doğum tarihinin 1301/1885 olması gerekir.

Makbule, Mustafa Kemal'in beş kardeşi arasında en uzun süre birlikte olduğu kardeşidir. Fakat karakter olarak çok iyi anlaştıklarını söylemek güçtür. Ağabeyinin parlak zekâ ve anlayışından yoksun olan Makbule, aynı zamanda kolaylıkla başkalarının etkisi altında kalmaktaydı.

Mustafa Kemal kız kardeşinin okula gitmesini istememişti. Bunda kız çocuklarının okula gitmelerine karşı olması değil; Selanik'teki şartların uygun olmaması etkili olmuştu. Makbule, kurmay subay çıkan ağabeyine, “*ben de okusam, hiç olmazsa bir öğretmen olsam!*” diye ısrar ettiğinde, “*maaşa mı ihtiyacın var Makbuş?*” Ya da “*sen okursan mevkimi elimden alırsın!*” gibi şakacı cevaplar vermişti. Bu nedenle Makbule özel ders alarak okuma-yazma öğrenmiş ve kendisini yetiştirmeye çalışmıştır. Tabanca kullanmada da oldukça başarılı kazanmıştır.

¹⁷⁹ Makbule Hanım'ın evlatlık edinmesi ile ilgili mahkeme kararındaki nüfus bilgileri. Aşağıda değerlendirilecek olan belge ve mezar taşının fotoğrafı için EKLER'e bakınız.

Evlilikleri

Makbule Hanım, iki kere evlenmiştir. Selanik'te evlendiği ilk eşi Lütfi Bey'den¹⁸⁰ ayrıldıktan sonra, İstanbul'da ticaretle uğraşan (sonra Beşinci Dönem Edirne Milletvekili olan) Mustafa Mecdi Boysan ile evlenmiştir. İkinci eşinden 1946'da boşandı. "Atadan" soyadını aldı.

Makbule Hanım'ın ilk eşi Lütfi Bey ile ilgili bilgiler sınırlı olmakla birlikte Atatürk'ün bazı mektuplarında ve bazı günlüklerde "Eniştesi Lütfi"den bahsettiği görülmektedir. Sofya'da Askeri Ataşe olarak bulunan Yarbay Mustafa Kemal Cemal Paşa'ya yazdığı 17 Ocak 1914 tarihli bir mektupta; *"İstanbul'da iken memleketin bin türlü sıkıntı ve felaket içinde koşuşturduğu bu devirde, mesainizi hangi işlere harcadığınızı düşünmeyerek, aileme yegâne sığınak olabileceği fikriyle, önce eniştem Lütfi Efendi hakkında, sonra da Sofya'da içine düştüğüm maddi, manevi ıstırapların hafifletilmesine yardımcı olmanız konusunda istirhamlarda bulunmaktan hakikaten utanmıştım... Selanik'te valide ve hemşire çırpınıyor, İstanbul'da enişte sefil sürünüyor..."*¹⁸¹ diyerek bahsetmesinden Eniştesi Lütfi'nin bu tarihlerde İstanbul'da, Annesi Zübeyde Hanım ile kardeşi Makbule Hanım'ın henüz Selanik'te olduğunu anlıyoruz.

Mustafa Kemal'in Çanakkale'de "Cesarettepe"den arkadaşları İbrahim (Tali Öngören), Fuat (Bulca) ve Salih (Bozok)'e birlikte hitaben yazdığı 28 Mart 1915 (9 Mart 1331) tarihli bir mektuptan Eniştesi Lütfi'nin o sırada Kuleli Hastahanesi'nde kâtip olarak çalıştığını öğreniyoruz: *"(...) Cümlemenizi gözlerinizden öperim. Bizim enişte Kuleli Hastahanesi'nde kâtip imiş. Rica ederim, mümkünse adamakıllı adresini öğrenip bana bildiriniz veya bildirsin."*¹⁸²

¹⁸⁰ Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 30.

¹⁸¹ Murat Bardakçı, *"Mustafa Kemal'in Mektuplarında Sözü Ettiği Meçhul Akrabaları, Atatürk'ün Lütfi Enişte Muamması"*, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Ağustos 2005, s. 15.

¹⁸² Sadi Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 39.

Yine Çanakkale Cephesi'nde (daha sonra da Kafkas Cephesi'nde toplam 2.5 yıl) Atatürk'ün Kurmay Başkanlığı'nı yapan Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın günlüklerinden Enişte Lütü'nin Çanakkale'de Atatürk'ü ziyaret ettiğini öğreniyoruz. Çalışlar'ın 5 Temmuz 1915 (22 Haziran 1331)'te günlüğüne yazdığı not şu şekildedir: “*Hava sıcak. Karargâhta meşgul olduk. 125. Alay Kumandanı Abdürrezzak Bey’le Alay Müftüsü karargâha geldi. Kumandan Bey’in (Atatürk’ün) eniştesi Lütü Efendi de misafir geldi.*”¹⁸³

Makbule Hanım, Lütü Bey'den boşandıktan sonra işadamı Mustafa Mecdi Boysan ile ikinci bir evlilik yaptı. Makbule ile evlilikleri pek iyi gitmemesine rağmen Atatürk eniştesi Mecdi Boysan ile ilişkilerini sürdürmüş; 1936 Temmuzunda Florya Köşkü'nde onu kabul etmişti. Aynı yılın Ağustos ayı başlarında Ankara'dan İstanbul'a giderken de onu yanına almıştı.

Eşi Mustafa Mecdi Boysan Bey'den 1946 yılında boşanan Makbule Hanım, o günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektuplarda “*boşanma kararının Yargıtay’ca onandığını ve böylece büyük bir huzura kavuştuğunu*” bildirmiştir. Makbule Hanım'ın her iki evlilikten de çocuğu olmamıştır. Eşinden ayrıldıktan sonra “ATADAN” soyadını almıştır.

Selanik'ten İstanbul'a

Yukarıda anlatıldığı gibi Makbule Hanım'ın Zübeyde Hanım ile Mart 1915 sonunda Selanik'ten İstanbul'a geldiğini ve annesi ile birlikte önce Beşiktaş/Akaretler'deki, sonra da Şişli'de Mustafa Kemal Paşa'nın kiraladığı üç katlı evde yaşadığını biliyoruz. Bu arada ilk kocası Lütü Bey'den ayrılan Makbule Hanım Mecdi (Boysan) Bey ile evlendi. Akaretlerdeki eve tekrar dönen aile Milli Mücadele boyunca biraz da sıkıntılı bir hayat sürecektir.

¹⁸³ Orgeneral İzzettin Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları**, Hazırlayanlar: İ. Görgülü, İ. Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 106.

1922 Haziran ayının ortalarında annesi Zübeyde Hanım ile birlikte Adapazarı'na gelen Makbule, burada ağabeyi Mustafa Kemal Paşa ile buluştu. Annesi Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'ya gitti. Makbule Hanım ise İstanbul'a döndü. Bazı araştırmacılar onun Ankara'ya gelmeyişinin nedeni olarak o sırada Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Fikriye Hanım ile anlaşmazlığını göstermektedirler.

Zübeyde Hanım vefat ettiği zaman (15 Ocak 1923) İstanbul'da bulunan Makbule, Halası Emine Hanım ile birlikte bir günlüğüne İzmit'e gelerek orada bulunan ağabeyi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ona "başsağlığı" dileklerini iletmiştir.

Makbule Hanım'ın İstanbul'dan Ankara'ya tam olarak ne zaman geldiğini bilemiyoruz. Bu muhtemelen Cumhuriyetin ilanından sonraki bir tarih olmalıdır. Makbule Hanım, Ankara'da Çankaya'da kendisine tahsis edilen köşkte yaşayacaktır.

Atatürklü Yıllar

Atatürk'ün isteği ile 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulurken de kurucuları arasında yer alan Makbule Hanım; 1935'ten başlayarak çoğunlukla Çankaya'da ağabeyinin yanında yaşamaya başlamıştır. Atatürk köşkün bahçesinde onun oturacağı (bugün Camlı Köşk diye bilinen) küçük bir köşk yaptırmıştır. Atatürk'ün Nöbet Defteri'ne Makbule Hanım'dan hep "Büyük Bayan" şeklinde söz edilmektedir. O, zaman zaman da Çankaya'daki Atatürk'ün sofrasında yer almıştır.

Atatürk İstanbul'a gidişlerinde Makbule Hanım'ı da yanına alıyordu. Makbule Ankara'nın sert havasından rahatsızlık duyunca Ocak 1937'de İstanbul'a giderek Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmişlerdir. Aynı yılın Nisan ayındaki gidişlerinde yanlarına Atatürk'ün manevi evlatlarından Zeynep ve Ülkü'yü de almışlardı.

Makbule İstanbul Alibeyköy kuzeyinde bir çiftlik almıştır. Atatürk, 25 Haziran 1936'da kardeşinin çiftliğini görmeye gitmişti.

Taşınır ve taşınmaz bütün mal varlıklarını devlete ve millete bağışlamaya karar vermiş olan Atatürk, kendi önerisi

üzerine TBMM'nin 1933'te kabul ettiği 2307 sayılı yasa ile kız kardeşini Medeni Yasa gereği kendine düşecek paydan (mahfuz hisse) yoksun bırakmaktan çekinmemiştir. Ölümünden bir süre önce 5 Eylül 1938'de Dolmabahçe'de kendi el yazısı ile düzenlediği vasiyetname ile Makbule Hanım'a "kendisine nisbetleri şerefi mahfuz kaldığı (yaşamını onurlu olarak sürdürdüğü)" sürece İş Bankası'ndaki payının yıllık gelirinden ayda 1.000 lira ödenmesini istemiştir. Bunun dışında Makbule'nin hayatta olduğu sürece Çankaya'daki küçük köşkte oturabileceğini de belirtmiştir.

Atatürk'ün İş Bankası maaş hesapları incelendiğinde görülmektedir ki, Atatürk 1927-1938 yıllarında her ay düzenli olarak Makbule Hanım'a 200 Lira yardımında bulunmuştur.

Atatürksüz Yıllar

Makbule Hanım, 10 Kasım 1938'de vefat eden ağabeyi Atatürk'ten sonra 18 yıl daha yaşamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu hayat pahalılığı karşısında Ankara Ayrancı'da Kavaklıbağ diye bilinen bağ ile Eğridir Belediyesi'nin Atatürk'e armağan ettiği ve ondan kendisine kalan Eğridir Gölü'ndeki Can Adası'nı satmıştır. Ağabeyinin vasiyeti ile İş Bankası'nca ödenen aylık 1.000 liranın artırılması için yargıya başvurmuş, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den yardım talep etmiştir. Ayrıca Trabzon'daki Atatürk Köşkü'nün kendisine verilmesi için Hazine aleyhine dava açmış, ancak bundan bir sonuç alamamıştır.

Böylece son yıllarını bir takım davalarla geçiren Makbule Atadan, ağabeyine ve kendisine ait birçok belge ve eşyayı da Albay Halil Nuri Yurdakul'a vermiştir. Şemsi Belli, onun anılarını, hasta yatağında yattığı Gülhane Hastahanesi'nde banda kaydetmiştir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Makbule Hanım'ın hayatı hakkında verdiğimiz bu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam Mustafa Kemal Atatürk**, s. 30-32. Sayın Turan, Makbule'nin ölüm tarihini 1946 olarak vermektedir (s. 32) ki bu herhalde tashih hatasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Yeni Bir Belge İle Ortaya Çıkan Sır:

Makbule Hanım'ın Evlatlıkları

Katıldığım bir televizyon programından sonra sosyal medya aracılığı ile bana ulaşan Merter Dinç Bey, bir belge paylaşmak istediğini belirterek bu bölümde değerlendireceğimiz önemli bir mahkeme kararının suretini tarafıma ulaştırmıştır. Merter Bey, e-posta üzerinden yaptığımız yazışmalarda belgeyi *“çok yakın aile dostu olan Sığırtmacı Mustafa'nın kızı Tacinur Demir'in kendisine verdiğini”* belirtmekteydi.

Aşağıda ayrıntılı bir şekilde değerlendireceğimiz üzere Makbule Hanım ölümünden (18 Ocak 1956) yaklaşık iki yıl önce (17 Kasım 1954) mahkeme kararıyla dört kişiyi evlatlık edinmiştir. Kamuoyumuz tarafından pek bilinmeyen bu konu Tacinur Demir Hanım ve Merter Bey'in gayretiyle gün yüzüne çıkmış olacak.

Konusu “evlat edinme” olan karar “T.C. İstanbul 12.ci Asliye Hukuk Hakimliği”nin 954/1028 Esas ve 954/917 Karar sayılı, 1. 11. 1954 tarihli kararıdır. Dava, Hâkim Nail Topaz (6375) tarafından görülmüş, Kâtipliği Ayşe Matlakan yapmıştır. Davacı Makbule Atadan (Kadıköy Moda Caddesi Cemhan Apartmanı, Daire 2'de), Vekili ise Avukat Vecih Işık'tır.¹⁸⁵

Aşağıda tamamını paylaşacağımız mahkeme kararına göre Makbule Hanım'ın evlat edindiği dört kişi şu kişilerdir:

1. Hatice Mualla (Tunçak) Hanım: Atatürk'ün Manevi Evladı Abdürrahim Tunçak'ın karısıdır. Halil İbrahim kızı. İstanbul / Beşiktaş Abbasoğlu Mahallesi, İhlamur Sokak Hane: 51, Cilt: I., Sahife: 17. 1334/1918 doğumlu ve evli. Hatice Mualla Hanım'm eşi Abdürrahim Tunçak Bey, duruşma günü bizzat mahkemeye gelerek *“karısının davacıya (Makbule Hanım'a) evlat olmasında muvafakati olduğunu”* beyan etmiştir.

2. Mustafa Demir Bey: Atatürk'ün manevi evlatlarından “Sığırtmacı Mustafa” olarak bilinen Mustafa Demir, Atatürk

¹⁸⁵ Elimizdeki Karar Sureti, T. C. Yalova Noter Muavinliği, Muvakkat Selâhiyetli Noter Muavini İsmail Hakkı Karaduman tarafından 30 / 11 / 1954 tarihinde Mustafa Demir'in ibra ettiği aslına bakılarak tasdik olunmuştur. Belge için EKLER'e bakınız.

tarafından okutulmuş ve yarbay rütbesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nden emekli olmuştur. Yalova Merkez Mahallesi / Merakaya Hane: 94, Cilt: I., Sahife: 90 nüfusuna kayıtlıdır. 1334/1918 doğumlu ve evlidir. Karısı Rıfğiye Hanımdır. Mustafa Demir'in eşi Rıfğiye Hanım, duruşma günü bizzat gelerek, "*kocasının davacıya (Makbule Hanım) evlat olmasına muvafakati olduğunu*" beyan etmiştir.

3. Fikret Avcı: Hüseyin oğlu, 1932 doğumlu olan Fikret Avcı, Ankara / Haymana / Medrese Hane: 12, Cilt: I., Sahife: 30 nüfusuna kayıtlıdır. Mürüvvet Avcı Hanım ile evlidir. Mahkeme sırasında Kayseri'de bulunduğu anlaşılan Mürevvet Hanım, "Kayseri Asliye Hukuk Hâkimliği vasıtasıyla göndermiş olduğu 8. 11. 1954 tarihli dilekçesi ile kocasının davacıya (Makbule Hanım) evlat olmasına muvafakatinin bulunduğunu" beyan etmiştir.

4. Zeynelabidin: Nebi oğlu, 1934 doğumlu olan Zeynelabidin Bey, Hatay / Dört Yol Çekmersimen Mahallesi veya Köyü Hane: 278, Cilt: 4, Yabancı Sahife: 92 nüfusuna kayıtlıdır. Mahkeme tarihinde bekârdır. Zeynelabidin Bey de duruşmaya bizzat katılarak, "*evlat olmasında muvafakati bulunduğunu*" beyan etmiştir.

Makbule Hanım'ın mahkeme kararıyla evlat edindiği bu dört kişiden ilk ikisini kamuoyumuz az çok tanımaktadır. Hatice Mualla Tunçak'ın evlat edinilmesi hakkında daha önceki yıllarda şu değerlendirmeye kamuoyuna yansımıştı: "*Makbule Atadan, genç kızlığının geçtiği evde büyüyen Abdürrahim'i, abisinin ölümünden sonra da yalnız bırakmamış, onunla yakından ilgilenmiş. Onu kendi nüfusuna geçirmek istemişse de bu engellenince, Abdürrahim Tunçak'ın eşi Mualla Tunçak'ı evlat edinmiş, nüfusuna geçirmiş. Atatürk'ün ölümünden sonra Makbule Atadan'a kalan özel mirası Makbule Atadan'ın ölümünden sonra da evlatlığı Mualla Tunçak'a kalmış...*"¹⁸⁶

Makbule Hanım'ın evlat edindiği ikinci kişi olan Merhum Mustafa Demir, Atatürk'ün 1929 yılında himayesine aldığı Sığırtmacı Mustafa (Demir)'dir. Sığırtmacı Mustafa,

¹⁸⁶ T. Opçin, "Mevcut-u Meçhul Manevi Oğul", *Chronicle Dergisi*, 2006.

Atatürk'ün Yalova'da tanıyıp himayesine alarak okuttuğu fakir çocuklardan birisidir. Mustafa'nın ailesi Bulgaristan gelerek Yalova'ya yerleşen bir göçmen aileydi. Okuma-yazma bilmeyen, 1918'de Varna'da doğan Sığırtaç Mustafa, Atatürk'e yol tarif ederken tanıştığında sıtma hastalığına yakalanmıştı. Atatürk ailesinin de onayını alıp önce Mustafa'yı tedavi ettirdi. Şişli'deki Himaye-i Etfal (çocuk) Hastanesi'ne gönderdi. Tedavi ve bakımı ile ilgilendi. Hatta bir gece kendisini hastanede ziyaret etti (21-22 Eylül 1929). Mustafa sağlığına kavuştuktan sonra okula gönderildi. Beşiktaş'taki 19. İlk Mektep (İlkokul)'e yazdırıldı. Beşiktaş'taki okula bir yıl kadar devam eden Mustafa Atatürk tarafından Maçka'daki Fevziye Lisesi (Işık Lisesi) ne yazdırıldı. Lisenin 9. Sınıfında iken imtihana girerek Kuleli Askeri Lisesi'ni kazandı. Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdi. 1941 yılında Kara Harp Okulu'ndan 1941/B'li Tankçı Teğmen olarak mezun oldu ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne katıldı.

Yüzbaşı rütbesindeyken Rıfkiye Hanım ile evlendi. 1954 yılında, Makbule Atadan tarafından manevi evlat olarak kabul edildi. Kızı Tacinur'a ismini Makbule Hanım vasıtasıyla Atatürk verdi. Mustafa Bey, bu konuyu bir söyleşi de şöyle anlatmıştır: *"... Size (kızımın) isminin ne şekilde konulduğunu aktarmak isterim. Kızımız olmadan evvel rahmetli Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan sık sık bize geliyordu. Bir çocuğumuz olacağını biliyordu. Kızımız olunca kendisine telgraf çektim. 'Kızınız ellerinizden öper' diye. Paşa'dan hemen bir cevap aldık: 'Torunum Tacinur'un gözlerinden öperim.' Böylece isim konulmuştu."*¹⁸⁷

Bir süre sonra sağlık sebebiyle orduda personel sınıfına geçti. Çeşitli askerlik şubelerinde görev aldıktan sonra 1960 yılında kalp rahatsızlığı nedeniyle yarbay rütbesindeyken emekliye ayrıldı. Bir süre Bursa'da yaşadı. 1962 yılından itibaren ömrünün son yıllarını Yalova'da geçirdi. 15 Ocak 1987'de

¹⁸⁷ Vedat Demirci, **O'nun Çocukları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974. Aktaran: N. N. Kara, "Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları", **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, İzmir, 2007, s. 109

yaşamını yitirdi ve Yalova’da toprağa verildi.¹⁸⁸

Makbule Hanım’ın evlat edindiği diğer iki kişi olan Fikret Avcı ile Zeynelabidin Bey hakkında mahkeme kararında yer alan yukardaki bilgilerden başka bir bilgiye sahip değiliz. Bu iki kişiden birisi olan ve mahkeme tarihinde 22 yaşında bulunan Fikret Avcı herhalde Makbule Hanım’ın bir vesile ile tanıdığı ve bir süre hizmetine aldığı bir genç olmalıdır.

Hatay Dört Yol nüfusuna kayıtlı olan ve karar sırasında 20 yaşında bulunan Zeynelabidin ise muhtemelen Makbule Hanım’ın Dört Yol’da yaşayan Hasan Dayısı’nın oğlu Abdurrahman Aldırma ailesini ziyaretlerinden birinde tanıyarak yanına (hizmetine) aldığı bir genç olmalıdır. Makbule Hanım’ın buradaki portakal bahçesine zaman zaman gelerek kaldığını biliyoruz.

Hastalığı, Ölümü ve Cenaze Töreni

Makbule Hanım’ın vefatına sebep olan son hastalığından önceki yıllarda “romatizma”dan rahatsız olduğunu ve yürümekte zorluk çektiğini biliyoruz. 1948’de kendisiyle bir söyleşi yaparak gazetede yayınlayan Selime Sedes, ikinci söyleşi için bir araya geldiklerinde Makbule Hanım’ın kişiliği ve sağlık durumu hakkında şu bilgileri veriyor: “Güler yüzlü, kibar tavırlı bir kadın, Atatürk’ün hemşiresi Bayan Makbule, romatizmadan acı çektiği için, güçlüklerle yürüyebiliyordu. Geniş ve aydınlık salonda karşı karşıya oturduk... Nazik ev sahibesi gülümsedi ve çok gerilerde kalan uzun senelerin hatıralarını kısaca canlandırmağa başladı..”¹⁸⁹

¹⁸⁸ Mustafa Demir hakkında bakınız: S. Güngör, “On Yedi Milyondan Biri – Atatürk’ün Öksüz Bıraktığı Çocuk Neler Anlatıyor?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1938, s. 3. N. N. Kara, “Atatürk’te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları”, *Az Bilinen Yönleriyle Atatürk*, s. 105-109. C. Sönmez, *Atatürk’te Çocuk Sevgisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 91-102. Facebook.com/Hasan Eğilmez, 29 Temmuz 2015, saat: 00.13 paylaşılan resimli not.

¹⁸⁹ “Atatürk’ün Çocukluğu (Bayan Makbule’nin Büyük Adam İçin Anlatıkları, II.)”, Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, *Akın Gazetesi*, İstanbul, 1. 1. 1948.

Makbule Hanım, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde yaklaşık dokuz aydır gördüğü tedavi sonuç vermeyince, yakalandığı "inoperabl uterus kanseri" (rahim kanseri)nden kurtulamayarak 18 Ocak 1956'da saat 12.55'te vefat etmiştir. Cenazesi 19 Ocak günü düzenlenen devlet töreni ile kaldırılmıştır. Öğle namazı ardından Hacıbayram Camii'nde cenaze namazı kılınmış, Türk bayrağına sarılı tabutu eller üzerinde Adliye binası (Ulus) önüne kadar taşınmış ve burada cenaze arabasına konularak Asri Mezarlığa ulaşmıştır. Burada hazırlanan özel bir mezara defnedilmiştir. Devlet protokolü, üniversiteler ve kordiplomatiğin yoğun katılımı olan korteje halk da yoğun bir şekilde iştirak etmiştir. Cenaze törenine Atatürk'ün manevî evladı Sabiha Gökçen ile birlikte, Amcaları Salih Bey tarafından akrabaları olan Zeynep Altay, Nafia Orcay ve Vüsat Erbatur da katılmıştır.

18 Ocak 1956 günü basınında yayınlanan Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanlığı bildirisi şu şekildedir:

"Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kumandanlığından bildirilmiştir:

Aziz Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan, dokuz ayı müteceviz bir zamandan beri tedavide bulunduğu Gülhane Askeri Tıp Akademisinde, İnoperabl Üterüs kanserinden, bütün ihtimamlara rağmen şifa bulamayarak bugün saat 12.55'te hakkın rahmetine kavuşmuştur."

Yine 18 Ocak 1956 günü basında cenaze töreninin ne şekilde yapılacağı konusunda hazırlanan program yayınlanmıştır:

"1. Büyük Atatürk'ün hemşireleri Makbule Atadan bugün saat 12. 55'te vefat etmiştir.

2. Cenazeleri yarın öğle namazını müteakip makber-i mahsusuna tevdi edilecektir.

3. Merasime ait program aşağıdadır:

a. Merhumun cenazesi yarın Hacı Bayram Camii'nden kaldırılacaktır.

b. Öğle namazının kılınması.

c. Cenaze namazının kılınması.

d. Aşağıdaki tertibe göre kortejin teşkili ve hareket.

Kortej: Emniyet kıtası, Ankara Emniyet Müdürlüğü'nden bir trafik arabası, bunun arkasından 15 atlı polis müfrezesi (kortejden 100 metre ileride bir piyade bölüğü). Bando, 28. Tümen bandosu, Çelenkler, Tabut (Türk bayrağına sarılmış olarak), Reiscumhur (Başyaver, Umumi Katip), Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekili heyeti vekile, B. M. Meclisi Riyaset Divanı, M. M. Meclisi azaları, askeri ve mülki erkan, üniversite ve talebe mümessilleri, merasime iştirak etmek isteyen halk, bir piyade bölüğü...

e. Kortejin takip edeceği yol: Hacıbayram Camii, Bayram Caddesi, Karaoğlan Caddesi, Belediye önü, Adliye. Adliye önünde merasime nihayet verilecek yahut cenaze otomobil ile asri mezarlığa nakledilecektir."

Makbule Hanım'ın cenaze töreni ve defin işlemleri 19 Ocak 1956 günü basınında şu şekilde anlatılmıştır:

"Aziz Atatürk'ün uzun müddetten beri Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde tedavi edilmekte iken dün hayata gözlerini yuman kız kardeşi Makbule Atadan'ın cenazesi bugün büyük merasimle kaldırılarak ebedi istirahatgahına tevdi edildi.

Başta Reiscumhur Celal Bayar olmak üzere Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan, Başvekil Adnan Menderes, vekiller, Büyük Millet Meclisi Reis vekilleri ve azaları, siyasi partiler başkan ve temsilcileri, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili, kuvvetler kumandanları, rektör ve profesörler, Vali, Cumhuriyet Müddeiumumîsi, Belediye Reisi, Vilayet ve Belediye Meclisi azası, muhtelif cemiyet ve birliklerle talebe teşekkülleri temsilcileri, mülki ve askeri erkân ve çok kalabalık bir cemaat cenaze merasiminde hazır bulunmuştur.

Kordiplomatik adına Çin Büyükelçisi Ekselans Li Titsun rahatsız olduğu için kendisini temsilen Çin Büyükelçiliği Müsteşarı ile davet edilmemiş bulunmalarına rağmen, birçok kordiplomatik erkânı ve bu arada Birleşik Amerika, Kanada ve Afganistan Büyükelçileri ile İran Büyükelçiliği müsteşarı, Amerikan askeri ve iktisadi yardım heyetleri başkanları ve bu heyetlerin bazı üyeleri cenaze alayına iştirak etmişlerdir.

Rahmetlinin yakınlarından Sabiha Gökçen, Zeynep Altay, Nafia Olcay ve Vüsat Erbatur da alayda kendilerine ayrılan yeri almışlardır.

Makbule Atadan'ın Türk bayrağına sarılmış olan tabutu, cenaze namazını müteakip, Hacıbayram Camii'nden alınmış ve bir emniyet kıtası ile askeri bando ve muhtelif zevat ve teşekküller tarafından gönderilen yüzlerce çelenk en önde olduğu halde, cenaze alayı teşekkül ederek, tabut eller üzerinde taşınmak suretiyle, ağır ağır Adliye binası önüne kadar gelinmiştir. Anafartalar Caddesi'ni yan sokaklara kadar hıncahınç dolduran kesif bir kalabalık, cenaze marşını çalan bandonun matemli havası işitilince ağır aşır ilerleyen alayın geçişini büyük bir huşu içinde takip etmiştir. Tabut Adliye binası önünde cenaze arabasına konulmuş ve buradan hareketle Samanpazarı, Talatpaşa Bulvarı, Devlet Konservatuvarı yolu ile asri mezarlığa götürülmüştür. Cenazenin geçtiği yolların iki tarafını kaplayan kesif bir halk topluluğu, aralarında ilk ve ortaokullarla liseler talebesi de olduğu halde, son ihtiram vazifesini ifa etmiştir.

Makbule Atadan'ın tabutu asri mezarlığın, methalinde tekrar eller üzerine alınarak makberesine kadar taşınmış ve saat 14'te ebedi istirahatgâhına tevdi olunmuştur.

Resmi cenaze merasiminin Adliye binası önünde sona ermiş olmasına rağmen Reisicumhur Celal Bayar ile Meclis Reisi, Başvekil, vekiller, askeri ve mülki erkân ile merasimde hazır bulunan zevatin pek çoğu cenazeyi asri mezarlığa kadar takip etmişler ve merhumenin naşının kabre konulmasına kadar orada hazır bulunmuşlardır.

*Bugünkü cenaze merasiminde, alayın önünde ve sonunda birer piyade bölüğü mevzi aldığı gibi Harita Okulu ve Yedek Subay Okulu talebesiyle birer müfreze polis ve jandarma, teker sıra halinde, alayın iki tarafında yer almışlardır.*¹⁹⁰

¹⁹⁰ **Ayın Tarihi**, 18-19 Ocak 1956, <http://www.byegin.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=421&Yil=1956&Ay=1>

Mezarı

Makbule Hanım'ın mezarı Ankara / Cebeci'de bulunan "Asri Mezarlık"tır. Mütevazı sayılabilecek bir mezardır. Mezar taşında "*Ali Rıza Kızı Makbule Atadan 1892-1956 Ruhuna Fatiha*" yazmaktadır. Buradaki doğum tarihinin yukarıda ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere yanlış olduğu ortadadır. 1892 tarihinin 1885 olarak değiştirilmesi gerekir.¹⁹¹

Makbule Hanım'ın mezarının yanında (ayak ucu tarafı), aynı ada içinde Cumhuriyetin üç ünlü Milli Eğitim Bakanının mezarları yer almaktadır: Dr. Reşit Galip (1897-1934), Mustafa Necati (1894-1929) ve Vasıf Çınar (1895-1935).

Yine Kerkük'ün yetiştirdiği ve 2010 yılında hakkın rahmetine kavuşan ünlü sanatçımız Abdurrahman Kızılay'ın mezarı da Makbule Hanım'ın mezarının diğer tarafında (baş ucu tarafı) yer almaktadır. A. Kızılay'ın mezar taşının bir yüzünde "*Kerküklüyem Men Özüm / Kulak Ver Dinle Sözüm / Canlar Kerkük'e Kurban / Evvel Başta Men Özüm.*" Yazmaktadır.

Anıları

Makbule Hanım değişik dönemlerde anılarını anlatmış, bunlar da yayınlanmıştır. Makbule Hanım'ın anlatımlarında hem kendi içinde hem de diğer belgelere göre bazı çelişkiler bulunmakla beraber, Atatürk ve ailesi hakkında ilk elden bilgiler olduğu için son derece önemlidir.

Makbule Hanım'la yapılmış söyleşiler üzerine gerçekleştirilen bir basın taramasında¹⁹² ilk görüşmenin 1947'de haftalık Akın Gazetesi'nde "Selime Seden" imzasıyla yayınlandığını görülmektedir. Bu konuşmayı, aynı yazarın yine Akın Gazetesi'nde 1948'de yayınlanan diğer bir konuşma dizisi izlemektedir. Makbule Hanım'la yapılan üçüncü söyleşi ise Yaşar Yula tarafından 1950'de gerçekleştirilmiş; bunu 1952-1953 yılları arasında Yeni İstanbul Gazetesi'ndeki "Büyük Kardeşim

¹⁹¹ Mezar ve mevcut mezar taşının resimleri için EKLER'e bakınız.

¹⁹² "*Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması*", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXI., Sayı: 63 (Kasım 2005). Ayrıca bakınız: <http://www.atam.gov.tr/index.php>

Atatürk" başlıklı uzun bir yazı dizisi takip etmiştir. Makbule Hanım'la yapılan söz konusu bu dördüncü konuşmada, söyleşiyi nakleden kişinin adı verilmemiştir. Daha sonra şair ve gazeteci Şemsi Belli'nin 1955'de kaleme aldığı "Ağabeyim Mustafa Kemal" adlı yazı dizisi Milliyet Gazetesi'nde yayınlanmış ve bugünkü tespitlere göre Makbule Hanım'la yapılan beşinci söyleşiyi oluşturmuştur. Makbule Hanım'la yapılan altıncı ve son görüşme ise Dr. Rıdvan Ege tarafından 1 Kasım 1955 günü yapılmış; ancak bu konuşma Ulus Gazetesi'nde 1962 yılı Kasımı'nda yayınlanmıştır.¹⁹³

¹⁹³ Bu söyleşiler yayımlandıkları tarih sırasına göre şunlardır: "Atatürk'ten Hatıralar", Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, **Akın Gazetesi**, İstanbul, 13. 11. 1947. "Atatürk'ün Çocukluğu (Bayan Makbule'nin Büyük Adam İçin Anlattıkları I-II-III)", Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, **Akın Gazetesi**, İstanbul, 25. 12. 1947; 1. 1. 1948; 8. 1. 1948. "Kardeş Gözüyle En Büyük Türk Atatürk", Anlatan: Makbule Atadan, Aktaran: Yaşar Yula, **Zafer Gazetesi**, Ankara, 10. 11. 1950 "Büyük Kardeşim Atatürk", Anlatan: Makbule Atadan, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 1.11. 1952- 22. 3. 1953. "Makbule Atadan Anlatıyor: Ağabeyim Mustafa Kemal", Röportaj: Şemsi Belli, **Milliyet Gazetesi**, İstanbul, 10. 11. 1955- 24. 11. 1955. Bu söyleşi sonradan kitap olarak da yayınlanmıştır: M. Atadan, **Ağabeyim Atatürk**, Derleyen: Ş. Belli, Ankara, 1959. "Rahmetli Makbule Atadan Anlatmıştı: Ağabeyim Atatürk", Aktaran: Dr. Rıdvan Ege, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1962.

ALTINCI BÖLÜM MANEVİ ÇOCUKLARI

Çocuk Sevgisi

Atatürk'ün insanlığa beslediği sevgide, çocuklara olan derin şefkatinin özel bir yeri vardır. O yüreği çocuk sevgisiyle dopdolu olan bir şefkat timsaliydi. Hasan Rıza Soyak Atatürk'teki çocuk sevgisini şöyle dile getirmektedir: “Atatürk çocukları çok severdi. O'nun dilinde çocuk ‘sevgi’ demekti. Sevdikleri hangi yaşta olursa olsun ‘çocuk’ diye seslenirdi. Kendisinin çocuğu olmamıştı. Bundan dolayı zaman zaman iç sızısı duymuş mudur bilmiyorum. Doğrusu buna hiç ihtimal vermiyorum. Çünkü bütün çocuklar onun öz çocukları gibiydi. O, bu yavrulara öylesine gönül vermiş, onlar da öylesine O'na candan bağlanmışlardır. Dünyada böyle bir mutluluğa erişmiş kaç insan vardır? Böyle bir insanın yüreğinde öyle bir üzüntü nasıl yer tutabilir?...”

Bir gün yanına gittiğim zaman Ülkü'yü yine büyük Ata'nın kucağında bulmuştum, şakalaşıyorlardı. Çocuk katıla katıla gülererek O'nun altın sarısı saçlarını çekiyor, burnuna yapıştıra yapıştıra, ara sıra yumuk elleriyle yüzüne tokatlar indiriyordu. Bir aralık bana baktı. Gök mavisi gözleri sevgi ve neşeden ıslıl ıslıldı. ‘Çocuklar ne sevimli ne tatlı yaratıklar değil mi? En çok hoşuma giden halleri nedir, bilir misin? İki yüzlülük bilmemeleri, bütün istek ve duygularını içlerinden geldiği gibi açıklamalarıdır.’ dedi.”

Atatürk 1886 yılında daha 5/6 yaşında iken babasını kaybetmiş; hayatının ondan sonraki bölümünü “yetim” olarak sürdürmüştür. Bu nedenle çocukları çok seviyor, özellikle kimsesiz çocuklara sahip çıkıyor, onların eğitimine büyük önem veriyordu. Bunda annesinden gördüğü bir davranışı devam ettirme isteğinin de etkili olduğu görülmektedir. Çünkü Zübeyde

Hanım bazı çocukları evlatlık olarak alıp büyütmüş, okutmuş yanında çalışan hanımların çocuklarına sahip çıkmıştır. Zübeyde Hanım, Darüşşafaka'ya yaptığı yardımın senesinde (1921) vefat eden akrabalarını sayarken “kerime-i maneviyeleri (manevi kızları) Rabia Hanım'ı; ilk vasiyetinde (1922) “manevi evladım yerindeki Ayşe” ve “büyütmem Afife ile oğlu Hakkı” isimlerini zikretmektedir.

Atatürk; İhsan, Ömer, Afife, Abdürrahim ve Zehra (Zühre)'yı Cumhuriyet'ten önce; Sabiha, Afet, Rukiye, Nebile, Bülent (Bülent Nejat), Ülkü ve Sığırtmaç Mustafa'yı Cumhuriyet'ten sonra manevi evlatları edinmiştir. Atatürk özellikle öğretmen Afetinan'ı bilimsel araştırmalara yönlendirmiş, onun bir bilim kadını olmasını sağlamış; gözü pek, cesur Sabiha'yı bir savaş pilotu olarak yetiştirmiş bu suretle Türk kızının, kadınının cesaretini, her alanda yetenekli olduğunu kanıtlamak istemiştir.

Atatürk vefatından önce düzenlediği vasiyetnamesinde, bütün manevi çocuklarına İş Bankası'ndaki payının yıllık gelirinden her ay belirli miktarda para ödenmesini istemiştir. Buna göre Afetinan'a ayda 800, Sabiha Gökçen'e 600, Ülkü'ye 200, Rukiye ve Nebile'ye de 100'er lira ödenecekti. Ayrıca Sabiha Gökçen'e bir ev satın alınması için gereken para verilecekti.

Ömer ve İhsan

Ömer isimli çocuğu Mustafa Kemal, 16 Kasım 1916'da Bitlis'te iken himayesine almıştır. O günlere ait Hatıra Defteri'nde Ömer hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Yolda 12 yaşında Ömer adında öksüz bir çocuk gördüm. Bunu yanıma aldım. Bu görülünce daha 3 tane böyle anası babası ölmüş yetimler getirdiler; onlara da para vermekle iktifa ettim (yetindim).*”

Yine kendisi, bu notlarından birkaç gün sonra 2 Aralık 1916, “*Yanıma aldığım İhsan ve Ömer adlı çocuklara Mehmet Emin'in 'Yaşamak Kavgası' adlı şiirinin bir bölümünü*

ezberlettim.” Diyerek İhsan adlı bir başka çocuğu da koruması altına aldığını söylemektedir.

Makbule Hanım anılarında Annesi Zübeyde Hanım'ın manevi evlatları arasında İhsan'ı da saymıştır. Şu halde Mustafa Kemal Paşa İhsan'ı İstanbul'da annesine emanet etmiş idi.

Abdürrahim (TUNÇAK)

Evlatlıklarından Abdürrahim, o zamanlar Van'dan aldığı kimsesiz bir çocuktur. 1908 Van doğumludur. Annesinin 1913'te ölümüyle öksüz kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nda kimsesiz zor durumda gördüğü sekiz yaşındaki bu çocuğu evlat edinerek İstanbul'a getirmiş Beşiktaş Akaretler'de 78 numaralı evlerinde annesi Zübeyde Hanım'ın yanına bırakmıştır. Zaferden sonra da Ankara'ya getirerek, Salih Bozok'un oğlu Cemil ile beraber Çankaya Köşkü'ne yakın bir ilkokula yazdırdı. Daha sonra Sanayi Mektebi'ne gönderilen Abdürrahim, Atatürk'ün Latife Hanım'la evliliği öncesinde İzmir'e giden Zübeyde Hanım'ın yanında gönderilmiş ve Latife Hanım ile Mustafa Kemal Paşa evlendikleri tarihten boşandıkları tarihe kadar (1923-1925) yaklaşık 2.5 yıl İzmir'de Latife Hanım'ın babası Uşakizade Muammer Bey'in himayesinde kalmıştır. Atatürk 1925 yılında Latife Hanım'dan ayrıldıktan sonra tekrar Ankara'ya geri getirilmiştir.

Mustafa Kemal, öğrenimine yurt dışında devam etmesini uygun gördüğü Abdürrahim'i 1929 yılında Berlin Teknik Üniversitesi'ne göndermiş ve tüm giderlerini karşılamıştır.

1934 yılından sonra “Tunçak” soyadını alan Abdürrahim Bey Savarona Yatı'nın satın alınması görüşmelerinde tercümanlık yapmıştır. Tunçok'dan Mustafa Kemal ile ilgili anılarını anlatması istendiğinde: *“Kendimi bildiğimde annem olarak kabul ettiğim Zübeyde Hanım'ı, ablam Makbule Hanım'ı, bir de Paşa'mızı tanıdım. Benim ailem, bu aileydi. Ben kendimi bu ailenin çocuğu olarak kabul ettim ve hep böyle kaldım. Gerçek annemin ve babamın kim olduğunu asla öğrenemedim. Rivayete göre babam bir memurmuş. Tayin edildiği Diyarbakır'da annemi akrep sokmuş. Annem ölmüş. Babam beni İstanbul'a getirmiş ve*

hemen arkasından askere alınmış, cepheye gönderilmiş. Bir daha dönmemiş. Haberi de gelmemiş...” diye bir açıklama yapmıştır.

Türkiye Merkez Bankası'nda çalışan Abdürrahim Tunçak, 13 Ağustos 1999 tarihinde vefat etmiştir.

Zübeyde Hanım vasiyetinde, “*Yetim Abdürrahim’e 20 lira verilecektir.*” İfadesiyle Tunçak’a bir miktar para bırakmıştır.

Afife Hanım

Atatürk’ün manevi evlatlarından birisi de Afife Hanım’dır. Mustafa Kemal Paşa 1. Dünya Savaşı yıllarında Bitlis’e vardığında karargâhına altı yaşlarında yetim bir çocuk getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa evlat edindiği manevi kızı Afife’yi 1918 yılında annesi Zübeyde Hanım’a emanet etmiştir. Cephe gerisine gönderdiği bu çocuğa şartların elverdiği ölçüde iyi bir eğitim aldırıştır.

Afife Hanım evleninceye kadar Zübeyde Hanım ile birlikte yaşamış ve evlenerek İzmir’e yerleşmiştir. Hakkı isminde bir çocuğu olduğunu biliyoruz.

Zübeyde Hanım vasiyetinde, “*büyütmem Afife ile oğlu Hakkı’nın sünneti için 15 lira verilecektir.*” Diyerek onlara bir miktar para bırakmıştır.

Nebile (BAYYURT)

Temmuz 1927’de İstanbul Çapa Öğretmen Okulu’ndan üç kız öğrenci hizmet amacıyla Dolmabahçe Sarayı’na getirilmişti. Diğer iki kız geri dönmüş fakat Nebile, Atatürk’ün manevi kızı olarak kalmıştır. O zaman on sekiz yaşlarında olan Nebile, mavi gözlü, beyaz tenli, sarışın, oldukça güzel bir kızdır.

Cemal Granda eserinde bu konuyla ilgili bir anısını şöyle aktarmaktadır: “*O zaman Atatürk Nebile’yi Ankara’ya götürmek istemişti. Nebile duraksıyordu. Gidip gitmemek konusunda bir karar veremiyordu. O sırada ben de Ankara’ya götürülecektim. Bir gün yanıma sokulup; ‘Cemal Efendi beni Ankara’ya götürmek istiyorlar. Korkuyorum gitmeye ne yapayım dersin’*”

diye sordu. 'Beni de götürmek istiyorlar. Bak ben korkuyor muyum?' dedim. 'Öyle ama sen erkeksin. Canın sıkılınca kahveye gidersin. Ben kızım orada tek başıma ne yaparım?' 'Sen de köşkte oturursun. Orada Rukiye, Sabiha, Zehra Hanımlar var. Sen de orada Hanım olursun.'

Biz böyle dertleşe duralım. Nebile Ankara'nın yolunu tuttu. Ben daha sonra gittim. Çankaya'da bir de ne göreyim? Nebile 'Hanım' olmuş. Biz 'Bey' olamadık. Hizmetkâr olarak kaldık."

Hüsrev Gerede ise Atatürk'ün manevi kızlarının en güzelinin Nebile olduğunu belirterek, "Nebile bir şeyh kızıydı... Okumaktan çok dans ve şarkıya ilgisi vardı." Demektedir.

Ankara'ya getirilen Nebile, evlenme çağı geldiğinde, o yılların Viyana Büyükelçiliği Başkatibi, Tahsin Bey (Baç)'le muhteşem bir düğünle evlendirilmiştir. Düğün 17 Ocak 1929'da Ankara Palas'ta, Atatürk ve diğer davetlilerin katılmasıyla yapılmıştır. Nebile onunla birlikte Paris'e gitmiş, fakat bu evlilik yürümemiştir.

Nebile ikinci evliliğini Bürüksel Büyükelçiliğinde görev yapan Kamil Bey'in oğlu ile yapmış, fakat bu evlilikte de mutlu olamamıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminde politikayla da ilgilenmiş olan Nebile, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım'la aralarında Atatürk'ün müdahalesini gerektirecek derecede anlaşmazlıklar, çekişmeler de yaşanmıştır.

Atatürk'ün ölümünden birkaç gün önce Dolmabahçe Sarayı'nda ziyarete gelmiş olan Nebile Hanım; Atatürk'ün durumuna çok üzülmüş ve ağlamaya başlamıştır. Atatürk kendi hastalığını bir an için unutup, karşısında gözyaşı döken Nebile'ye "benim için ağlamayacaksın, anladın mı?" demiş. Fakat hıçkırıkların dozu artınca "sana emrediyorum ağlamak yasak!" diye eklemiş. Bunun üzerine Nebile'yi kollarından tutarak dışarı çıkartmışlar.

Nebile, Atatürk'ün ölümünden sonra iyice hastalanmış, daha sonra menenjit hastalığına yakalanmış ve gözleri kör olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Nebile'yi önce Yakacık Sanatoryumunda, daha sonra da Taksim'deki Fransız

Hastanesi'nde tedavi ettirmiş, hasta ile ilgilenmesi için Vali Lütfi Kırdar'a emirler vermiş, bu konuda büyük bir insanlık örneği sergilemiştir.

Nebile Hanım, bütün mal varlığını hastalığında kullanılmak üzere İsmet İnönü'nün emrine bırakmıştır. Uzun süren hastalık döneminden sonra kurtulamayarak hayata gözlerini kapamıştır.

Atatürk Vasiyetinde Nebile Hanım'a her ay 100 Lira ödenmesini vasiyet etmiştir.

Rukiye (ERKİN)

Atatürk Rukiye'yi bir Konya gezisinde tanımıştı. O vakitlerde Rukiye hayatının en zor yıllarını yaşıyordu. Kimsesizdi. Atatürk, Rukiye'yi Ankara'ya getirerek bakımını ve okutulmasını sağlamıştır. Rukiye İstanbul'da bir Fransız okulunda eğitim görmüştür.

Rukiye, Jandarma Yüzbaşı Hüsnü Erkin ile evlenmiştir. Nikâhları Ankara Belediyesi'nde kıyılmış, zamanın İçişleri ve Dışişleri Bakanları da şahitlik etmişlerdir. Düğünleri ise İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda 22 Mayıs 1930'da yapılmıştır. O gün davetlilerle ayrı ayrı iltifatlarda bulunan Atatürk, ilk dansı da Rukiye ile yaparak onu onurlandırmıştır.

Atatürk'ün İş Bankası'ndaki şahsi hesaplarından birçok insana aylık olarak yardım ettiğini biliyoruz. Bunlardan birisi de Rukiye'nin eşi Yzb. Hüsnü Erkin'dir. Atatürk 1931-1938 yıllarında her ay düzenli olarak Hüsnü Erkin'e 100 Lira vermiştir. Yine Atatürk Vasiyetinde Rukiye Hanım'a her ay 100 Lira ödenmesini vasiyet etmiştir.

Bülent (NEJAT) Hanım

Ertuğrul yatının kaptanlarından Kemal Kaptan'ın kız kardeşi Bülent Hanım da Atatürk'ün manevi evlatlarındandı. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne devam etmiştir. Güzel giyinir, çevresinde hemen bir hayranlık halkası yaratırdı. Atatürk, hemşehrisi olan Bülent Hanım'a ayrı bir ilgi gösterirdi.

Bülent Hanım bir Hristiyan'a âşık olmasından dolayı köşkten ayrılmıştır. Daha sonra bu gençle evlenmiş, fakat hastalanmış ve vefat etmiştir.

Atatürk'ün yardım ettiği insanlardan birisi de manevi evlatlarından Bülent (Nejat) Hanım'dır. Atatürk 1927-1928 yıllarında her ay düzenli olarak Bülent Hanım'a 200 Lira yardım etmiştir.

Ayşe (AFETİNAN)

Atatürk, 11 Ekim 1925'te İzmir'e geldiğinde, birçok kurumun yanı sıra okulları da gezerek konuşmalar yaptı. Yine o günlerde İzmir ilkokullarından birinde bir toplantıda Afetinan ile karşılaştı. Selanik'in Doyran kazasında doğan Afetinan, bölgenin Yunanlıların eline geçmesinden sonra ailesi ile birlikte Türkiye'ye göçmüştü. Afetinan ilköğrenimini Eskişehir'in Mihaliççik ilçesinde, Ankara ve Biga'da tamamladıktan sonra, Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu 1925 yılında bitirmiştir. İlk görevine 17 yaşındayken, babasının görevi gereği bulundukları İzmir'de Reddi İlhak İlkokulu'nda başlamıştır.

Atatürk, Afetinan'ın ailesinin Makedonya kolunu tanıdığından, kendisinin meslek ve durumu ile ilgilenir. Afetinan'ın isteği, öğrenimini sürdürmek ve yabancı dil öğrenmektir. Bunun yerine getirilmesi için Atatürk, Afetinan'ın babası ve annesi ile görüşerek, kendisini o yıl İsviçre'nin Lozan şehrine Fransızca öğrenmeye gönderir (1925-1927).

Sonra, İstanbul'da Fransız Kız Lisesi (Notre Dame de Sion)'nde bu öğrenimini sürdürür (1928-1929). Ortaöğrenim tarih öğretmenliği sınavına girerek öğretmenlik belgesini alır ve Ankara Musiki Öğretmen Okulu'na, Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olarak atanır (1929-1930).

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş çalışmalarında yer almış ve orada uzun yıllar Asbaşkanlık yapmıştır. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün de müdürlüğünü yapmıştır. Akademik çalışmalarına devam eden Afetinan, 1938'de lisans, 1939'da doktora çalışmalarını tamamlayarak 1942'de doçent ve 1950'de de profesörlüğe yükselmiştir. Prof. Dr. A. Afetinan'ın Atatürk ve Türk tarihi ile ilgili birçok yayını bulunmaktadır.

Afetinan Atatürk'ün pek çok konudaki düşüncelerini ve kişilik özelliklerini yansıtan hatıralarını bu eserlerle bizlere nakletmiştir. 8 Haziran 1985'de ölmüştür.

Atatürk Vasiyetinde Afetinan Hanım'a her ay 800 Lira ödenmesini vasiyet etmiştir.

Sabiha (GÖKÇEN)

Sabiha Hanım, altı çocuklu bir ailenin son çocuğu olarak 1913 yılında Bursa'da doğdu. II. Abdülhamid tarafından Bursa'ya sürgün gönderilen Vilayet Başkatibi Hafız Mustafa İzzet'in kızıdır. İlkokula gittiği yıllarda babasını ve annesini kaybetti ve kardeşlerinin yardımıyla öğrenimini sürdürdü. Atatürk, 1925 yılında çıktığı Bursa gezisinde Sabiha Gökçen'le tanıştı ve içinde bulunduğu güç yaşama şartlarını öğrenince de ağabeyi ile konuşarak onu evlat edindi.

Ankara Çankaya İlkokulu'nu, daha sonra da Üsküdar Kız Koleji'ni bitiren Sabiha Hanım, Türk Hava Kurumu'nun Havacılık Okulu'na girdi (1935). Burada geçirdiği başarılı öğrenim hayatından sonra, yüksek planörcülük kurslarına katılmak üzere Sovyetler Birliği'ne gönderildi. Dönüşte Eskişehir Hava Okulu'na girdi, aynı zamanda 1. Tayyare Alayı'nda av ve bombardıman uçakları alanında uzmanlaştı.

Sabiha Gökçen, 1937 Ege ve Trakya manevraları sırasında başarılı uçuşlar yaptı. Aynı yıl çıkan Şeyh Rıza İsyanı sırasında yapılan kara harekâtını, Dersim ve çevresindeki başarılı uçuşlarıyla kolaylaştıran Sabiha Gökçen, 1938'de yaptığı Balkan Turu'yla ününü Avrupa'ya yaydı. 1938'de Türkkuşu'nda başöğretmenliğe atandı ve 1955'te uçuculuktan ayrıldı. Türk Hava Kurumu Yönetim Kurulu üyesi oldu. İlk Türk kadın savaş pilotu olan Sabiha Gökçen 2001 yılında vefat etti.¹⁹⁴

Atatürk Vasiyetinde Sabiha Hanım'a her ay 600 Lira ödenmesini ve ayrıca bir ev de alınabilecek paranın verilmesini vasiyet etmiştir.

¹⁹⁴ Sabiha Gökçen'in hayatı ve Balkan Turu hakkında aşağıda daha ayrıntılı bir bölüm bulunmaktadır.

Ülkü (ADATEPE)

Ülkü'nün annesi Selanikli Vasfiye Hanım, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım tarafından evlatlık olarak alınıp büyütülmüştür. Zübeyde Hanım ile Selanik'ten İstanbul'a, oradan da Ankara'ya birlikte gelen Vasfiye Hanım, Zübeyde Hanım ölünce de Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan'ın yanında kalmıştır. İlk kocasından dul kalan Vasfiye Köşk'e gelerek Atatürk'e sığınmış; bir süre sonra da Orman Çiftliği'nde istasyon şefi olan Tahsin Çukuroğlu ile evlenmiştir.

Aile 1932'de bir kız çocuğuna sahip olduğunda onu kırk günlük iken Köşk'e getirmişler; Atatürk çocuğa “Ülkü” adını koymuş ve yanına almıştır. Son günlerine kadar yanından ayırmadığı küçük Ülkü artık onun için bir “yoldaş” olmuştu. Ülkü büyüdükçe Atatürk'ün ona olan sevgisi de büyümüş; onu yurt gezilerinde yanında götürmeye başlamıştır. Atatürk, Ülkü'nün özellikle yaşına göre olgun davranışlarından ve zekâsından çok etkilenmiştir. Atatürk öldüğünde Ülkü beş buçuk yaşlarındaydı.

Enrenköy Kız Lisesi'nde okuyan Ülkü sonradan Kastamonu Senatörü olan Üsteğmen Fethi Doğançay Sabiha Gökçen'in amcasının oğlu)'la evlendi. Ahmet adlı bir çocuğu oldu. Geçimsizlik nedeni ile 1962'de ilk eşinden ayrılan Ülkü, ikinci kez Musevi asıllı birisiyle hayatını birleştirdi. Yeni eşi İstanbul'un ünlü Musevi yağ tüccarı ailelerinden birinin oğlu olan Yeşua Bensusen'di. Bu evlilik basında çok sert eleştirilere yol açtı. Eşi Yaşar Bensu imini aldığını açıkladı. Ülkü bu evliliği de yürütemedi. Üçüncü kez iş adamı Emin Öke Adatepe ile evlendi.¹⁹⁵

Ülkü Hanım 1 Ağustos 2012 günü geçirdiği elim bir trafik kazasında hayatını kaybetti. TEM Otoyolu İstanbul istikametine seyir halindeki Adnan Selçuk'un kullandığı 34 YUY 65 plakalı otomobil, sürücüsünün direksiyon hâkimiyetini kaybetmesi sonucu yol kenarındaki bariyerlere çarparak devrilmiş, Atatürk'ün manevi kızı Ülkü Adatepe çarpmanın

¹⁹⁵ Rifat N. Bali, “Atatürk'ün Manevi Kızı Ülkü- İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ağustos/2008.

etkisiyle araçtan fırlayarak hayatını kaybetmiş, eşi Emin Öke Adatepe ve sürücü yaralanmıştı. Kaza basına şu şekilde yansıdı: “Sakarya'nın Akyazı İlçesi yakınlarında geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybeden Atatürk'ün manevi kızı Ülkü Adatepe'nin cenazesi, Şişli Belediyesi'ne ait bir ambulansla Akyazı Devlet Hastanesi'nden alınarak İstanbul'a getirildi. Adatepe'nin cenazesini ve özel eşyalarını Ülkülerimizi Yaşatma Derneği (Ülkü-Der) Genel Sekreteri Murat Erdoğan teslim aldı. Cenazeyi getiren ambulansa polis ekipleri eşlik etti. Öğle saatlerinde İstanbul'a getirilen Adatepe'nin cenazesi, oğlu Ahmet Doğançay ve Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül'ün omuzlarında Zincirlikuyu Mezarlığı gasilhanesine konuldu.”

Ülkü Adatepe, 2 Ağustos 2012 Cuma günü Teşvikiye Camii'nde ikindi namazından sonra kılınan cenaze namazının ardından Ulus Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Atatürk Vasiyetinde Ülkü Hanım'a her ay 200 Lira ödenmesini vasiyet etmiştir.

Zühre/Zehra (Aylin) Hanım

Amasyalı Mehmed kızı Zehra, Mustafa Kemal'in Çankaya Köşkü'ne aldığı manevi evlatlarından ilkidir. Zekî ve sevimli bir kız çocuğu olan Zehra'nın köşke çağırılması ve Ata'nın manevi çocuğu olma hikâyesi ilginçtir. Başlangıcı sevinçlidir, fakat sonucu hazin... Zehra'nın hayat çizgisinin değişmesi Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in İzmir'in tanınmış ailelerinden Uşakizadeler'in kızı Lâife Hanımefendi ile evlenmesinden sonra ilk Amasya ziyaretini yaptığı 24 Eylül 1924 tarihine rastlar. Bu ziyaretin ikinci günü 25 Eylül 1924'te Dâr'ü-l Eytam (Yetimler Yurdu)'da bazı inceleme ve kimsesiz çocukları sevindirmek maksadıyla ziyarette bulunurlar. Dar'ü-l Eytam'da Çocuklarla yakından ilgilendiği ve eğitim derecelerini ölçmeye çalıştığı bir sırada 11-12 yaşlarında güzel ve narin bir kız çocuğu dikkatini çekti, adını sordu. Minik kız; “Zehra” diye cevaplandırdı. Mustafa Kemal Paşa, gözleri pırıl pırıl parlayan ve zeki olduğunu her haliyle gösteren minik Zehra ile sohbet

başlar. Verdiği cevaplar ve sevimliliği karşısında, Ata öyle memnun olur ki;

“Çocuk benimle Ankara’ya gelir misin?” der. İşte bu cümle ile minik Zehra’nın hayat çizgisi değişecektir.

1924 yılında Amasyalı Mehmed kızı Zehra, yetimler yurdundan Çankaya Köşkü’ne çıktı. Reis-i Cumhur Mustafa Kemal’in ailesi arasına “ilk manevi kız evlat” olarak katıldı. Küçük Zehra, Mustafa Kemal’e “Baba” demiş ve yakın ilgi alaka görmüştür.

Cumhurbaşkanı’nın çıktığı yurt gezileri dönüşünde Zehra’ya yeni kardeşler katıldı. Çok geçmeden Konya’dan Rukiye, 1925’te Bursa’dan Sabiha ve yine 1925’te İzmir’den Afet katıldı. Bunu 1927’de İstanbul’dan Nebile Çankaya Köşkü’ne gelerek ailenin yeni manevi evlatları oldular.

Zehra, Köşk’ü paylaştan bu kız kardeşlerinden Sabiha ve Rukiye ile birlikte ilköğrenim için Köşkün bahçesindeki iki odalı ve iki dershaneli özel bir okulda dersler aldılar.

Bu derslere üç manevi kız kardeşlerin yanı sıra, Kılıç Ali Bey’in, Fuat Bulca’nın ve Salih Bozok’un çocukları da goriyorlardı. Zehra, ilkokul sıralarında en çok Sabiha ile anlaşma sağlıyor, küçük kardeşiyle birlikte ders veren öğretmenlerine olmadık şakalar yaparak, dersten kaçırmaya çalışıyorlardı. Hatta çeşitli planlar kurarak, öğretmene karşı geliyorlar, sinirlerini bozuyorlardı.

Gazi Paşa akşamları manevi kızlarıyla yakından ilgileniyor, istisnasız her akşam yemeğinden önce huzuruna çağırıyor, o gün yapılan derslerden söz ettiriyor ve bir takım sorular sorarak, öğrenim derecelerini tespote çalışıyordu.

Ata köşkte kalan manevi çocuklarının sadece dersleriyle değil, onların yeme, içme, giyinme ve hareketleriyle yakından ilgilenirdi. Sabiha Gökçe bu konuda şunları söylemişti; “Bizim kıyafetlerimizi kendisi seçerdi. Atatürk çok güzel giyindiği için yanındakilerin de temiz ve iyi giyinmelerini isterdi. Köşke özel terzisini getirtilir, modellerini ona söylerdi. Sade ve güzel elbiseler yaptırırdı. Kardeşlerimizle bir örnek giyindiğimiz zamanlar da olmuştur. Mesela Zehra ile çok iyi anlaşılan iki kardeşlik. Rukiye

ile de anlaşırdım ama Zehra başkaydı. Zehra ile aynı elbise, aynı ayakkabıyı çok giydim. Harçlık diye bir şey bilmezdik. Buna hiç lüzum yoktu. Mubayaa memuru her şeyimizi alırdı. Köşke veya saraya gelirdi. Cebimizde hiç para taşımazdık.”

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, zaman zaman çıktığı yurt gezilerine beraberinde gelecek devlet adamları yanı sıra, manevi evlatlarından Zehra, Rukiye ve Sabiha’yı da götürmüştür. Bu ziyaretlerle ilgili olarak Sabiha Gökçen kendisi ile yapılan bir röportajda kardeşleri Zehra ve Rukiye ile birlikte Bursa’dan önce İzmir’e gittiklerini anlatmış ve bu seyahatlerde üç kız kardeşin birbiriyle daha da kaynaştıklarını söylemiştir. Hatta Atatürk İzmir’de üç kız kardeşe özel elbiseler aldirtmiştir. İzmir seyahatinin ardından hep beraber Konya’ya buradan da Ankara’ya dönmüşlerdir.

Yurt seyahatine çıktıktan sonra dönüşlerinde manevi çocuklarına birer hediye getirirdi. Bir defasında Atatürk Diyarbakır’a gitmişti. Oradan dönüşünde o sıralarda köşkte bulunan Zehra, Rukiye ve Sabiha’ya beşer tane altın bilezik almış ve bu hediyelerinin daha sonra düğünlerinde kullanılması maksadı ile beşer altını birer kâğıda sarıp, üzerine de adlarını yazarak kendi kasasına koydu.

Orta öğrenim çağında Zehra manevi kardeşi Sabiha ile birlikte Amerikan Kız Koleji’nde okuması İçin İstanbul’a gönderildiler. Burada koleje devam ederken *“yedikleri ve içtikleri ayrı gitmeyen”* Sabiha ile birlikte Zehra havacılığa merak sardı ise de *“fazla tahammül gösteremedi”* ve kısa zamanda vazgeçti. Sabiha ise devam ettirdi, Türkiye’nin ilk kadın pilotu oldu. İstanbul Amerikan Kız Koleji’ni başarıyla bitiren Zehra’nın yükseköğrenim maksadıyla İngiltere’ye gönderilmesini Atatürk arzuluyordu. Zehra’nın edebiyata karşı üstün başarı gösterdiğini bilen Ata, *“Afet’le tarih, Zehra ile de edebiyat konuşacağım.”* diyordu. Atatürk Zehra’nın Londra’da edebiyat alanında eğitim yapması için gerekli olan bütün resmi işlemleri tamamlattırdı.

Zehra, yükseköğrenim için Londra’da yatılı Saint Hilda Koleji’ne gönderildi. Kolejde arkadaşlarına birçok defalar; *“Ben İngiltere’yi severim. İngilizceyi çabuk öğrenmek istiyorum. Bundan sonra imtihan vererek Oxford’a gireceğim. Atatürk’ün*

arzusu böyledir. Memleketime biran evvel dönüp çalışmak istiyorum” demişti.

Zehra çok hassas bir mizaca sahipti. Bu sebepten dolayı herkesle diyalog kurmakta zorlanıyordu. Yabancı bir ortama uyum sağlamak için gayret gösteriyor, hatta yabancılık hissetmemek maksadı ile sık sık Türkiye Büyükelçiliği'ne giderek hem İngilizcesini ilerletmek istiyor, hem de vatan özlemini bastırmak için zaman geçiriyordu. Bütün gayretlerine rağmen birden bire içine düştüğü çevreye ve İngiliz eğitim sistemine uyum sağlamakta zorluk çekti.

Bir türlü Londra'ya alışamamasına en büyük sebep olarak gösterilen “vatan özlemi”dir. Mektuplarında Sabiha ve Rukiye'ye adeta yalvarırcasına sık sık; “*Ben burada kalmak istemiyorum. Ne olur babamızı ikna edin de yurduma döneyim*” diyordu.

Bu dönüş isteğini Atatürk, Zehra'nın eğitimi yarıda bırakacağı endişesi içerisinde kabul etmiyor, onun İngiltere'den okulunu bitirmiş, diplomasını eline almış olarak dönmesinden yana tavır koyuyordu.

Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ın yakın ilgisi ve İngiltere'de eğitimini tamamlaması yönündeki ikna çalışmaları da netice vermedi. Koleje başlayalı daha yarım sömestre olmuştu. Huzursuzluğu ve sıkıntılı günler bir biri ardına sıralandıkça, narin yapılı Zehra hastalanmış, hastalığı Atatürk'e bildirilmişti. Bu yeni gelişme karşısında Ata;

“*İstersen gel, bir süre dinlen burada*” diyerek Ankara'ya gelebilmesine izin verdi.

İngiltere'de Londra Büyükelçiliği ile yapılan görüşmelerden sonra Büyükelçi Ali Fethi Okyar tarafından, Zehra Ankara'ya gitmesi için 19 Kasım 1935 Salı günü Londra'dan gemi ile Fransa'ya yolcu edildi. Aynı gün Fransa'da Calais-Paris Ekspresi'ne bindirildi. Ekspres, Amiens civarında bir köy istasyonundan geçerken Zehra rahatsızlandığını ileri sürerek sabah saat 04.20 civarında kompartıman dışına çıkmış, bilinmeyen bir sebepten dolayı hızla giden trenden düşmüştür.

Bir habere göre düştükten sonra kaldırıldığı hastanede aldığı yaraların tesiri ile vefat etmiştir. Bir başka tespite göre de düştüğü yerde ölmüştür.

Paris Türk Büyükelçiliği'ndeki Hariciyeci Firuz Kesim Zehra Aylin'in ölümle sonuçlanan tren seyahatini şu şöyle anlatmıştır:

“Büyükelçi Fethi Okyar Zehra'yı trene bindirirken çok yakından tanıyıp itimat ettiği bir zatın da Paris'e gelmekte olduğunu görünce, herhalde fazla alakadar olmasını temin için 'Atatürk'ün yabancısı değildir. Paris'e kadar göz kulak olun' diye tavsiye de bulunmuş.

Yüz altmış kilometre süratle âdeta uçan bu trenlere alışık olmayan kıza bir aralık fenalık gelmiş, kendisine 'göz kulak olmakla' vazifelendirilen kişiye, 'Aman beyefendi... Biraz koridora çıkıp pencereden hava alayım' diyerek kompartımandan çıkmış. Çıkış o çıkış... Meğer mide bunalısını gidermek için zaten çok alçak olan pencereden sarkınca dengesini kaybetmiş ve yuvarlanmış.

Vagonda, kızın çıktığı koridordan dönmediğini görerek telâşa düşen zat, arayıp koridorda da bulamayınca 'Aman, Cumhuriyet'in kızı yok!' diye feryadı basıp bütün treni yayaraya boğmuş...

Olup bitenlerden haberi olmadığı için istasyonda karşılamaya gelmiş olan Paris Büyükelçimiz Suat Bey'in iki kızı da trenden Zehra'nın çıkmadığını görüp istasyon müdürüne 'trende Atatürk'ün manevi kızı bulunmakta idi. Acaba ne oldu?' diye sorunca, bu sefer yoldaki hâdiseden haberi olan istasyon müdürünü de bir telaş ve bir endişedir alıyor. Bu telaş Hariciye Nezareti'ne kadar yayılıyor.”

Atatürk'ün manevi kızı Zehra'nın Paris Ekspresi'nde yolculuğu sırasında ortadan kaybolması Fransız Dışişleri yetkililerini oldukça telaşlandırmıştır. Yolculuk sırasında tren içerisinde yetkililere *“Aman, Cumhuriyet'in kızı yok!”* diye bağırarak uyarın kimliği meçhul kişinin de feryatları göz önünde tutularak tahkikata başlanılmıştır.

Amiens yakınlarında yapılan araştırmalarda Zehra'nın cesedine rastlanır. Olay Paris Büyükelçiliğimize bildirilir. Olayın takibi ile vazifelendirilen Hariciyecimiz Firuz Kesim, sonrasını ve Zehra'nın ölümünün Fransa'da akislerini şöyle anlatmıştır:

“Büyükelçimiz Suat Davas acele olarak beni elçiliğe çağırıldı. Elçiliğe vardığımda; ‘aman Firuz, felâket! Atatürk'ün manevi evlâdı Zehra Londra'dan gelirken Amiens'de trenden kendini dışarı atarak intihar etmiş. Hemen şimdi koş, Amiens'de duruma el koy’ dedi. Derhal istasyona gittim ilk hareket edecek trene elçiliğimiz için bağlanmış olan hususi vagona bindim. Bir müddet sonra Amiens İstasyonu'nda indim. Garda beni Amiens Vali ve Belediye Reisi ile Bölge Kumandanı general karşıladı.

Birlikte Amiens Kilisesi'ne gidildi. Bu kilise şapellerinden birinde üstü örtülü etrafı çiçekler, çelenkler ve haçlarla çevrilmiş biçare Zehra'nın nâşi önünde bir saygı duruşu yaptık. Sonra kızın pasaportunu istedim, baktım, on yedi, on sekiz yaşında, Amasyalı Mehmed kızı Zehra! Fakat Atatürk'ün manevi evlâdı olduğuna dair küçücük bir işarete dahi tesadüf edemedim. Münasip bir lisanla, bu kızın Müslüman olduğunu anlatarak haçları kaldırttım.”

Amien'te çıkan gazeteler *“L'heritiere de la Republique Ottomane / Osmanlı Cumhuriyeti'nin Varisi”* gibi garip başlıklarla genç kızın yapılacak cenaze merasimini ilân ediyorlar, aynı gün Paris gazeteleri ise baş sahifelerinde büyük puntolarla *“Atatürk'ün kızı ve Osmanlı tahtının varisi kendini trenden atarak intihar etti”* şeklinde yazıyorlardı.

Durumun vahametini anlayan Hariciyeci Firuz Kesim, Atatürk'ün sorması ihtimalini düşünerek, ölüm hadisesinin bir kaza mı yoksa cinayet mi? Olduğu hakkında bilgi toplamıştır. Fransız polisinin refakatinde Olay mahalline giderek ve orada usulü dairesinde yapılan inceleme ve keşifte hazır bulunarak olayın bir intihar değil, fakat kaza olduğunun resmen tespit edildiği kanaatine varmıştır.

Olayları takip etmek için görevlendirilen hariciyecimiz, cenaze merasimini kontrol altına almanın imkânsızlıklarını dile getirmiştir. Firuz Kesim'in Reiscumhur Umumi Kâtibi Hasan

Rıza Soyak ile yaptığı telefon görüşmesinde kendisine, “Atatürk’ün en ufak bir merasim yapılmasını dahi istemediği, sadece cesedin tahnit ettirilerek Ankara’ya getirilmesini” emrettiği belirtilmesine rağmen önce Amiens’te daha sonra da cenazeyi taşıyan trenin her uğradığı istasyonda merasimle karşılanıp, merasimle uğurlanmışlardır.

“Bütün Amiens halkı sokaklara dökülmüştü. Cenaze alayına katılacak bando ile merasim kıt’ası kilisenin önünde hazır. Meydan mahşeri bir kalabalıkla dolup taşıyor. Vali ve Belediye Reisi ve üniformalarıyla kumandanlar, zabıtlar saf saf dizilmişler, bekliyorlar. Gittim ezile büzüle ‘merhumenin Atatürk’ün kızı olmadığını, tahsile gönderilmiş fakir bir ailenin kızı olduğunu’ anlatıp merasimden vaz geçmelerini âdeta yalvararak rica ettim. Şaşırdılar ve bando ile silahlı askerleri geri çektiler ama gazetelerin verdikleri haberlerle toplanmış olan halka meram anlatmak kabil değildi. Hele akın akın gelmiş genç kızlar taht vârisi bir genç kızın nâsı karşısında gözyaşlarını zapt edemiyorlar! Amiens’te yapılan merasimden sonra Paris’e geçtik.

Paris’e varışımızda baktık yine merasim var. İstasyonda Fransa Cumhur Reisi’nin temsilcisi ile mükellef bir çelengi ve bizim Büyükelçilik erkânı tarafından karşılandık. Buradan Marsilya’ya hareket ettik. Marsilya’da da yine Fransa hükümetinin hususi bir temsilcisi tarafından karşılandık. Cenaze özel olarak hazırlanan rıhtımdaki Teofil Gotye vapuruna yerleştirildi ve deniz yoluyla İstanbul’a doğru yola çıkarıldı.”

Geminin yollarda uğradığı limanlarda elçi ve konsoloslara yine çiçeklerle karşıladılar. Resmi merasimlerle karşılama fasılası İstanbul’a kadar devam etti. Vapur limana girer girmez matem alameti olarak bayrağını yarıya indirdi.

Bütün bu şaşıaali gelişten sonra Galata rıhtımında büyük denebilecek bir şekilde karşılama töreni yapılmadı. Firuz Kesim, “Zehra Aylin’in cenazesini İstanbul Valisi ve birkaç zevatin dışında tabutu taşımak üzere dört hamaldan başka karşılayanın olmadığını” anlatmıştır.

İstanbul gazetelerinde de cenazenin gelişi Fransa'da yayınlanan haberlerin aksine ilk sayfalarda haber olarak yer almadı. Cumhuriyet Gazetesi'nin arka sayfalarından "Memleket Haberleri" kışesi altında tek sütunda "*Bayan Zehra Aylin – Dün hazin bir törenle defnedildi*" şeklinde 23 satırlık haberle yetinildi.

Galata rıhtımından alınan tabut doğruca Şişli Sıhhat Yurdu'na götürüldü. Aynı gün (21 Kasım 1935 Perşembe) saat 10'da Cumhurbaşkanı Atatürk adına Umumi Katip Hasan Rıza Soyak, İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ, Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Teşkilatı, İstanbul'da bulunan milletvekilleri, Fransız Hükümet Temsilcisi, Emniyet Müdürü, talebeler, askerler ile polis müfrezelerinin katılımı ile Şişli Sıhhat Yurdu'ndan alınarak Teşvikiye Camii'ne götürüldü. Burada cenaze namazı kılındıktan sonra büyük bir törenle Maçka Mezarlığı'nda defnedildi.

Cenaze defin işleri tamamlandıktan sonra mezar üzerine Cumhurbaşkanı Atatürk adına Umumi Kâtip Hasan Rıza Soyak tarafından getirtilen büyük bir çelenk konuldu. Daha sonra mezar üzerine cenaze törenine iştirak eden Valilik, Cumhuriyet Halk Partisi, Talebe Birliği ve Fransız Hükümeti namına birer çelenk bırakıldı.

Zehra'nın ölümü büyük yankı uyandırmıştır. 3 Aralık tarihli Cumhuriyet Gazetesi cenaze törenine büyük yer ayırmış, Zehra'nın intihar ettiğİ söylentileri ayyuka çıkmıştır. İddialara göre derslerinde başarısız olan Zehra trenden atlayarak intihar etmiştir. Atatürk'ün diğİr manevi kızı Sabiha Gökçen'in bu iddiaların asılsız olduğunu yönündeki açıklamaları yine aynı gazetenin sayfalarında yer alacaktır.

Atatürk'te Zehra'nın şüpheli bir şekilde ölümünden endişe duymuştur. Cenazeyi Fransa'dan itibaren Türkiye'ye getirilmesine refakat eden Hariciyeci Firuz Kesim, bilgi vermek için Ankara'ya geldiğİn de Atatürk kendisine merak edilen ve mutlak beklenen o soruyu sordu:

"Bu kız intihar mı etti, yoksa bir kaza kurbanı mı oldu?"
"Bu soru üzerine Fransız polisinin raporunu takdim ettiğİni, kendisi de olayın kaza olduğuna inandığını söylediğİni, bu izahat

üzerine Mustafa Kemal'in 'dalgın ve düşünceli' bir vaziyette sadece 'Şimdi müteessir oldum. Çok zeki ve inatçı bir kızdı, severdim' dediğini" yazmıştır.

Firuz Kesim'in bu anlattıklarına göre, Zehra'nın ölümü "intihar değil, kazadır."

Daily Mail Gazetesi'nin 21 Kasım 1935 tarihli nüshasında şu değerlendire çıkmıştır:

"Atatürk'ün Londra'dan Paris'e gelmekte olan manevi evlâdı Zehra Calais-Paris Ekspresi'nden düşerek vefat etmiştir. Zabıta bugün bu acıklı kaza etrafında tahkikat yapmakla meşguldür.

Facia, Ekspres, Amiens civarında bir köy istasyonundan geçerken vukua gelmiştir. Genç kız aldığı yaraların tesiri ile hastanede vefat etmiştir. Bayan Zehra, bilahare Oxford'a girmek üzere gönderildiği Londra'dan dönmekte idi. Ağustos'tan beri Hampstead'daki mektepte okuyordu. Londra'dan ayrılmadan önce Türkiye Büyük Elçiliğine uğrayarak, Büyük Elçi ile görüşmüş. Büyük Elçi yolculuğa ait muamelelerde bizzat meşgul olmuştur.

Kaza 4,20 de olmuştur. Bayan Zehra hizmetçisi ile birlikte birinci sınıf bir kompartıman işgal edilmekte idi. Hizmetçi kendisinin kompartımandan uzun müddet kaybolduğunu fark ederek tehlike çanını çalmış ve treni durdurmuştur. Bunun üzerine araştırmalara başlanmış ve genç kızın cesedi Ailly-Sur-Noye istasyonuna yakın bir yerde demiryolu yanında bulunmuştur.

Genç kızın vagonlardan birinin arkasındaki kapıdan düştüğü anlaşılmıştır. İki köylü Bayan Zehra'nın trenden düştüğünü bizzat görmüşlerdir."

Daily Ekspres Gazetesi'ndeki haber şöyledir:

"Türk Konsolosu, mahallinde tahkikat yapmak ve cesedi Ankara'ya naklettirmek üzere Paris'ten Amiens'e gitmiştir. Zehra, küçük yapılı, kahverengi gözlü, mahcup tabiatlı bir kızdı. Hampstead'da St. Hilda Koleji'nde okumakta idi.

Arkadaşlarına birçok defalar; “ben İngiltere’yi severim. İngilizceyi çabuk öğrenmek istiyorum. Bundan sonra imtihan vererek Oxford’a gireceğim. Atatürk’ün arzusu böyledir. Memleketime biran evvel dönüp çalışmak istiyorum” demişti.

Okuduğu okulun müdürü bize şu beyanatta bulundu;

Zehra bizimle yalnız yarım sömestre bulunmuştur. Kendisi pek sakin ve sevimli bir genç kızdı. Türkiye’ye gitmek üzere geçen Pazar buradan ayrıldı. Boş vakitlerini daima Türk Elçiliği’nde geçirirdi.”

Morning Post Gazetesi’nde yer alan küçük bir haberde şu hususlar vurgulanmıştır: *“Bayan Zehra’nın cesedi Amiens Hastanesi’ndedir. Cesedin yanına Fransa Hükümeti adına bir çelenk konulmuştur. Belediye Reisi Hastaneye gitmiş ve cesedin önünde eğilerek son resmi hürmeti yerine getirmiştir.”*

Amasya Merkez Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre Mehmet Kızı Zehra’nın soy ismi “İNAL” olarak kayıtlıdır. Ana adı Hava. Doğum tarihi 14.03.1328 / 1912, Tescil Tarihi 1914. Babası 1916’da, Annesi de 1917 yılında ölmüştür. Aynı kayıtlara göre 1913 doğumlu Nuriye isimli bir kız kardeşi ile birlikte daha 5 yaşındayken yetim kalmıştır. Zehra’nın Ölüm Hanesi hâlen “Kapalı Kayıt” olarak gözükmektedir. Zehra öldüğü zaman 22-23 yaşında idi.

Son yıllarda Zehra Hanım ile ilgili tartışılan bir konu da 21 Kasım 1935’te Maçka Mezarlığı’nda törenle toprağa verilen Zehra’nın mezar yerinin kaybolduğu iddiasıdır.

23 Şubat 1999 tarihli **Hürriyet Gazetesi’nin** İstanbul ekinde Sevinç Yavuz imzası ile yayımlanan “Maçka Mezarlığı Kayboluyor” başlıklı yazıda “Zehra Aylin’in mezarı da kayıp” ara başlığı altında “Maçka Mezarlığı’nın en garip öyküsü, tüm aramalarımıza rağmen mezarını bulamadığımız Atatürk’ün manevi kızı Zehra Aylin’e ait. Her hafta gelip Maçka Mezarlığı’nda büyüklerini arayan birçok torun gibi biz de Zehra’nın mezarını bulamadık” denilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Atatürk’ün 1924 yılında Amasya’da Darü’l Eytam’da görerek evlatlık edindiği Zehra (Aylin)’in sonu hüznüyle biten bir hayat hikâyesi vardır. Konu üzerinde birçok yalan yanlış bilgi üretilmektedir. Bu nedenle konuyu en ciddi

Sığırtmaç Mustafa

Sığırtmaç Mustafa, Atatürk'ün Yalova'da tanıyıp himayesine alarak okuttuğu fakir çocuklardan birisidir. Mustafa'nın ailesi Bulgaristan gelerek Yalova'ya yerleşen bir göçmen aileydi. Mustafa 1929 yılı yaz aylarında sığır güttüğü bir sırada Atatürk'le tanıştı. Beslenmesi iyi olmadığı için hasta idi. Okuma isteği ile dolu olan bu çocuğu Atatürk önce Şişli'deki çocuk hastanesine gönderdi, tedavi ve bakımı ile ilgilendi. Sonra Beşiktaş'taki 19. İlkokula yazdırdı. Mustafa, Atatürk'ün himayesinde ortaokulu, askeri liseyi ve Harp Okulu'nu bitirerek subay oldu. Bir zamanların “çobanı” Mustafa emekli olduktan sonra Yalova'ya yerleşti ve orada 15.01.1987'de vefat etti. Merhum Mustafa Demir hakkında yukarıda Makbule Hanım 'la ilgili bölümde ayrıntılı bilgi verildiği için burada özet bir bilgi ile yetinilmiştir.¹⁹⁷

şekilde araştıran Sayın Hüseyin Menç'in iki bölüm hakkında yayınladığı araştırmasını buraya hemen hemen aynen aldık: H. Menç, “Atatürk'ün İlk Manevi Kızı: Amasyalı Zehra Aylin, I-II,” http://www.huseyinmenc.com/2011/01/ataturkun-ilk-manevi-kz-amasyal-zehra_20.html

¹⁹⁷ Atatürk'ün mavevi çocukları konusunda genel bilgi için şu çalışmalarla bakınız: C. Sönmez, **Atatürk'te Çocuk Sevgisi**, Ankara, 2004. Vedat Demirci, **O'nun Çocukları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974. Nilgün Nurhan Kara, “Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları”, **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, İzmir, 2007, s. 91-111. Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 625-628. **Atatürk ve Çocuk**, Yayına Haz: K. M. Teke, Anıtkabir Komutanlığı Yayınları, Ankara, 2014, 1-88 s.

YEDİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDA

ATATÜRK'ÜN NÜFUS KAYITLARI VE DOĞUM TARİHİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR¹⁹⁸

Aydınlarımızın Derin Hastalığı: “Ben Bilmiyorsam Yoktur”

M. Kemal Atatürk'ün yaşamı ile ilgili yalanlar ve yanlışlar sadece onun “Türklüğü” ve “soyağacı” ile ilgili değildir. Son yıllarda bu yalan ve yanlışlara “*doğum günü, doğum yeri, doğduğu ev, babasının fotoğrafı, üvey babası Ragıp Bey, manevi evlatları (Rukiye, Abdürrahim Tunçak, S. Gökçen vs.), Fikriye'nin ölümü, Atatürk'ün annesiyle ilişkisi, Latife Hanım'dan boşanması, gizli vasiyeti*” gibi pek çok konu eklenmiş bulunuyor. Güya birilerinin “resmi tarih” dedikleri, yine kendi “ağabeyleri” tarafından yıllardır anlatılan masallar bahane edilerek, bazı yanlışlar gündeme getirilerek yeni şüpheler uyandırılmaktadır. Ortaya atılan iddialara bakıldığında tartışmaların yalan ve yanlıştan öteye geçtiği ve adeta “Atatürk düşmanlığı” ve “Atatürk'e ait ne varsa yok etmek” noktasına taşındığı görülmektedir.

Burada sadece bazılarının isimlerini ve kamuoyu ile paylaştıkları yazılarının üst ve alt başlıklarını vermekle yetineceğiz: Can Dündar'ın “Mustafa” filminden hareketle Sayın Ahmet Kuyaş: “*Atatürk'ün Hayatı Tabulaştırıldı*”, “*1881'de Doğmadı*” “*Mustafa Kemal Pembe Evde Doğmadı*”¹⁹⁹, Atatürk'ü anlatan “Veda” filmi vesilesiyle bir yazı kaleme alan Gazeteci Sayın Gürkan Hacı: “*Gerçek Bir Atatürk Biyografisine Halen*

¹⁹⁸ Bu bölümde kullanılan belgeler için EKLER'e bakınız.

¹⁹⁹ Ahmet Kuyaş, “*Atatürk'ü Bilmiyoruz, Öğrenmiyoruz, Ezberliyoruz... 1981'de Doğmadı, Pembe Eve Sonradan Geldi, Ali Rıza Efendi Fotoğraftaki Kişi Değildi*”, NTV Tarih Dergisi, Sayı: 1 (Şubat 2009), s. 11.

Sahip Değiliz”²⁰⁰, Yılmaz Özdil: “*On Kasım’da Vefat Ettiğinden Eminiz, Atatürk’ün. Peki Doğum Günü Ne?*”²⁰¹

Bütün bu isimleri çoğaltmak mümkündür. Fakat burada sadece şu kadarını söyleyelim ki, aydınımızın kendi bilmediğini “yok” sayma hastalığı burada da nüksediyor. Biz gerçeklere bakalım.

Atatürk’ün Nüfus Kayıtları

Mustafa Kemal’e doğumunda Selanik Nüfus Müdürlüğü’nce verilen nüfus cüzdanının ya öğrenim gördüğü okullardan birinde kaldığı ya da sonraları kaybolduğu anlaşılmaktadır. Fakat elimizde onun nüfus bilgilerini gösteren birçok resmi belge bulunmaktadır. Bunların bir kısmı askeri kayıttır. Bir kısmı ise nüfus cüzdanı muadili sayılabilecek ikamet belgesi gibi belgelerdir. Yine doğumundan geç bir tarihe ait olsalar da o kayıtların devamı mahiyetinde nüfus tezkeresi ve nüfus cüzdanları bulunmaktadır. Şimdi bunları en eski tarihli olandan başlayarak ortaya koyacağız:

Mustafa Kemal’in doğum tarihini belirleyen elimizdeki en eski tarihli belgeler askeri okullardaki öğrenci kayıtlarıdır. Bu kayıtlarda ay ve gün belirtilmeden doğum yeri ve tarihi hep “**Selanik, 1296**” olarak gösterilmiştir. Mesela 13 Mart 1899 (1 Mart 1315) tarihli Harp Okulu künye kaydı bunlara örnek olarak verilebilir:

1283 Apolet Numaralı “Harbiyeli Mustafa Kemal”, “1315 (1899) Duhullülere (Girişlilere) Mahsus Künye Defteri” ne “*Selanik’te Koca Kasım Paşa Mahallesi Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi’nin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi **Selanik 96***” olarak, 1282 Selanikli Ahmet Tevfik Efendi (96) ile 1284 Manastırlı Recep Fahri Efendi (95) arasına kaydedilmiştir.²⁰² Bu defterlere öğrencilerin künyeleri

²⁰⁰ Gürkan Hacır, “Biri ‘Veda’ Etse, Öteki Geliyor!”, **Akşam**, 7 Mart 2010.

²⁰¹ Yılmaz Özdil, “10 Kasım”, **Hürriyet**, 10 Kasım 2007.

²⁰² **Kara Harp Okulu Arşivi**, Künye Defteri, Numarası: 27 (önceki numarası: 28), Yeri: Müze. H. Gök, **Kara Harp Okulu Arşivi Kılavuzu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1999, s. 3. Ali Güler, **Dehanın Kodları**, Truva

yazılırken yukarıda geniş olarak başlanan kayıt, aşağıya doğru daraldığı için, yazılış biçiminden dolayı “çiçek künye” denilmektedir. Ve her öğrencinin kaydının en alt satırına istisnasız Rumi takvimle doğum yılı yazılmıştır. Bu künye kaydındaki 95, 96, 97 tarihleri o öğrencinin Rumi yıl olarak doğum tarihidir. Mustafa Kemal burada Rumi 1296 yılında doğmuş olarak görülmektedir.

Atatürk'le ilgili elimizdeki en önemli askeri kayıtlardan biri de Özlük Dosyası kayıtlarıdır. “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri”nin doğumu yıl olarak burada da 1296/1881 olarak görülmektedir.²⁰³

Üçüncü belge bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılan, 14 Ekim 1919 tarihli bir “özgeçmiş”tir. Burada da Doğum tarihi 1296/1881 olarak ifade edilmiştir. Tasviri Efkâr Gazetesi Başyazarı Velid Ebüzziya (1877-1945) Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla toplam 21 soru sormuştur. Bu soruların 17. si Paşa'nın “Özgeçmişi” ile ilgilidir. 13 Ekim 1919'da İstanbul'dan sorulan bu sorulara M. K. Paşa 14 Ekim 1919 günü Yaveri Cevat (Abbas Gürer (1887-1943) aracılığı ile cevap vermiştir. Belgenin konumuzu ilgilendiren kısmı şu şekildedir:

“Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya

Kıymetli Paşam! Kaç gündür sizinle basın mensupları adına haberleşiyorduk. Bugün de Tasvir-i Efkâr adına sizi rahatsız ediyor, aşağıdaki soruları arz ediyorum. Amaç Kuva-yı Milliye'nin durumu hakkında mümkün mertebe açık bilgi vermektir. Alınacak cevapların ajans aracılığıyla Avrupa'ya bildirilmesine çalışılacaktır. Sorulardan uygun görülenlere yarınki baskıya yetiştirilmek üzere çabuk cevap verilmesini arz ederim. Tasviri Efkâr Başyazarı Velid”

“Velid Bey'e

Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s.72. Bu Künye Defteri Rumi: 1314-1320, Miladi: 1898-1905 tarihleri arasında askeri okullara duhül eden (giren) öğrencilere ait künye kayıtlarını içermektedir. Mustafa Kemal defterin “1315 / 1899 duhüllülere mahsus” olan bölümünde kayıtlıdır.

²⁰³ **Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi**, Mustafa Kemal Atatürk Özlük Dosyası.

Mustafa Kemal Paşa'nın sorularınıza telgrafla verdiği cevapları aşağıda arz ediyorum. Cevat

17-Özgeçmişinizi kısaca belirtir misiniz?

Mustafa Kemal Paşa'nın özgeçmişi aşağıda belirtilmiştir:

1881 yılında (Rûmî 1296 tarihinde) Selanik'te doğmuştur...²⁰⁴

Yine 1920 yılında düzenlenen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen "Biyografi Fişi"nde de doğumu yıl olarak Rumi: 1296'dır.²⁰⁵

Atatürk'ün bize kadar ulaşan ilk "nüfus tezkeresi" ise 18 Ekim 1922 (18 Teşrinievvel 338) tarihlidir. Henüz saltanat kaldırılmamıştır. "*Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tezkeresi*" başlıklıdır. Bu kayıta Mustafa Kemal Ankara nüfusuna kayıtlıdır ve Hacıbayramıveli Mahallesi 161/1 numarada oturur gözükmektedir. Mustafa Kemal Paşa bu kayıt tarihinde "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan*"dır. "*Devlet-i Aliyye'nin (Osmanlı Devleti) tabiiyetini haizdir.*" Belgede doğum tarihi yıl olarak Rumi "**1296**"dır. Babası "*Tüccardan Ali Rıza*", annesi "*Zübeyde Hanımefendi*"dir. Dini "*İslam*" olarak kayıtlıdır. Henüz bekârdır. Tam çevirim yazısı aşağıda olan bu belge ilk defa tarafımızdan burada yayınlanmaktadır.

DEVLET-İ ÂLİYYE-İ OSMANİYE TEZKERESİDİR

İsim ve Şöhreti	Gazi Mustafa Kemal Hazretleri
Pederi İsmiyle Mahal-i İkameti	Tüccardan Ali Rıza
Validesi İsmiyle Mahal-i İkameti	Zübeyde Hanımefendi

²⁰⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 34, Gömlek: 83, Belge: 83 (1-5). **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Meclis ve Mustafa Kemal Özel Sayısı**, Yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007). Belge Tıpkıbasım: s. 129-135, Çeviri Yazı: s. 308-312, Sadeleştirilmiş Metin: s. 10-15.

²⁰⁵ F. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem, 1919-1923**, Cilt: III., Ankara, 1995, s. 82. A. Süslü, M. Balcıoğlu, **Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri**, s. 2.

Tarih ve Mahal-i Veladeti	Selanik Sene 1296 Bin iki yüz doksan altı
Dini	İslâm
Sanat ve Sıfat ve Hizmet ve İntihap Salahiyeti	Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan
Müteehhil ve Zevcesi	Mücerret
Müteaddit Olup Olmadığı	
Derecatı ve Sunuf-ı Askeriyesi	

Eşkâli

Boy	Orta
Göz	Mavi
Sima	Buğday
Alamet-i Farika-i Sabite	Tam

Sicil-i Nüfusa Kaydolunan Mahal

Vilayeti	Ankara
Kazası	Ankara
Mahalle ve Karyesi	Hacıbayramıveli
Zenaati	-
Mesken Numarası	161/1
Nev'i Mesken	Hane

Bâlâda isim ve şöhreti ve hâl ve sınıfı muharrer olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Devlet-i Âliyye'nin tabiiyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusta nukayyet olduğunu müşir iş bu tezkere ita kılındı.

Mühür Dahiliye Nezareti	Pul üzerinde: 18 Teşrinievvel 338
--	--

Yukarıda ilgili bölümde Zübeyde Hanım'ın vefatı nedeniyle geniş olarak anlattığımız üzere Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir'de Uşakizade Muammer Bey'in kızı Latife Hanım ile bir evlilik yapmıştır. 15 Ocak 1923'de annesini kaybeden Mustafa Kemal Paşa, gerçekleştirmekte olduğu yurt gezisini tamamlayarak 27 Ocak 1923 günü İzmir/Karşıyaka'ya geldi ve

doğru Zübeyde Hanım'ın mezarına giderek ziyaret etti. İki gün sonra da (29 Ocak 1923) Latife Hanım ile evlendi.

İzmir Merkez Kadısı Hüseyin oğlu Ömer Fevzi Bey'in kıydığı nikâhta M. Kemal Paşa'nın şahitleri Müşir Fevzi (Çakmak) Paşa ile Ferik (Korgeneral) Kâzım (Karabekir) Paşa; Latife Hanım'ın şahitleri ise İzmir Valisi Abdülhalik (Renda) ile Seryaver (Başyaver) Kaymakam (Yarbay) Salih (Bozok) Bey idi. İşte bu evlilik sürecinde düzenlenen bazı belgeler Mustafa Kemal Atatürk'ün nüfus bilgileri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu meyanda elimizde üç önemli belge bulunmaktadır.

Bu belgelerden biri “*Türkiye Hükümeti Nüfus Tezkeresi*” başlığını taşıyan 27 Kanunusani 1339 (27 Ocak 1923) tarihli belgedir. Bu belgede Mustafa Kemal Paşanın doğum yeri ve hangi nüfusa kayıtlı olduğu belirtilmeksizin yalnızca doğum tarihi **1296** olarak verilmiştir. Belgede Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri “İzmir Göztepe”de yani nişanlısı Latife Hanım'ın evinde oturur görünmektedir. Mustafa Kemal'in fahri hemşerisi olduğu İzmir nüfusundan alınan bu belge, evlenmek gibi işlemlerde günümüzde de alınması gereken bir “ikamet belgesi” niteliğindedir.²⁰⁶ Belge'nin çevirisi aşağıdaki gibidir:

TÜRKİYE HÜKÜMETİ NÜFUS TEZKERESİ	
İsmi	Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri
Pederinin İsmi	Tüccardan Ali Rıza Efendi
Validesinin İsmi	Zübeyde Hanım
Tabiiyeti	Türkiye Devleti
Tevellüdü	1296
Dini	İslâm
Irkı	Türk
San'atı	Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

²⁰⁶ Anıtkabir Belgeliği. Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 674, EK-I (devamı).

	Başkumandan
Mahallesi	İzmir / Göztepe
27 Kanunusani 1339 (27 Ocak 1923)	

Atatürk'ün nüfus bilgilerini içeren önemli bir belge de Latife Hanım ile evlenmesi öncesinde hazırlanmış bulunan "Evlilik İlmühaberi Sureti"dir. 29 Ocak 1923 (11 Cemaziyelahir 341) tarihli olan bu belgede de Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretleri **Selanik 1296** doğumlu olarak görülmektedir. Babası tüccardan Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım olarak kaydedilmiştir.²⁰⁷ Latife Hanım'ın ve nikâh şahitlerinin bilgilerinin de bulunduğu belgenin tam çevrim yazısı aşağıdaki gibidir.

BAKİR					
Münakehat (Nikahlanmalar) Vukuatı İlmühaber Sureti					
Akitleri İcra Kılınan					
Zevce'nin	İsim ve Şöhreti	Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretleri	Zevce'nin	İsim ve Şöhreti	Fatmatü'z-zehra Latife Hanımefendi
	Vaziyyet ve Sanatı			Vaziyyet ve Sanatı	
	Mahal ve Tarih-i Veladeti	Selanik 1296 (1881)		Mahal ve Tarih-i Veladeti	İzmir 1315 (1899)
	Milleti	İslam		Milleti	İslam
Pederin in	Esasen Nüfustaki Mahall-i Kaydı	Göztepe Mahallesi Hane: 46	Pederin in	Esasen Nüfustaki Mahall-i Kaydı	İzmir'in Fettah Mahallesi Hane: 116
	İsim ve Vaziyyet ve Sanatı	Tüccardan Ali Rıza Efendi		İsim ve Vaziyyet ve Sanatı	Uşakizade Mahmud Muammer Beyefendi

²⁰⁷ Nüfus Ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi. Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 692, EK-IX (devamı). N. Ülker, "*Mustafa Kemal Paşa'nın Evliliği*", **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, s. 18-19. Sayın Ülker bu güzel çalışmasında belgenin çevrim yazısını da vermektedir. Fakat başta Atatürk'ün doğum tarihi olmak üzere bir takım okuma hataları vardır. Mesela belgede 1296 olan Atatürk'ün doğum yılı yanlış olarak 1288 şeklinde okunmuştur.

	Mahall-i İkameti	-		Mahall-i İkameti	İzmir
Validesinin	İsim ve Şöhreti	Zübeyde Hanım	Validesinin	İsim ve Şöhreti	Hadice Adviye Hanım
	Mahall-i İkameti	-		Mahall-i İkameti	İzmir
Zevce Vekilinin	İsim ve Şöhreti	Bi'l-asl	Zevce Vekilinin	İsim ve Şöhreti	Bi'l-asl
	Mahall-i İkameti	İzmir		Mahall-i İkameti	İzmir
Şahidin	İsim ve Şöhreti	Müşir Fevzi Paşa Hazretleri	Şahidin	İsim ve Şöhreti	Mustafa Abdülhalik İzmir Valisi
	Tarih-i Veladeti	-		Tarih-i Veladeti	İzmir
Şahidin	İsim ve Şöhreti	Ferik Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri	Şahidin	İsim ve Şöhreti	Seryaver Kaymakam Salih Bey
	Tarih-i Veladeti	-		Tarih-i Veladeti	İzmir
Akd	Tarihi	29 Kanunusani 339 (29 Ocak 1923)	İzinname	Tarihi	11 Cemaziyelahir 1341 (29 Ocak 1923)
	Günü	-		Numarası	324

Mihr-i Müsemma			1 Muaccel
	Müstevi		
	Gayri Müstevi		
	Mücccel		
	Yekûn		

Bâlâda esami ve evsafı mukarrer zevç ve zevcenin zıkr olunan vekiller ile şahidler huzurunda akidleri icra kılınmış olduğundan sicil-i mahsusa kayıtlarının icrası için iş bu ilmühaber veridi.

Mustafa Kemal Paşa'nın evliliği kapsamında düzenlenen üçüncü belge de yukarıda verdiğimiz "Evlenme İlmühaber Sureti"ne de esas teşkil eden "İzziname-i Şer'i Sureti"dir. İzmir Merkez Kadısı Ömer Fevzi İbni Hüseyin tarafından imzalanan ve mühürlenmiş bu belge nikâh tarihi olan 29 Ocak 1923 (29 Konunuevvel / 11 Cemaziyelahir 1341)'ten yaklaşık sekiz ay sonra, 23 Eylül 1923 (11 Safer 1342) tarihinde düzenlenmiştir. Bu belgede doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ibni Ali Rıza Efendi*" ifadesi ile baba Ali Rıza Efendi'yi tespit etmektedir.²⁰⁸

Mustafa Kemal'in bugün için bildiğimiz en ayrıntılı nüfus belgesi, Osmanlı saltanatına son verilmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti vatandaşları için düzenlenen nüfus cüzdanıdır. Bu tarihte Mustafa Kemal Paşa, Uşakizade Muammer Bey'in kızı Latife Hanım ile evlidir. 27 Mart 1923 (27 Mart 339)'te Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce verilen bu cüzdanda Mustafa Kemal'in Ankara nüfusuna kayıtlı olduğu ve Hacı Bayram Mahallesi 161/1 numaralı evde oturduğu belirtilmektedir.²⁰⁹ İlk sayfadaki kayıtlarda cüzdanın verilmiş nedeni şöyle açıklanmıştır:

"İşbu hüviyet cüzdanında isim ve şöhreti ve hal ve san'atı muharrer (yazılı) olan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa

²⁰⁸ Belge için bakınız: Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 691, EK-IX: Evliliğine ilişkin belgeler.

²⁰⁹ Prof. Dr. Ş. Turan'ın, "*Latife Hanım ile evli iken düzenlenen bu cüzdanla Mustafa Kemal'in Ankara hemşerisi olarak 10 Ocak 1923'te yapılan Hacıbayram mahallesi muhtar seçimlerine katılıp oy kullandığı da bilinmektedir.*" (bkz: a. g. e., s. 17) şeklindeki tespitlerinin nüfus cüzdanı ile ilgili kısmı yanlıştır. Çünkü bu nüfus cüzdanının verilmiş tarihi (27 Mart 1923) seçimlerden sonradır. Seçimlerin yapıldığı tarihte Latife ile de henüz evlenmemiştir. Evet M. Kemal Paşa, 10 Ocak 1923 tarihinde yapılan Ankara Hacıbayram mahallesi muhtar seçiminde Ankara hemşerisi sıfatıyla oy vermiştir ve bu esnada bir konuşma da yapmıştır. Bu konuşma ve oy verme işi bir gün sonra Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde haber olarak yayınlanmıştır. (Bu konuşma için bakınız: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: II., (1906-1938) (Açıklamalı Dizin İle)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 5. baskı, Ankara, 2006, s. 52-53. M. Kemal Latife ile bu tarihten 17 gün sonra evlenecek, evliliğinden iki ay sonra da nüfus cüzdanı alacaktır.

Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tabiiyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusda mukayyet olduğunu müşir (belirten) işbu hüviyet cüzdanı ita kılındı (verildi)."

Cüzdanın ikinci sayfasında "Sicil-i Nüfus Kanunu'nun Bazı Maddeleri" verildikten sonra, diğer sayfalarda o sırada 42 yaşlarında olan Mustafa Kemal'in fiziksel özellikleri, kimliği, doğum tarihi, mesleği ve medeni hali ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu nüfus cüzdanında Mustafa Kemal Paşa'nın doğum yeri ve tarihi "**Selanik 1296 (bin ikiyüz doksan altı)**" şeklinde hem rakamla hem de yazıyla gösterilmiştir.²¹⁰ Belgenin çevirisi şu şekildedir:

TBMM HÜKÜMETİ HÜVİYET CÜZDANI	
İşbu hüviyet cüzdanında isim ve şöhreti ve hal ve san'atı muharrer (yazılı) olan <i>Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri</i> Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tabiiyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusda mukayyet olduğunu müşir (belirten) işbu hüviyet cüzdanı ita kılındı (verildi).	
Sicil-i Nüfusa Kayıd Olduğu Mahal	
Vilayeti	Ankara
Kazası	Ankara
Nahiyesi	-
Mahalle veya Karyesi	Hacı Bayram-ı Veli
Sokağı	-
Mesken Numarası	161/1
Nev'i Mesken	Hane
Eşkâl-i Mahsusa	
Boy	Orta
Saç	Sarı
Göz	Mavi

²¹⁰ Anıtkabir Belgeliği. Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 672-673, EK-I: Nüfus Cüzdanı Örnekleri.

Burun	Adeta (düzce)
Ağız	Adeta
Bıyık	Sarı, kesik
Sakal	Tıraş
Çene	Uzunca
Çehre	Uzunca
Renk	Beyaz
Alamet-i farika-yı sabite (ayırt edici işaretler)	Tam
İsim ve Şöhreti	Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri
Tarih ve Mahall-i Veladeti	Selanik 1296 (binikiyüzdoksanaltı)
Pederinin ismiyle Mahall-i İkameti (Babasının adı ve oturduğu yer)	Tüccardan Müteveffa (ölü) Ali Rıza Efendi
Validesinin İsmiyle Mahall-i İkameti	Müteveffıye (ölü) Zübeyde Hanımefendi
Milliyeti	Türk
Dini	İslâm
Sanat ve sıfat ve hizmet ve intihap selahiyeti	TBMM Reisi ve Başkumandan
Müteahhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı (evli ve çok eşli olup olmadığı)	Bir zevcesi vardır
Derecat ve sunuf-ı askeriyesi	Müşir (Mareşal)

Kronolojik olarak Mustafa Kemal Paşa'nın nüfus bilgilerini içeren evlilikle ilgili üçüncü belge, Paşa'nın 11 Ağustos 1341 (11 Ağustos 1925) tarihinde Başvekalet'e yazdığı "Boşanma Tezkeresi" hakkında Başbakanlık tarafından "*bilumum vekaletlere, müstakil ve mülhak makamata yazılmış*" olan "Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu Kararı) Karar Sureti"dir. 1 Ağustos 1936 tarihinde bu belge üzerinde el yazısı ile gerçekleştirilen işlemlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum tarihi "**1881**",

doğum yeri de “**Selanik**” olarak görülmektedir. Babası “*ölmüş Ali Bey*”, annesi “*ölmüş Zübeyde*”dir. Nüfusa kayıtlı olduğu yer “Hane: 13/161 Ayrancı, 44/45 şeklindedir.”²¹¹ Belgenin tamamı şu şekildedir:

T. C. BAŞVEKALET Kararlar Müdürlüğü Sayı: 6/3863		15 Ağustos 341 (15 Ağustos 1925)		
SURET				
ATATÜRK				
Reisicümhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başvekaletle (Başbakanlık'a) yazdıkları 11/8/341 (11 Ağustos 1925) tarihli tezkerelerinde; Uşakizade Latife Hanımefendi Hazretleriyle rabıta-i izdivaciyelerine (evlilik bağına) hitam (son) vererek birbirlerinden ayrılmağa karar verdiklerini ve 5/Ağustos/1341 (5 Ağustos 1925) tarihinde talak vukubulmuş (boşanmanın gerçekleşmiş) olduğunu tebliğ buyurmuşlardır. Keyfiyet malum olmak üzere Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) kararı ile resmen tebliğ olunur efendim. Bilumum vekaletlere, müstakil ve mülhak makamata (makamlara) yazılmıştır.				
			Başvekil İsmet	
935/68/1.8.936				
Aslı gibidir. Mühür İmza				
Boşanma				
Adı	Babası	Annese	D. T. Y.	Hane
Atatürk Kemal	Ölmüş Ali Bey	Ölmüş Zübeyde	1881 Selanik	13/161 Ayrancı 44/45

²¹¹ Nüfus Ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi. N. Ülker, “Mustafa Kemal Paşa’nın Evliliği”, **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, s. 28.

Yeni Türk Alfabesinin kabulünden sonra (1928) her vatandaş gibi Mustafa Kemal'in nüfus cüzdanının yenilenmiş olması gerekir. Bunun dışında Soyadı Yasası'nın kabul edilmesinden sonra Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce verilmiş iki ayrı nüfus cüzdanı bulunmaktadır. 993.814-B seri ve 51 sıra numaralı cüzdanda asıl adı olan "*Mustafa*" ya da "*Mustafa Kemal*" yerine yalnızca "*Kemal*", soyadı bölümünde de doğal olarak, "*Atatürk*" yazılmıştır. Ondan bir süre sonra düzenlenen 993.815-B seri ve 51 sıra numaralı cüzdanda ise o yıllarda etkili olan Türkçenin özleştirilmesi çabalarının etkisi ile "*Kemal*" adının "*Kamâl*" biçiminde yazıldığı görülmektedir. Değişiklikler nedeniyle düzenlenen bu cüzdanlarda da doğum tarihi "**1881**" olarak gösterilmiştir. "*Ankara Çankaya*" nüfusuna kayıtlıdır. (Hane No: 139, Cilt: 56, Sahife No: 49) Latife Hanım'dan 5 Ağustos 1925 tarihinde boşandığı için medeni hali kısmına da "*evli değildir*" diye yazılmıştır.²¹²

T. C. NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI	
No. 993.815-B. No. 51 İşbu cüzdan otuz iki sayfadır	
Aile ismi, yani lakap ve şöhreti	Atatürk
Adı	Kamâl
Babasının adı	Ölmüş Ali Rıza
Anasının adı	Ölmüş Zübeyde
Doğum yeri	Selânik
Doğum tarihi	1881
Dini	-
Mezhebi	-
Meslek ve içtimai vaziyeti	Reisicumhur

²¹² Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 17 ve 675-676. EK: I (devamı). Bu nüfus Cüzdanlarının orijinalleri de diğeriyle birlikte Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde Atatürk'e ait özel eşyalar ile birlikte "Birinci Bölüm"de" sergilenmektedir.

Medeni hali*	Evli değildir
Boy	-
Göz	-
Renk	-
Vücutça sakatlığı veya noksanlığı	-
Vilayeti	Ankara
Kazası	-
Nahiyesi	-
Mahalle veya köyü	Çankaya
Sokağı	-
Hane No.	139
Cilt No.	56
Sahife No.	49
Ne suretle verildiği**	Değiştirilerek
Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan K. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan Ankara Nüfus İdaresinden verilmiştir.	
*Yani bekâr mı? Evli mi? Dul mu? Boşanmış mı? Boşanmış mı?	
** Zayiinden, tebdilen veya yeniden veyahut doğum suretiyle verildiği behemehâl yazılmalıdır.	
No. 993.815-B.	

Fahri Hemşerilikleri

Mustafa Kemal Atatürk İzmirliiler tarafından fahri hemşerileri olarak seçilmiş idi. Mustafa Kemal'in İzmir dışında fahri hemşeriliğe seçildiği öteki kentlerin nüfuslarına da kaydedildiği anlaşılmaktadır. Kendisinin Erzurum hemşeriliğini kabul ettiğine ilişkin olarak Müdafaa-i Hukuk Derneği'ne gönderdiği 27 Ağustos 1919 günlü yazıda "*Erzurum nüfusuna kaydının yapılması*" için gereken işleme başvurduğunu belirtmesi bunu göstermektedir. Dolayısıyla onun doğumunda *Selanik* nüfusuna kaydedildiğini, ancak TBMM Hükümeti'nin kuruluşu ile *Ankara* nüfusuna alındığını, bunun dışında fahri hemşeri

seçildiği *Erzurum, İzmir, Gaziantep* gibi kentlerin nüfuslarına da hemşeri olarak kaydedildiğini kabul etmek gerekmektedir.

Doğum Tarihi

Küçük Mustafa, Rumi 1296 senesinde Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi İslahhane Caddesi'nde bugün müze olan, üç katlı evde dünyaya geldi. Her büyük devlet adamının doğum tarihinde görülen (ay ve gün daha çok olmak üzere) tutarsızlık ve belirsizlikler Atatürk'ün doğum tarihi ile ilgili olarak da söz konusudur. Atatürk'ün doğum tarihi yıl olarak bazı araştırmalarda 1880, bazılarında da 1881 olarak yer alırken; doğumunun hangi ay ve hangi gün olduğu konusunda da farklılıklar hala sürdürülmektedir. Yaygın olarak tekrarlanan yanlış tarihler şunlardır: 23 Aralık 1880, 13 Mart 1881, 19 Mayıs 1881.²¹³ Latife Hanım'ın yeğeni Sayın Mehmet Sadık Öke elektronik ortamda yaptığımız bir yazışmada, "*bizim ailede Mustafa Kemal Paşa'nın doğum tarihi 21 Mayıs 1881 olarak bilinir ve konuşulurdu.*" Diyerek yeni bir tarihten bahsetmiştir.

Mustafa Kemal'in doğum yılı olarak bilinen Rumi 1296 tarihini tespit eden ve elimizde mevcut en eski belge, Kara Harp Okulu Arşivi'nde bulunan Mustafa Kemal'in Harp Okulu Künye Defteri'ndeki kayıttır (BELGE:). "Çiçek Künye"de denilen bu kayıtlarda her öğrencinin künye bilgileri altında Rumi olarak doğum yılları yazılmıştır. Burada Mustafa Kemal'in doğumu "96" olarak yani 1296 olarak yazılıdır.²¹⁴

Yukarıda verdiğimiz gibi bize ulaşan, elimizde bulunan

²¹³ Atatürk'ün biyografisindeki diğer bazı tarihler ve doğum tarihi ile ilgili olarak yapılan tartışmaların tamamı için şu çalışmalara bakınız: S. Borak, *Atatürk*, İstanbul, 1973, s. 11, not: 1. S. Borak, "*Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlar*", *AAM. D.*, C: I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285. M. Balcıoğlu, "*Atatürk'ün Biyografisine Katkı*", *AAM. D.*, C: XIII., sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539-581. M. Balcıoğlu, bu makalesinde S. Borak'ın ilgili makalesindeki bazı yanlışları düzeltilmiştir. M. Balcıoğlu, "*Atatürk'ün Doğum Tarihi Üzerine*", *Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı*, Ocak yayınları, Ankara, 1998, s. 281-284. Sayın Balcıoğlu, bu çalışmasında Atatürk'ün doğum yılını doğru olarak açıklığa kavuşturmuş, ay ve gün olarak yapılan yanlışları ortaya koymuş fakat bir öneri getirmemiştir.

²¹⁴ Kara Harp Okulu Arşivi, *Künye Defteri*, No: 21.

ve Mustafa Kemal'in doğum tarihini yıl olarak gösteren bütün kayıtlarda bu tarih **1296 Rumi yılı** olarak belirtilmiştir. Miladi Takvim'in kabul edilmesinden sonraki yeni yazılı ve tarih olarak günümüze daha yakın ama Mustafa Kemal'in sağlığında çıkartılan bütün nüfus kayıtlarında da **Miladi 1881** yılı yer almaktadır. Onun yaşadığı dönemde çıkmış resmi yayınların bazılarında (mesela Tarih IV. s. 359) yer alan biyografilerde **Miladi 1880 yılı** da gösterilmiştir. Fakat bu tür yayınların nüfus kaydı sayılamayacağı ortadır.

Atatürk'ün çocukluk ve okul arkadaşı Eski Ankara Belediye Başkanı ve Bilecik Milletvekili Asaf İlbay da 1296 tarihini doğrulamaktadır. "*Atatürk'ün Hususi Hayatı*" başlığı altında yayınlanan anılarında Asaf İlbay bu konuda şunları söylüyor: "*Aynı semtin çocukları idik. Evlerimiz birbirinden yüz metre mesafede bulunuyordu. Ailelerimiz komşuluk yüzünden tanışık idiler. Bu sebeple ağabeyim Eşref Bey ve ben Mustafa Efendi ile görüşürdük. Ağabeyimle bir yaşta oldukları için daha çok kaynaşmışlardı. Ben onlardan iki yaş küçük idim. Mustafa'nın ve Eşref'in doğum tarihi 1296, benimki 1298 idi...*"²¹⁵

Harp Okulu ve Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Cebesoy, "*1881 tarihinin gerçek gibi olduğunu*" söylerken, çocukluk arkadaşı olan ve yaşamının sonuna dek yanında bulunan, dahası 10 Kasım 1938 sabahı Atatürk'ün vefat ettiğini öğrendiğinde intihar girişiminde bulunan Salih Bozok ise "*doğum tarihinin 1880'den de önce olabileceğini*" öne sürmektedir. 1934'te Atatürk'ün Trakya gezisine katılan Dr. Asım Arar, "*Salih Bozok'un kendisine Mustafa Kemal'in doğum tarihinin 1880 öncesi olduğunu söylediğini*" belirtmektedir.²¹⁶

Yeni Bir Belge ve Doğum Tarihi Tartışması

Yukarıda ilgili bölümlerde zaman zaman değindiğimiz Mehmet Ali Öz tarafından Osmanlı Arşivi'nde bulunarak

²¹⁵ A. İlbay, "*Atatürk'ün Hususi Hayatı*", **Tan Gazetesi**, 10 Haziran 1949.

²¹⁶ Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, s. 17.

kamuoyunun gündemine taşınan bir yeni belge, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bazı eksik bilgilerimizin tamamlanmasını sağlamıştır. Bu belgede yer alan Mustafa Kemal Paşa'nın yaşı ile ilgili bir bilgi doğum tarihi tartışmalarını yıl olarak yeniden gündeme taşımış bulunmaktadır. Öncelikle belgenin özelliklerini ve gerçekleştirilen resmi işlemin kronolojik akışını görelim:

Ali Rıza Efendi'nin ölümü 23 Mayıs 1886 (Rumi: 11 Mayıs 1302) üzerine Zübeyde Hanım eşinden kaynaklanan emekli maaşının kendisine ve çocuklara (o sırada üç çocuk hayattadır: Mustafa, Makbule ve Naciye) bağlanması için bir dilekçe vermiştir. Aynı belgeye göre Zübeyde Hanım dilekçesini 27 Ağustos 1893 (Rumi: 15 Ağustos 1309) Selanik Valiliği'ne vermiştir. Yani dilekçe Ali Rıza Efendi'nin ölümünden yaklaşık olarak 7 yıl sonra verilmiştir. Bu dilekçe üzerine işlemler yapılmış ve sonuca bağlanmıştır. Selanik Vilayeti 9 Eylül 1893 (Rumi: 28 Ağustos 1309) tarihinde bir "Hizmet Cetveli" hazırlayarak İstanbul Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti'ne göndermiştir. Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti Muhasebesi "Tanzim Olunan Hesap Tezkeresi"ni 8 Ocak 1894 (Rumi: 27 Kanunuevvel 1309) tarihinde Mülkiye Tekaüd Sandığı Heyeti'nin onayına sunmuştur. Zübeyde Hanım ve çocuklar tarafından verilen dilekçe ve diğer bütün evrak üzerinde konuyu görüşen Heyet tahakkuk eden 120 kuruşluk aylık maaşın Zübeyde Hanım'a 30 kuruş, mahdumu (oğlu) Mustafa'ya 30 kuruş, kerimeleri (kızları) Makbule'ye 30 kuruş ve Naciye'ye 30 kuruş aylık olarak ödenmesine karar vermiştir. Karar tarihi, 20 Şubat 1894 (Hicri: 14 Şaban 1311 ve Rumi: 8 Şubat 1309)'tür. Belgenin 2. Sayfasının arkasındaki işlemlerden 22 Şubat 1894 (Hicri: 16 Şaban 1311)'te Tanzimat Dairesi'ne gönderildiği anlaşılmaktadır. Yine 2. Sayfanın arkasında 16 Eylül 1899 tarihi yer almaktadır.²¹⁷

İşte bu belgedeki Zübeyde Hanım ve çocukların alacakları maaşların dökümünün bulunduğu, Mülkiye Teaküd Sandığı Nezareti Muhasebesi'nden Tanzim Olunan Hesap

²¹⁷ **Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnif Kodu: Ş. D., Dosya No: 927, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi: 2, Varak: 3, Orijinal Kayıt: Tekaüd 4/574.

Tezkeresi'nin ikinci sayfasında; "*Mahdumu (oğlu) Mustafa Efendi'ye Maaşı: 30, "Sinni (Yaşı): 16, yirmi yaşını ikmalinde (tamamladığında) veya hin-i tavzifinde (bir göreve geldiğinde/işe girdiğinde) kat olunmak (kesilmek) şartıyla*" yazmaktadır. Belgenin tarihi 8 Ocak 1894 (Rumi: 27 Kanunuevvel 1309) olduğuna göre Mustafa Kemal'in doğumu yıl olarak **Rumi: 1293 Miladi: 1877/1878** olmaktadır.

M. Ali Öz'ü Prof. Dr. Erhan Afyoncu ile birlikte hazırlayıp sunduğu Habertürk Tv'deki Tarihin Arka Odası Programı'na da konuk olarak alan Sayın Murat Bardakçı, yazdığı bir makalede bu belge kapsamında Mustafa Kemal'in 1877'de doğmuş olduğunu iddia etmiştir. Makale aynen şu şekildedir:

"Mehmet Ali Öz adındaki emekli bir din adamının Zübeyde Hanım ile çocuklarına aylık bağlanması hakkında Osmanlı Arşivleri'nde bulunduğu 9 Ocak 1893 tarihli bir belgede, gümrük memuru Ali Rıza Efendi'nin oğlu Mustafa, 1893'te 16 yaşında görünüyor. Bu kayıt, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1881'de değil, 1877'de doğduğu anlamına geliyor

TÜRKİYE'de hemen herkesin bildiği, daha çocukluk senelerinde ezberlere alınan ve hafızalardan hiç silinmeyen iki tarih vardır: 1881 ve 1938, yani Atatürk'ün doğum ve ölüm tarihleri...

Vefat tarihi olan 1938'i kimse sorgulamaz, o zamanı yaşayanlar henüz hayattadırlar ama 1881 üzerinde arada bir tartışma çıkar. Atatürk'ün doğum kaydı henüz yayınlanmadığı için bu tarihin kesin olmadığını söyleyenler vardır, hangi gün doğduğu da henüz bilinmemektedir, üstelik 1930'lu senelerdeki bazı resmî yayınlarda 1881 yerine 1880 tarihi yer alır ve bu tarih daha sonra bir yıl ileriye çekilip 1881 yapılmıştır.

BİLGİLERİ TAMAMLADI

Bundan iki ay önce yazmıştım: Mehmet Ali Öz adındaki emekli bir din adamı, Mustafa Kemal Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi ile annesi Zübeyde Hanım hakkındaki eksik bilgileri tamamlayan, tamamen belgelere dayanan ve yakında yayınlanacak olan bir çalışma yapmıştı. Öz, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy Kütüğü (Osmanlı Arşivi Belgelerine

Göre)" ismini verdiği kitabında Devlet Arşivleri'nde bulduğu evrakı kullanarak Atatürk'ün nesiller öncesine uzanan şeceresini çıkartmış ve Zübeyde Hanım ile üç çocuğuna, Ali Rıza Efendi'nin vefatının ardından bağlanan aylıkların belgelerini de vermişti.

20'ŞER KURUŞ AYLIK

Zübeyde Hanım 1870 ile 1880 seneleri arasında "rüsûmat" yani gümrük memurluğu yapan, daha sonra istifasını vererek ticaret hayatına atılan ve iflâsının ardından 1888'de vefat eden kocası Ali Rıza Efendi'nin ardından kendine ve yetim kalan Mustafa, Makbule ve Naciye isimli çocuklarına aylık bağlanması için bir dilekçe sunmuş. Dilekçeyi değerlendiren emeklilik komisyonu, Ali Rıza Efendi'nin on senelik hizmetinin ayrıntılarını çıkartarak Zübeyde Hanım ile çocuklarının aylık almaya hak kazandıklarını belirlemiş ve anne ile üç çocuğa yirmişer kuruş aylık bağlanmış. Kararda, aylığın Mustafa'nın yirmi yaşına gelmesine yahut bir işe girmesine; Makbule ile Selânik'te daha sonra küçük yaşta vefat edecek olan Naciye'ye de evlenmelerine kadar ödeneceği ifade edilmiş.

1893'TE 16 YAŞINDA

Rumî tarihle 27 Kânunevvel 1309, yani Milâdî tarihle 9 Ocak 1893'te hazırlanan belgede çok önemli bir ayrıntı var: Aylık miktarları ile isimlerin üzerinde bulunan "sinni", yani "yaşı" sütununun hemen altında Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın oğulları Mustafa'nın o tarihte 16 yaşında olduğu yazıyor!"

Mustafa'nın 1893'te 16 yaşında olması demek, 1877'de dünyaya gelmiş olması demektir ve emekli din adamı Mehmet Ali Öz'ün ortaya çıkarttığı Atatürk ile ilgili bu en eski resmi belgede 1877 tarihinin görünmesi, onunla alâkalı bilgilerde büyük bir bilinmeyenin ortaya çıkması demektir.

Mustafa Kemal hakikaten 1877'de mi dünyaya geldi, eğer öyle ise 1880 yahut 1881 tarihi niçin ve nasıl ortaya çıktı, askerî mektepte bulunduğu sırada yaşı dört sene küçültülüp doğum tarihi 1881'e mi çekildi, bilmiyoruz. Muamma, Mustafa Kemal'in Selânik'te bundan birkaç sene önce Yunanlı bir tarihçi tarafından ortaya çıkartılan ama henüz neşredilmeyen doğum

kaydının yayınlanmasının ardından aydınlanacak.”²¹⁸

Makale ile birlikte belgenin ilgili sayfasının klişesini de yayınlayan Murat Bardakçı öncelikle belgedeki bazı önemli rakamları yanlış aktarmaktadır. Bunların bazıları okuma, bazıları da Rumi tarihleri Miladi tarihlere çevirme hatalarıdır. Mesela Ali Rıza Efendi’nin ölüm tarihi 1888 olarak veriliyor. Hâlbuki Ali Rıza Efendi’nin belgedeki ölüm tarihi 23 Mayıs 1886’dır. Mustafa’nın 16 yaşında olduğunu gösteren belgenin (tezkerenin) tarihi olarak Rumi: 27 Kanunuevvel 1309 tarihi Miladi: 9 Ocak 1893 olarak verilmektedir. Hâlbuki bu tarihin Miladi karşılığı 8 Ocak 1894’tür. Zübeyde Hanım ve üç çocuğa 20’şer kuruş maaş bağlandığı ifade edilmektedir. Hâlbuki belgede 30’ar kuruş (toplam 120 kuruş) maaş bağlandığı açıktır.

Sayın Murat Bardakçı’nın belge ile ilgili bu maddi hatalarını bir tarafa bırakacak olursak, bu belgeden hareketle Mustafa Kemal **1880/1881**’de yani **Rumi: 1296**’da değil de bundan üç/dört yıl önce **1877/1878**’de yani **Rumi: 1293**’te mi doğmuştur? İlk olarak bu belgedeki “**16 yaş**”ın kaynağını bilemiyoruz. Bunun hangi belgeye istinaden tezkereye girmiş olduğu, aynı belge ve eklerinden belli değildir. İkinci olarak şimdiye kadarki bütün resmi belgelerde doğum yılı olarak **Rumi: 1296** yılı esastır. Mesela Askeri Rüштиye son sınıf notlarını gösteren Numara Defteri Hicri: 1313, Miladi: 1895 yılına aittir. Söz konusu belge ile hemen hemen aynı yıllara (bir yıl sonrası) aittir.²¹⁹ Bu tarihten başlayarak Mustafa Kemal’in bütün askeri sicil kayıtlarında doğum yılı olarak **Rumi: 1296**’dır. Yukarıda bütün örneklerini verdiğimiz gibi, askeri kayıtların dışında elimizde bulunan diğer resmi nüfus kayıtlarında da (sonraki tarihlerde olsa bile) doğum yılı **Rumi: 1296**’dır.

²¹⁸ Murat Bardakçı, “Yeni Bulunan Belgeye Göre Atatürk 1877’de Doğmuş”, **Habertürk Gazetesi**, 10 Kasım 2014, Pazartesi.

²¹⁹ **Kara Harp Okulu Arşivi**, Numara Defteri, Numarası: 13 (önceki numarası: 11), Yeri: 1-C. H. Gök, **Kara Harp Okulu Arşivi Kılavuzu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1999, s. 40. Bu defter künye kaydını içermeyip sadece ders bitirme notlarını gösterdiği için burada öğrencilerin isimlerinin yanına Selanik’teki mahalleleri yazılmıştır. Doğum tarihleri yoktur. Mustafa Kemal Efendi “*Ahmet Subaşı Mahallesi*” ile kayıtlıdır. Bakınız: A. Güler, **Dehanın Kodları**, 4. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s. 68.

Yeni bulunan belgedeki “16 yaş” ifadesi Mustafa Kemal’in 1296 Rumi doğum yılını değiştirmesi dolayısı ile şüphe ile karşılanması gerekir. Murat Bardakçı söz konusu makalesinde bu bilgiyi doğru kabul ederek, “... askeri mektepte bulunduğu sırada yaşı dört sene küçültülüp doğum tarihi 1881’e mi çekildi, bilmiyorum” sorusunu sormuştur. Bu soruya evet demek için bir gerekçe yoktur. Mustafa Kemal’in öğrenim süreci, okullara giriş ve çıkış tarihleri bellidir ve mevcut belgelere göre yaşının küçültüldüğüne dair bir bilgi de yoktur. Burada düşünülmesi gereken, kaynağı belli olmadığına ve babanın ölümünden 7 yıl sonra maaş bağlanması için dilekçe verildiğine göre “16 yaş”ın sehven yani yanlışlıkla yazılmış olabileceğidir. Belgeyi yazan memurun bir yazım hatası olabilir. Bu da arşiv belgelerinde rastladığımız bir durumdur.

Bu konudaki tartışmalar kapsamında Habertürk Gazetesi’nden Bülent Günel²²⁰ bizim de içinde bulunduğumuz bazı akademisyenlere bu konuyu sordu. Prof. Dr. İlber Ortaylı, “*Vesika doğru görünüyor. Ancak vesikanın doğru görünmesi netice alınacağı anlamına gelmez. 4 senelik fark önemli bir tarih. Mustafa Kemal şehir çocuğu. Bir şehir çocuğunun doğum tarihinde bu kadar oynama olur mu, bilemiyorum... Kendi 1881 diyor, belge 1877. Murat’ın edindiği belge ciddi görünüyor. Komisyon kurulup bakması lazım. Ancak bu belgenin hukuki bir neticesi olmaz.*” Dedi.

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu ise; “... Atatürk’ü 1893 16 yaşında gösteren belgeye ise biraz mesafeli yaklaşıyorum çünkü Mustafa Kemal, Manastır Askeri İdadisi’ne 1896’da girdi. Yani resmi doğum tarihine göre 15 yaşında. Bu belgeye göre Atatürk o tarihte 19 yaşında olmalı ki, bu pek mümkün değil. Nasıl 1881 hatalı deniyorsa, 1877 de hatalı denilebilir. Bu belgeyle birlikte Atatürk’ün Manastır Manastır’daki Askeri İdadi’ye girerken yaşını küçültmüş olabileceği de gündeme getirildi. Öyle olsa Atatürk bunu seneler sonra söyleyebilirdi. Atatürk, doğum tarihini 1881 olarak belirtmiş. Ben bu tarihin doğru olduğunu düşünüyorum.”

²²⁰ Habertürk Gazetesi, 11 Kasım 2014, s. 17. Doç. Dr. Ş. Halıcı ve Prof. Dr. II. Lowry’nin görüşleri için aynı yere bakınız.

Peki Atatürk'ün gerçek doğum tarihi gün ay ve yıl olarak ne olabilir? Bize göre Yıl olarak **Rumi: 1296** tarihi kesindir. Atatürk'ün sağlığında soyadının kabulünden (24 Kasım 1934) sonra düzenlenen nüfus cüzdanında doğum yılı olarak **Miladi: 1881** tarihi tespit edilmiş bulunmaktadır. Rumi 1296 yılının sadece 20 Kanunuevvel ile 28 Şubat tarihleri arasındaki günleri, Miladi 1881 yılının 01 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasına tekabül ettiğine göre;²²¹ Mustafa Kemal bu tarihler arasındaki her hangi bir günde doğmuş olmalıdır. Bu gün hangisi olabilir? Şüphesiz bu tarihin tespitinde en sağlam anlatımları ve resmi belgelere göre tespit edilebilen yukarıdaki tarihler arasındaki günleri işaret edenleri ele almak gerekir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım 1922 yılında Enver Behnan Şapolyo'ya bu konuda şunları anlatmıştır: “*O zamanki Hamidiye kâğıtlarına gün ve ay yazılmaz, yalnız yıl yazılırdı. Ben oğlum Mustafa'yı 'Erbain Soğukları' devam ederken doğurdum. Bu, doğum benim aklımda kaldığına göre 23 Kanunuevvel 1296 tarihine düşmektedir.*”²²²

“Erbain Soğukları” 22 Aralık'tan 31 Ocak'a kadar süren 40 günlük kışın en soğuk günlerinde esen şiddetli rüzgârlar için kullanılan addır.²²³ Bu durumda Zübeyde Hanım'ın verdiği tarih olan Rumi 23 Kanunuevvel 1296 tarihi, hem anlatımındaki esaslara, hem de resmi kayıtlardaki tarihlere uymaktadır. Bu tarih Miladi **04 Ocak 1881 Salı** günüdür.²²⁴

Şu halde Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum tarihini **4 Ocak 1881 Salı** günü olarak kabul etmek mümkündür. Onun, İngiliz Büyükelçiliği'nin kutlama için sorması üzerine, “*bu bir 19 Mayıs günü niçin olmasın?*” demesi ve bu tarihin bildirilmesi, tamamen “mecazi” bir anlam ifade eder. Eğer bu tarih gün ve ay olarak kabul edilirse, Atatürk'ün doğum yılının değişmesi gerekir. Çünkü, **Miladi 19 Mayıs 1881 tarihi, Rumi 07 Mayıs**

²²¹ G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin**, Hazırlayan: Y. Dağlı-H. Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 287-289.

²²² E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 16-17

²²³ M. Erenli, **Atatürk I. Vatan ve Hürriyet**, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 17.

²²⁴ G. A. Muhtar Paşa, a. g. e., s. 287. Ş. S. Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal, C: I., (1881-1919)**, 8. Baskı, İstanbul, 1981, s. 29. M. Erenli de bu tarihi tespit etmiştir. Yukarıda zikredilen eserine bakınız.

1297 tarihine takabül etmektedir.²²⁵ Bu da Atatürk'le ilgili elimizdeki en eski resmi belgelerden biri olan Harp Okulu Künye kaydındaki 96 (Rumi: 1296) şeklinde yer alan doğum yılını değiştirmektedir.

ATATÜRK'ÜN KARGA KOVALADIĞI ÇİFTLİĞİN SAHİBİNİ BULDUK*

Düşünce Ve Tarih - Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluğunda Selanik'te karga kovaladığı ve dayısı Hüseyin Ağa'nın kâhyalığını yaptığı çiftliğin sahibi bulduk. Osmanlı Devleti döneminde Selanik vilayetine bağlı kazalardan biri olan Lankaza'daki tarihî Rabla Çiftliği'nin, yine o dönemde Selanik vilayetine bağlı kazalardan biri olan Tikveş'te yaşayan Mehmet Ali Efendi isimli Karamanlı bir "uç beyi"ne ait olduğunu tespit ettik.

Mehmet Ali Efendi'nin torunu 87 yaşındaki Nebahat Tezcaner, annesi Zehra Hanım'ın (Beygo) çocukluk arkadaşı olan Mustafa Kemal'le ilgili kendisine anlattığı çiftlik anılarını ilk kez dergimizle paylaştı.

Tezcaner, “Atatürk'ümüzün dayısı Hüseyin Ağa dedemin çiftliğinde kâhyalık yapıyormuş. Mustafa Kemal de öğrenci iken kız kardeşi Zübeyde Hanım'la birlikte çoğu zaman tatillerde dayısının yanına gelip gidiyormuş. Annem, Atatürk'ümüzün o yıllarda kız kardeşi ile birlikte çiftlikte nasıl karga kovaladıklarını hem bana hem kız kardeşlerime gayet güzel anlatırdı.” dedi.

Annesinin Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'dan da sık

²²⁵ G. A. Muhtar Paşa, a. g. e., s. 290.

* “Karamanlı Uç Beyi Mehmet Ali Efendi'nin Torunu Nebahat Tezcaner Atatürk'ün Çocukluk Arkadaşı Annesi Zehra Hanım ve Çocuk Mustafa Kemal'i Anlattı,” Söyleşi: Dr. Ali Güler, **Düşünce ve Tarih Dergisi**, Haziran 2015, s. 7-11.

sık bahsettiğini ifade eden Nebahat Hanım, “*Zübeyde Hanım'ın çok tertipli ve temiz giyimli bir hanımefendi olduğunu hatta çiftliğe kardeşinin yanına zaman zaman gelip gittiğini söylerdi.*” diye konuştu.

Mehmet Ali Efendi'nin kız torunu Nebahat Tezcaner ve eşi Mazlum Sadrettin Tezcaner ile Çankaya Yukarı Ayrancı'daki evlerinde buluşup sohbet ettik. Nebahat Hanım, biz gitmeden Mehmet Ali Efendi'nin en büyük kızı olan annesi Zehra Hanım ve çocukları ile kendi aile albümlerinde bulunan fotoğrafları çıkarıp masanın üzerine koymuş bile. 87 yaşını süren ve son derece alımlı ve zarif bir hanımefendi olan Nebahat Tezcaner, Zehra Hanım'ın 2'si ikiz olan 4 kızından 2'ncisi. Nebahat Hanım eski bir edebiyat öğretmeni. Yine eski bir matematik öğretmeni olan 93 yaşındaki eşi Mazlum Sadrettin Bey de, ilerlemiş yaşına rağmen son derece zinde ve sağlıklı.

Tezcaner Çifti'nin kaç yaşında olduklarını sormuyoruz fakat Nebahat Hanım, “*Ben 87, beyim 93 yaşında. Süleyman Demirel'le aynı tarihte doğmuşlar. 1924 tarihinde.*” diyerek sohbeti sürdürüyor.

A. Güler: Allah uzun ömür versin.

N. Tezcaner: Annemin fotoğrafını göstereyim size. Bu fotoğraf 4 oğlumla beraber hep birlikte 1966'da çekilmiş. Oğullarım hepsi şimdi kocaman kocaman insanlar oldular. Okudular, evlendiler. En küçüğümüzün bile 1966 yılından bu yana kaç yaşında olduğunu tahmin edersiniz. En büyük oğlum diş hekimi. İkinci oğlum Tefik, kendisi tıp doktoru ve profesör. Kalp ve damar cerrahı. Bir diğer oğlum olan Ömer de doktor. Ancak o bilgisayarda doktorluk yapıyor. Profesör olan oğlum Ufuk Üniversitesinde başhekim oldu ve şu anda dekan yardımcılığı yapıyor. Küçük oğlum ODTÜ Biyoloji Bölümü'nden mezun. Kendisi şu anda büyük bir şirkette önemli bir görevde çalışıyor.

A. Güler: Maşallah eviniz kütüphane gibi.

N. Tezcaner: Ben edebiyat, beyim ise matematik öğretmeni. Ev eşyamızdan çok kitabımız var. Evimizin her tarafı kitap dolu. Eşimle birlikte çok okuyoruz. Bulmaca filan

çözüyoruz. Beyimle yalnız okuma konusunda biraz tartışmalıyız. Beyim polisiye, ben felsefi ve izoterik eserleri çok seviyorum, hoşuma gidiyor. Bu sebeple biraz tartışıyoruz.

A. Güler: Müzikle de ilgileniyorsunuz sanıyorum.

N. Tezcan: Öğrenci iken piyano dersleri aldım. Bizim zamanımızda mandolin dersleri vardı. Piyanoyu buralara getiremiyoruz. Onun için bir orgum var. Bazı parçaları zaman zaman yine çalıyorum. Müziğe hayranım. Klasik Batı müziği hayranıyım. Digitürk'e o nedenle abone olduk. Kitaplarla ve onlarla zaman geçiriyoruz. Benim en çok sevdiğim kitaplar bilgi veren kitaplar. Bir bilgiyi aldığım zaman çocuk gibi seviniyorum. Yeni bir şey öğrendiğim zaman "Oh çok şükür bunu da öğrendim. Çünkü bilmiyordum." diyorum. Dünyada o kadar çok bilmediğimiz şeyler var ki. Hepsine yetişmek mümkün değil.

A. Güler: Ne var ki toplumumuz okumuyor. Cahillik aldı başını gidiyor. Sosyal medya da olumsuz yönde etkiliyor toplumu. Herkes duyduğunu gerçek zannediyor. İnsanlara aslı esası olmayan bilgiler veren kitapları kesmek lazım. Görmek başka, okumak başka. İkisi birbirini tamamlayabilmeli. O zaman ancak fikirler pozitif yönde gelişir.

N. Tezcaner: Bizim ailede anne tarafımın tamamı doktor. Paris'te öğrenim görmüşler. Bir kısmı İstanbul Kadıköy'e yerleşmiş. Bir kısmı memleketlerinde kalmış. Annemin esas memleketi Karaman'ın Işıklar köyü. Oradan gelmişler. Dedem yani annemin babası Mehmet Ali Efendi, Selanik'e "uç beyi" olarak tayin edilmiş. Selanik'in Tikveş kasabasına tayin olmuş. Kardeşleri, amcaları filan hepsi okumuşlar. Yalnız dedem "Ben arazi ile çiftlikle uğrayacağım. Burada güzel herkese örnek olacak bir çiftlik yapacağım." diyerek okumamış. Gerçekten de orada çok güzel bir çiftlik yapmış.

A. Güler: Anneniz Zehra Hanım Atatürk'le ilgili neler anlatırdı sizlere?

N. Tezcaner: Annem küçükken bize hep anlatırdı. "Kendi soyundan kimler var? Kim ne işle uğraşmış?" her şeyi anlatırdı. Ben de hep Atatürk'ü merak eder ve sorardım. Annem Atatürk'ü çok iyi tanıyor. Tabii annem daha çocuk o zamanlar.

Annemi 1980 senesinde kaybettik. İsmi Zehra idi. Kardeş olarak Haydar isimli bir erkek, Meryem isimli bir de kız kardeşi var. Annemin soyadı Beygo idi. Anne tarafıma "Beygolar" derlerdi. Annem Atatürk'ten çok bahsederdi.

A. Güler: Nerede dünyaya gelmişler?

N. Tezcaner: Hepsi Tikveş'te doğmuşlar. Zaten Selanik'e çok yakın bir yer. Tikveş Selanik'in diğer kazalarından çok daha küçük bir kaza.

A. Güler: Atatürk'ün üvey babasının ismi Ragıp Bey. Çocukları Süreyya Bey, şimendifer memuru olan Hakkı Bey ve bir de Rukiye Hanım var. 3 çocukları var. Hakkı Bey hakkında pek bilgimiz yok. Fikriye Hanım da Ragıp Bey'in yeğeni oluyor. Yani Fikriye Hanım, Ragıp Bey'in kardeşi Albay Memduh Bey'in kızı oluyor. Anneniz Zehra Hanım bunlardan bahseder miydi?

N. Tezcaner: Annem bilhassa şimendifer memuru olan Hakkı Bey'den çok bahsederdi. Bir de Zübeyde Hanım'ın 2 erkek kardeşi var. Hüseyin Ağa ve Hasan Ağa. Atatürk'ün dayıları. Hüseyin Ağa annemlerin çiftliğinde çalışıyormuş. Lankaza Çiftliği'nde kâhyalık yapıyormuş. Yani çiftliğin yöneticisi imiş. O sebeple anneme Atatürk'ü nasıl tanıdığını sorduğumda, Atatürk'ün çiftliğe zaman zaman gelip gittiğini söylerdi. Kız kardeşi Makbule Hanım'la birlikte çiftlikteki tarlalarda karga kovaladıklarından bahsederdi. Annem bunu hem bana hem de kız kardeşlerime gayet güzel anlatırdı.

A. Güler: Anneniz kaç doğumlu?

N. Tezcaner: 1310 doğumlu. 14 yaş fark aralarında. Bu takribî bir yaş. Annem ve bütün akrabalarının bir kısmı 1911 Balkan Savaşı'nda çiftlikte kalmış, bir kısmı da Kadıköy'e yani İstanbul'a geçmişler. Çünkü annemin amcalarının bir kısmı, dedemin kardeşlerinin bir kısmı İstanbul'a yerleşmiş. Annem de o zaman o kafiye ile birlikte Kadıköy'e gelmiş ve amcasının yanına yerleşmiş. Sonradan çıkartılan bir hüviyet cüzdanı var. O sebeple doğum tarihinin kesin olduğunu söyleyemiyorum.

A. Güler: Rahmetli babanızı ne zaman kaybettiniz?

N. Tezcaner: Cemil babam 1936'da, Zehra annem

1980'de vefat etti. Babamı ben 7 yaşında iken kalp rahatsızlığından dolayı 58 yaşında kaybettik. Babamın vefatından sonra, o zaman elimizdeki nişanları belli yerlere amcalarımızın da yardımı ile satıp bir gelir olsun diye İstanbul Kapalı Çarşı'da 2 tane kuyumcu dükkânı satın aldık. Babam deniz subayı olacakmış fakat okulu bitirmemiş Feshane fabrikasına marangozhane şefi olarak tayin etmişler. Orada devamlı olarak çalışmış. Ancak İngilizler gelince işten atılmış. Sonradan annemin aracılığı ile Rüştü isminde İzmir'de Atatürk'e çok yakın olan birisinin, muhtemelen Tevfik Rüştü Aras olabilir. Rüştü Bey'in yardımıyla babamı tekrar fabrikaya almışlar.

A. Güler: Tevfik Rüştü Aras Latife Hanımlarla akrabadır.

N. Tezcaner: Babamı ikinci kez işe aldıkları için, 15 yılı doldurmadığından dolayı bizler maalesef emeklilik hakkını kaybettik. Annemin köydeki Lankaza Çiftliği'ndeki hayatı çok değişiktir. Hatta zaman zaman II. Dünya Savaşı yıllarında annem bize anlatırdı.

A. Güler: Anne ve babanızın birlikte fotoğrafları var mı?

N. Tezcaner: Babam son zamanlarda Mevlevi tarikatında idi. Dedem Ömer Efendi de bir vesile ile Kastamonu'nun İnebolu ilçesinden saraya gelmiş. Yorgancı imiş. Muazzam yorganlar dikermiş. Saray bunu çok beğenmiş. Bütün o sultanların atlas yorganlarını dedem ve ekibi dikermiş. Çocuklarının hepsi de saraya yerleşmiş. Babam da öyle. Annemin bize gösterdiği kayınpederinden kalma yorganlar şahane idi. Annem onları hep sandıklarında saklıyordu. Daha sonra nasıl oldu bilmiyorum hepsi harap oldu ve kayboldu. Annemin bizimle birlikte fotoğrafları var ama babamla birlikte fotoğrafları yok maalesef.

A. Güler: Çiftliğin resmi de mi yok?

N. Tezcaner: Çok üzgünüm maalesef yok. Sonraki yıllara ait annemin fotoğrafları mevcut. Dedem Mehmet Ali Efendi'nin kardeşlerinden birisi Karadağ müftüsü. İsmi Hacı Efendi. Onu da Sırplar çok hazin bir şekilde katletmiş. Hatta elimizde müftü iken padişahın kendisine vermiş olduğu nişanlar

vardı.

A. Güler: Babanız ne iş yapıyordu?

N. Tezcaner: Babam memuriyetini Feshane fabrikasında yapıyordu. İngilizler geldiği zaman 15 yılı dolmadığı için emekli edilememiş. Hepimizi kapsayacak şekilde ikramiye verip fabrikadan çıkarmışlar. Mehmet Ali Efendi dedem belli bir süre sonra İstanbul'a kardeşlerinin yanına döndüğü zaman "Ben kızımın yanında olmak istiyorum." demiş. Geldiğinde anneme eskiden erkekler bellerine kuşak sararlarmış. O kırmızı kuşağının arasına ne kadar altın koyabilmişse onlarla gelmiş ve anneme burada hediye olsun diye 3-4 tane Eyüp Sultan'da ev satın almış. Tabii o zaman daire filan yok. Bahçeli ve son derece güzel evler.

A. Güler: Kaç kardeşsiniz?

N. Tezcaner: Babamın vefatından sonra annem hepimizi okuttu. 4 kız kardeşiz. 2'si ikiz, ablam ve ben varım. Annem hepimizin çok iyi eğitim görmemizi sağladı. Bizlere elinden gelen tüm çabayı gösterdi. Tabii bunda akrabalarımızın da çok büyük rolü oldu.

A. Güler: Anneniz, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ı da tanıyor muydu?

N. Tezcaner: Tabii tanıyordu. Zübeyde Hanım'dan da bana bahsederdi. Çok tertipli, çok temiz giyimli bir hanımefendi olarak bahsederdi. Annem o zaman daha çocuktuk. Hatta çiftliğe zaman zaman kendisi de gelirmiş. Makbule Hanım'la Atatürk'ümüz çoğu zaman tatillerde ara tatillerde devamlı olarak o çiftlikte kalırlarmış. Annem şöyle söylerdi: Annesi ikinci bir evlilik yaptığı için Atatürk annesine pek yakın olmamış. Annesinin ikinci evliliğine tepki gösteriyor. O evliliği hazmedememiş. Eski ailelerde bu sistem hâlâ devam ediyor. Ama sonradan üvey babasını çok sevmiş. Annem derdi ki "Çok dürüst, sözü ve sohbeti yerinde bir insandı. Makul bir insandı ve Atatürk'le iyi geçinirdi. Ona gerçek babası gibi olmasa bile bir hamilik yapardı."

A. Güler: Evet Atatürk de üvey babasını sonradan böyle anlatıyor. "Ragıp Bey iyi insandı. Sonra onunla dost olduk ve bana büyük adam muamelesi yapardı." der. Atatürk'ün annesinin

Ragıp Bey'den çocuğu yok. Ragıp Bey'in, eski eşinden çocukları var. Sonuçta Atatürk de hepimiz gibi bir insan. Et ve kemikten yaratılmış. Ama çok büyük bir deha. Normal bir insanın çok üstünde bir dehaya sahip. Onu büyük yapan da odur zaten, yetenekleri ve dehası. Çok kitap okuyan bir lider.

N. Tezcaner: İstanbul'daki Akaratlar'deki evini de annem anlatırdı. Annemler 1912 Balkan Savaşı'ndan sonra Selanik elimizden çıkmak üzere iken topluca trenle önce Üsküp'e gitmişler. Sonra Edirne'ye uğrayıp oradan da İstanbul'a kardeşlerinin yanına gelmişler. Zübeyde Hanım da 1915'te Akaratlar'deki eve gelip yerleşiyor. O ev zaten Balkan Savaşlarındaki mağdurlar için yapılmıştı. Şişli'deki eve geçinceye kadar orada bir süre kalıyorlar. Annem o evi çok iyi biliyordu. O evler birbirinin aynı idi. Güzel evlerdi.

A. Güler: Balkan ve I. Dünya Savaşlarında Türkiye çok büyük göçler aldı. O dönemde çoğu insan çadırlarda kalmış. Sultanahmet ve Ayasofya'nın bulunduğu bölgelerde çadırlar kurulmuş.

N. Tezcaner: Öyle imiş ama maddi durumları iyi olduğu için annemler onlara pek ihtiyaç duymamışlar. İstanbul'da birkaç tane konakları vardı.

A. Güler: Mübadele sırasında o çiftliğe karşılık bir mal aldınız mı?

N. Tezcaner: Hayır şöyle oldu: Anneannem Pembe Hanım'ın beyi Mehmet Ali Efendi. "Biz burada kalalım çocuklar gitsin." demiş. Zaten kızı Meryem. Gözü önünde Bulgarlar eşinin kafasını kesmişler. Bunun üzerine kadın akli dengesini ve şuurunu kaybetmiş. Erkek kardeşi de bir vesile ile herhalde savaşta kaybolmuş. O sebeple annem tek çocuk olarak ailede kalmış. Annesi ile babası o gelen ailelere "Kızımızı kurtarın, alın götürün Kadıköy'e yerleştirin, orada hayatını devam ettirsin." demişler. Amcasının yanında çok uzun seneler kalmış. Tikveş'le de devamlı irtibat hâindeler. Bir yandan da anne ve babasından iyi haber alıyor. Amcası diyor ki anneme, "Artık yaşın geldi seni evlendirmemiz lazım." Annem, "Hayır. Ben anne ve babamın yanına gidip onlara kavuşacağım. Evliliğimi yapacaksam eğer

onların yanında yaparım." diyor. Fakat bu arada anneannemin vefat ettiği haberi geliyor. "Bunu nasıl söyleyelim?" diye düşünüyorlar. Çünkü annem, anneannesini çok seviyor. Anneme demişler ki, "Baban gelecek ve Kadıköy'de seni ziyaret edip görecek. Çünkü seni çok özlemiş." Ve o şekilde dedem de almış kardeşlerinin yanına İstanbul'a gelmiş. Gelirken birkaç tane tapu senedi almış yanına. Biraz da altın ve o madalyaları almış ve gelmiş. Mübadele zamanında oradaki mallara karşılık Türkiye Cumhuriyeti buralarda bir yerler vermek istemiş. Dedeme de Mersin'de deniz kenarında uçsuz bucaksız bir arazi vermişler. Ancak dedem kabul etmemiş. "Burası senin istediğin gibi ek ve biç, kullan ne yaparsan yap." demişler. Fakat dedem bu araziye çeşitli sebeplerle beğenmemiş. 'Ben burada ne yapayım? Yerleşirim Kadıköy'e, buraları da sizlere bağışladım, istediğiniz kişiye verin." demiş. Şimdi oraları görseniz muazzam bir bloklar hâlinde yapılaşma olmuş. Ama şekilsiz. Taşucu'nda yazlığımız var. Zaman zaman çocuklarla oradan geçince söyledim "İşte bu arazinin hepsini Ali dedeniz devlete bağışlamış." diye. Onlar da "Neden böyle bir şey yapmış." derler. O zaman öyle düşünmüş ne yapabilirim?

A. Güler: Anneniz Millî Mücadele'den sonra Atatürk'le görüşmüş mü, böyle bir tesadüf olmuş mu?

N. Tezcaner: Atatürk'le görüşmemiş ama çevresindeki kişilerle görüşmüş. Çünkü annemlerin İzmir'de de akrabaları vardı. Bursa'da da akrabaları vardı ve onlarla temas kurardı. Hatta pek çok kere gitmiş ve gelmişler. Annemin babası İstanbul'a gelince memlekete bir daha dönüş yapamam demiş. Babası da zaten pek çok ev satın alarak kızının yanına yerleşmiş. Orada babam ile amcaları aracılığıyla tanıştırılmışlar. O dönemde sarayda görevli ünlü müzisyenimiz vardır. Tarihî Türk müziği öğretmeni. Nuri Halil Poyraz diye. O babamın dayısı oluyor. O sarayda olduğu için çocuklarının hepsini deniz okuluna yerleştirmişler. O zamanki Bahriye Okulunda hem amcam hem de Cemil babam okuyormuş. Ama babam biraz uçarı bir genç olduğu için okula devam etmemiş. Elindeki kitaplarından bir kısmı bende hâlâ mevcut saklarım. Babam da çok okuyan bir insandı. Ömrü vefa etmedi. Bizleri uzun zaman yanında

göremedi. Kendisinden mahrum yaşadık, ama onun istediği bir özellikte insan olarak hayatımızı devam ettiriyoruz. Kardeşlerimizin hepsi yükseköğrenim görmüş durumda. Ben de işte bir miktar naçizane kültür almaya çalıştım.

A. Güler: Tişvek'teki dedenize ait çiftliğin resmi de mi yok?

N. Tezcaner: Çok üzgünüm maalesef yok. Sonraki yıllara ait annemin fotoğrafları mevcut.

A. Güler: Annenizin gözleri de Atatürk'ün gözleri gibi masmavi.

N. Tezcaner: Annemin masmavi gözleri vardı. Evet Atatürk'ümüzün gözleri gibi. Annem Zübeyde Hanım'a da benziyor. Güzel bir kadındı.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN DOĞDUĞU MAHALLE VE PEMBE BOYALI EV (Tartışmalar, İddialar ve Gerçekler)*

Atatürk'ün 1881 yılının 1 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasındaki bir günde²²⁶ (mevcut verilere göre 4 Ocak) doğdu. Kendisini doğuran annesi Zübeyde Hanım'ın anlatımına göre; doğduğu ev; “*Selanik'in Islahhane semtinin Ahmet Subaşı Mahallesi'ne düşmektedir. Bu ev, harem ve selamlığı olan üç katlı pembe boyalı idi. Bahçe duvarları yüksek ve alt pencereleri de demir parmaklıklı idi. Mustafa'm bu evin ikinci katında sol tarafa düşen ocaklı odada doğmuştu...*” Bu ev, bugünkü Selanik'in Aya Dimitriya Caddesi ile Apostolu Pavlu Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunmaktadır. Ev cephe itibarıyla Apostolu Pavlu Caddesi üzerinde 17 numaradadır. Şu anda müze olarak ziyarete açık olan ev, bodrumu ile birlikte üç katlıdır ve Selanik Türk Başkonsolosluğu ile aynı bahçe içerisinde

* **Düşünce ve Tarih Dergisi**, Mart 2015, s. 43-58.

²²⁶ A. Güler, “*Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü*”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Genkur. ATASE. Başkanlığı Yayınları, 10 Kasım 1998, s. 54.

bulunmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan yayınlarda Atatürk'ün doğduğu evin hem mahallesi hem caddesi hem de sokağı karıştırılmış; hatta Atatürk'ün bu evde doğmadığı²²⁷ bile iddia edilmiştir. “Pembe boyalı ev” ile ilgili müstakil bir araştırma yapan Sayın Veysi Akın da ev tartışması hakkındaki bütün görüşleri özetledikten sonra Falih Rıfkı Atay’a dayanarak “Atatürk'ün doğduğu ev Ahmet Subaşı Mahallesi'nde olmalıdır. Bugün müze olarak kullanılan bina ise, Ali Rıza Efendi tarafından doğumdan sonra satın alındığı veya inşa ettirildiği yahut kiralandığı konusunda muhtelif görüş ayrılıkları bulunan ve ailenin bir müddet oturduğu evdir. İncelemelere göre, evin kiralama ihtimali daha kuvvetli olup, sonradan genç subaylık yıllarında Atatürk tarafından satın alındığına dair bilgiler bulunmaktadır...” demektedir.²²⁸ Bu tartışmalara girmeden önce evin bulunduğu mahalle hakkında mevcut bilgilerin belgelere dayalı olarak ortaya konulması önem taşımaktadır. Öncelikle Mustafa Kemal'in doğduğu ve yaşamının bir bölümünü geçirdiği Selanik'in kentsel dokusunu irdelemekte yarar vardır.

Selanik: Bir Dehanın Doğduğu Kent

Roma döneminden beri “kozmpolit” bir yapıda olan Selanik şehri bu özelliğini Osmanlılar döneminde de sürdüren tipik bir “Doğu” şehri idi.

Selanik yüzyılın ortalarında, deniz yoluyla kente gelen Avrupalı gezgin açısından, denize kadar yarım daire şeklinde inen beyaz evleriyle, bunların arasında yükselen minarelerinin ve selvi ağaçlarının silüetiyle, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde bir Osmanlı kenti görünümü taşıyordu. Kentte, İtalyanca, İspanyol Yahudicesi, Yunanca ya da Bulgarca gibi öteki dillerin yanı sıra, Türkçenin çarşı esnafı ve Müslüman mahallelerin dışında arabacılar tarafından kullanılması da şehrin Osmanlı-Türk

²²⁷ Bir örnek için bakınız: A. Kuyaş, “Mustafa Kemal Pembe Boyalı Evde Doğmadı”, NTV Tarih Dergisi, Sayı: 1 (Şubat, 2009).

²²⁸ V. Akın, “Selanik Atatürk Evi ve Müze Haline Getirilmesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XVI., Sayı: 48 (Kasım 2000).

kimliğinin bir başka göstergesidir.

1909 yılına kadar devlet duyuruları ve yazışma zarflarının üzeri Türkçe (Osmanlı Türkçesi) ya da Fransızca yazılırdı. Tarihler, tiyatro programları, fiyat listeleri ve esnaf ilanları dört ya da daha fazla dilde basılıyordu: Türkçe, Rumca, Fransızca ve İbranice. Pek çok gazete ikiden fazla dilde yayımlanıyordu. Selanik'in resmî gazetesi olan "Selanik", Türkçe, Rumca ve İbranice olarak çıkıyordu. İlerici, sosyalist bir Yahudi gazetesi olan "İşçi Gazetesi" dört dilde basılıyordu. M. Kemal'in bulunduğu yıllarda Selanik'te üç Fransızca, beş İbranice, dört Türkçe ve iki Bulgarca yerel gazete çıkıyordu.

Selanik, yüzyılın (XX. yüzyıl) başında 150 binlik nüfusuyla, İstanbul (1 milyon), İzmir (300 bin) ve Beyrut (170 bin)'dan sonra dördüncü sırada yer almaktaydı. Ticari açıdan Selanik çok göz alıcı bir şekilde gelişti. 1840 ile 1912 arasında ticaret hacmi 20 kat arttı. Bu ise kenti, doğal olarak İstanbul'un gerisinde kalmasına karşın, kesinlikle İzmir'in önüne geçirecektir. Sanayinin gelişimi de aynı şekilde önemliydi; Selanik İstanbul'un ardından en fazla işçinin yaşadığı kent hâline gelmişti. Ve bu yeni doğan işçi sınıfı, başkentin işçi sınıfından önce örgütlenmeye başlamıştı.

Selanik, tarih içinde zaman zaman Makedonya'nın farklı büyüklükteki bölümlerine egemen oldu. 1864'te Makedonya genelinde iki yeni vilayetin, Manastır ve Kosova vilayetlerinin kurulması üzerine, kentin etki alanı sınırlandırıldı. Bu ise şehrin ve şehir çevresinin yönetimini daha etkin hâle getirdi. Selanik'e vali olarak hep nitelikli insanlar görevlendiriliyordu. Tarih, kente damgasını vurmuş olan valiler arasında ilk önce, 60'ların sonlarında vali olan ve Makedonya kentinde anlamlı kentleşme çalışmalarına girişen Sabri Paşa'nın adını kaydeder. Mithat Paşa kentte 1873'te yalnızca üç ay valilik yaptı. Fakat bazı büyük yol ve okul yapımı projelerini başlatacak kadar vakti oldu. Öteki önemli vali Galip Paşa, Abdülmecit döneminde maliye bakanlığı yaptıktan sonra, 1882-1883 ve 1886-1891 yılları arasında iki kez Selanik vilayetinin başına geçerek kentsel yenişmenin takipçisi olmuştur. Selanik valilerinin çok sık değiştiği bir şehirdi: 1840 ile 1900 arasında 44'ten fazla vali görev yapmıştır. Bu durumda bir

vali ortalama 15 ay görev yapmıştır. Vilayetin idari hiyerarşisinin diğer kademeleri de aynı ölçüde istikrarsızdı. Vilayetin defterdarları ya da mektupçuları iki yıldan fazla işbaşında kalmıyordu.

Merkezî yönetimdeki bu istikrarsız durum, belediye için söz konusu değildi. Selanik, imparatorluğun İstanbul'dan sonra (1869'dan itibaren) belediye teşkilatına kavuşan kentlerinden biri oldu. Daha uzun bir süre görev başında kalan belediye başkanları, belediye hizmetlerine önemli bir süreklilik sağlamışlardır. Şehirde vali tarafından atanan belediye başkanları hep Müslüman camianın içinden çıktı. Aralarında özellikle birisi kalıcı izler bıraktı: Asıl adı "Joseph Nehama" olan "dönme" Hamdi Bey. XIX. yüzyılın sonlarına doğru belediye başkanı olan Hamdi Bey, yol ve ulaşım sorunlarıyla ilgilendi ve kentin su şebekesinde büyük iyileştirmeler sağladı.

Şehrin diplomatik kurulundaki mütercimler Rumlardı. Selanikli Museviler Türkçe ve Rumcadan daha iyi Fransızca ve İspanyolca konuşuyorlardı. Ermenilerin Fransızca bilgisi çok iyiydi. İngiliz ve Fransız elçileri Rumlarla evliydi. Şehrin Amerikan Konsolosu da bir Rum'du. Dolayısıyla M. Kemal'in doğup bir süre yaşamını sürdürdüğü Selanik, bütün etnik, kültürel ve dinî çeşitliliğine rağmen Osmanlı Devleti'nin sağladığı "hoşgörü" ortamı sayesinde hem hayret uyandıran hem de toplumsal davranışlar yönünden tüm imparatorluk için örnek teşkil eden bir yapıydı.²²⁹

Selanik'in Türk Mahalleleri ve Sokakları

Şehirde toplam kırk sekiz Müslüman-Türk Mahallesi vardı. En yukarıdaki mahalle Yedikule kesiminde, öteki Türk mahalleleri ise Vardar Irmağı bölgesinde bulunuyorlardı. Bir tanesi de Kassandiriya Kapısı'nın çevresinde idi. Bu mahalleye

²²⁹ F. Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selanik", **Selânik 1850-1918**, Hazırlayan: G. Vinstein, Çeviren: C. Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 114-115. H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, Çeviren: B. Yamansavaşçılar, Telos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-21.

Rotonda'nın çevresindeki Ortaca Mahallesi, Kasımpaşa ve Ayasofya Mahalleleri ekleniyordu. Evliya Çelebi, "*Bunlar ünlü ve herkesçe bilinen mahalleler.*" diye yazmaktadır. Bununla birlikte en büyük ve en türdeş Türk Mahallesi kentin yukarısında, "Bayır" diye adlandırılan en yüksek ve en sağlıklı yamacında yer alıyordu. Nüfus burada Yahudi mahallelerindeki kadar yoğun değildi ve sokaklar dar olmakla birlikte temiz ve kaldırım taşı döşenmiş hâldeydi. Mutlak bir sükûnet bu semtlerde egemendi.

İki katlı küçük evlerde, kafesli cumbalarla korunan gözlerden ırak pencerelerle, kireç boyalı yüksek duvarlarla çevrili yukarı mahallelerin dar sokakları, özellikle renkliydi. Çoğu kez dikkati çeken eşraf evleri, daha yüksek gelirli bir sınıfı hatırlatmakla birlikte, kapalı bir yerli ekonomiyi de akla getiriyordu. Bu evlerin sakinleri, hayvanlarından, sebze ve meyvelerinden sağladıkları gelirler sayesinde kendi kendilerine yetiyorlardı. Türkler azla yetinen insanlardı. En sevdikleri ağaç olan "selvi" evlerin avlusuna egemen olurdu. Avukat Pisani 1788'de şu tasviri yapıyordu: "*Kentin Türk binaları ahşaptan yapılmıştır ve kırmızıya boyanmıştır. Alt kısmı siyahtır. Çatının altına ve köşelere Kur'an ayetleri altın yaldızlı harflerle yazılıdır. Evlerin verandaları ya da terasları vardır ve bahçede çok sayıda selvi görülür.*"

Gerçekten de kentin yukarı kesimlerindeki Türk mahalleleri özellikle çekiciydiler ve yüzyılın başında kente gelen ziyaretçiler üzerinde çok iyi bir izlenim bırakıyorlardı. Bu mahalleler melankolik çekiciliklerini günümüzde bile kısmen korurlar.²³⁰

Şüphesiz Selanik'teki birçok Türk eseri zaman içinde değişik nedenlerle tahrip edilmiştir. Bu konuda Yunanlı gazeteci Hristos K. Hristodulu şu önemli tespitleri yapmaktadır: "*Osmanlı dönemine ait en karakteristik evlerden bazıları günümüze kadar kalmış, bazıları da Selanik'in sosyal kurumlarını bir çatı altında toplayan Kültür Başkenti (Selanik 1997'de Avrupa Kültür Başkenti seçilmiştir) olma projesinin hatırına restore edilmiştir.*

²³⁰ Bu bilgiler için bakınız: N. C. Moutsopoulos, "*İki Yüzyıl Arasında Kalan Bir Kent*", **Selânik 1850-1918**, Hazırlayan: G. Vinstein, Çeviren: C. Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30.

Bu evler ancak, onlara saygı ve sevgiyle bakan yeni ev sahipleri sayesinde bugüne kadar korunabilmiştir. Geriye kalanların çoğu diğer Müslüman eserleriyle birlikte –örneğin camiler, imaretler, tekke ve türbeler, çeşmeler, kaleler, mezarlıklar ve belediye binaları gibi- 1950’li yıllar boyunca kontrolden çıkarak bulaşıcı bir hastalık gibi tüm Yunanistan’ı saran sözümona eski yapıların ‘değerlendirilmesi’ projesi kapsamında yıkılmış ve yerlerine yapılan yeni binalardan pay alma uğruna tarih olmuştur.”²³¹

Ahmet Subaşı Mahallesi

Osmanlı idaresi döneminde Selanik’in en büyük Müslüman-Türk Mahallesi Ahmet Subaşı Mahallesi idi. Bu mahalle, “Kule Kahve” ya da “İslahhane” olarak da bilinirdi.²³² Şerafettin Turan, Ahmet Subaşı Mahallesi için “Hatuniye Mahallesi” de demektedir.²³³

Yunanlı gazeteci Hristos K. Hristodulu bir Türk mahallesi olarak Ahmet Subaşı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ona göre; “Osmanlı Selanik’ine doğu tarafından girildiğinde karşılaşılan ilk mahalle (yazar semt demektedir.), Ahmet Subaşı Mahallesi idi. Yazar Stambulis²³⁴ buradan ‘**Kule Kahve**’ diye bahseder ve ‘Mustafa Kemal’in evinin bulunduğu en önemli mahalle’ olduğunu söyler. Günümüzde bazı Türk kaynakları burayı ‘**İslahhane**’ diye adlandırır. Bütün yer isimleri az ya da çok aynı bölgeye aittir. Profesör Vasilis Dimitriadis, 1430-1912 Osmanlı Egemenliği Döneminde Selanik Topografyası adlı önemli eserinde, 1906 yılında bu mahallede 442 ev, 22 dükkân, 17 arsa, 6 çeşme, 3 fırın, 2 kahve ve 1 depo bulunduğu bahseder.

Mustafa Kemal’in zamanındaki Ahmet Subaşı Mahallesi’nden Türkçe kaynaklar şöyle söz eder: “Selanik’in tarımla ilgili ve diğer başka ürünlerin ticaretinin yapıldığı,

²³¹ H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, s. 48.

²³² H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, s. 25.

²³³ Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 20.

²³⁴ **1912’den Önce Selaniklilerin Hayatı**, Selanik, 1984.

esnafların kaldığı en fakir Türk mahallelerinden biridir. Bu esnaf kısmı, yoğun nüfuslu mahallelerde hep birlikte toplanıp yaşamaya meraklıydı. Böyle bir mahallenin geleneksel görünümünde, merkezde bir cami, onun yanında çarşı, çeşme, çocuklar için bir okul ve mezarlık bulunurdu. Bu mahallelerin birleştirici dokusunu, eski aileler ve akrabaları oluşturuyordu. Bunlar özellikle ekonomik özgürlüğü olan kapalı topluluklardı. Selanik'teki Müslüman Türk hayatı, ataerkil aile geleneğine saygı gösterirdi. Aile fertlerinin çoğu, akrabalar ve bütün soy aynı çatı altında yaşırdı."

Nüfus Mübadelesi'nden önce bu mahalleyi kendi gözleri ile gören Stambulis ise tamamen farklı bir tablo çizer: 'En önemli mahalle Kule Kahve'dir. Orada yönetici sınıf, yüksek dereceli devlet görevlileri, memurlar, sürekli kalan deniz subayları ve geçici süreyle gelenler otururdu...' Kuşkusuz ki Stambulis'in görüşlerini doğru saymalıyız. Çünkü, kadastro kayıtları ve Mustafa Kemal'in yaşamındaki bazı olayların da gösterdiği gibi, o mahallede Müslüman camianın seçkin kişileri, özellikle önemli devlet görevlileri ve yüksek rütbeli askerler oturmaktaydı.

Mustafa Kemal doğduğu zaman, evlerinde bir hayli akraba, örneğin babaanne, bazı dayı ve amcalar ve birkaç besleme hep birlikte yaşıyordu. Çok yakınındaki komşu evlerde de hem annesinin, hem de babasının akrabaları kalıyordu. O zamanın adetleri böyleydi.."²³⁵

Mustafa Kemal'in doğduğu pembe boyalı ev işte bu mahallede idi. Nitekim, Mustafa Kemal'in Selanik Askeri Rüstiyesindeki kayıtları da onun "Ahmet Subaşı Mahallesi'nden" olarak göstermektedir. O dönemde askerî rüstiyelerin kayıt ve not defteri sistemine göre öğrenciler evlerinin bulunduğu mahallelerle birlikte yazılıyordu. Mustafa Kemal'in elimizdeki Selanik Askeri Rüstiye dördüncü sınıf notlarını gösteren çizelgede (1895 sonu veya 1896 Ocak ayı) "Mustafa Kemal Efendi, Ahmet Subaşı" olarak kaydedilmiştir. İlk beş öğrenci

²³⁵ H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, s. 46-47. Yazarın evde birlikte kalanlarla ilgili değerlendirmeleri anlaşılabacağı üzere bir genellemedir. Mahalle bakımından söyledikleri ise doğrudur. İleride görüleceği üzere M. Kemal'in pek çok akrabası bu mahallede oturmaktaydı.

arasında bulunan Mehmet Şenizi Efendi ve Ali Efendi de aynı mahalledendi. Diğer öğrenciler “*Tarakçı, Şehabettin, Sinancık, Abdullah Kadı, İki Şeref, Hamidiye, İki Lüle, Hacı İsmail, Yedi Kule, Kâtip Muslihiddin*” mahallelerinden²³⁶

Ahmet Subaşı Mahallesi’ne “*İslahhane Mahallesi*” veya “*İslahhane Caddesi*” de deniyordu. Bunun nedeni, orada bulunan Müslüman erkek çocuklarının yetimhanesi idi. Yetimhane veya İslahhane binası 1978’deki depremde yıkılmıştır. Bugün 3. Erkek Ortaokulunun bulunduğu Bizans doğu surlarına çok yakın civarda “*Numan Paşa Camii*” ve karşısında “*İslahhane Hamamı*” yer alıyordu. Aslen İskeçeli olan Gazeteci Hristos K. Hristodulu’nun anlatımına göre; M. Kemal çocukken, İslam geleneklerine göre Numan Paşa Camii’nde “*sünnet*” olmuştu. Komşu evde yaşayan ve 3. Ortaokuldan mezun olan Yazar Yorgos İoannu şu çocukluk anısını aktarır: “*Evi biraz ötede bulunan M. Kemal’in de bu okuldan mezun olduğunu söylüyorlardı.*” Gerçekten de kısa bir süre için o okula gitmiştir.²³⁷ Hayırsever “*dönme*” Numan Paşa’nın İslahhane Mahallesi’ni süsleyen eserlerinden geriye yalnızca, yıpranmış zamanın hüznü bir anısı olarak, isimsiz bir Müslüman ermişin mezarı kalmıştır. “*Numan Paşa*” ve “*Saatli Cami*” (ikisi de yok artık) Mustafa Kemal’in mahallesinin ibadet mekânlarıydı.²³⁸

Bu mahalle, bazı resmî kayıt ve kaynaklarda bazen “mahalle” bazen de “semt” olarak yazılan “*Koca (veya Hoca) Kasım Paşa*”²³⁹ ile aynı olmalıdır. Bu isim aşağıda değerlendirileceği üzere, Ahmet Subaşı Mahallesi’nin önemli yapılarından biri olan Aya Dimitri Kilisesi’nin dönüştürüldüğü caminin adı olan “*Kasımiye*”den dolayı aynı mahalle için kullanılmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal’in Harp Okulu Künye

²³⁶ A. Güler, *Askeri Öğrenci Mustafa Kemal’in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 47-48, Tablo:1-2. Öğrenciler, Askeri Lise, Harp Okulu ve Harp Akademisi not defterlerinde ise geldikleri şehirlerle birlikte yazılmışlardır. Mesela, “*Mustafa Kemal Efendi, Selanik*” gibi.

²³⁷ Burası M. Kemal’in çiftlik hayatından sonra kısa bir süreliğine gittiği “Mülkiye Rüştiyesi (Ortaokulu)” olmalıdır (A.G.).

²³⁸ H. K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, s. 48.

²³⁹ Ş. Turan, age., s. 20.

Defteri'ndeki kayıтта (1 Mart 1899) Babası Ali Rıza Efendi, “*Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahalleli gümrük memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi*” olarak geçmektedir.²⁴⁰

Aya Dimitriya (Aziz Dimitri) Caddesi

“Ayios Dimitrios,” “Agiou Dimitriou” olarak da bilinen bu cadde ismini aynı isimli kiliseden almıştır ve Mustafa Kemal'in doğduğu “pembe boyalı” evin üzerinde bulunduğu Apastolu Pavlu Caddesi ile kesişmektedir.

Aya Dimitriya Kilisesi fetihten sonra camiye tahvil edilmiş ve “Kasımiye Camii” adını almıştı. Fakat, kilisenin katakompunda yer alan ve kutsal emanetlerin muhafaza edildiğine inanılan Aziz Dimitri'nin mezarı, Hristiyan halkın ziyareti için açık bırakılmıştı. Rumlar “kutsal aziz günü”nde, caminin Türk bekçileri tarafından satılan mumları yakmak için buraya ziyarete geliyorlardı. Müslümanlar kilisenin ayazmasına Hristiyanlarla birlikte akın ederlerdi. Herkes ayazmanın tedavi edici özelliğine şaşmaz bir biçimde inanırdı.²⁴¹

Türk egemenliği süresince ana yol konumunda bulunan “Ayios Dimitrios Caddesi” bir noktaya kadar “*Yeni Kapı*”, devamı da “*Telli Kapı*” olarak anılıyordu. Daha sonra, kısa bir süre Selanik Valiliği yapan ünlü “*Mithat Paşa*”nın adı bu caddeye verildi. Bu nedenle kimi kaynaklarda Atatürk'ün doğduğu evin bulunduğu caddenin (ya da mahallenin) ismi zaman zaman “*Yeni Kapı*” veya “*Mithat Paşa*” olarak geçmektedir. Nitekim 1939 yılındaki bir resmî yazışmada, “Aya Dimitri Caddesi (eski adı ‘Mithat Paşa Caddesi’)” olarak geçmektedir.²⁴² Bazen bütün bunlar sanki farklı caddelerin veya mahallelerin ismi gibi algılanmaktadır. Hâlbuki bütün bu isimler “Aya Dimitriya Caddesi”nin ya bir kısmına veya tamamına bir dönem için verilen isimlerdir.

²⁴⁰ A. Güler, age., s.19.

²⁴¹ H. K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, s. 22. F. Georgeon, “*Müslüman ve Dönme Selanik*”, *Selânik 1850-1918*, s. 121.

²⁴² Selanik Konsolosluğundan Atina Elçiliğine Yazı, Selanik, 10. 01. 1939, No: 927.3. B. Şimşir, *Atatürk Dönemi (İncelemeler)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 282 ve 293.

Mustafa Kemal'in doğduğu ev, Aya Dimitriya Caddesi'nin "**Telli Kapı (Sokağı)**" bölümü ile şimdiki adı Apostolu Pavlos Caddesi olan "**Bakkal Konstantin Sokağı**"nın kesiştiği noktada bulunuyordu. Kentin sokaklarının yeniden adlandırılması sırasında Yeni Kapı ve Telli Kapı Sokakları'nın adı "**Mithat Paşa**"nın adıyla değiştirildi. İsabetli bir seçim olmasına rağmen, karışıklığa neden olan bu yeni ada hiçbir Selanikli alışamadı. Yetkililer, pembe evin Yeni Kapı ile kesiştiği diğer sokağın, yani o zamanki adıyla "**Bakkal Konstantin Sokağı**"nın mütevazı ismi değiştirmek istediklerinde de pek çok insan için bu tartışma konusu oldu. Mahallenin imamı, "**Bakkal Konstantin adının nesi varmış, biz onu öyle biliriz.**" diye tepki gösterince konu kapanmış oldu.²⁴³

Apostolos Pavlos (Apostolu Pavlu) Caddesi (veya Sokağı)

"Ayios Pavlos" veya bugünkü adıyla "Leoforos Apostolou Pavlou" olarak da bilinen bu cadde de Aya Dimitri Caddesi gibi adını aynı isimli kiliseden almıştır. Mustafa Kemal'in doğduğu evin üzerinde bulunduğu caddedir. Osmanlı döneminde Hristiyanlar için Aziz Pavlu'nun ayazması da Aziz Dimitri ayazması kadar önemliydi, Müslümanlar da buraya saygı gösterirlerdi.²⁴⁴

Apostolu Pavlu Caddesi, "Kamara"dan başlayıp, bugünkü "Kalithea Meydanı" (Gölcük Meydanı)'nda son buluyordu. O dönemde caddenin sırayla farklı isimlerle anılan üç bölümü vardı: Kamara'dan yukarısına "**Bakkal Konstantin Sokağı**", Rotonda'dan sonrasına "**Hortaç Efendi Camisi Sokağı**" (Rotonda'nın yerine yapılan cami) ve Yeni Kapı'dan yukarısına da "**Numan Paşa Camisi Sokağı**" denilmiştir.

Osmanlı dönemindeki "İslahhane", "İslahhane Hamamı" "Mülkiye Rüstiyesi" (şimdi 3. Erkek Ortakulu) ve Numan Paşa Camii" bu cadde üzerinde idi.²⁴⁵ Bundan dolayı caddenin

²⁴³ H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, s. 25-26, 47. Caddenin konumu için bakınız: "**Atatürk's Birthplace**", <http://www.google.com/maps...>

²⁴⁴ H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, s. 22. Caddenin konumu için bakınız: "**Atatürk's Birthplace**", <http://www.google.com/maps...>

²⁴⁵ H. K. Hristodulu, **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, s. 47-48.

Osmanlı dönemindeki bir adı da “İslahhane Caddesi” idi. Nitekim 1939 yılındaki bir resmî yazışmada, “Apostolu Pavlu (eski adı ‘İslahhane Caddesi’) Sokağı” olarak geçmektedir.²⁴⁶

Apostolu Pavlu’ya “Atatürk Sokağı” Adı Veriliyor

10 Kasım 1938 günü Atatürk’ün vefatı tüm yurttta ve ve dünyada geniş yankılar uyandırmıştı. Atatürk’ün ölüm haberinin duyulduğu ilk gün Selanik Konsolosluğumuza taziye için gelen Selanik Belediye Başkanı ve Belediye Meclis İdaresi Üyeleri; *“Atatürk’ün doğduğu evin bulunduğu Apostolu Pavlu Sokağı’na “Atatürk Caddesi” isminin verilmesini kararlaştırdıklarını, bu haberi sağlığında kendisine yetiştiremedikleri için üzgün bulunduklarını, Belediye Meclisinde bu hususta alınacak karar suretinin Konsolosluğumuza bir yazı ile bildirileceğini”* söyledi.

Gerçekten bu olaydan yaklaşık bir ay sonra 15 Aralık 1938 günü Selanik Belediye Başkanı K. Merkuriu Türkiye’nin Selanik Konsolosu İdris Çora’ya şu yazıyı gönderdi:

“Dost ve müttefik Türkiye Cumhuriyeti’nin Reisi ve Selanik’in Büyük evladı Kemal Atatürk’ün vefatı münasebetiyle Selanik Belediye binasında toplanan Belediyemizin İdare Meclisi tarafından ittihaz olunan (alınan) mukarrerat (kararlar) meyanında merhumun doğduğu Apostolu Pavlu Sokağı adının Aya Dimitri Caddesi köşesinden itibaren Kallitheas Meydanlığı’na kadar Kemal Atatürk Sokağı olarak tebdiline (değiştirilmesine) karar verdiğini tebliğ eylemekle kesbi şerefler eyler ve bu vesile ile de en samimi hissiyatım dolayındaki teyidimin kabulünü rica ederim.”

Söz konusu olan 360 metre uzunluğunda bir sokaktı. Bu, Apostolu Pavlu Sokağı’nın tümü değil, bir parçasıdır. Eski adı Midhat Paşa Caddesi olan Aya Dimitri (Aghiu Dimitru) Caddesi’yle Apostolu Pavlu Sokağı’nın kesiştiği noktadan sonrasına “Atatürk Sokağı” adı verilecekti. Sokak, kuzeye doğru ilerleyerek eski adı “Gölcük Meydanlığı” olan Kallitheas Meydanlığı’na kadar uzanıyordu. İşte bu meydancık ile

²⁴⁶ Selanik Konsolosluğundan Atina Elçiliğine Yazı, Selanik, 10. 01. 1939, No: 927.3. B. Şimşir, **Atatürk Dönemi (İncelemeler)**, s. 282 ve 293.

Atatürk'ün doğduğu ev arasında kalan sokak parçası Atatürk'ün adını taşıyacaktı. Selanik Konsolosluğu sokağın bir krokisini çizmişti. Bunu ve Belediye Başkanının yazısını Atina'daki elçiliğimize gönderirken şunları yazıyordu:

“Büyük Kurtarıcımız, Kudsi Atamız Atatürk'ün Selanik'te doğdukları evin bulunduğu Apostolu Pavlu (eski adı 'İslahhane Caddesi') Sokağı'nın Aya Dimitri Caddesi (eski adı 'Midhat Paşa Caddesi') köşesinden Kallitheas (eski adı 'Gölcük Mahallesi') Meydanı'na kadar olan 360 metrelik kısmına Kemal Atatürk Sokağı adı verilmesinin takarrür ettiğine dair Makedonya Umum Valiliği'ni 21. 12. 1938 tarihli takririne merbut (bağlı) olarak Selanik Belediyesi'nden alınan yazının tercümesini ilişik olarak yüksek huzurunuzda takdim ediyorum.

Gösterilen hassasiyet ve nezakete karşı Belediye Reisliğine yazdığım teşekkür mektubunu, Umum Valiliğe yazdığım karşılığa ilişik olarak aynı şekilde gönderdim.

Yüksek makamlarının bu hususa müteallik bir emirleri olup olmadığının bildirilmesini saygılarımla dilerim.”²⁴⁷

Apostolu Pavlu Caddesi'nin 360 metrelik bir bölümüne 1938 yılında verilen “Kemal Atatürk” adı, 1955'te İstanbul'daki “üzücü” 6/7 Eylül Olaylarından sonra kaldırılmıştır.²⁴⁸

Mustafa Kemal'in Doğduğu Pembe Boyalı Evin Hikâyesi

Bütün bu bilgilerden sonra Mustafa Kemal'in doğduğu “pembe boyalı ev”in konumu konusunda şu sonucu ortaya koymak mümkündür: Ev Osmanlı dönemi kayıtları bakımından Ahmet Subaşı Mahallesi'nde, Yeni Kapı Sokağı ile Numan Paşa ya da Horatacı Efendi Camisi ile Bakkal Konstantin Sokağı'nın kesiştiği yerdedir (ya da Koca Kasım Paşa Mahallesi İslahhane Caddesi). Ev, bugünkü Selanik'in Aya Dimitriya Caddesi (eski Telli Kapı Sokağı, sonradan Mithatpaşa Caddesi) ile Apostolu Pavlu Caddesi (eski Bakkal Konstantin Sokağı)'nin kesiştiği köşede bulunmaktadır. Ev cephe itibarıyla Apostolu Pavlu

²⁴⁷ B. Şimşir, *Atatürk Dönemi (İncelemeler)*, s. 280-283. İlgili Yazışmaların tıpkıbasımları ve kroki için bakınız. B. Şimşir, *age.*, s. 293-295.

²⁴⁸ H. K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, s. 47.

Caddesi üzerinde, (2013 yılı itibarıyla) 17 numaradadır. Şu anda müze olarak ziyarete açık olan ev, bodrumu ile birlikte üç katlıdır ve Aya Dimitriya (Agiou Dimitriou), 151 adresindeki Türkiye Cumhuriyeti Selanik Başkonsolosluğu ile birlikte aynı yerleşkenin parçasıdır. Selanik şehrine Osmanlı mimari dokusunun hâkim olduğu o dönemde bu ev, Türk evlerinin iç içe olduğu bir çevrede diğer evlerden farkı olmayan bir yapıydı. Selanik Atatürk Evi, bütün katlarında ahşap karkasın üzerine bağlandığı teknik uygulanarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olan ev 13.50x6.80 m boyutlarındadır.²⁴⁹

Selanik'le ilgili arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre, şimdi müze olan Atatürk Evi, 1870 yılından önce Rodoslu Müderrris Hacı Mehmed Vakfı tarafından yaptırılmış olup, önce İbrahim Zühdü'ye, daha sonra da yine Selanik halkından Abdullah Ağa ve Eşi Ümmü Gülsüm'e satılmıştır. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre ev, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi tarafından inşa ettirilmemiş, sahiplerinden kiralanmıştır. 1841 doğumlu Ali Rıza Efendi, 1857 doğumlu Zübeyde Hanım'la 1870 veya 1871'de evlenince, Babası Kızıl Ahmed Efendi'nin Selanik Ahmet Subaşı Mahallesi'ndeki evinden ayrılarak (bazı kayıtlarda İslahhane, Kule Kahve ve Koca Kasım Paşa Mahallesi olarak geçen) aynı mahallede bulunan kiraladığı bu eve eşi ile birlikte yerleşmiştir. Mustafa Kemal, bu evlilikten doğacak olan altı çocuktan dördüncüsü olarak, bu evde dünyaya geldi.

Ev o zamanlar, etrafı yüksek duvarlarla çevrili olup, harem ve selamlığı olan üç katlı, klasik, çıkartmalı bir evdi. Dış yüzü sıva üzerine pembe boyalı olup, alt pencerelerine demir, üst pencerelerine de ahşap kafesler yapılmıştır. Evin asıl girişi Apostolou Pavlu Caddesi'nden olup, bugün kullanılmamaktadır. 2012 yılına kadar giriş, Agiou Dimitriou Caddesi'nden Başkonsolosluğun bahçesinden geçilerek sağlanmaktaydı. 2012 yılındaki restorasyon sonrasında, Isaia Sokak üzerinden, arka bahçe kapısından giriş ve çıkış yapılmaya başlanmıştır.²⁵⁰

²⁴⁹ Atatürk Evi Müzesi, 10.09.2013. Atatürk Evi'nin Öyküsü, <http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=168434>

²⁵⁰ Atatürk Evi Müzesi, 10.09.2013. Atatürk Evi'nin Öyküsü, <http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=168434>

Annesi Zübeyde Hanım'ın anlatımlarına göre Küçük Mustafa, bu evin ikinci katındaki sol tarafa düşen ocaklı odada (güney taraftaki oda) doğmuştur. Ali Rıza Efendi'nin ölümü (23 Mayıs 1886) üzerine geç yaşında dul kalan Zübeyde Hanım, küçük oğlu Mustafa ve kızları Makbule ve Naciye ile birlikte biraz da geçim masraflarını hafifletmek üzere, bu pembe evden taşınmışlar ve yanındaki daha küçük bir eve geçmişlerdir. Zaman zaman kardeşi Hüseyin Ağa'nın Langaza'daki çiftliğine de giden Zübeyde Hanım, Ragıp Bey'le ikinci evliliğini işte bu küçük evde yapmıştır. Mustafa Kemal, hem Manastır İdadisi hem de İstanbul Harp Okulunda öğrenimine devam ettiği sıralarda Selanik'teki tatillerini bu evde kardeşiyle birlikte geçirmiştir.²⁵¹

A. Afet İnan, M. Önder'in eserine yazdığı “Ön Söz”de bu küçük evle ilgili olarak şunları anlatmaktadır: *“Babasının ölümünden sonra, kendi anlattığına göre, babadan kalma büyük pembe evin yanındaki küçük evde oturmuşlardır. Bu evi ben 1933 yılında gördüğüm zaman, iki katlı ve üç oda, bir mutfaktan ibaret idi. M. Kemal, bu evden okula gittiğini, annesinin de burada üvey babası Ragıp Bey'le evlendiğini anlatırdı. Bu evin o zamanki resmi varsa da, sonradan maalesef yıkılmıştır.”*²⁵²

1902'de Harp Okulunu, 1905'te de Harp Akademisini bitirerek değişik yerlerde görev yapan Mustafa Kemal, İkinci Meşrutiyet'in ilanından önce, 13 Ekim 1907'de Selanik'teki 3'üncü Ordu Karargâhında görevlendirildikten sonra, buradayken 7 Mart 1908 tarihinde doğduğu evi satın alarak ailesi ile birlikte buraya yerleşmiştir. Şam'da kurduğu “Vatan ve Hürriyet Cemiyeti”nin Selanik'teki faaliyetleri ile birçok siyasi toplantı bu evde yapılmıştır. Trablusgarp'taki görev ve Balkan Harbi'nin patlak vermesi ile birlikte Selanik'ten ayrılan Mustafa Kemal ve aile için artık yeni bir dönem başlayacaktır. Balkan Harbi'nden sonra kızı Makbule ile birlikte birçok Rumelili Türk ailesi gibi İstanbul'a göçen Zübeyde Hanım, Millî Mücadele yıllarında da

²⁵¹ Atatürk'ün çocukluğu ve yetişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: A. Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, I-XII, 1-322 s.

²⁵² M. Önder, **Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993, s. 7.

Ankara'ya gelecektir.

Selanik'in işgali ile Atatürk ve ailesinin oturdukları her iki ev de Yunanistan sınırlarında kalmıştır. Bundan sonraki dönemde evlerin akıbeti 1923'e kadar bilinmemektedir. Nihayet evler, Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)'nın Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol'ü gereği Yunanistan'a terk edilecektir. İlgili Protokol'ün 7. maddesine göre M. Kemal Paşa'nın annesi ve kardeşi, Selanik'i önceden terk etmiş olmalarına rağmen mübadil sayılmakta ve Yunanistan'daki mülklerine karşılık, Türkiye'de mübadeleden kalan evlerden eşit değerde alabileceklerdi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın ailesine Selanik'teki bu evlerine karşılık olarak, İstanbul Bebek'te bir yalı verilmiş bulunmaktadır. Bu yalı, 1930'lu yıllarda Atatürk tarafından Selanik evlerinden hak iddia etmemek kaydıyla kız kardeşi Makbule Atadan'a verilmiştir.²⁵³ A. Afetinan'ın anlatımına göre; *“Makbule Hanım bazen bunu kâfi görmez ve mübadeleden daha başka mülk edinmeyi isterdi. M. Kemal Atatürk'ün cevabı şu olurdu: “Bizim babadan kalma bu iki evimizden başka bir şeyimiz yoktu ki, daha fazlasını istiyorsun.”*²⁵⁴

Atatürk'ün doğduğu ev Lozan Antlaşması ve Mübadele esasları çerçevesinde Yunan hükûmetine geçmiş, Yunan hükûmeti de evi Yunanlı bir aileye vermiştir. Selanik Belediyesi Cumhuriyet'in onuncu yılı vesilesi ile 29 Ekim 1933 günü öğleden sonra olağanüstü bir toplantı yaparak Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu yıldönümü münasebetiyle Atatürk'ün Selanik'te doğmuş olduğu evin duvarının münasip bir yerine hatıra plakası konulmasına ve sözü geçen evin Belediyece satın alınarak Atatürk'e hediye edilmesine karar verdi.

Aynı gün plaka evin duvarına konmuş, fakat tören Türkiye Elçisi ile Balkan Antantı delegelerinin Atina'dan gelişine ertelenmiştir.

4 Kasım 1933'te mermer plaka törenle Atatürk'ün doğduğu evin dış cephe duvarına çift kanatlı kapısının sağ

²⁵³ V. Akın, agm., s. 3.

²⁵⁴ M. Önder, age., s. 8.

köşesine asılmıştır. Törende; Makedonya Genel Valisi, Selanik Belediye Başkanı ve Belediye Meclisi Üyeleri, 3'üncü Kolordu Komutanı ve kurmay heyeti, Elçimiz Enis Akaygen Bey, Balkan Konferansı Tür Murahhas Heyeti, Yunan Millet Meclisi İkinci Başkanı ve daha birçok zevat hazır bulunmuşlardır.

Törende ilk konuşmayı Balkan Konferansı Başkanı Mösyö Papa Anastasya yapmış ve konuşmasında; *“Mustafa Kemal, yalnız dost bir milletin reisi değil, aynı zamanda vatanını kurtarmış ve Türk milletini tekemmül ettirerek bütün diğer Balkan milletleri ile yakınlaşmasını mümkün kılmağa muvaffak olmak suretiyle Balkan milletlerinin birliği ülküsünün en ateşli savunucusu olduğunu ve tarihi, sosyal reformlar ve hürriyet için mücadelelerle dolu olan bu Selanik şehri, kendi evlatları meyanında Mustafa Kemal'i görmekle mağrur (gururlu) ve müftehir (övüçlü) bulunduğunu, Selanik'te Mustafa Kemal'in doğması keyfiyeti kendisinin bizzat Ankara'da 'Bütün Balkan milletleri aynı menşee malikiz. Biz o kadar birbirimizle karışmışız ki milli bir aile teşkil ederiz.' Kayıtlarını muhtevi olarak söylediği sözlerin ne kadar muhik (doğru) olduğunu ispat ettiğini; bu suretle tarih-i insaniyete ebediyen hak edilmiş olan Mustafa Kemal'in şan ve şöhretinden her Balkan milleti kendisine ait olan bir hisse tefrik edebileceğini”* söyleyerek, *“Yaşasın Mustafa Kemal! Yaşasın Türk milleti!”* demiştir.

Konuşmalardan sonra mermer plakanın üzerindeki tül örtü kaldırılmıştır. Türk-Yunan dostluğu ve Balkan Konferansı'nın bir hatırası olarak düşünülen bu mermer plakada Türkçe, Yunanca ve Fransızca olarak, *“Türk milletinin büyük müceddidi (yenileştiricisi) ve Balkan İttihadı'nın müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İşbu levha Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü münasebetiyle konulmuştur. Selanik, 29 Birinciteşrin (Ekim) 1933”* yazılı idi.²⁵⁵

Selanik Belediyesi, daha sonra bu evin Serabini isimli Türkiye'den mübadil bir Rum olan sahibinden satın alınarak Atatürk'e hediye edilmesini kararlaştırmış, ev ancak 19 Şubat

²⁵⁵ S. Karal Akgün, **Selanik'teki Ev**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 105-106

1937'de boşaltılabilmiş ve anahtarları Selanik Başkonsolosluğumuza teslim edilmiştir.

Bu vesile ile Selanik Belediye Başkanı Belediye Meclisi adına Cumhurbaşkanını M. Kemal Atatürk'e şu telgrafi çekmiştir: *"Doğdukları şehrin Meclisi, memleketimizin samimi dostu, yeni Türkiye'nin büyük yaratıcısının hatırasını doğduğu evde ebediyen muhafaza etmek bahtiyarlığı ile tarihi evi fevkalâde tazim nişanesi olarak bugünden itibaren emirlerine âmade kılmakla şereflenir."*

Atatürk, bu olaydan kısa bir süre sonra 29 Nisan 1937'de Selanik Başkonsolumuz vasıtasıyla, Atina Belediye Başkanına ve Makedonya Genel Valisine verilmek üzere fotoğraflarını göndermiştir. Ardından Selanik Belediye Başkanı bir heyetle birlikte evin tapu senedini Atatürk'e takdim etmek için Ankara'ya gelmek istediğini belirtmiş, fakat bu ziyaretin aynı günlerde Atatürk'ün yurt gezileri nedeniyle yoğun olası nedeniyle gerçekleştirilememiştir. 9 Temmuz 1937'de kendisine tapu senedinin Atina'daki Türk Büyükelçiliği vasıtası ile gönderilmesinin uygun olacağı bildirilmiştir.²⁵⁶

Anahtarların tesliminden sonra evin bakımı Selanik'teki Türk Konsolosluğuna verilmiş ve evin zemin katında sonradan açılan dükkânlar kaldırılarak eski şekline getirilmiş, eski sahiplerince sarıya boyanan ev yine pembe renkle boyanmış, çatısı aktararak onarılmıştır. 1940 yılında evin yenilenmesi için başlatılan çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı ve Alman işgali sonrasında, ancak 1950 yılında tamamlanabilmiştir. Türkiye'nin Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın desteği ile, 1950'de daha geniş çapta onarım gören Atatürk Evi'nin müze olarak düzenlenmesi düşünülmüş, bu maksatla Prof. Dr. Enver Ziya Karal ve eşi Fatma Karal görevlendirilmiştir. Gerekli eşya İstanbul Dolmabahçe ve Topkapı Saraylarından seçilerek Selanik'e gönderilmiştir. Böylece, bütün odaları aslına uygun olarak düzenlenen Müze Ev, 10 Kasım 1953 tarihinde, Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nde bulunan naşlarının

²⁵⁶ 1933-1937 arasındaki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: S. Karal Akgün, *Selanik'teki Ev*, s. 106-109.

Anıtkabir'e nakledildiği gün törenle ziyaret açılmıştır. Atatürk Evi 1981'de tekrar onarım geçirmiştir.²⁵⁷

Ekim 1998'de Makedonya'ya Yunanistan üzerinden yaptığımız seyahat sırasında Gazi Üniversitesinin değerli öğretim üyeleri ile birlikte Selanik'te "Atatürk Evi"ni görüp, gezmek imkânı bulduk. Konsolosluk görevleri bizi çok sıcak karşılayarak, bahçeye aldılar ve onar kişilik gruplar hâlinde evi gezdirdiler. Evin bahçesi çok güzel düzenlenmiş, bir de üzerinde narları da olan çok güzel bir nar ağacı bulunmaktaydı. Kim bilir belki küçük Mustafa bu ağaçtan nar koparmak için kaç kere düşmüş... Onun gölgesinde geleceğe ilişkin ne hayaller kurmuştu... Ev, bahçe girişinden sağ taraftaki tuvaleti, kiler olarak kullanılan alt katı, birinci kattaki mutfak, ikinci kattaki banyosu, her iki kattaki salon ve odaları ile şirin bir Türk evi... Üst katta Anıtkabir Müzesi'nden alınarak teşhire sunulan Atatürk'ün giyim eşyaları ve zemindeki Atatürk Kitaplığı gezenleri ayrıca duygulandırmakta ve derin düşüncelere sevk etmektedir.

Selanik'teki Atatürk Evi'nin aslına uygun olan bir benzerinin Ankara Atatürk Orman Çiftliği'nde de bulunduğunu belirtelim. Çiftlikte, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Kutlamaları çerçevesinde düşünülen bu evin temeli 19 Mayıs 1981 günü atılmış ve ev 10 Kasım 1981 tarihinde bitirilerek ziyarete açılmıştır.

²⁵⁷ Bu evle ilgili olarak bakınız: F. R. Unat, "Selanik'te Atatürk Evinin Tarihçesi Hakkında Araştırmalar", **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Bildirileri**, Ankara, 1967, s. 561-567. E. Z. Karal, "Atatürk'ün Selanik'teki Evi", **Atatürk ve Devrim**, Ankara, 1998, s. 201-207. Bu çalışma, eşi ile birlikte evin yeniden düzenlenmesi çalışmalarını gerçekleştiren merhum Enver Ziya Karal'ın bu düzenleme ile ilgili raporudur. Evle ilgili en kapsamlı çalışmalardan biri Sayın Veysi Akın tarafından yapılan ve bizim de yukarıda zaman zaman kullandığımız makaledir. Yazar makalede evin restorasyon ve tefrişi ile ilgili raporları da kullanmaktadır. Evin "Durum Planı" ve Kat Planları" hakkında bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Konu: 158, Sıra No: 5, Envanter No: 3367. **Atatürk Evi Broşürü**, Tanburacı Matbaacılık Ticaret A.Ş. (Kapağı ile birlikte toplam sekiz sahife olan ve İngilizce, Türkçe hazırlanan bu broşür, Evi ziyaret edenlere Konsolosluk görevlileri tarafından hediye edilmektedir (1998). İstanbul Ticaret Odası tarafından bastırıldığı belirtilen broşürde Atatürk'ün biyografisi ile ilgili bazı önemli eksikliklerin olduğunu da ifade edelim.)

2012 yılında yeniden restorasyona giren ev, buraya taşınan Yunan ailenin binaya yaptığı ilave inşaat ve içindeki otantik olmayan eşyalar kaldırılarak, modern bir müzecilik anlayışı ile yeniden tefriş edilmiştir.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin mülkiyetinde olan Başkonsolosluk alanı içinde bulunan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toprağı sayılan bu ev, bugün sınırlarımız dâhilinde bulunmasa da her Türk'ün kalbinde özel bir yere sahip olup, Selanik'e giden her Türk'ün ilk olarak ziyaret ettiği ve Türkiye için manevi değeri son derece yüksek olan bir mekândır.²⁵⁸

Selanik Atatürk Evi Yenileme Çalışmaları (2012)²⁵⁹

Selanik Atatürk Evi Müzesi'nde 2012 yılında öncekinden tamamen farklı bir anlayışla “yenileme” çalışması yapılmıştır. Kamuoyumuzda çok tartışılan ve “modern müzecilik adına evin döneminin ruhundan tamamen uzaklaştırıldığı” eleştirilerine muhatap olan bu yenileme ile ilgili olarak Selanik Başkonsolosluğumuzun Web sitesinde yer alan ve süreci özetleyen bilgi notu şu şekildedir:

“T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak T.C. Selanik Başkonsolosluğu himayesinde hizmet sunulan Atatürk Evi'nin restorasyon ve teşhir-tanzim gereksinimleri T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından belirlenerek, 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığının dikkatine getirilmiştir. Bunun üzerine dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ertuğrul Günay 9 Temmuz 2008 tarihinde Atatürk Evi'ni ziyaret ederek incelemelerde bulunmuş, restorasyon projesinin hazırlanması konusunda Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nü talimatlandırmıştır.

Dışişleri Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında 24 Haziran 2010 tarihinde imzalanan Protokol çerçevesinde Ev'in restorasyonunu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile sponsorluk Protokolü imzalayan Bilgili Holding üstlenmiştir.

²⁵⁸ **Atatürk Evi Müzesi, 10.09.2013. Atatürk Evi'nin Öyküsü,** <http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=168434>

²⁵⁹ **Selanik Atatürk Evi Yenileme Çalışmasına İlişkin Bilgi Notu, 11.09.2013.** <http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=193971>

Restorasyon için Yunan makamlarından gerekli izinlerin alınması amacıyla proje dosyası ilk olarak 12 Ocak 2011 günü Yunanistan Kültür ve Turizm Bakanlığı Orta Makedonya Modern Anıtlar Dairesi'ne iletilmiştir. Atatürk Evi'nin Yunanistan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 22 Temmuz 2011 tarihinde 'modern anıt' olarak tescil edilmesinin ardından ilgili Yunan makamlarının 3 Kasım 2011 tarihli onayıyla belirlenen kapsamlı restorasyon projesi çerçevesinde, ulusumuz için manevi önem taşıyan tarihî binanın aslına uygun şekilde korunması ve Ulu Önderimizin hatırasına yakışacak çağdaş müzecilik anlayışıyla yenilenmesi amacıyla özenli bir çalışma içine girilmiştir.

Uzun yıllardır bu kadar kapsamlı bir onarımdan geçmemiş olan Atatürk Evi'nde proje ve izin safhalarının tamamlanmasının ardından restorasyon çalışmaları 18 Haziran 2012 tarihinde başlatılmıştır. Restorasyon öncesinde sergilenen eserlerin büyük bölümü, Yunan güvenlik makamları eskortuyla önce 30 Temmuz 2012'de kara ve ardından 9-13 Ekim 2012 tarihlerinde hava yoluyla ülkemize gönderilmiştir. Ev'de sergilenen yeni malzemeler ise 26 Mart ve 27 Haziran 2013 tarihlerinde kara yoluyla Yunanistan Dışişleri Bakanlığı ve diğer ilgili Yunan makamlarının desteğiyle ülkemizden Selanik'e ulaştırılmıştır.

Restorasyon projesi kapsamında, Başkonsolosluk ve Atatürk Evi bahçelerinin arasına kapı ve demir çit eklenerek girişleri ayrılmış, bahçe düzenlemesi yapılmış, peyzaj çalışması gerçekleştirilmiş, o dönemden kalan nar ağacı koruma altına alınmış, Ev'in girişi İsaías sokağından olacak şekilde yeni giriş kapısı, güvenlik noktası ve pergola yerleştirilmiştir. Engellilere de hizmet verebilecek şekilde bahçe zeminine taş döşenerek kullanım alanı genişletilmiş, iki adet lavabo inşa edilmiştir. Mübadeleden sonra Ev'e yerleşen Rum aile tarafından binaya eklenen iki katlı lavabo bölümü yıkılarak, yapı Atamızın doğduğu dönemdeki orijinal haline döndürülmüş, dış cephesi boyanmış, bahçe ve bina aydınlatması takılmıştır. Ahşap kapı ve pencere kasaları zımparalanıp boyanmıştır. İç cephede, zemin kattaki merdiven çıkışı rahatlatılmış, ahşap döşemeler onarılmış, eskimiş tavan çıtaları yenilenmiş, Atatürk'ün doğduğu odaya sonradan

yapılan alçı tavan kazınarak orijinal haline döndürülmüş ve tüm katlar boyanmıştır. Ayrıca, Ev'in elektrik ve ısıtma-soğutma sistemi iyileştirilmiş, yangın ve hırsız alarm sistemleri kurulmuştur. Bunların ardından ise ayrıntılı bir şekilde hazırlanan teşhir ve tanzim faaliyetlerine girilmiştir.

Bina dış cephe ve bahçe yenileme işlemlerinin tamamlanmasıyla, Ev'in bahçesi 10 Kasım 2012 tarihinde düzenlenen törenle ziyarete açılmış, bahçeye yerleştirilen göndere ilk defa bayrağımız çekilmiştir. Başkonsolosluk yerleşkesinin arkasında, Atatürk Evi'nin hemen yanında yer alan İsaías Sokak'ta Selanik Belediyesince hazırlanan plan uyarınca yürütülen çevre düzenleme çalışmaları 17 Mayıs 2013 tarihinde tamamlanmıştır. Yenilenmiş bahçeye ziyaretçi girişi böylece İsaías Sokak'tan gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Atatürk Evi restorasyon projesine Ana Sponsor Bilgili Holding başta olmak üzere, ana konsept ve içerikte Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Hasan Fırat Diker, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Göleç ve Arş. Gör. Ali Naci Özyalvaç, tarih danışmanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünden Prof. Dr. Kemal Arı, Yrd. Doç. Dr. Alev Gözcü, Dr. Fevzi Çakmak ve Marmara Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Neval Konuk, filmler ve görsel konsept alanında Yönetmen Erdal Murat Aktaş, seslendirmede ise Selçuk Yöntem (Türkçe), Defne Samyeli (İngilizce) ve Vasiliki Dimitriou (Yunanca) katkıda bulunmuştur. Atatürk Evi'nde sergilenmek üzere hazırlanan Atatürk heykeli ise heykeltıraş Murat Daşkın'ın eseridir.

Projenin tamamlanmasıyla 16 Ağustos 2013 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ömer Çelik tarafından törenle ziyarete açılan Atatürk Evi, pazartesi günleri dışında, ülkemizdeki ve Yunanistan'daki resmî ve dinî bayram tatilleri dâhil haftanın her günü 10.00-17.00 saatleri arasında ziyaretçilerimize hizmet sunmaktadır.”

Son Günlerde Yeni Bir Tartışma:

Mustafa Kemal'in Doğduğu Ev Langada (Lankaza)'da mı?

6 Şubat 2015 günü Türk basınına şöyle bir haber yansıdı: Selanik Belediye Başkanı Yiannis Boutaris, “*bugüne kadar bilinen Selanik yakınlarındaki Langada’da Atatürk’ün doğduğu düşünülen gerçek evin bulunduğunu*” söyledi. “*Selanik’teki bilinen evin Atatürk’ün büyüdüğü ev olduğunu*” belirten Boutaris, “*Biz Selanik’teki evin çevresini düzenliyoruz. Langada Belediye Bakanı oradaki evi tanıtmak istiyor. Doğduğu ve büyüdüğü ev bağlantısı kurmak istiyoruz. Atatürk Türk olabilir, ama önce Selanikli. Büyük bir şahsiyet. Turizm için değil, Selanik’in Osmanlı geçmişi bir gerçektir, biz tarihi ortaya çıkarmak ve tanıtmak istiyoruz. Düşmanlıklar sona ermeli.*” dedi.

Selanik Belediye Başkanı Yiannis Boutaris İzmir Ticaret Odası Başkanı Ekrem Demirtaş’ı makamında ziyaret etti. Boutaris ve Demirtaş, İzmir-Selanik arasında direkt uçak seferleri, feribot seferlerinin çok yararlı olacağını, bunun için karşılıklı olarak girişimlerde bulunulması gerektiğini söyledi. Boutaris, “*İnsanlar İzmir ve Selanik arasında iş yapmak için gidip gelmeli. Bu yolu açmak istiyoruz. İş olanaklarını tanıtmak istiyoruz. İTO’nun katkısı önemli.*” dedi. Boutaris, Selanik yakınlarındaki Langada’da Atatürk’ün gerçekten doğduğu düşünülen evin bulunduğunu söyledi. Selanik’teki evin çevresinde düzenlemeler yapmaya başladıklarını belirten Boutaris, “*TÜRSAB da destek verecek. Çünkü bizim paramız yok. Langada Belediye Başkanı da Atatürk’ün doğduğu evi ortaya çıkarmak ve tanıtmak istiyor. Doğduğu ev ve büyüdüğü ev olarak bağlantı kurmak istiyoruz. Atatürk büyük bir şahsiyet. Türk olabilir ama ilk önce Selanikli. Tarihi hatırlamak, tanıtmak istiyoruz. Bu çalışmaları turist toplamak için yapmıyoruz. Tarihi ortaya çıkarmak gereklidir. Selanik’in Osmanlı geçmişi bir gerçek. Bunu tanıtmalıyız. Düşmanlıkların ortadan kalkması gerekli. Selanik’te İslam Sanatları ve Osmanlı Sanatları koleksiyonu sergisi açmak istiyoruz. Bu bir kültür hazinesidir*” ifadelerini kullandı.²⁶⁰

Selanik Belediye Başkanının iddialarına cevap veren Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Kerim Uras, “*Langada’daki evin;*

Atatürk'ün değil, annesi Zübeyde Hanım'ın doğduğu ev olduğunu" belirtti. Selanik'teki Türkiye Cumhuriyeti Başkonsoloslugu'na bitişik olan ve müze şeklinde tefriş edilen evin Atatürk'ün doğduğu ev olduğunu söyleyen Büyükelçi Uras, "Selanik'teki ev, Ata'mız hayattayken hediye edilmiştir. Burada doğduğu konusunda en ufak bir tereddüt bulunmamaktadır." dedi.

Uras, Twitter hesabından paylaştığı mesajlarda, Selanik Belediye Başkanı Yannis Butaris'in "Langada bölgesinde Atatürk'ün gerçekten doğduğu ev bulundu. O ev çevresinde düzenlemeler yapıyoruz" sözlerini, "tartışmaları ilgiyle izliyorum." diyerek değerlendirdi.

Büyükelçi, Selanik Belediye Başkanının kastettiği evin, "Atatürk'ün değil, annesi Zübeyde Hanım'ın doğduğu ev olduğunu" belirterek, yanlış anlamanın "tercüme hatasından kaynaklandığını" vurguladı ve şu mesajları paylaştı:

"Atatürk'ümüzün doğduğu eve ilişkin tartışmaları ilgiyle izliyorum. Ata'mızın doğduğu ev, şu anda müze olan, Başkonsolosluk'a bitişik evdir. Tartışma, Selanik Belediye Başkanının tercüme hatasından çıkmış. 'Annesinin doğduğu ev' diyeceğine 'Atatürk'ün doğduğu ev demiş'. Langada (Sarıyer) ve Selanik'e turist çekmeye yönelik bir girişim de olabilir. Selanik'teki ev, Ata'mız hayattayken hediye edilmiştir. Burada doğduğu konusunda en ufak bir tereddüt bulunmamaktadır. Tabiatıyla, Atamızın Annesi Zübeyde Hanımefendi'nin doğduğu ev de bizim için kıymetlidir. Vatandaşlarımıza ziyaret etmelerini öneririm."²⁶¹

Atatürk 'ün doğduğu ev ile ilgili bu tartışmalara Milliyet gazetesinden Sayın Mert İnan da bir haber-değerlendirme ile katıldı. Milliyet'te Mert İnan'ın haberi şöyle: "Selanik Belediye Başkanı Yiannis Boutaris'in, Atatürk'ün gerçekte doğduğu evi Selanik yakınlarındaki Langaza'da (Langada) bulduklarını iddia etmesi tartışmaları da beraberinde getirdi. Boutaris, Atatürk'ün Langaza'da doğduğu evi bulduklarını, Selanik'teki evin

²⁶¹<http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/turk-buyukelci-ataturkun-evi-tartismalarina-son-koydu-736006/>

çevresinde düzenlemeler yapmaya başladıklarını iddia ederek, "TÜRSAB da destek verecek. Çünkü bizim paramız yok. Atatürk büyük şahsiyet. Türk olabilir ama ilk önce Selanikli." ifadelerini kullandı.

Atatürk'ün şeceresi ve aile hayatı konusunda kapsamlı araştırmalara imza atan Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Ali Güler, Boutaris'in açıklamalarını tarihi çarpıtma olarak yorumlayarak şunları söyledi: *"Selanik Belediye Başkanı kaplıcalarıyla ünlü Langaza'yı öne çıkartarak tarihi çarpıtıyor. Atatürk, günümüzde Selanik Başkonsolosluğu'nun bahçesinde bulunan ve müze olarak kullanılan evde doğdu. Annesi Zübeyde Hanım, Atatürk'ü evin ikinci katında, ocaklı odada doğurduğunu bizzat söylemiştir. Şu anda müze olarak ziyarete açık olan bu ev, Türk Başkonsolosluğu ile aynı bahçe içerisinde yer alıyor."* diye konuştu.

Boutaris'in gündeme getirdiği Langaza'daki evin Atatürk'ün dayısı Hüseyin Ağa'nın kahyalık yaptığı çiftlikteki ev olduğunu belirten Güler şöyle devam etti: *"Bu ev, Atamızın doğduğu değil, küçük yaşlarda kız kardeşi Makbule Hanım'la karga kovaladığı mekandır. Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi yaşamını yitirince Zübeyde Hanım kızları Makbule, Naciye ve oğlu Mustafa ile birlikte Langaza'daki bu evde 4.5 ay kalmıştır. Atatürk, kurmay yüzbaşı rütbesiyle Selanik'e tayin edildiğinde, 1908'de şuan başkonsolosluk bahçesinde bulunan doğduğu evi satın aldı."*

Prof. Dr. Zafer Toprak bu iddialar hakkında şunları söyledi: *"Kaynaklara göre Atatürk şu an Selanik Başkonsolosluğu'nun bahçesinde müze olarak kullanılan evde doğmuştur. Tarihî araştırmalardan bu sonuca varılmıştır. İddialar ortaya atılıyorsa kanıtlanması gerekir."*

Araştırmacı-Tarihçi Sinan Meydan da, *"Tarihî bilgiler, Atatürk'ün doğduğu yerin başkonsolosluk bahçesindeki ev olduğunu gösteriyor. Boutaris, doğup büyüdüğü yer yerine dayısının yaşadığı ev deseydi inandırıcı olurdu. İddia anlamsız."*

dedi.²⁶²

Selanik Belediye Başkanının açıklamaları ve onun anlatımıyla Lankaza Belediye Başkanının çalışmaları bir tarihi gerçeği aramak ve bulmaktan çok turizm yatırımlarını çekmeye dönük bir faaliyet olarak gözükmektedir.

GÜL KARABUDA İLE SELANİK VE ATATÜRK EVİ ÜZERİNE*

Efendim babanız Selanik'te görev yaptı. Ne zaman gitti oraya? Bu konuda biraz bilgi verebilir misiniz?

Merhum babam Reşat Hakkı Karabuda 02. 12. 1934 ile 10.09.1938 tarihleri arasında yaklaşık dört yıl Selanik'te konsolosluk görevinde bulunmuştur. Önce babam gitti Selanik'e. Biz de 1936'da gittik. Galiba babam şimdi ilk gittiğinde zaten bu Selanik'teki ev meselesi için gitti. O dönemde Ruşen Eşref (Ünaydın) Atina'daki sefirimizdi. Atatürk Evi için, Yunan hükûmetinden müsaade alıp ikisi uğraşıyorlar zaten. Önce Yunan hükûmeti bir levha asıyor, "Burası Atatürk Evi" diye. Tam olarak bize devredildikten sonra orası Türk arazisi oldu. Evin altında dükkânlar vardı tadilat sırasında onlar kapatıldı.

Ne zaman ayrıldınız oradan?

Biz 38'de ayrıldık. İlk konsolosluğu da babam açtı orada. Bizim konsolosluk binası da o zamanlar şimdiki yerinde değildi. Beyaz Kule'ye yakın bir apartmanın bir katındaydı. Yeni yapılan sahildeydi. 6 yaşlarındaydım. Meteksas ile Venizelos arasında bir çarpışma olmuştu. Türk Konsolosluğunun önünde Venizelos'un adamlarını selamladık ve bayrak asıldı. Burada Türklere karşı büyük sevgi gösteriyorlardı. Hepimiz balkona çıktık. "Yaşasın Türkiye!" diye bağırıyorlardı. Okula giderken ben ve annemleri

²⁶² Mert İnan, "Doğduğu Değil Karga Kovaladığı Ev", **Milliyet**, 8 Mart 2015, <http://www.milliyet.com.tr/dogdugu-degil-karga-kovaladigi-ev-gundem-2010293/>

* Söyleşi: K. Kayıran, **Düşünce ve Tarih Dergisi**, Mart 2015, s. 40-42.

babam asla resmî arabaya bindirmezdi.

O tarihlerde Selanik'te Türk Okulu var mıydı?

Onu hatırlamıyorum. Ben ve abim Fransız okuluna gittik.

Ev alındıktan sonra ilk kadın savaş pilotumuz Sabiha Gökçen'in gelişi var.

Türk kolonisinin çoğu Selanik'teydiler ve tütüncülükle uğraşıyorlardı. İstanbul'da bunlar Maçka'daki apartmanlarda oturuyorlar, çoğunun soyadları Aker hâlen oradalar. Albümde de var bunlar annem Türk kolonilerini toplar, kasabalara köylere giderler, onlarda bizi çok iyi karşılarlardı. Çok sıcak bir atmosfer vardı.

Sabiha Gökçen olayına geçelim isterseniz. Bombardıman uçağıyla geldi yanında bir makinist vardı. İnince herkes şaşırdı bahriyeli subaylar falan benim tabii saçlarım örgülü süslenip püslenip gittim. Bir arkadaş daha vardı konsolos kâtibinin kızıyla çiçeği biz takdim edecektik. O tabii uçaktan inince ufacık tefecik bir hatun herkes şaşırmıştı. Hakikaten benden birazcık uzundu sadece. Balkan seyahati yapıyordu tabii, sadece Selanik değil. Ruşen Eşref sefir olarak gelmişti, orada büyük bir karşılama oldu. Konsoloslukta davet verildi falan tabii Atatürk Evi'ni de gezdi. Selanik'i de gezdi zaten aslında o Atatürk'ün evini ziyaret için gelmişti çünkü gezinin amacı başkentleri ziyaret etmektir.

Tabii babamın ve Ruşen Eşref'in evin kazandırılması konusunda önemli çalışmaları oldu. Konsolosluğun arşivinde bu yazışmalar vardı. Celal Bayar'ın da haberi var. Babam da sürekli koloniyi dolaşırdı. Atatürk dönemi Türklerin saygınlığı çok fazlaydı. Yabancı konsoloslarla dolaşırdı.

Fuar açıldı. Türk Pavyonu birinci geldi. Kral George babama hem berat hem de madalya verdi. Celal Bayar Atatürk'ün Evi'ni ziyaret etmek için geldi, restorasyondan bahsedildi. Babam bilhassa buranın restore edilmesini istedi. Ruşen Eşref ve Rüştü Aras'da vardı. İnönü'de geldi. Selanik âdeta bir uluslararası yol kesişme yeri idi. Atatürk'ün evinin de sayesinde tabii. Aynı zamanda Türk-Yunan dostluğunun da bir göstergesiydi, Selanik. O tarihlerde bize çok saygılı davranıyorlardı. Mesela hatırlıyorum buradaki sefir babama bir

kart göndermiş. İşte Atatürk'ün hipodromdaki konuştuğu sırada çekilmiş olan fotoğrafını. Fransızca yazmış. Diyor ki “Memleketiniz kadar sıcak bir memleket görmedim. Ama Atatürk gibi bir devlet adamına sahip olmanız Avrupa içinde bir iftihar vesilesidir.”

Selanik'te 1938 sonuna kadar kaldınız.

Buraya geldik fakat Rodos'a atandı babam. O vakit İtalyanların elindeydi. İtalyanlarla aramız pek iyi değildi. Zannettiler ki bizi oraya gönderince biz zorlanacağız falan, fakat hiç öyle olmadı. Aksine çok sıcak karşılandık. Hatta ben tek başıma piyano dersine giderdim, notalarımı alıp polis beni görür görmez bana yol verirdi. Ve oradan Türklerden pek çok Anadolu'ya güneye kaçan oldu.

Atatürk ile karşılaşmanız oldu mu hiç?

Çok küçükken hatırlıyorum. Çocuk baloları yapıyordu. Onun tam tarihini hatırlamıyorum. O gün Atatürk benim saçımı okşamıştı. Ben de saçımı kesmiştim saklamak için, başımın üstü kel olmuştu. Annem, “Ne yaptın?” dedi. Ankara'daydık 5 yaşında falandım.

Mesela Ziraat Bankasında Kâzım Özalp Paşa'nın çocuğu var Teoman yanında o oturuyor. Öğrenciler temsil vermiş onları izliyor mesela. Belki burada olabilirsiniz. Selanik babanızın ilk görev yeri miydi?

Hayır Beyrut'tu. Ama o vakit ben daha doğmamıştım. Babam hukuk okumamıştı. Macaristan'da ziraat okulunu bitirmiş. 1916'da falan fotoğrafları var. O fotoğrafta çok ilginç biri var. Arkada Türk talebeler var, hocalar dizilmişler. Gayet şıklar falan hepsi fesliler. Ortada uzunca boylu birisi var. O Münir Nurettin Selçuk. Bu, çok haylazmış “Sen git adam ol gel” demişler. Orada birkaç ay bulunmuş. Türkiye'ye gelince tabii lisan bilen insan aramaya başlamışlar. Zeki amcam 8 dil bilirdi mesela Moskova'ya maslahatgüzar olarak atandı. Rusçayı öğrendi 2-3 ayda öğrenmiş. Zaten Galatasaray'ı birincilikle bitirmiş. O demiş, “İşte benim kardeşim var hem Fransızca hem Macarca bilir isterseniz o da gelsin.” falan. İşte babam ilk Beyrut'a sonra Nice'e gelmiş. Nice'e gidince, “Bu ziraat okumuş nasıl diplomat

olur.” falan demesinler diye ben sonradan yazdıklarından gördüm ki Marsilya’ya hukuk okumaya gitmiş, dışarıdan öğrenci olarak.

O tarihte zaten kimse yok ki. Yabancı dil bilen falan, kimse yok yani. Yetişmiş nesil savaşlarda ölmüş hep.

Evet onları topluyorlar zaten. “Karabuda” soyadı nereden geliyor?

Babam tarafından bir yabancı hanımın dediğine göre o “siyah üzümün kökü” anlamına geliyormuş. Ben onu araştırdım doğru gibi sanki. Başka kimse almamış zaten.

Karabuda ailesinde şu anda sizin dışınızda kimler var?

Kız kardeşim var, İstanbul’da.

Selanik’teyken o yok değil mi?

Abim ve Haluk var halamın oğlu. Babamla Sefa dayım, o da orada Ziraat okumuş. Orada çok iyi arkadaş olmuşlar. Türkiye’ye gelince o onun kız kardeşini alıyor, öteki ötekininkini alıyor. Dayımın karısı hem halam hem yengem yani. Onlarında soyadı “Camcıgil”. Onun için iki taraflı yani kardeş gibi büyüdük. En küçüğü Haluk’un kardeşi Viyana’da uzun süre Atom Enerjisi Başkanlığı yaptı sonra hanımıyla ABD’ye yerleşti. Orada Türk, Atatürk derneklerinin falan başkanlığını yaptı.

Güneş Karabuda var İsveç’te onların bir oğlu iki kızı var, tabii torunları vardı. Büyük kızı İsveç operasında sanatkâr. Bizim aslımızın Söğüt hatta Ertuğrul soyundan olduğumuzu söylüyorlardı. Mesela Ahmet Yaşar Ocak Hoca bana pek çok eski evrakı tercüme ettirdi. Çok güzel daktilo ettirdi. Orasını tam tespit edemedim ama babam da derdi, “Söğütlü olduğunuzdan dolayı gurur duyuyorum diyeceksiniz.” derdi.

Karabuda’nın Söğüt’te bir tuğla fabrikası var, akrabalık devam ediyor yani. Sonra doçent bir jeolog çıktı. Karabuda soyadını taşıyor. Onlara gittim ziyarete tanıştık falan. Büyük babam da Söğüt’te yetişmiş sonra Kuleli’ye gitmiş tabii gelmiş seçmişler...

**“DÜNYANIN İLK KADIN SAVAŞ PİLOTU SABİHA
GÖKÇEN SELANİK ATATÜRK EVİNDE
(17 HAZİRAN 1938)***

Atatürk’e Nasıl Manevi Evlat Oldu?

22 Mart 1913’te Bursa’da doğan Sabiha GÖKÇEN, 1925 yılında Atatürk’ün Bursa’ya yaptığı bir gezi sırasında Atatürk tarafından manevi evlat olarak alınmıştır. Sabiha Gökçen Atatürk’le tanışmasını şöyle anlatıyor:

“Babam İstanbul’da hizmet gören bir devlet memuruydu. Abdülhamit tarafından Bursa’ya sürgün ve orada yaşamağa mecbur edilmişti. Böylece ailemiz Bursa’ya yerleşmiş ve âdeta orali olmuştu. Ben bir yaşında iken Birinci Dünya Harbi başlıyor. Büyük ağabeyimin Çanakkale’den şehit haberini alıyoruz. Bursa düşman işgali altında. Okullar kapanmış, halk matem içinde. Babam da hastalanıyor ve onuda kaybediyoruz. Biz küçük ağabeyimle birlikte oturuyoruz. Fakat babamın öldüğü gün bu ağabeyimde evden çıkıyor ve bir daha dönmüyor. Meğer arkadaşları ile beraber Anadolu’ya geçmiş. O günler ailemiz için çok sıkıntılı geçmeye başladı. Geçinmek için babamın bize hatıra bıraktığı kitapları bile satmak mecburiyetinde kalmıştık..

Nihayet memleket kurtuldu. Ağabeyim de sağ salim döndü. İki bayram birden yaptık. Aradan kısa bir zaman geçmişti ki Bursa’ya Gazi geliyor dediler. Onu görmek için halk günlerce önce sokaklara döküldü. Büyük tezahürat ve alkışlar içinde caddeden geçti. Çocuk olduğum için bütün çırpınmalarına rağmen tam manasıyla göremedim. Doğrusu buna görmek de denmez. Hayal gibi bir şey. Gazi 1925’te Bursa’ya tekrar geldi. Evimiz, onun misafir kaldığı Cumhuriyet Köşkü’nün hemen yan tarafıydı. Bir sabah erkenden evin kapısına çıktım. Köşke doğru baktım. Gözlerime inanamadım. Atatürk köşkün bahçesinde tek başına yürüyüş yapıyordu. O sırada 12 yaşında ve ilkokul üçüncü sınıftaydım. İşgalde okullar kapandığı için tahsilimiz aksamıştı. İçimde müthiş bir okumak arzusu vardı. Ağabeyimin

* Düşünce ve Tarih Dergisi, Mart 2015, s. 5-14.

beni çok sevmesine ve iyi bakmasına rağmen yatılı bir okula girebilmeği aklıma koymuştum. Bu arzumu gidip Atatürk'e söylesem acaba nasıl olur diye düşünüyordum. Nasıl oldu bilmiyorum, birden kararımı verdim ve köşkün kapısına doğru yürüdüm. Kapıda asker "Yasak!" diye durdurdu.

Gazi uzaktan bize bakıyordu. 'Bırakın gelsin çocuk.' dedi. Koşarak gittim ve elini öptüm. Adımı sordu. Heyecandan dilim tutulmuştu. Bir kelime bile söyleyemiyordum. 'Gel seninle şuraya oturalım.' diyerek elimden tuttu ve bir kanepeye oturduk. O kadar mütevazı ve candandı ki sanki o, Büyük Gazi değil benimle bir okul arkadaşımış gibi konuşuyordu. Benim durumumu sordu. Heyecanım azaldığı için ben de ona bütün içimi döktüm. Okumak istediğimi söyledim. Dinliyordu. Bir şey söylemiyordu. Ne diyecek diye meraktan ölüyordum. Verdiği cevap beni pek şaşırttı.

Seni ben yanıma alayım. Benim kızım ol ne dersin? 'Hiç aklıma getirmediğim böyle bir durum karşısında ne diyebilirdim. Ağabeyime sorayım, dedim. "Benim Zehra adında bir kızım daha var. Onunla beraber okula gidersiniz." diye ilave etti. Arkadan Başyaver Rasuhi Bey'e talimat verdi. Ağabeyimi çağırttılar. Gazi, ağabeyimle bizzat konuştu. O da razı oldu.

Birkaç gün sonra, Gazi'nin seyahatte beraberinde bulunan heyetle birlikte Balıkesir-İzmir yoluyla Ankara'ya geldik. Köşkün bahçesinde o zaman iki odalı bir okul vardı. Adı, Çankaya İlkokulu idi. Zehra, Rukiye ve diğer çocuklarla beraber orada okumağa başladım. Böylece benim için yepyeni bir hayatın kapıları açılmıştı."

Atatürk'le birlikte Ankara'ya gelen Sabiha Gökçen Ankara'da Çankaya İlkokulunu bitirdikten sonra İstanbul'da Arnavutköy Kız Koleji ve Üsküdar Amerikan Kız Kolejinde öğrenim görmüştür.

"Gökçen" Soyadını Atatürk Verdi

Sabiha'ya "GÖKÇEN" soyadı da henüz havacılıkla ilgisinin olmadığı 1934 yılında ve soyadı Kanunu'nun çıktığı günlerde Atatürk tarafından verilmiştir. Sabiha Gökçen soyadını

alışını anılarında şöyle anlatmıştır:

“Yıl 1934, yani Soyadı Yasası’nın kabul edildiği yıl. Atatürk her gece sofrasında bir dostuna, yakınına soyadı bulup veriyordu. O gece sıra bana gelmişti. Atatürk ‘Eee söyle bakalım Sabiha, senin soyadın ne olsun?’ herkes yüzüme bakıyordu. Siz ne emrederseniz o olsun efendim. diye kekeledim, heyecanlanmıştım. Aklımdan binbir şey geçiyordu. Ama bunların hiçbirini söylemeye cesaret edemedim. Atatürk bir süre düşündükten sonra ‘Sana Atatürk kızı soyadını vermek isterdim ama...’dedi. Fakat bu “ama”nın sonunu getiremedi. Eline bir kâğıt alıp şunu yazdı: GÖKÇEN.

O geceden sonra Sabiha GÖKÇEN oldum. Niçin, ne düşünerek bana bu soyadını vermişti Atatürk bilmiyorum. Tabii o yıllarda ben henüz havacılığa başlamadığım gibi, havacı olmayı da aklımdan geçirmemiştım. Bana Sabiha demiyorlar, Gökçen diyorlardı. Çok kimse bu soyadını havacılığa başladıktan sonra aldığımı sanırlar. Oysa Ata’nın Gökçen soyadını bana vermesinden aşağı yukarı bir yıl sonra göklerle buluşup havacılığa başladım.”

Bir Türk Kızı Havacı Oluyor

Sabiha, “Gökçen” soyadını aldıktan yaklaşık bir yıl sonra 4 Mayıs 1935 tarihinde havacılığa ilk adımı atmış ve Türkkuşu’nda paraşüt ve planörcülük eğitimi görmüş, A ve B brövelerini almıştır. Müteakiben, 10 Temmuz 1935’te Rusya’daki Koktebel Yüksek Planörcülük Okuluna bir grup Türk’le birlikte (yedi erkek ve bir kız öğrenci) eğitime gönderilmiş ve burada 6 ay planörcülük eğitimi görmüştür.

Türkiye’ye döndükten sonra, Eskişehir Tayyare Mektebinde (Uçuş Okulu) görevli Bnb. Savmi Uçan ve Muhittin Bey tarafından özel olarak uçuş eğitimine tabi tutulmuştur. Bayan Gökçen 24 Şubat 1936 tarihinde ilk defa motorlu tayyarede uçuşa başlamıştır. Bu eğitimde gösterdiği başarılarından dolayı Atatürk’ün, Sabiha Gökçen’e söylediği sözler aşağıda belirtilmiştir.

“Beni çok mutlu ettin... Şimdi artık senin için

planladığım şeyi açıklayabilirim... Belki de dünyada ilk askerî kadın pilot olacaksın... Bir Türk kızının dünyadaki ilk askerî kadın pilot olması ne iftihar edici bir olaydır, tahmin edersin değil mi? Şimdi derhâl harekete geçerek seni Eskişehir'deki Tayyare Mektebi'ne göndereceğim. Orada özel bir eğitim göreceksin."

O dönemde, kızlar askerî okullara öğrenci olarak alınmıyorlardı. Bu özel muamele, Sabiha Gökçen'in şahsında gelecek kuşaklar için bir deneme ve hazırlık mahiyetindeydi. Çünkü çeşitli konuşmalarında belirttiği gibi, Atatürk; Türk kadınının her alanda başarılı olacağına inanıyor, onun, savaş sırasında erkeği ile nasıl birlikte cepheden cepheye koştuğunu tekrarlayarak, asker olabileceği düşüncesini de belli etmeye çalışıyordu. Bu düşüncesini ispat edebilmek için de eline güzel bir fırsat geçmişti.

Sabiha Gökçen'e özel bir üniforma giydirilerek Eskişehir Tayyare Mektebinde (Uçuş Okulu) 1936-1937 döneminde on bir ay eğitime tabi tutulmuş ve brövesini aldıktan sonra da savaş pilotu yetiştirilmek üzere Eskişehir'deki 1'inci Tayyare Alayında (Hava Alayı) altı ay görev yapmıştır. 1'inci Tayyare Alayı'nda (Hava Alayı) yaptığı görev sırasında çeşitli askerî manevralara ve 1937 yılındaki Dersim Harekâtı'na savaş pilotu olarak katılan Sabiha Gökçen'e, Genelkurmay Başkanlığı tarafından bir takdir, Türk Hava Kurumu tarafından da "Murassa (İftihar) Madalyası" verilmiştir.

Sabiha Gökçen, Eskişehir 1'inci Tayyare Alayından sonra Türkkuşu'nda 1938 yılında başöğretmen olarak göreve başlamış ve uzun yıllar Türkkuşu'nda görev yaptıktan sonra Mayıs 1954 tarihinde bu görevden ayrılmıştır.

Bu arada, VULTEE-V tipindeki bir uçakla, İstanbul-Atina – Selanik – Sofya – Belgrat – Bükreş – İstanbul (Türkiye - Yunanistan – Bulgaristan – Yugoslavya – Romanya - Türkiye) güzergâhında "Balkan turu" yapmıştır. 16 Mayıs 1938 tarihinde başlayan ve beş gün süren bu "Balkan turu"nu Sabiha Gökçen tek başına gerçekleştirmiştir.

Bir Türk Kızı Havacı Oluyor

Sabiha Gökçen, merhum Kemal Esiner ile evlenmiştir. Anılarında evliliğini şu şekilde anlatmaktadır: “Kemal Esiner, rahmetli eşim, Eskişehir Hava Okulunda askerî coğrafya ve topografya öğretmeni idi. Rütbesi üsteğmendi ve iyi bir uçucu idi. Kemal ile orada tanıştık. Kemal benimle evlenmek arzusunu o zaman Eskişehir’de alay komutanı olan Zeki Doğan Paşa’ya açmış. O da Atatürk’e söylemiş. Atatürk Zeki Doğan’ı çok severdi. Zeki Doğan Çanakkale Muharebelerinde onun yanında çalışmış ve bir gün cephede birdenbire meydana gelen mermi yağmuru karşısında Atatürk’ün önüne geçerek kendisini siper etmiş. Bunu Atatürk’ten dinlemiştim.

Atatürk, Zeki Doğan vasıtasıyla Kemal Esiner’in beni istediğini öğrenince, fikrimi sordu. Hatta teşvik etti. Evlenmeyi hiç düşünmediğimden reddettim. Aradan birkaç sene geçti. 1941 yılında Kemal yüzbaşı, ben de Türkkuşu’nda başöğretmendim, beni tekrar istedi. Evlendik, çok mesut bir hayatımız vardı. Bulunmaz bir insandı. Fakat üç yıl sonra Doğu Anadolu’ya yaptığı bir gezisinde hastalandı ve kurtulamadı (12 Ocak 1943). Bir daha evlenmedim.”

Sabiha Gökçen’in Vefatı ve Cenaze Töreni

Türk Hava Kuvvetlerinin ilk askerî kadın pilotu, dünyanın ilk kadın savaş pilotu olan Sabiha Gökçen, Gülhane Askerî Tıp Akademisinde (GATA) devam eden tedavi sonuç vermeyince 22 Mart 2001 tarihinde sabah saat 08.15’te 88 yaşında vefat etti.

Cenazesi 23 Mart günü sade fakat anlamlı bir törenle kaldırıldı. İlk tören, Türk Hava Kurumunda yapıldı. Ardından Cebeci Şehitliği’nde defnedildi.

Balkan Turu ve Selanik Atatürk Evi’nde

Sabiha Gökçen’in Balkan turuna çıktığı günlerde Türkiye-Balkan ülkeleri arasında iyi ilişkiler devam etmiştir. Balkan Paktı’na üye ülkelerin delegeleri, II. Dünya Savaşı

öncesinde yaşanmaya başlayan ve yaşanabilecek gelişmeleri görüşmek üzere Ankara'ya gelmişlerdir. Burada yapmış oldukları görüşmelerin ardından ülkelerin delegeleri Ankara'da tanışmış oldukları Sabiha Gökçen'i ülkelerine davet etmişlerdir. Bu yüzden, Gökçen tarafından Balkan turnesinin yapılmasının birinci nedeni olarak bunu ifade etmek mümkündür. İkinci neden olarak özellikle Yunanistan'la olan iyi ilişkilerde zirveye çıkılmış olmasıdır.

Bir diğer neden olarak da hem o günün dünyasında hem de Türkiye'de havacılıkta dikkat çeken etkinliklere başvurulmasıdır. Bu bağlamda, 1930'lu yıllar dünyada ilk kesintisiz uçuşların, Avustralya'dan ABD'ye ilk uçuşların yapıldığı yıllar olmuştur. Buna paralel olarak Türkiye de bu alanda adından söz ettirme ve varlığını kabul ettirme gayreti içine girmiştir. Bu bağlamda, Türk Hava Kurumu'nun İnönü Yüksek Yelken Uçuş Kampı'nda Türkkuşu öğretmenlerinden Ali Yıldız, Kranih tipi iki kişilik bir yelken planörü ile havalandırarak 14 saat 20 dakika havada kalmıştır. Bu sonuçla ünlü Alman havacı Ernest Jachmann ve Flossdorf tarafından 1937 yılında 13 saat 59 dakikalık rekor geçilmiş ve bu alan da yeni bir "*dünya rekoru*" kırılmıştır. Böylece, Türk havacılar da Türk havacılığının gelmiş olduğu seviyeyi hem dünya, hem de Türk kamuoyuna göstermişlerdir. Bu nedenle, Sabiha Gökçen'in Balkan turu bu kapsamda değerlendirilmelidir. Ayrıca, Cumhuriyet döneminde Türk kadınına verilen hakların ve geleneksel Türk toplumundaki "*kadın algısının*" değiştirilmek istenmesi, Türk kadınına yeterli imkânların sağlanması durumunda neleri yapabileceğini gösterme amacı da Sabiha Gökçen'in Balkan turnesine çıkışta bir başka neden olarak göz önüne alınmalıdır.

Sabiha Gökçen 16-21 Haziran 1938'de beş günlük Balkan ülkeleri turuna çıkmıştır. Ankara'ya dönüşünde yapmış olduğu tura ilişkin gözlemlerini 1 Temmuz 1938'de bir rapor hâline getirmiştir. Bu rapor, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Dosya No: 6152, Fon Kodu: 030.10. ve Yer No:59.399.19 ile kaydedilmiştir. Tarihçi Dr. Tahir Kodal tarafından bu rapor hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapılarak yayınlanmıştır.

Gökçen, raporunun hemen başında "*aldığım emir üzerine*

Balkanlarda bir turne yapmak üzere” ifadesini kullanarak, aslında Balkan turnesinin “*emir üzerine*” gerçekleştirildiğini ortaya koymuştur. Bu konuya ilişkin diğer kaynaklar dikkate alınarak incelendiğinde, Mustafa Kemal Atatürk’ün isteği ile Balkan turunun gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Balkan Antantı’nı imzalamış olan ülkelerin delegelerini Atatürk, Çankaya Köşkü’nde kabul ettiğinde, o sırada Türkkuşu Planör Okulunda başöğretmenlik yapan Sabiha Gökçen’in de kazandığı madalyalarla hazır bulunmasını istemiş, delegeler ile tanıştırmıştır. Bu delegeler “*büyük bir içtenlikle*” Gökçen’i uçağı ile ülkelerinde görmekten büyük onur duyacaklarını dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Atatürk, “*Ne dersin bu işe Gökçen?*” diyerek Sabiha Gökçen’den bu işin olup olamayacağını sormuştur. Bunun üzerine Gökçen “*Hiç düşünmeden, çalışırsam Balkan turunu tamamlayabilirim Paşam.*” ifadelerini kullanmış, bu turun Atatürk’ün isteği ve emriyle olduğunu dile getirmiştir.

Sabiha Gökçen, Balkan Turu’na çıkmadan önce, İstanbul Yeşilköy’de Voltee marka askerî uçak ile ve ABD’den gelen eğitim pilotu gözetiminde, İstanbul-Köyceğiz-Tuz Gölü-Ankara-Zonguldak-İstanbul güzergâhında yarım Türkiye turu yapmıştır.

Balkan Turu Öncesi Atatürk’le Görüşme:

“Selanik’e Git, Doğduğum Evi Gör, Dönüşte Bana Anlat”

Sabiha Gökçen Balkan turuna çıkmadan önce Savarona’da dinlenmekte olan Atatürk’ü ziyaret etmiştir. Anılarında bu ziyareti şu şekilde anlatmaktadır: “16 Haziran 1938 yaşamımın bir başka renkli tarihidir bu.. Balkan turum başlıyordu.. İlk ziyaretim Atina olacaktı. Atatürk çok arzu ettiği hâlde beni geçirmeye gelememişti. Sabahtan bunu denemiş, Savarona’da ki özel kamerasında kalmış, tıraş olmuş, hatta giyinmiş ama işte hepsi o kadar sonra koltuklardan birine yığılırcasına oturmuş ve öylece kalmıştı.. Savarona’ya gittiğimde onu öyle bulmuştum.. Hem üzgün hem sevinçliydi.. Ellerimi tutup ağır ağır konuştu;

‘Birkaç saat sonra senin büyük bir Balkan turuna çıktığını

ve Türk kadınlığını göklerde temsil ettiğini bütün dünya radyoları yayınlacaklar, herkese duracaklar. Gittiğin yerlerde gazeteciler etrafını alacak, sorular soracak, fotoğraflarını çekecek dört bir ülkeye gönderecekler.. Onlarla konuşurken soğukkanlı olmalısın kızım. Sordukları her soruya açık açık cevap ver. Her ne zaman olursa olsun kamuyu aydınlatma ve oluşturma yolunda çalışan gazetecilerle böyle açık ve samimi konuşmakta fayda vardır. Röportaj yapmak isterlerse memnuniyetle kabul et. Barışçı bir ülkenin barışçı kızı olduğunu yurttta ve dünyada barışı arzu ettiğini, her Türk gibi bunu gönülden istediğini söylemeyi unutma. Türkiye Cumhuriyeti olarak şu kısa dönem içinde nasıl kalkındığımızı nasıl birbirine kenetli bir bütün bir tek yumruk olduğumuzu söyle. Fırsat düşerse, isim vermeden bize dün düşman olanlarla bugün dost olmayı şerefli bir barış adımı saydığımızı da sözlerine ilave et..Fazla politikaya girme ama Türk kadını, yeni Türk toplumunu ve bu toplumda kadınının yüceldiği yeri, noktayı anlat bir bir. Daha da ilerleyeceğimizi daha uygar bir ülke olacağımızı ifade et.’

Sustu derin derin nefes aldı sonra şöyle devam etti;

‘Seni geçirmeye gelmek isterdim gökçen.. Ama ne yazık ki bacaklarımda dizlerimde derman bulamadım. Bu hastalık beni iyiden iyiye yatağa yapıştırdı.. Uykuyu, uykuda geçen zamanı hiç sevmediğimi bilirsin, oysa durmadan uyumak istiyorum. Ya da doktorların verdiği ilaçlar beni uyutuyor. En büyük en sonsuz en dönülmez uykunun yavaş yavaş kapımı çalmakta olduğunu hissediyorum desem yalan söylememiş olurum. Ama bu sözlerime sakın üzülme. Savarona’yı ne kadar severim.. Denizi, dalgaları, yosun kokusunu, uzaktan uzağa duyulan balıkçı türkülerini.. Şimdi bu kokular, bu dalga sesleri, bu sonsuz mavilik. O tatlı, acı türküler bana yabancılaşmaya başladı. Geçen gece iyiden iyiye dalmışım. Bir rüya gördüm.. Rahmetli anamı.. O her zamanki giysileri içinde ve mutlu.. Ama ne kadar mutlu anlatamam kızım.. Kollarını açmış beni çağırıyordu. Ben de kendisini hemen iki adım ötedeymiş gibi görüyordum. Başladım ona doğru ilerlemeye fakat iki adım sandığım yol bir türlü bitmiyordu bu sefer koşmaya başladım. Uzun uzun koştum da koştum. Kan ter içinde bitap kalmıştım ki anacığının kolları

arasında buldum kendimi.. Dudaklarını alnıma değdirerek; hoş geldin Mustafa'm dedi. Uyandım. Ama ne güzel, ne güzel bir kavuşmaydı bu..'

Diz çökerek elini öptüm..

Sizi mahcup etmeyeceğim emin olunuz paşam dedim.. Türk kadınlarını şerefli üniformam ile Türklüğe layık bir şekilde temsil etmek için elimden geleni yapacağım. Direktiflerinize aynen uyacak, söylediklerinizi bir an bile aklımdan çıkarmayacağım. Dönüşte sizi sağlığınıza kavuşmuş olarak bulmak başlıca dileğimdir.

Son kelimeleri söylerken hıçkırıklarımı güçlükle zaptediyordum. Artık gözyaşlarımı saklama olanağı kalmamıştı. Başımı göğsüne dayadım.. Ve öylece durdum bir süre nihayet; "Haydi Gökçen!" dedi.. Gitme zamanın geldi. Başbakan Celal Bayar Bey'e söyledim, seni uğurlamaya gelecek.. Balkan turun hepimiz için hayırlı olsun çocuğum.. **Selanik'e de git. Doğduğum evi gör. Dönüşte bana anlat e mi yavrum?**

Ve ayrıldım ama nasıl bir ayrılış. Nasıl bir gidiş. Ruhum bedenim, düşüncelerim, tüm varlığım Savarona yatının o kamarasında Atatürk'le kalmış gibiydi sanki.."

Gökçen Balkan Turuna Başlıyor

Hazırlık turunu başarıyla tamamladıktan sonra ABD'li eğitimcinin vermiş olduğu rapor doğrultusunda Gökçen, 16 Haziran 1938 Perşembe günü 07.30'da "*Volti*" uçağı ile Balkan turuna başlamıştır. Yeşilköy Havaalanı'ndan Sabiha Gökçen'i uğurlayanlar arasında; Başbakan Celal Bayar, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ve Başyaver Celal, İstanbul Valisi, İstanbul Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ, İstanbul Komutanı General Halis, Emniyet Müdürü, İstanbul Hava Kurumu Başkanı İsmail Hakkı, Türkkuşu Öğretmeni Savmi de yer almıştır.

Sabiha Gökçen anılarında Yeşilköy Havaalanı'ndan uğurlanışını şu şekilde anlatıyor: "Havaalanında büyük bir kalabalık vardı. Gazeteciler soru yağıdırıyorlardı.. Başbakan

Celal Bayar uçağın yanına kadar gelerek elimi sıktı.. Ve uçağıma binerek motoru çalıştırdım.. Alkış sesleri duyuluyordu. Mendil sallayan ‘Gökçen, Gökçen!’ bağrışanlar. Uçağı çalıştırmaya hazırlanırken bir subayın yanıma geldiğini gördüm. Bana durmamı işaret etti. İşte o zaman kalbimin duracağını hissettim ‘Atatürk’e bir şey mi olmuştu?’ Subay elindeki kâğıdı daha doğrusu telgrafi bana uzattı.. Hemen açıp bir solukta okudum. Telgraf İsmet ve eşi Mevhibe İnönü’den geliyordu, başarı diliyorlardı.. Uçağım havalandıktan sonra Savarona’nın üzerinde bir kavis çizerek gökyüzünden Atatürk’e veda ettim.”

Gökçen, 150 km yol aldıktan sonra, çok kötü bir hava ile karşılaşmış, yolundan dönmek için çizdiği rotadan ayrılmamak için önüne çıkan bulut içine dalmak zorunda kalmış, burada bir süre “*kör uçuş*” yapmış ve fırtına bulutuna rastlamıştır. Yönünü değiştirmek zorunda ve Edremit’e mecburi iniş yapmak durumunda kalmıştır. Bu zorunlu inişte uçağı arıza yapmamış, Edremit-İzmir rotasını aldıktan sonra İzmir’e gelmiştir.

Sabiha Gökçen, İzmir’den Atina rotasını aldıktan ve bir saat sonra ziyaret edeceği ilk Balkan ülkesi olan Yunanistan’ın başkenti Atina’ya ulaştı. Atina üzerinde birkaç tur attıktan sonra saat: 11: 25’te Totoi Meydanı’na başarıyla indi. Dünyanın ilk askerî kadın pilotunun yapacağı gezi Atina’da büyük yankı yaptığından ve Yunan basını bu konu hakkında yayınlarda bulunduğundan Gökçen’i, Atina’ya inişinde kalabalık bir heyet karşılamıştır. Karşılayanlar arasında; Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın’ın başkanlığındaki Türk heyeti ile Yunan Başbakanı Meteksas adına bir heyet bulunuyordu. Yine karşılamada Atina Belediye Başkanı, Türk-Yunan Ticaret Odası ve Balkan Cemiyeti Başkanı, havacılık mensubu ve halktan oluşan yoğun bir kalabalık yer almıştı.

Karşılama töreninin ardından Askerî Tayyare Mektebi (Havacılık Okulu)ne gidildi ve buradaki incelemelerin ardından bazı konuşmalar yapıldı. Askerî Havacılık Okulu Komutanı yapmış olduğu konuşmada; “*Türk milletinin şanlı ve eşsiz lideri Atatürk’ün kızı ve Türk kadın tayyarecisi sıfatıyla Atina’yı ziyaretıyla Yunan milletini çok sevindirdiğini*” söylemiştir. Sabiha Gökçen de; “*Yunan havacılara Türk havacıların selam ve*

sevgilerini getirdiğini” söylemiş, oradakilere bir buket İstanbul çiçeği vermiştir. “*Burada gördüğü yakın ilgi karşısında söyleyecek söz bulamadığını*” ifade etmiştir.

Sabiha Gökçen, yapılan konuşmaların ardından Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın ile birlikte Başbakan General Meteksas tarafından kabul edildi. Kabulde, “bu tanışmadan büyük bir memnuniyet duyduğunu” ifade eden General Meteksas, Sabiha Gökçen'i başarılarından dolayı kutlamış ve takdirlerini sunmuştur.

Daha sonra Aero Klüp'te S. Gökçen için resmî kabul töreni düzenlenmiş, çok parlak geçen bu törende Gökçen, Yunan Hava Kuvvetleri komutanları ve diğer üst düzey çalışanları ile tanışmıştır. Yunanistan Başbakanı General Meteksas tarafından Kifisya'da onuruna çay ziyafeti verilmiş

Sabiha Gökçen öğle yemeğini Türkiye'nin Atina Büyükelçiliğinde Ruşen Eşref Ünaydın ve eşi ile birlikte yemiştir. Akşam yemeği için elçilikte 24 kişilik yemek verilmiştir. Ev sahipliğini Atina Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın ve eşinin yaptığını bu ziyafette Dışişleri Müsteşarı, Hava Kuvvetleri Komutanı, Atina Genel Valisi, Basın ve Turizm Müsteşarları, Yunan Hava Kurumu Başkanı ve Balkan Devletlerinin veya Balkan Paktı'na üye devletlerin elçileri gibi ileri gelen konuklar yer almıştır. Bu yemekte ve Atina'nın her tarafında kendisine karşı büyük ilgi gösterilmiştir. Bu ilgide; Mustafa Kemal Atatürk'ün, Sabiha Gökçen ve telefonla göndermiş olduğu “*selamın*” ve Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik tutumunun çok büyük etkisi olmuştur.

Sabiha Gökçen raporunun veya turne notlarının ikinci sayfasının hemen başında; Atina'dan ayrılışı ve Selanik'e varışına ilişkin bilgiler vermiştir. Atina'dan Selanik'e uğurlama törenine; Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın, Atina Başkonsolosu, Bayan Mümtaz Kâmil, elçilik ileri gelenleri, Yunanistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı General Meteksas adına protokol memurları, Yunan Hava Kurumu Başkanı, kalabalık bir heyet ve halk katılmışlardır.

Gökçen, 17 Haziran 1938 Cuma günü Atina'daki Totoi

Hava Meydanı'ndan 11.20'de havalanmıştır. Bir saat yirmi dakika sonra yani 12.40'ta Selanik'e inmiştir. Seyahat sırasında hava iyi idi ve uçakta herhangi bir arıza oluşmamıştır. Sabiha Gökçen Selanik Hava Meydanı'na indiğinde, Atina'daki kadar parlak bir karşılama töreni yapılmış, Selanikliler Atatürk'ün manevi kızına büyük ilgi göstermişlerdir. Selanik'e inerken ve oradan uçarken Türkiye'nin Selanik Konsolosu Reşat Hakkı Karabuda, ailesi ve konsolosluk çalışanların, yerel memurların, havacıların ve halk kendisine büyük sevgi gösterisinde bulunmuşlar, alkışlarla uğurlamışlardır. Karşılamada Başkonsolos Reşat Hakkı Karabuda'nın yedi yaşındaki kızı Gül Karabuda ve bir arkadaşı Gökçen'e büyük bir buket çiçek vermişlerdir.

Sabiha Gökçen, Selanik'te iki saat kadar Selanik'te kalmış ve Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret etmiştir.

Selanik'ten "*kahraman tayyareci*" sesleri arasında 15.23'te havalanan Gökçen, raporunun bu kısmında; Selanik'ten ya da Yunanistan'dan ayrılışı ve Bulgaristan'a varışına ilişkin bilgiler vermiştir. Selanik ile Sofya arasında havanın çok bulutlu olduğunu, buna rağmen yolunu hiç değiştirmeden, bir saat on dakikada Sofya üzerine vardığını ve 17.15'te Sofya Hava Meydanı'na indiğini belirtmiştir.

Sabiha Gökçen Atina'da ve Selanik ziyaretleri hakkında anılarında şunları anlatmıştır:

"İlk ziyaret yerim Atina idi. Bütün Türk ulusunun kalbi benimle beraber çarpıyordu. Bunu hissediyordum. İsmet Paşa ve eşi hanımefendinin telgrafları beni çok mutlu etmişti. Atatürk ve İnönü bana sorarsanız ayrılmaz bir bütündüler. Çok defa bizzat Atatürk'ten şu sözleri duymuşumdur: 'Bak Gökçen kızım, bilesin ki İsmet görev başında oldukça benim içim rahattır. O sadece görevini, memleketini, ulusunu düşünen bir insandır. Namuslu insandır. Devrimlerimize inanmış insandır. Kişiliği olduğu için meseleleri olduğu gibi kabul etmeden önce enine boyuna tartışabilecek kadar da medeni cesaret sahibidir. Ona güvenim sonsuzdur. Kardeşimi nasıl seviyorsam İsmet'i de öyle seviyorum. En çok yandığım şey birkaç tane İsmet Paşamızın olmayışıdır.'

Ve tam saatinde Atina'ya vardım, alana indiğimde gazeteciler, foto muhabirler etrafımı alıverdiler. Ulusal marşımız çalınırken kendimi tutamayarak sevinç gözyaşları döktüğümü anımsıyorum. O zamanlar Atina büyükelçimiz Sayın Ruşen Eşref Üneydin Bey'di. Saygınlık arz eden kişiliği ile Yunanlılar üzerinde olumlu etkiler yaratmıştı. Elimi sıkarken;

'Sizi candan kutlarım Gökçen dedi gerçekten de çok büyük bir iş başardınız Yunan radyosu ve gazeteleri iki gündür sizden bahsediyor.' dedi. Bir gece Atina'da kalacaktım. Büyükelçiliğe gittiğimiz zaman Ruşen Eşref Üneydin Bey'den İstanbul'la temas kurarak Atatürk'ün sağlığı hakkında bilgi almasını rica ettim. Beni kırmadı esasında o da sık sık yapıyormuş. Ruşen Bey Atatürk'ün sevdiği takdir ettiği kişilerden biriydi. Samimi Atatürk'e bağlı bir kişiydi. En büyük Türk'ün Atatürk olduğunu söylerken gözleri dolu dolu oluyordu. Atatürk'ün evini görmeyi arzuladığımı söyledim ve turu düzenleyenler bunu düşünmüş olacak ki gezi turunda Selanik'te vardı. Sabah erkenden Selanik'e uçtum. Atatürk'ün doğduğu eve götürdüler beni.. Doğduğu odayı görmek istediğimi söyledim. Gösterdiler. Her şey onun yaşama gözlerini açtığı ilk defa ağladığı, ilk defa güldüğü zamanki gibiydi. Öyle düzenlenmişti. Şu yatak, şu kanepe, şu masa, şu sürahi, şu örtüler, şu ayna..

Ziyaret sürem bittikten sonra havaalanına gittim şimdiki hedef Bulgaristan'dı.. Sofya'da da büyük bir kalabalık tarafından karşılandım.. Bulgaristan'da şaşılacak kadar büyük bir Atatürk sevgisiyle karşılaşmıştım. Ataşeliği zamanında buranın kalbini fethetmeyi başarmıştı..."

Sofya'dan sonra Belgrat (18 Haziran 1938 Saat: 10.45) ve Bükreş (19 Haziran 1938 Saat: 13.15)'e inen ve buralardaki ziyaretlerini tamamlayan Sabiha Gökçen; 21 Haziran 1938 Salı günü Saat: 11.20'de İstanbul'a hareket etmiştir. Pusulanın arızalanması üzerine Bükreş yakınlarındaki Bozau Askerî Havaalanı'na zorunlu iniş yapan Gökçen, geçici bir pusulanın takılması ile Bozau'dan 15.30'da İstanbul Yeşilköy Havaalanı'na doğru yeniden havalandırılmıştır.

Balkan turunu tamamlayan Sabiha Gökçen, İstanbul-Yeşilköy semalarında görüldüğünde, kendisini Eskişehir'den

gelen ve bir süre Yeşilköy’de kaldıktan sonra havalanan 5 uçaktan oluşan bir filo karşılaşmıştır. Hep birlikte Yeşilköy üzerinde tur attıktan sonra Gökçen’i Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Başyaver B. Celal, Özel Kalem Müdürü B.Süreyya, İstanbul Vali Vekili Hüdaî Karatapan, İstanbul Komutanı Korgeneral Halis Bıyıktay, Milletvekillerinden B. Ali Kılıç, B. Salih Bozok, İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, İstanbul Emniyet Müdürü B. Salih Tunç, İstanbul Hava Kurumu Başkanı B. İsmail Hakkı, İstanbul Valiliği, Belediyesi, Bakırköy Belediyesi, CHP İstanbul İl Örgütü adına heyetler, basın mensupları, havacılık okulu öğretmenleri ve öğrencileri ve halk karşılaşmıştır.

İstanbul’dan ayrılırken Balkan turunun üç günde tamamlanacağını ifade etmesine karşın, Gökçen bu turu toplam olarak beş günde tamamlamıştır. Balkan turnesine ilişkin notlarının sonunda Gökçen, Atatürk tarafından kendisine verilen “*şerefli vazifeyi*” yerine getirdiğini, bundan da mutluluk duyduğunu beyan etmiştir. Bir anlamda, Gökçen bu görevi yerine getirerek, Mustafa Kemal Atatürk’ü ömrünün son demlerinde sevindirmiş, Türkiye’nin havacılık konusunda geleceğe umutla bakmasını sağlamıştır.

Sabiha Gökçen’in Atina ve Selanik Ziyaretlerinin

Yunan Basınındaki Yankıları

Yunan Aero Kulüp başkanının söylediği şu sözler, Gökçen’in elde ettiği başarının ne kadar övünülmesi lazım geldiğini açıklamaktadır: “Biz Türk Hava Kurumunun eşsiz ve yüksek başarılarını büyük bir alaka ve yürekte bir takdirle takip ediyoruz. Türkkuşu tesislerinin ve üyelerinin büyük bir hızla artışını sevinçle kaydediyoruz. Cumhuriyet Türkiye’sinin hava filosuna, hükûmet ve milletin tayyarecilik emrine ayırdığı vasıtaların azametine büyük bir gıpta ile hayran kalıyoruz.”

Sabiha Gökçen’in bu Balkan turu, bir ziyaret mahiyetinden çıkarak, Balkanlar arası bir hadise hüviyetini almıştır. Bunun en büyük yankıları basında yer alan şu haberlerde görülmektedir:

Atina-Proia: “*Bugünlerde bir Türk hava filosu şehrimizi ziyaret edecektir. Bu dört tayyarelik filoya Kemal Atatürk'ün kızı Sabiha Gökçen kumanda etmektedir...*”

Atina-Etniki: “*...Devrimizin cesareti için şayanı hayret bir örnek teşkil eden bu Türk kızı, yeni Türkiye'nin de canlı bir timsalidir...*”

Atina-Hronos: “*...Dost memleketin harp tayyareciliğinin rüesasından olan bu kadın tayyareci, dünyada yegane askeri tayyareci kadındır....*”

Atina-Akropolis: “*...Bu kadın tayyareci amatör değildir. Kafesten volanın başına geçen Türk kadını için Sabiha Gökçen mükemmel bir örnektir...*”

Atina-Ajansı: “*Türkiye'nin havacılığına hayranız....*”

Gökçen Dönüşte Atatürk'ün Huzurunda

Sabiha Gökçen, giderken yaptığı gibi dönüşte de ilk olarak Savorana'da bulunan Atatürk'ü ziyaret etti. Ona Balkan turunu, özellikle de Selanik'i ve doğduğu evi anlattı. Gökçen anılarında dönüşünü ve bu görüşmeyi şu şekilde anlatıyor: “Atatürk'ün isteği Türk ulusunun beklediği görev burada bitiyordu. Bir gün sonra Bükreş'ten İstanbul'a hareket ettim. Türkiye topraklarının üzerinde uçarken dünyada bundan daha güzel bir yurt parçası olamayacağına kanaat getirmiştım.. Kentlerimiz, köylerimiz, insanlarımız daha bir başka güzel görünüyordu onca yükseklikten bile gidişte olduğu gibi dönüşte de Savarona üzerinde birkaç daire çizip öyle indim Yeşilköy'e.. Birçok yurttaşım beni karşılamak üzere alanı doldurmuştu. Habercilerde oradaydı.. Her birine güler yüzle karşılık verdim.. Ama biran önce Savarona'ya giderek Atatürk'e kavuşmak istiyordum. Nihayet halkımın yağdırdığı çiçekler arasından geçerek Savarona'ya attım kendimi.

Bıraktığım kamarada yatağında dinleniyordu. Karnındaki şişlik daha belirgin bir hâl almıştı. Yüzü daha solmuş, saçları biraz daha dökülmüştü. Derhâl elini öptüm beni güçlkle kucakladı; ‘Sevindim.’ dedi.. ‘Gökçen döndüğüne sevindim. Beni çok mutlu ettiğini biliyor musun bu yaptıklarınla? Bu

unutulmayacak başarıyla beni nasıl memnun ettiğini bir bilsen hasta yatağında.. Kaç gündür dünya ajanslarını dikkatle izliyorum hepsi senden uzun uzun bahsediyorlar. Röportajlar yayımladılar gezi süresince, gittiğin yerlerdeki sözlerini yayımladılar gazetelerde dergiler de öyle. Hepsini göresin diye ayırttım sana. Yerli yabancı hepsini.. Türk gençlerini Türk kızlarını gururla, şerefle temsil ettin çocuğum. Bu benim için en büyük mükâfat sayılır.’

Sizin emrinizi ve ulusumun isteğini yerine getirmek benim boynumun borcudur paşam dedim. ‘Selanik’te neler yaptım bakalım? Doğduğum evi beğendin mi?’ diye sordu. Anlattım izlenimlerimi uzun uzun. Selanik’ten ve doğduğu evden bahsettiğimde gözleri dolu dolu oldu. ‘Güzel Selanik’ diye mırıldandı. ‘Demek her şey yerli yerinde. İnsanlar öldükleri vakit geride böyle evler, böyle odalar ya da birtakım fotoğraflar kalıyor işte Gökçen. Senden sonra onlar yaşamaya devam ediyorlar. Biraz eskiyorlar, biraz değişiyorlar, biraz soluyorlar ama yaşamlarını sürdürüyorlar yine de. Sonra onlarla ilgili anılar anlatılıyor arkadan gelen kuşaklara..’

Bu izlenimlerimi belki bir hafta hemen hemen her gün tekrarlatarak dinledi. Ayrıntılara girmemi istiyordu..”

Sabiha Gökçen’in Balkan Turu Kronolojisi (16-21 Haziran 1938)

Tarih	Saat	Faaliyet	Ülke
16 Haziran 1938 Perşembe	07.30	İstanbul Yeşilköy’den Atina’ya hareket	Türkiye- Yunanistan
16 Haziran 1938 Perşembe	11.25	Totoi Hava Meydanı (Atina)’na iniş	Yunanistan
17 Haziran 1938 Cuma	11.20	Atina’dan Selanik’e hareket	Yunanistan
17 Haziran 1938 Cuma	12.40	Selanik Hava Meydanı’na iniş	Yunanistan
17 Haziran 1938 Cuma	15.23	Selanik’ten Sofya’ya hareket	Yunanistan- Bulgaristan

17 Haziran 1938 Cuma	17.15	Sofya Hava Meydanı'na iniş	Bulgaristan
18 Haziran 1938 Cumartesi	09.40	Sofya'dan Belgrat'a hareket	Bulgaristan- Yugoslavya
18 Haziran 1938 Cumartesi	10.45	Zemun Askerî Hava Meydanı (Belgrat)'na iniş	Yugoslavya
19 Haziran 1938 Pazar	12.00	Belgrat'tan Bükreş'e hareket	Yugoslavya- Romanya
19 Haziran 1938 Pazar	13.15	Benisa Hava Meydanı (Bükreş)'na iniş	Romanya
19 Haziran 1938 Pazar	14.00	Uluslararası Bükreş Uçak (Hava) Mitingi'nde gösteri uçuşu	Romanya
21 Haziran 1938 Salı	11.20	Bükreş'ten İstanbul'a Hareket	Romanya- Türkiye
21 Haziran 1938 Salı	-	Bozau Askerî Hava Meydanı (Bükreş)'na zorunlu iniş	Romanya
21 Haziran 1938 Salı	15.30	Bozau'dan İstanbul'a hareket	Romanya- Türkiye
21 Haziran 1938 Salı	17.30	Yeşilköy Hava Limanı (İstanbul)'na iniş	Türkiye

KAYNAKLAR

- Abdolvahhab Muhammed el Mesirî, “*el Huviyâtı el Yahudiyye Beyne'l İddia ve'l Hakika*”, **el Kubes**, Kuveyt, 3. 5. 1989.
- ACAR, D. G., “*Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXI., Sayı: 63 (Kasım 2005).
Ayrıca bakınız: [http:// www.atam.gov.tr/index.php](http://www.atam.gov.tr/index.php)
- AFETİNAN, A., **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, 1959.
- AFETİNAN, A., **Atatürk'ten Mektuplar**, Ankara, 1981.
- AKIN, V., “*Selanik Atatürk Evi ve Müze Haline Getirilmesi*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI., Sayı: 48 (Kasım 2000).
- AKGÜN, S. Karal, **Selanik'teki Ev**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Anıtkabir Belgeliği**, Konu: 158, Sıra No: 5, Envanter No: 3367.
- ARAR, İ., **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul, 1969.
- ARMAĞAN, M., “*İşte Zübeyde Hanım'ın Kayıp Mezar Taşı*”, **Zaman Gazetesi**, 19 Ekim 2008.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Meclis ve Mustafa Kemal Özel Sayısı, Yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007).
- ATADAN, M., **Ağabeyim Atatürk**, Derleyen: Ş. Belli, Ankara, 1959.
- Atatürk Evi Broşürü**, Tanburacı Matbaacılık Ticaret A.Ş.
- Atatürk Evi Müzesi**, 10.09.2013. **Atatürk Evi'nin Öyküsü**, [http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?](http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=168434)
ID=168434

Atatürk ve Çocuk, Yayına Haz: K. M. Teke, Anıtkabir Komutanlığı Yayınları, Ankara, 2014, 1-88 s.

“Atatürk’s Birthplace”, <http://www.google.com/maps...>

“*Atatürk’ün Çocukluğu (Bayan Makbule’nin Büyük Adam İçin Anlattıkları I-II-III)*”, Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, **Akın Gazetesi**, İstanbul, 25. 12. 1947; 1. 1. 1948; 8. 1. 1948.

“*Atatürk’ün Sır Hayatı*”, <http://www.izmirtuning.com/forum/ataturkun-uvey-babasi-uvey-kardesleri-t14779.html?s=325bcac8b8fb3e4a63900af48337d8f5& amp;>;

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C: II., (1906-1938) (Açıklamalı Dizin İle), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 5. baskı, Ankara, 2006.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt: V., Tamim ve Telgrafları, Hazırlayanlar: S. Borak, U. Kocatürk, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Bugünkü Dille, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, İ. Öztoprak, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

“*Atatürk’ten Hatıralar*”, Anlatan: Makbule Atadan, Konuşan: Selime Seden, **Akın Gazetesi**, İstanbul, 13. 11. 1947.

AYDEMİR, Ş. S., **Tek Adam Mustafa Kemal, C: I. (1981-1919)**, İstanbul, 1981.

Ayın Tarihi, 18-19 Ocak 1956, <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=421&Yil=1956&Ay=1>

BALCIOĞLU, M., “*Atatürk’ün Biyografisine Katkı*”, **AAM. D.**, C: XIII., sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539-581.

BALCIOĞLU, M., “*Atatürk’ün Doğum Tarihi Üzerine*”, **Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı**, Ocak yayınları, Ankara, 1998, s. 281-284.

- BALİ, Rıfat N., “Atatürk'ün Manevi Kızı Ülkü- İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Ağustos/2008.
- BANOĞLU, N. A., GENÇOSMAN, K. Z., **Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, C: I., May Yayınları, İstanbul, 1971.
- BARDAKÇI, Murat, “Annesinin Kaleminden Atatürk'ün Akrabaları”, **Gazete Habertürk**, 24 Mayıs 2009.
- BARDAKÇI, Murat, “Mustafa Kemal'in Mektuplarında Sözüünü Ettiği Meçhul Akrabaları, Atatürk'ün Lütüfî Enişte Muamması”, **Hürriyet Gazetesi**, 7 Ağustos 2005, s. 15.
- BARDAKÇI, Murat, “Yeni Bulunan Belgeye Göre Atatürk 1877'de Doğmuş”, **Habertürk Gazetesi**, 10 Kasım 2014, Pazartesi.
- Barış Ö. http://www.yelp.com/biz/hac%C4%B1-osman-pa%C5%9Fa-cami-izmir?hrid=-xz3nD6dkLHVFsWVlgw_ig
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 030.10. Yer No:59.399.19.1-5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 030.18.01.01. Yer No: 016.64.24.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnifinin Konusu: ŞD., Dosya No: 327, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi/Varak: 2/3, Tarih: 1311 Ş. 28, Orijinal Kayıt: Tekaüd, 4/574.
- “Balkan Göklerinden Bir Türk Kartalı Geçti,” **Havacılık ve Spor Dergisi**, 1938/218.
- BELLİ, Ş., **Fikriye**, Ankara, 1995.
- BERG, Arthur Hertz, “Jewish Identity”, **Encyclopedia Judaica**, Jerusalem 1978, X/58.
- BORAK, S., **Atatürk**, İstanbul, 1973.
- BORAK, S., “Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlar”, **AAM. D.**, C: I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285.
- BORAK, S., **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.

- “*Büyük Kardeşim Atatürk*”, Anlatan: Makbule Atadan, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 1.11. 1952- 22. 3. 1953.
- CEBESÖY, A. F., **Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1966.
- COŞAR, Ö. S., **Atatürk Ansiklopedisi C: I., (1981- 23 Temmuz 1908)**, İstanbul, 1973.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap: 7, Kutu: 72-1.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap: 7, Kutu: 72-1, Fihrist: 1-6. U.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap: 7, Kutu: 72-1 (İkinci Dosya).
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap: 7, Kutu: 72-1, Fihrist: 1-151.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap: 8, Kutu: 72-3.
- ÇALIŞLAR, İpek, **Latife Hanım**, 10. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.
- ÇALIŞLAR, Orgeneral İzzettin, **On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları**, Hazırlayanlar: İ. Görgülü, İ. Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- ÇEVİK, A., **Politik Psikoloji**, 3. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2009.
- ÇOKER, F., **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem, 1919-1923, Cilt: III.**, Ankara, 1995.
- DEMİRCİ, Vedat, **O’nun Çocukları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.
- “*Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen Selanik Atatürk Evinde (17 Haziran 1938)*”, **Düşünce Ve Tarih Dergisi**, Mart 2015, s. 43-58.
- EKER, Süer, **Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji (Modern Dönemde Rütbe ve Birlik Adları)**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2007.
- ERENLİ, M., M., **Atatürk I., Vatan ve Hürriyet**, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1981.
- G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü’s-Sinin**, Hazırlayan: Y. Dağlı-H. Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

- Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi**, ATA-ZB; Klasör: 34, Gömlek: 83, Belge: 83 (1-5).
- GEORGEON, F., “*Müslüman ve Dönme Selanik*”, **Selânik 1850-1918**, Hazırlayan: G. Vinstein, Çeviren: C. Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- GÖK, H., **Kara Harp Okulu Arşivi Kılavuzu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1999.
- GÖKÇEN, S., **Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti**, Yayınlayan: O. Verel, İstanbul, 1982.
- GÖKSEL, B., **Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma**, Ankara, 1987.
- “*Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu: Sabiha GÖKÇEN*”, <http://www.hvkk.tsk.tr/tr/IcerikDetay.aspx?ID=34&IcerikID=86>
- “*Gül Karabuda İle Selanik ve Atatürk Evi Üzerine*”, Söyleşi: K. Kayıran, **Düşünce Ve Tarih Dergisi**, Mart 2015, S. 40-42.
- GÜLER, Ali, **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, 1-82 s.
- GÜLER, Ali, “*Atatürk Hakkında 'Kurgulanmış' Bir İddia ve Gerçekler*”, **www.haberiniz.com**, 4 Eylül 2013
- GÜLER, Ali, “*Atatürk İle Aldatanlar, Ailesinin ve Kendisinin Saklanan Türklüğü*”, **Kutlu Sesleniş Aylık Fikir ve Kültür Dergisi**, Sayı: 75 (2010), s. 16-22.
- GÜLER, Ali, **Atatürk'ün Saklanan Şeceresi**, 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- GÜLER, Ali, **Atatürk'ün Soy: Kızıl Oğuzlar, Konyarlar**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005.
- GÜLER, Ali, **Dehanın Kodları, (Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçler ve Birikim)**, 4. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.
- GÜLER, Ali, **Karaman'dan Kocacık'a Kızıl Oğuzlar Atatürk'ün Soy**, Gök İletişim, Ankara, 2001.

- GÜLER, A., “*Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü*”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Genkur. ATASE. Başkanlığı Yayınları, 10 Kasım 1998.
- GÜLER, Ali, “*Mustafa Kemal Atatürk'ün Doğduğu Mahalle ve Pembe Boyalı Ev (Tartışmalar, İddialar Ve Gerçekler)*”, **Düşünce Ve Tarih Dergisi**, Mart 2015, S. 43-58.
- GÜLER, Ali, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar**, Berikan Yayınları, Ankara, 2009.
- GÜLER, Ali, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.
- GÜNDÜZ Asım, **Hatıralarım**, Yayına Hazırlayan: İ. Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.
- GÜNGÖR, S., “*On Yedi Milyondan Biri – Atatürk'ün Öksüz Bıraktığı Çocuk Neler Anlatıyor?*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Kasım 1938.
- GÜRKAN, T., **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Anlatan: Cemal Granada, İstanbul, 1973.
- HACIR, Gürkan, “*Biri 'Veda' Etse, Öteki Geliyor!*”, **Akşam**, 7 Mart 2010.
- HAYDAROĞLU, İ. P., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara, 1990.
- HRİSTODULU, H. K., **Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı**, Çeviren: B. Yamansavaşçılar, Telos Yayınları, İstanbul, 2008.
- <http://www.isteaturk.com/>
- <http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/turk-buyukelci-ataturkun-evi-tartismalarina-son-koydu-736006/>
- <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/ataturkun-dogdugu-ev-bulundu-735540/>
- İLBAY, A., “*Atatürk'ün Hususi Hayatı*”, **Tan Gazetesi**, 10 Haziran 1949.

- İNAN, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Ankara, 1982.
- İNAN, Mert, “*Doğduğu Değil Karga Kovaladığı Ev*”, Milliyet, 8 Mart 2015, <http://www.milliyet.com.tr/dogdugu-degil-karga-kovaladigi-ev-gundem-2010293/>
- İYİCE, S., “*Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik*”, **Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan**, İstanbul, 1981.
- İzmir Camileri** /<http://xn-kemeralt-0kb.com/camiler/izmir-camileri.html>
- İzmir Yollarında**, Yayına Hazırlayan: M. Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- Kara Harp Okulu Arşivi**, Künye Defteri, Numarası: 27 (önceki numarası: 28), Yeri: Müze.
- Kara Harp Okulu Arşivi**, Numara Defteri, Numarası: 13 (önceki numarası: 11), Yeri: 1-C.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi**, M. K. Atatürk Özlük Dosyası.
- KARA, N. N., “*Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları*”, **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, İzmir, 2007.
- KARAL, E. Z., “*Atatürk'ün Selanik'teki Evi*”, **Atatürk ve Devrim**, Ankara, 1998.
- “*Karamanlı Uç Beyi Mehmet Ali Efendi'nin Torunu Nebahat Tezcaner Atatürk'ün Çocukluk Arkadaşı Annesi Zehra Hanım ve Çocuk Mustafa Kemal'i Anlattı*,” Söyleşi: Dr. Ali Güler, **Düşünce ve Tarih Dergisi**, Haziran 2015, s. 7-11.
- KARAYAMAN, M., “*Atatürk ve Aile*”, **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Editör: N. Ülker, Yayına Hazırlayan: L. Daşdemir, İzmir, 2007.
- “*Kardeş Gözüyle En Büyük Türk Atatürk*”, Anlatan: Makbule Atadan, Aktaran: Yaşar Yula, **Zafer Gazetesi**, Ankara, 10. 11. 1950.
- KESİM, F., “*Osmanlı Cumhuriyeti'nin Varisi Zehra*”, **Yakın Tarihimiz**, C: I., Sayı: 13.

KILIÇ, Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

KINROSS, L., **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Tercüme: A. Sezer, İstanbul, 1966.

KOCATÜRK, U., **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

KOCATÜRK, U., **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

KODAL, T., “*Atatürk Dönemi Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri ve Türk Havacılığı Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: “Sabıha Gökçen’in Balkan Turne Notları”*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 56 (2014), Sayfa: 403-427.

KÖPRÜLÜ, O. F., “*Efendi*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C: 10, İstanbul, 1994, s. 455-456.

KUYAŞ, Ahmet, “*Atatürk'ü Bilmiyoruz, Öğrenmiyoruz, Ezberliyoruz... 1981'de Doğmadı, Pembe Eve Sonradan Geldi, Ali Rıza Efendi Fotoğraftaki Kişi Değildi*”, **NTV Tarih Dergisi**, Sayı: 1 (Şubat 2009).

KÜÇÜK, A., **Dönemler (Sabatayistler) Tarihi**, Gözden Geçirilmiş İlâveli 8. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

LÜLE, Z., **Mustafa Kemal'in “Can Yoldaşı” Ali Çavuş**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

MACİT, N., **Öteki Din, Üretenler ve Yönetenler**, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, I-XI., 1-412 s.

“*Makbule Atadan Anlatıyor: Ağabeyim Mustafa Kemal*”, Röportaj: Şemsi Belli, **Milliyet Gazetesi**, İstanbul, 10. 11. 1955- 24. 11. 1955.

MANGO, A., **Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Türkçe Çeviri: Füsun Doruker, 6. Baskı, Remzi Kitabevi,

İstanbul, 2007, 1-750 s. Kitabın orijinal ilk baskısı: **Atatürk-The Biography of the Founder of Modern Turkey**, John Murray Publishers, 1999.

MENÇ, H., “*Atatürk'ün İlk Manevi Kızı: Amasyalı Zehra Aylin, I-II.*,” http://www.huseyinmenc.com/2011/01/ataturkun-ilk-manevi-kz-amasyal-zehra_20.html

MERT, Ö., “*Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi D., C: VII.**, sayı: 20 (Mart 1991).

MOUTSOPOULOS, N. C., “*İki Yüzyıl Ararsında Kalan Bir Kent*”, **Selânik 1850-1918**, Hazırlayan: G. Vinstein, Çeviren: C. Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Muhammed Cuma el Adevi, “*Hel Küllü Edyâni's-Semaviye Tedü ile'l Hayra?*”, **ed-Dave**, Riyad 1982.

NEYZİ, Leyla, “*Selanikli Kim?*”, **Gazete Pazar**, 5. 10. 1997.

OPÇİN, T., “*Mevcut-u Meçhul Manevi Oğul*”, **Chronicle Dergisi**, 2006.

ÖKE, M. Sadık, BAYHAN, F., **Teyzem Latife, Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikâyesi**, Pegasus Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

ÖNDER, M., **Atatürk Konya'da**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

ÖNDER, M., **Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993.

ÖNDER, M., **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZ, M. A., **Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 2014, I-XVI, 1-208 s. 2. Baskı, **(Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre) Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Soy Kütüğü**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, Eylül 2014, 1-252 s.

ÖZDİL, Yılmaz, “*10 Kasım*”, **Hürriyet**, 10 Kasım 2007.

PAKALIN, M. Z., “Efendi”, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I.**, Üçüncü Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 505-506.

“*Rahmetli Makbule Atadan Anlatmıştı: Ağabeyim Atatürk*”, Aktaran: Dr. Rıdvan Ege, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1962. 1 Kasım 1955 günü Makbule (Atadan) Hanım tarafından Dr. Rıdvan Ege’ye anlatılan bu anılar, söyleşi tarihinden 7 yıl sonra, 1962 yılında yayınlanmıştır.

SARISAKAL, Baki, “*Selanik Hortacı Camisi*”, <http://www.bakisarisakal.com/selanikhortacicamisi.pdf>

SCHOLEM, G., “Doenmeh”, **Encyclopedia Judaica**. VI/150-151.

Selanik Atatürk Evi Yenileme Çalışmasına İlişkin Bilgi Notu, 11.09.2013.<http://selanik.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=193971>

“*Selanik’te ‘Hortacı Süleyman Efendi Camii’ (Rotonda) Tehlike Sinyali Veriyor,*” **Birlik Gazetesi**, 11 Ocak 2012.

Sofya Ateşemiliteri Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, **Kurmay Binbaşı Mehmet Nuri Bey’e Zâbit ve Kumandan İle Hasb-i Hal**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, (1 Haziran) 1981.

SOMER, M., “*Çocukluğuma Dair Bazı Hatıralar*”, **Ulus Gazetesi**, 10. 11. 1939. **Dünya**, 10. 11. 1954.

SOYAK, H. R., **Fotoğraflarla Atatürk, Atatürk’ün Hususiyetleri**, İstanbul, 1965.

SÖNMEZ, C., **Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım**, Genişletilmiş 2. Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, 1-136 s.

SÖNMEZ, C., **Atatürk’te Çocuk Sevgisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004.

Stambulis, **1912’den Önce Selaniklilerin Hayatı**, Selanik, 1984.

SUNGU, İ., “*Atatürk’ün Babası Ali Rıza Efendi ve Mensup Olduğu Asakir-i Milliye Taburu*”, **Belleten D.**, C: III., Sayı: 10 (Nisan 1939).

SÜSLÜ, A., BALCIOĞLU, M., **Atatürk’ün Silah Arkadaşları**

Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ŞAPOLYO, E. B., **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, 1957.

ŞİMŞİR, B., **Atatürk Dönemi (İncelemeler)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

TAYLA, Levent, “*Son Dönmeler Filmini Gerçekleştiren Michel Grosman*” ile yapılan Röportaj, **Gazete Pazar**, 23 Şubat 1997.

TOPUZ, H., **Gazi ve Fikriye (Tarihsel Roman)**, Remzi Kitabevi, 21. Basım, İstanbul, 2011.

TURAN, Ş., **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı, 2. Baskı, İstanbul, 1961 (ilk baskısı: İstanbul, 1928).

UNAT, F. R., “*Atatürk'ün Ailesi Efradı ve Kendisine Karahet Dereceleri*”, **V. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, 1956.

UNAT, F. R., “*Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Milli Eğitim Sistemi*”, **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C: I**, Ankara, 1964.

UNAT, F. R., “*Selanik'te Atatürk Evinin Tarihçesi Hakkında Araştırmalar*”, **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Bildirileri**, Ankara, 1967, s. 561-567.

VAHAPOĞLU, M. H., **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990.

www.izmir.bel.tr/ZubeydeHanimAnitMezariVeParki/287/539/tr

YALÇIN, Soner, **Efendi, Beyaz Türklerin Büyük Sırrı**, 82. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, 1-614 s.

YALMAN, A. E., **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C: II.**, İstanbul, 1970.

YALMAN, A. E., “*Türk Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa*

Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-i Hayatı", **Vakit Gazetesi**, 10 Ocak 1922.

YAZICI, Nurcan, "*Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa ve Camileri*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 4, Sayı: 17 (Bahar 2011).

Yeni Konya Gazetesi, 10 Haziran 1960 ve 10 Kasım 1963.

YEŞİLYURT, S., **Zübeyde Hanımın İkinci Evliliği ve Kemalizm**, Ankara, 1996.

ZORLU, Ilgaz, **Evet, Ben Selanikliyim**, 4. Baskı, İstanbul, 1998.

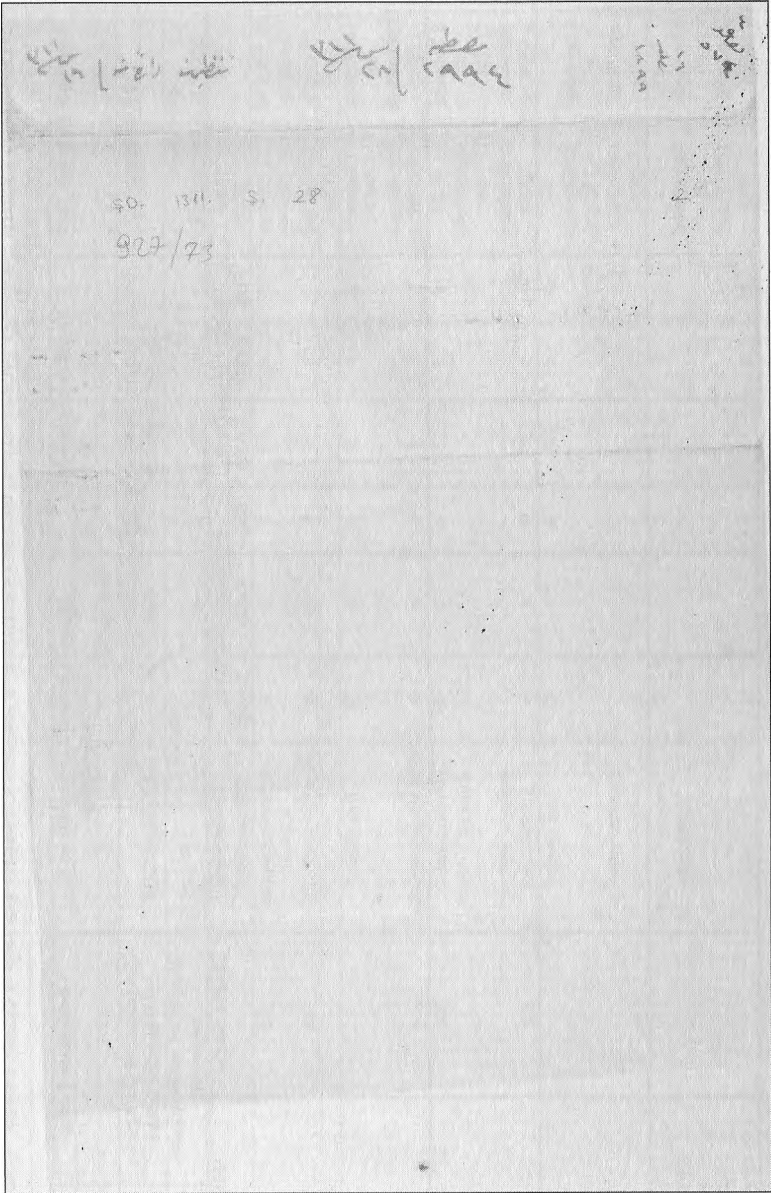
BELGELER

شماره سند: ۱۶۰
 تاریخ: ۱۳۰۲/۰۵/۰۵

ردیف	شرح	ملاحظات
۱.	کتابخانه عمومی	
۲.	کتابخانه تخصصی	
۳.	کتابخانه شخصی	
۴.	کتابخانه مدرسه	
۵.	کتابخانه بیمارستان	
۶.	کتابخانه سازمان	
۷.	کتابخانه محلی	
۸.	کتابخانه خانگی	
۹.	کتابخانه عمومی	
۱۰.	کتابخانه تخصصی	
۱۱.	کتابخانه شخصی	
۱۲.	کتابخانه مدرسه	
۱۳.	کتابخانه بیمارستان	
۱۴.	کتابخانه سازمان	
۱۵.	کتابخانه محلی	
۱۶.	کتابخانه خانگی	

توضیحات: این سند جهت ثبت و نگهداری اسناد و کتابها صادر شده است.

Zübeyde Hanım ve çocuklara maaş bağlanma belgesi
(Hesap Tezkeresi) 2. Sayfanın arkası

Mülkiye Tekaüd Sandığı Nezareti Muhasebesinden Tanzim Olunan Hesap Tezkeresidir (Sayfa: 1)

Kendisiyle Pederinin İsmi	En Sonrakı Memuriyeti	Hizmet-i Devlete Kaç Yasında ve Ne Tarihinde Girdiği	İstidaname Tarihi	Nev'i Tanzim-i Hesap		
Ali Rıza Efendi	Selânik Rûsumat Nezareti Çayağzı Rûsumat Memurluğu	Sınnı 29 Tarih no laryla maas nakli olduğu tarihe nazaran	15 Ağustos 309 (27 Ağustos 1893) havalesi Selânik Vîlayeti ne verilen arzıhal meyanında	Müddet-i Hizmet		
Anh	İla	Müddet-i Memuriyeti	Müddet-i Mazuliyeti	Bulunduğu Memuriyeti	Maas-ı Şehrisi	Mülâhazat
		Sene Eshür Eyyam	Sene Eshür Eyyam			
21 Nisan 86 (3 Mayıs 1870)	13 Haziran 86 (25 Haziran 1870)	0 1 23	0 0 0	Aynaroz Rûsumat Kitabeti	300	
14 Haziran 86 (26 Haziran 1870)	7 Temmuz 86 (19 Temmuz 1870)	0 0 0	0 0 24	Hali (Boşta)	-	
8 Temmuz 86 (20 Temmuz 1870)	Âşir-i Kannuevvel 90 (Aralık 1874)	4 5 23	0 0 0	Papazköprüsü Rûsumat Kitabeti	320	
1 1 Kannusani 90 (13 Ocak 1875)	13 13 Kannusani 90 (25 Ocak 1875)	0 0 0	0 0 13	Hali (Boşta)	-	
14 14 Kannusani 90 (26 Ocak 1875)	14 14 Teşrinievvel 91 (26 Ekim 1875)	0 9 1	0 0 0	Yenişehir Çayağzı Memurluğu	370	

15 Teşrinievvel 91 (27 Ekim 1875)	Âşir-i Teşrinievvel 91 (12 Kasım 1875)	0	0	0	0	0	16	Hali (Boşta)	-	Selanik Vilayeti'nin 28 Ağustos 309 (9 Eylül 1893) tarihli cetvelinden
1 Teşriniansi 91 (13 Kasım 1875)	Âşir-i Ağustos 94 (12 Eylül 1878)	2	10	0	0	0	0	Papasköprüsü Rüşumât Kitabecî	690	
1 Eylül 94 (13 Eylül 1878)	Âşir-i Teşrinievvel 94 (12 Kasım 1878)	0	2	0	0	0	0	Papasköprüsü Rüşumât Kitabecî	600	
1 Teşriniansi 94 (13 Kasım 1878)	Âşir-i Şubat 95 (12 Mart 1880)	1	4	0	0	0	0	Çayağzı Memurluğu	400	
1 Mart 96 (13 Mart 1880)	Âşir-i Teşriniansi 96 (12 Aralık 1880)	0	9	0	0	0	0	Çayağzı Memurluğu	320	
Vefatı 11 Mayıs 302 (23 Mayıs 1886)		7	40	47	0	0	53			
		0	0	53	Hali (Boşta) müddetî olup zam olunan					
		7	40	100						
		0	2	90						
		7	42	10						

30		Zevcesi Zübeyde Hanıma							
120									

Münevver-i yı münailiyyihın müddet-i hizmeti on seneden ibaret olup ahkâm ve şerai-i karamameye tevliken yapılan ve halâda taksilen gösterilen hesab mucibince ailesi azalarına taksımı lazım gelen yüzüymü kuruş müstehak maaş bulunan mahlûmnu ve zevcesine isabet etmiş olmakla keyfiyet heyet-i umumiye havale buyrulmasına emri ferman hazreti men lehül emrindir.

27 Kanunuevvel 309 (8 Ocak 1894) Mühür

2. Sayfının Arkasında

4 Tekaüd 574 / 16 Eylül 1899 Mart / 2994 / 28 Şaban 311 (6 Mart 1894) Tanzimat Dairesine / 16 Şaban 311 (22 Şubat 1894)

KAYNAK: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnif Kodu: Ş. D., Dosya No: 927, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi: 2, Varak: 3, Orijinal
Kayıt: Tekauü 4/574.

ZÜBEYDE HANIM VE ÇOCUKLARA MAAŞ BAĞLANMA BELGESİ (HEYET KARARI)

ZÜBEYDE HANIM VE ÇOCUKLARA MAAŞ BAĞLANMA BELGESİ (HEYET KARARI)

Mülkiye Tekâüd Dairesi

Aded

2479

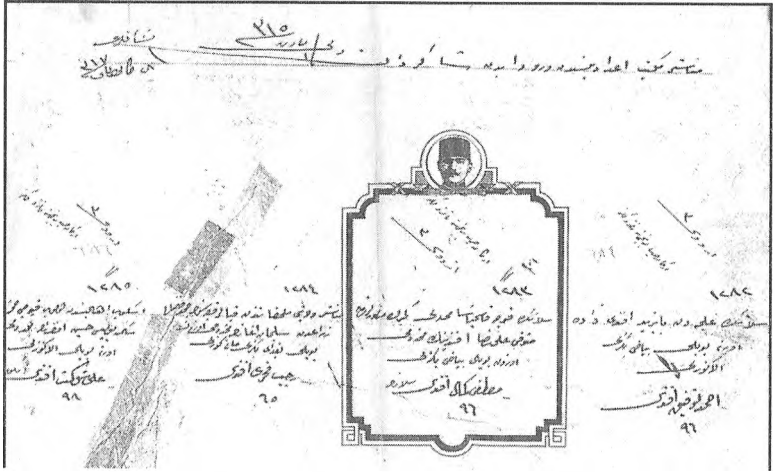
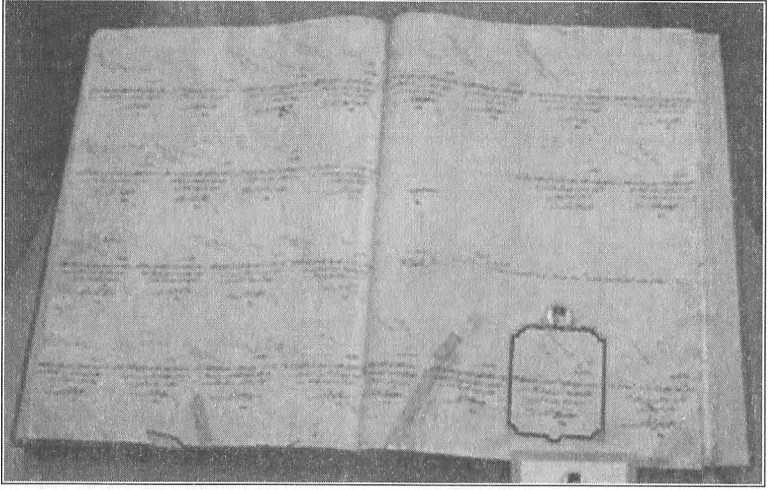
Selanik Rûsumat Nezaretî Çayağzı rûsumat memuru müteveffa Ali Rıza Efendi zevcesi Zübeyde ve kerimleri Makbule ve Naciye Hanımlarla mahdumu Mustafa Efendi tarafından kendilerine maaş tahsisi müsted'i verilip Selanik Nezaretî'nden ba mazbata isra olunan arzuhal ile müddet-i hizmet cetveli ve buna mutazarrı evrak üzerine muhasebeden tanzim olunan derkenarlı hesap pusulası heyet-i umumiyece tetkik olundu.

Mezkur pusulada müteveffa-yı mumaileyhin bulunduğu memuriyetlerin tarihleriyle aldığı maaşın miktarı ve 11 Mayıs 302 tarihinde vefatı vuku bulduğu ve Memuriyet-i Mülkiye Kararnamesi'nin otuzbeşinci ve otuzaltıncı ve otuzdokuzuncu maddeleri mucibince badel kısım ve't-tenzil müstehak oldukları yüzyirmi kuruş maaş beyinlerinde mütesâviyen bi't-taksim beherine otuzar kuruş isabet eylediği gösterilmiş olmakla maaş-ı mezkurun mahlûlâtı hakkında otuzbeşinci madde mucibince muamele olunmak üzere sandıktan tahsisi teskere kılınmış olmakla ol babta emr ü ferman hazret-i men lehu'l-emrindir. 14 Şaban 311 ve 8 Şubat 309 / 20 Şubat 1894

11 Adet Heyet Üyesi, Temsil Ettiği Kurum İsmi ve Mühür
6 Adet Heyet Üyesi, "bulunamadığı".

KAYNAK: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Şura-yı Devlet Evrakı, Tasnif Kodu: Ş. D., Dosya No: 927, Gömlek Sıra No: 73, Belge Adedi: 2, Varak: 3, Orijinal Kayıt: Tekaüd 4/574.

KARA HARP OKULU KÜNYE DEFTERİ

“Manastır Mekatib-i İdadisinden vürud eden şakirdan. Duhulleri: 1 Mart 1315 (13 Mart 1899). Neşetleri: 28 Kanunusani 1317 (10 Şubat 1902)

Erkân-ı Harp Birince Sene Namzetliğine, Ordusu: 3

“1283, Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi'nin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96”

MUSTAFA KEMAL'İN ÖZLÜK DOSYASI (GÖREV SAFAHATI)

(1)

Sarı Sarı Sarı

Adı Soyadı Mustafa Kemal Atatürk	Doğum Tarihi 1881	Ölüm Tarihi 1938	Doğum Yeri Selâhattin	Ölüm Yeri Ankara
Görev Safahatı				
Görev Adı Başbakanlık	Görev Tarihi 1934	Görev Yeri Ankara	Görev Durumu Devam	Görev Açıklaması Başbakanlık görevi, 1934 yılında başlanmıştır. Bu görevde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişimine önemli katkılar olmuştur.
1934 yılında Başbakanlık görevine atanmıştır. Bu görevde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişimine önemli katkılar olmuştur. 1938 yılında görevinden ayrılmıştır. 1934 yılında Başbakanlık görevine atanmıştır. Bu görevde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişimine önemli katkılar olmuştur. 1938 yılında görevinden ayrılmıştır.				

دوره اول - سال اول									
ردیف	نام دانش آموز	نام خانوادگی	تاریخ تولد	محل تولد	محل اقامت	محل تحصیل	محل اشتغال	محل سکونت	محل دفین
1	...	...	...	...	...	...	...	...	...
2	...	...	...	...	...	...	...	...	...
3	...	...	...	...	...	...	...	...	...
4	...	...	...	...	...	...	...	...	...
5	...	...	...	...	...	...	...	...	...
6	...	...	...	...	...	...	...	...	...
7	...	...	...	...	...	...	...	...	...
8	...	...	...	...	...	...	...	...	...
9	...	...	...	...	...	...	...	...	...
10	...	...	...	...	...	...	...	...	...
11	...	...	...	...	...	...	...	...	...
12	...	...	...	...	...	...	...	...	...
13	...	...	...	...	...	...	...	...	...
14	...	...	...	...	...	...	...	...	...
15	...	...	...	...	...	...	...	...	...
16	...	...	...	...	...	...	...	...	...
17	...	...	...	...	...	...	...	...	...
18	...	...	...	...	...	...	...	...	...
19	...	...	...	...	...	...	...	...	...
20	...	...	...	...	...	...	...	...	...
21	...	...	...	...	...	...	...	...	...
22	...	...	...	...	...	...	...	...	...
23	...	...	...	...	...	...	...	...	...
24	...	...	...	...	...	...	...	...	...
25	...	...	...	...	...	...	...	...	...
26	...	...	...	...	...	...	...	...	...
27	...	...	...	...	...	...	...	...	...
28	...	...	...	...	...	...	...	...	...
29	...	...	...	...	...	...	...	...	...
30	...	...	...	...	...	...	...	...	...
31	...	...	...	...	...	...	...	...	...
32	...	...	...	...	...	...	...	...	...
33	...	...	...	...	...	...	...	...	...
34	...	...	...	...	...	...	...	...	...
35	...	...	...	...	...	...	...	...	...
36	...	...	...	...	...	...	...	...	...
37	...	...	...	...	...	...	...	...	...
38	...	...	...	...	...	...	...	...	...
39	...	...	...	...	...	...	...	...	...
40	...	...	...	...	...	...	...	...	...
41	...	...	...	...	...	...	...	...	...
42	...	...	...	...	...	...	...	...	...
43	...	...	...	...	...	...	...	...	...
44	...	...	...	...	...	...	...	...	...
45	...	...	...	...	...	...	...	...	...
46	...	...	...	...	...	...	...	...	...
47	...	...	...	...	...	...	...	...	...
48	...	...	...	...	...	...	...	...	...
49	...	...	...	...	...	...	...	...	...
50	...	...	...	...	...	...	...	...	...
51	...	...	...	...	...	...	...	...	...
52	...	...	...	...	...	...	...	...	...
53	...	...	...	...	...	...	...	...	...
54	...	...	...	...	...	...	...	...	...
55	...	...	...	...	...	...	...	...	...
56	...	...	...	...	...	...	...	...	...
57	...	...	...	...	...	...	...	...	...
58	...	...	...	...	...	...	...	...	...
59	...	...	...	...	...	...	...	...	...
60	...	...	...	...	...	...	...	...	...
61	...	...	...	...	...	...	...	...	...
62	...	...	...	...	...	...	...	...	...
63	...	...	...	...	...	...	...	...	...
64	...	...	...	...	...	...	...	...	...
65	...	...	...	...	...	...	...	...	...
66	...	...	...	...	...	...	...	...	...
67	...	...	...	...	...	...	...	...	...
68	...	...	...	...	...	...	...	...	...
69	...	...	...	...	...	...	...	...	...
70	...	...	...	...	...	...	...	...	...
71	...	...	...	...	...	...	...	...	...
72	...	...	...	...	...	...	...	...	...
73	...	...	...	...	...	...	...	...	...
74	...	...	...	...	...	...	...	...	...
75	...	...	...	...	...	...	...	...	...
76	...	...	...	...	...	...	...	...	...
77	...	...	...	...	...	...	...	...	...
78	...	...	...	...	...	...	...	...	...
79	...	...	...	...	...	...	...	...	...
80	...	...	...	...	...	...	...	...	...
81	...	...	...	...	...	...	...	...	...
82	...	...	...	...	...	...	...	...	...
83	...	...	...	...	...	...	...	...	...
84	...	...	...	...	...	...	...	...	...
85	...	...	...	...	...	...	...	...	...
86	...	...	...	...	...	...	...	...	...
87	...	...	...	...	...	...	...	...	...
88	...	...	...	...	...	...	...	...	...
89	...	...	...	...	...	...	...	...	...
90	...	...	...	...	...	...	...	...	...
91	...	...	...	...	...	...	...	...	...
92	...	...	...	...	...	...	...	...	...
93	...	...	...	...	...	...	...	...	...
94	...	...	...	...	...	...	...	...	...
95	...	...	...	...	...	...	...	...	...
96	...	...	...	...	...	...	...	...	...
97	...	...	...	...	...	...	...	...	...
98	...	...	...	...	...	...	...	...	...
99	...	...	...	...	...	...	...	...	...
100	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Kaynak: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, M. Kemal Atatürk
Özlük Dosyası

M. KEMAL PAŞA'NIN TASVİRİ EFKÂR BAŞYAZARI VELİD EBUZZİYA'YA VERDİĞİ ÖZGEÇMİŞİ 13-14 EKİM 1919

Mustafa Kemal Paşa'nın özgeçmişi aşağıda belirtilmiştir:

1881 yılında (Rûmî 1296 tarihinde) Selanik'te doğmuştur. Ortaokulu Selanik'te, liseyi Manastır'da, Harp Okulu ve Harp Akademisi öğrenimini İstanbul'da tamamlamış ve 1904 yılında kurmay yüzbaşılığa terfi etmiştir. 1907 yılına kadar Suriye'de görev yapmış ve önyüzbaşı olduktan sonra 1911 yılına kadar Makedonya'da bulunmuştur. Bu süre içinde ordu kurmay başkanlığı, redif tümeni kurmay başkanlığı, ordu ve kolordu kurmay başkanlığı, Selanik Subay Talimgâh Komutanlığı ve Demir Yolu Hattı Müfettişliği görevlerini yapmıştır.

31 Mart Olayı üzerine Selanik'ten İstanbul'a hareket eden kuvvetlerin kurmay başkanlığını yapmıştır. 1910 yılında Arnavutluk'ta gerçekleştirilen harekâta Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın kurmayı olarak bulunmuştur. Aynı yıl Pikardi Manevralarını takip etmek için Fransa'ya gitmiştir. 1911 yılında Genelkurmay Başkanlığında görevlendirilmiş ve buradan İtalya Savaşı nedeniyle Trablusgarp'a gitmiştir. Bu savaşın sonuna kadar Sirenaik bölgesinde, Derne Kuvvetleri Komutanlığı yapmıştır. Balkan Savaşı başlayınca Bulgarların Çatalca hattına gelmeleri üzerine İstanbul' gelmiştir. Sonra Gelibolu'da Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanlığı Harekât Şube Müdürlüğü yapmış ve Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanı olarak Balkan Savaşı'na katılmıştır. Aynı Kolordu ile Edirne'ye gitmiş ve Dimetoka'nın Bulgarlardan geri alınmasında bizzat bulunmuştur. Balkan Savaşı'ndan sonra Sofya, Belgrad, Çetine askerî ataşelik görevlerini yapmak üzere Sofya'da görevlendirilmiştir. Burada bulunduğu sırada yarbaylığa terfi etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanının ardından Tekirdağ'da yeni oluşturulan 19 ncü Tümen Komutanlığına getirilmiştir. Maydos ve Çevresi Bölge Komutanlığından sonra 19 ncü Tümenle bu bölgede iken Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığını da üstlenmiş ve bu görevi sırasında albaylığa terfi etmiştir. Daha sonra Anafartalar Grup Komutanlığına getirilmiş, İngilizlerin çekilmeleri üzerine 16 ncı Kolordu Komutanı olarak Edirne'ye gitmiştir. Bu görevde bir ay kadar kaldıktan sonra Diyarbakır, Bitlis ve Muş bölgesine Kolordu Komutanı olarak gitmiş ve burada iken tuğgeneralliğe terfi ettirilmiştir. Emrindeki birliklerle 2 ncı Orduya katılarak beş gün süren savaşların ardından Bitlis ve Muş'u

Ruslardan geri almıştır. Bir süre sonra 2 nci Ordu Komutan Vekilliğine, ardından Hicaz Seferî Kuvvetlerine ordu komutanı olarak tayin edilmiş, Şam'a giderek Sina cephesinin teftişinde bulunmuştur. Bu görevin ardından Medine'ye gitmesine gerek görülmeyerek 2 nci Ordu Komutanlığına asaleten tayin edilmiş ve Diyarbakır'a geri dönmüştür.

1917 yılında Halep'te toplanan ve General Falkenhayn'ın komutasında bulunan gruba dâhil olan 7 nci Ordu Komutanlığına getirilmiştir. General Falkenhayn ile harp harekâtı hususunda aralarında anlaşmazlık çıkınca ve hükümet de kendisini desteklemeyince 7 nci Ordu Komutanlığından istifa etmiştir. Bunun ardından tayin edildiği 2 nci Ordu Komutanlığı görevini de kabul etmeyerek İstanbul'a dönmüştür. Bu süre içinde Osmanlı veliahtı ile birlikte Alman Genel Karargâhı ve Alman Garp cephesini ziyaret etmişlerdir. Velihtın Padişah olması üzerine, Padişahın sözlü ısrarı üzerine Falkenhayn'ın mağlup olarak bıraktığı Nablus civarındaki 7 nci Orduya tekrar gitmiştir. Buraya gittikten 15 gün sonraki genel İngiliz taarruzunda 7 nci Orduyu Halep'e kadar geri çekmiştir. Bu görevinde bulunduğu sırada padişah yaverliğine getirilmiştir. Halep muharebesinden sonra Adana'da bulunan 2 nci Ordudan kurulan Yıldırım Grubu Komutanlığı görevini üstlenmiştir. Mütarekeden sonra da İstanbul'a dönmüştür. 3 ncü Ordu Müfettişliği ile Doğu Anadolu'da bulunduğu sırada 8 Temmuz 1919'da askerlikten istifa etmiştir.

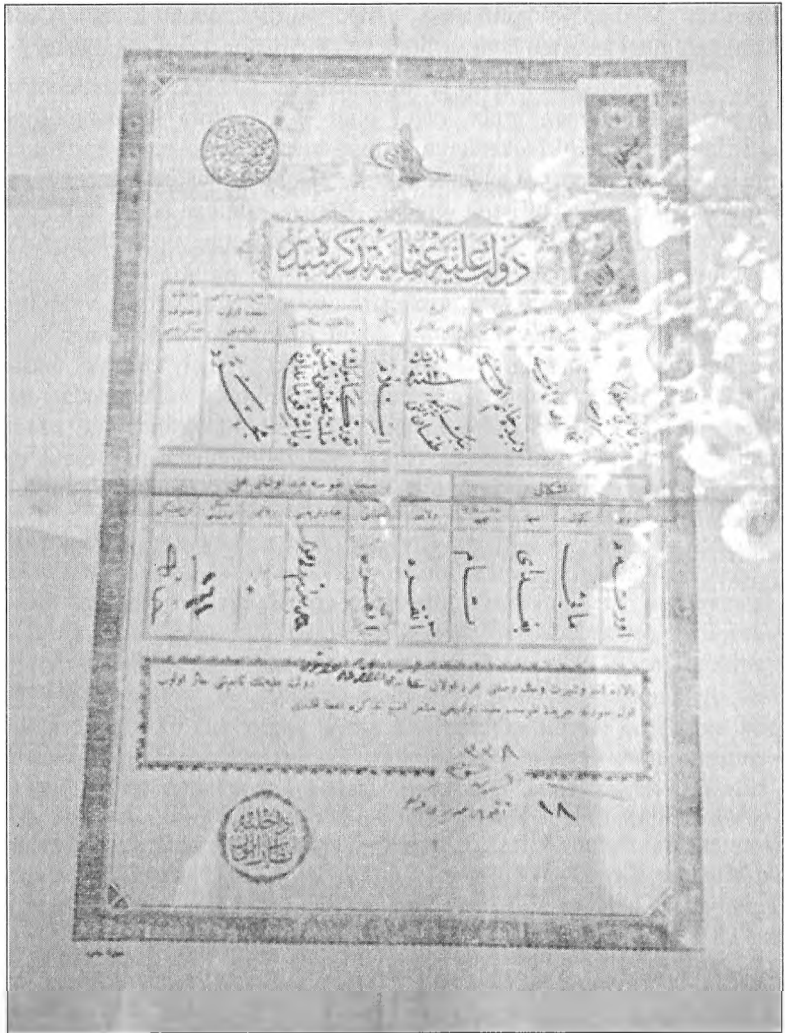
İstanbul'da Kemal Bey'e

14 Ekim 1919

Saat 22.30"

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 34, Gömlek: 83, Belge: 83 (1-5). **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, **Meclis ve Mustafa Kemal Özel Sayısı**, Yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007). Belge Tıpkıbasım: s. 129-135, Çeviri Yazı: s. 308-312, Sadeleştirilmiş Metin: s. 10-15.

GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN NÜFUS TEZKERESİ 18 TEŞRİNİEVVEL 338 (18 EKİM 1922)

DEVLET-İ ÂLİYYE-İ OSMANİYE TEZKERESİDİR

İsim ve Şöhreti	Gazi Mustafa Kemal Hazretleri
Pederi İsmiyle Mahal-i İkameti	Tüccardan Ali Rıza
Validesi İsmiyle Mahal-i İkameti	Zübeyde Hanımefendi
Tarih ve Mahal-i Veladeti	Selanik Sene 1296 Bin iki yüz doksan altı
Dini	İslâm
Sanat ve Sıfat ve Hizmet ve İntihap Salahiyeti	Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan
Müteahhil ve Zevcesi Müteaddit Olup Olmadığı	Mücerret
Derecatı ve Sunuf-ı Askeriyesi	
Eşkâli	
Boy	Orta
Göz	Mavi
Sima	Buğday
Alamet-i Farika-i Sabite	Tam
Sicil-i Nüfusa Kaydolunan Mahal	
Vilayeti	Ankara
Kazası	Ankara
Mahalle ve Karyesi	Hacıbayramıveli
Zenaati	-
Mesken Numarası	161/1
Nev'i Mesken	Hane
Bâlâda isim ve şöhreti ve hâl ve sınıfı muharrer olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Devlet-i Âliyye'nin tabiiyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusta nukayyet olduğunu müşir iş bu tezkere ita kılındı.	
Mühür Dahiliye Nezareti	Pul üzerinde: 18 Teşrinievvel 338

TÜRKİYE HÜKÜMETİ NÜFUS TEZKERESİ
27 KANUNUSANİ 1339 (27 OCAK 1923)

تۈركىيە قىتئەسى نۇفۇس تەزكىرىسى	
غازى مصطفى كمال پاشا قمرى	اسم
تجار دىنى مىللى مضافى	پەرزەنتى اسم
زەبىدە خانم	والدەسى اسم
تۈركىيە دىنى	تەبىئىي
۱۴۹۶	تۈلىدى
اسلام	دېن
نورن	عرفى
تۈركىيە بۈيۈك مىللىي ئىسپاس قىلغان	صنفى
اۋمىر كۈزۈپە	مەھەللىسى

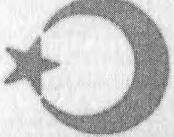

میرغازی و طغی کمال با نام میرغازی	میرغازی و طغی کمال با نام میرغازی
سلاطین ۱۲۹۶، پیلایمیر و طغی کمال	سلاطین ۱۲۹۶، پیلایمیر و طغی کمال
تبار و شوق علی رضا افندی	تبار و شوق علی رضا افندی
مترجم و سید و طغی کمال	مترجم و سید و طغی کمال

تورک	تورک
اسلام	اسلام
تورک با برهون من مجلسی رسی و با سید و طغی کمال	تورک با برهون من مجلسی رسی و با سید و طغی کمال
بر زودی و زور	بر زودی و زور
میر	میر

M. KEMAL ATATÜRK'E 1934'DEN SONRA ANKARA NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ'NCE VERİLEN NÜFUS CÜZDANLARI

T. C.

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

No: 51

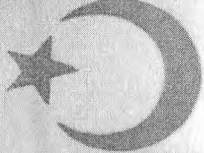
No: 993.814-B.

TC

Aile ismi, yani lâkap ve şöhrati	Atatürk
Adı	Kemal
Babasının adı	Ölmüş Ali Rıza
Anasının adı	Ölmüş Zübeyde
Doğum yeri	Selânik
Doğum tarihi	1881

No: 51, No: 993.814-B: İsmi "Kemal"

T. C.

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

No: 51

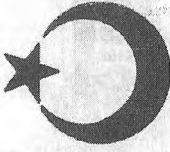
No: 993.815-B.

TC

Aile ismi, yani lâkap ve şöhrati	Atatürk
Adı	Kemal
Babasının adı	Ölmüş Ali Rıza
Anasının adı	Ölmüş Zübeyde
Doğum yeri	Selânik
Doğum tarihi	1881

No: 993.815-B.

No: 51, No: 993.815-B İsmi: "Kemal"

T. C.	
	
NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI	
No. 993.815 - B. No. 51	
İşbu cüzdan otuz iki sayfadır. No. 993.815 - B.	

Aile ismi, yani lakap ve şöhreti	<i>Atatürk</i>
Adı	<i>Kamâl</i>
Babasının adı	<i>Ölmüş Ali Paşa</i>
Anasının adı	<i>Ölmüş Lüleyde</i>
Doğum yeri	<i>Selânik</i>
Doğum tarihi	<i>1881</i>

No: 51, No: 993.815-B, İsmi: "Kamâl"

<table border="1" style="width: 100%;"> <tr><td>Dini</td><td></td></tr> <tr><td>Mezhebi</td><td></td></tr> <tr><td>Meslek ve içtimalî vaziyeti</td><td><i>Boşicuvankur</i></td></tr> <tr><td>Medenî ballı [*]</td><td><i>Evlâ değildir</i></td></tr> <tr><td>Boy</td><td></td></tr> <tr><td>Göz</td><td></td></tr> <tr><td>Renk</td><td></td></tr> <tr><td>Vücütçe sakatlığı veya noksanlığı</td><td></td></tr> <tr> <td colspan="2"> [*] Yani bekâr mı ? evlili mi ? dul mu ? boşanmış mı ? hoşanmış mı ? </td> </tr> </table>	Dini		Mezhebi		Meslek ve içtimalî vaziyeti	<i>Boşicuvankur</i>	Medenî ballı [*]	<i>Evlâ değildir</i>	Boy		Göz		Renk		Vücütçe sakatlığı veya noksanlığı		[*] Yani bekâr mı ? evlili mi ? dul mu ? boşanmış mı ? hoşanmış mı ?		<table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">Nüfus kütüğüne yazılı olduğu yer</td> </tr> <tr> <td>Vilâyeti</td> <td><i>Ankara</i></td> </tr> <tr> <td>Kazası</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Nahiyesi</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Mahalle veya köyü</td> <td><i>Çankaya</i></td> </tr> <tr> <td>Sokağı</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Hane No.</td> <td><i>119</i></td> </tr> <tr> <td>Cilt No.</td> <td><i>56</i></td> </tr> <tr> <td>Sahife No.</td> <td><i>49</i></td> </tr> </table>	Nüfus kütüğüne yazılı olduğu yer		Vilâyeti	<i>Ankara</i>	Kazası		Nahiyesi		Mahalle veya köyü	<i>Çankaya</i>	Sokağı		Hane No.	<i>119</i>	Cilt No.	<i>56</i>	Sahife No.	<i>49</i>
Dini																																					
Mezhebi																																					
Meslek ve içtimalî vaziyeti	<i>Boşicuvankur</i>																																				
Medenî ballı [*]	<i>Evlâ değildir</i>																																				
Boy																																					
Göz																																					
Renk																																					
Vücütçe sakatlığı veya noksanlığı																																					
[*] Yani bekâr mı ? evlili mi ? dul mu ? boşanmış mı ? hoşanmış mı ?																																					
Nüfus kütüğüne yazılı olduğu yer																																					
Vilâyeti	<i>Ankara</i>																																				
Kazası																																					
Nahiyesi																																					
Mahalle veya köyü	<i>Çankaya</i>																																				
Sokağı																																					
Hane No.	<i>119</i>																																				
Cilt No.	<i>56</i>																																				
Sahife No.	<i>49</i>																																				

**MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN EVLİLİĞİ HAKKINDA
İZİNNAME-İ ŞER’İ SURETİ 11 SAFER 1342
(23 EYLÜL 1923)**

279
222

و کتابہ شریعی

میرزا محمد علی

مهر موبیل
اون درہم خالص کاوش

تو را سوخت ملک مجلسی بی شمس تو ما را نواز می صفتی کمال پادشاه حضرت بی ابن علی رضا قدسی علیه
از دستش آمدن عشاق زاده حرکتی خدی حضرت یک کریمت و غمت و پیرمردی بی طبع عالم قدسی
حضرت یک محض شود و در طرف و میان علم نقد یک اجر و یکین بین و نقد شرع و در
سایه در حیات ابرار الخلد و در ایام الخلد

از مرکز مصر

عمر نور

شیر نوری با حسن نوری بن محمدی
فریق کلم قره بر با حسن نوری بن محمدی
و کلام است حضرت علی بن ابی طالب
بر او را تمام سالک است حضرت علی بن محمدی

اشیو صورتہ اعلیٰ مقامی اور

۱۱

Huve
İZİNNAME-İ ŞER'İ

Numara	Mihr-i müeccel	Mihr-i muaccel
324	On dirhem halis gümüş	Beyn-i madde malumdur

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ibni Ali Rıza Efendi ile İzmir eşrafından Uşakizade Muammer Beyefendi Hazretlerinin kerime-i iffet vesimleri Latife Hanımefendi Hazretlerinin mahzer-i şuhudda taraf-ı daiyanemden akitlerinin icra edildiğini mübeyyin vesika-i şer'iyedir.

Şahitler

Müşir Fevzi Paşa Hazretleri İbni Ali Sırrı Efendi
Ferik Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri ibni Mehmet Emin Efendi
Vali-yi Vilayet Mustafa Abdülhalik Beyefendi ibni Arslan Efendi Seryaver
Kaymakam Salih Beyefendi ibni Cafer Efendi

11 Cemaziyelahir 1341
29 Kanunuevvel 1339
(29 Ocak 1923)
İzmir Merkez Kadısı
Ömer Fevzi ibni
Hüseyin

İş bu suret aslına mutabıktır.
11 Safer 1342 (23 Eylül 1923)

Mühür: İzmir Vilayeti
İmza: Fevzi

**M. KEMAL PAŞA – LATİFE HANIM NİKÂH VUKUATI
İLMÜHABERİ SURETİ**

[illegible]

**M. KEMAL PAŞA – LATİFE HANIM NİKÂH VUKUATİ
İLMÜHABERİ SURETİ**

BAKİR					
Münakehat (Nikâhlanmalar) Vukuatı İlmühaber Sureti					
Akitleri İcra Kılınan					
Zevcein	İsim ve Şöhreti Vaziyet ve Sanatı	Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretleri	Zevcein	İsim ve Şöhreti Vaziyet ve Sanatı	Fatmatü'z- zehra Latife Hanımefendi
	Mahal ve Tarih-i Veladeti	Selanik 1296 (1881)		Mahal ve Tarih-i Veladeti	İzmir 1315 (1899)
	Milleti	İslam		Milleti	İslam
	Esasen Nüfustaki Mahal-i Kaydı	Göztepe Mahallesi Hane: 46		Esasen Nüfustaki Mahal-i Kaydı	İzmir'in Fettah Mahallesi Hane: 116
Pederinin	İsim ve Vaziyet ve Sanatı	Tüccardan Ali Rıza Efendi	Pederinin	İsim ve Vaziyet ve Sanatı	Uşakizade Mahmud Muammer Beyefendi
	Mahal-i İkameti	-		Mahal-i İkameti	İzmir
Validesinin	İsim ve Şöhreti	Zübeyde Hanım	Validesinin	İsim ve Şöhreti	Hadice Adviye Hanım
	Mahal-i İkameti	-		Mahal-i İkameti	İzmir
Zevce Vekilinin	İsim ve Şöhreti	Bi'l-asl	Zevce Vekilinin	İsim ve Şöhreti	Bi'l-asl
	Mahal-i İkameti	İzmir		Mahal-i İkameti	İzmir
Şahidin	İsim ve Şöhreti	Müşir Fevzi Paşa Hazretleri	Şahidin	İsim ve Şöhreti	Mustafa Abdülhalik İzmir Valisi
	Tarih-i Veladeti	-		Tarih-i Veladeti	İzmir

Şahidin	İsim ve Şöhreti	Ferik Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri	Şahidin	İsim ve Şöhreti	Seryaver Kaymakam Salih Bey
	Tarih-i Veladeti	-		Tarih-i Veladeti	İzmir
Akd	Tarihi	29 Kanunusani 339 (29 Ocak 1923)	İzinname	Tarihi	11 Cemaziyelahir 1341 (29 Ocak 1923)
	Günü	-		Numarası	324
	Mihr-i Müsemma				
	Müstevi		1 Muaccel		
	Gayri Müstevi				
	Müeccel				
	Yekûn				
Bâlâda esami ve evsafı mukarrer zevç ve zevcenin zikr olunan vekiller ile şahidler huzurunda akidleri icra kılınmış olduğundan sicil-i mahsusa kayıdlarının icrası için iş bu ilmühaber verildi.					

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi.

**MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN BOŞANMASI HAKKINDA
HÜKÜMET KARARI SURETİ 15 AĞUSTOS 1341 (1925)**

T. C. BAŞVEKALET Kararlar Müdürlüğü Sayı: 6/3863		15 Ağustos 341 (15 Ağustos 1925)		
SURET				
ATATÜRK				
Reisicümhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başvekalete (Başbakanlık’a) yazdıkları 11/8/341 (11 Ağustos 1925) tarihli tezkerelerinde; Uşakizade Latife Hanımefendi Hazretleriyle rabıta-i izdivaciyelerine (evlilik bağına) hitam (son) vererek birbirlerinden ayrılmağa karar verdiklerini ve 5/Ağustos/1341 (5 Ağustos 1925) tarihinde talak vukubulmuş (boşanmanın gerçekleşmiş) olduğunu tebliğ buyurmuşlardır. Keyfiyet malum olmak üzere Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) kararı ile resmen tebliğ olunur efendim. Bilumum vekaletlere, müstakil ve mülhak makamata (makamlara) yazılmıştır.				
		Başvekil İsmet		
	935/68/1.8.936			
Aslı gibidir. Mühür İmza				
Boşanma				
Adı	Babası	Annesi	D. T. Y.	Hane
Atatürk Kamal	Ölmüş Ali Bey	Ölmüş Zübeyde	1881 Selanik	13/161 Ayrancı 44/45

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi.

MAKBULE HANIM'IN EVLAT EDİNMESİ HAKKINDA MAHKEME KARARI SURETİ

Türkiye Cumhuriyeti

Y. No. 1744

C. No. _____

T. C. —
YALOVA
Notari

SUBJECT

T.O.
 Istanbul
 12.01 1954
 12.01 1954
 12.01 1954

Bu belge mahallinde bulunan yazarın bütün
 vukuatı maddesi İstanbul Adliye 12 inci Hakuk
 mahkemesi kararı .

H₂Kim : Ball Types 6/75
K₂Op : Aygo Matikan
D₂Vaci : Maklomo Atedan ; Maklomy mado oadoni
Don pan Apertomoni dairo 2 do .

Vokali : Arahut Vocih Iqik .

Ugva Tarini : 1/11/754

Датум: 19.05.2019. 14:00

Ağvaci Şahin vominis olmağı 1/II/954 Tarihli dava arşivinde mahkûmî Mahkeme Başkan'ın Başktaş Arnavut köy kaza geyme Arnavut köy caddesi hane I, Cilt 47, Şehide 80 kayıtlı olduğuna ve Bekir Şerifcan bulandığına ve 1306 doğumla olduğuna bu dosya içinde de belanık olduğuna ve İbrahim Hakkî Kızı Şahine İsmayil'in evli ve Başktaş Abban adı mahallisi Bulvarı caddesi hane 51, Cilt I, Şehide 17 de kayıtlı ve 1334 doğumla olduğuna ve Ağvaci Salava Merkez mahallisi Sazakaya hane 94, Cilt I Şehide 90 da kayıtlı olduğuna ve 1334 doğumla bulunduğuna, evli olduğuna ve Ağvaci Aslıyan Haymana Köyü Köyüne hane 14, Cilt I, Şehide 30 da kayıtlı ve Hüseyin oğlu Akret avca olduğuna ve evli olup 933 doğumla bulunduğuna ve yine Hatay'ın Dörtöyk Çekirmenim mahalle veya köyü hane 278 Cilt 4, Şehide 22 de kayıtlı, Akkâr, 934 doğumla bulunduğu (devamı ikinci sahife)

Atatürk'ün doğduğu evin bulunduğu Selânik Belediyesiince "Kemal Atatürk Sokakı" adı verilmesinin kararlaştırıldığını bildiren Selânik Konsolosluğundan Atına Elçiliğine yazı. 10.1.1939. No. 927-3.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
SELÂNİK KONSOLOSLUĞU

Selânik 10. I. 1939

Üzû Selânik'te ATATÜRK adı verilen sokak hakkında.

Sayı 927.3

İlâz: 1. Tarafına
1. Krokî:

1-34 10.1.1939
10366
163
209

Atına Elçiliğine

12.1.1938 tarihli ve 767/124 sayılı yazıya ektir:

Büyük Kurtarıcısımsız, Kudsî Âyetine Atatürk'ün Selânik'te doğdukları evin bulunduğu Apostolu Pavlu'nun adı: İslâhane caddesi" sokağının Aya Dimitri caddesi "eski adı Lishar Paşa caddesi" sokağından Kallithea" eski adı: Dolmuş mahallesi" meydana kadar olan 360 metrelik kısıma Kemal Atatürk sokağı adı verilmesinin tekrâr ettiğine dair Makedonya Umum Valiliğinin 21.12.1938 tarihli kararına selânik Belediyesiinden alınan yazının tercümesini ilâk olarak Yüksek Husurumuna takdim ediyorum.

Gönderilen hassasiyet ve ehemmiyet kârâ Belediye Beisliğine yazdığı teğekkür mektubunu, Umum Valiliğe yazdığı kararına ilâk olarak aynı şekilde gönderdim.

Yüksek Makamlarının bu hususa müteallik bir emirleri olup ol-adiyyının bildirilmesini arzılamakla dilanm.

Sokağın mevki ve vaziyetini göstermek için konsolosluğumuzca yapılan bir krokî de ayrıca sunulmuştur.

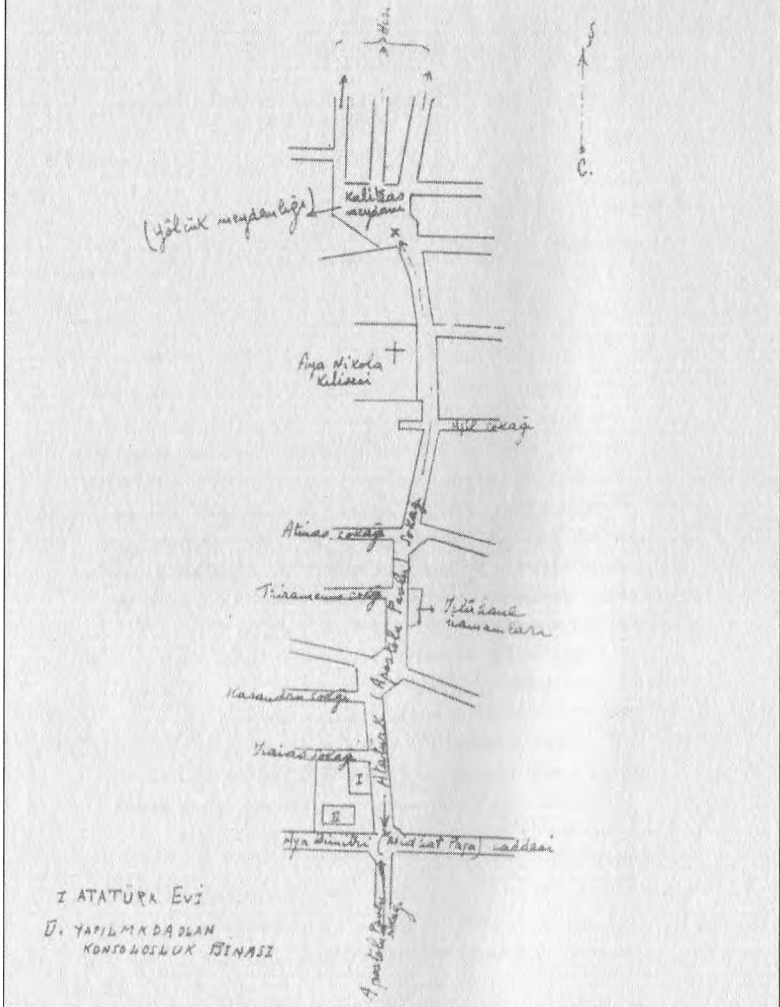
10. I. 1939

Konsolosa

Hariciye Vekaletine de arz edilmiştir.

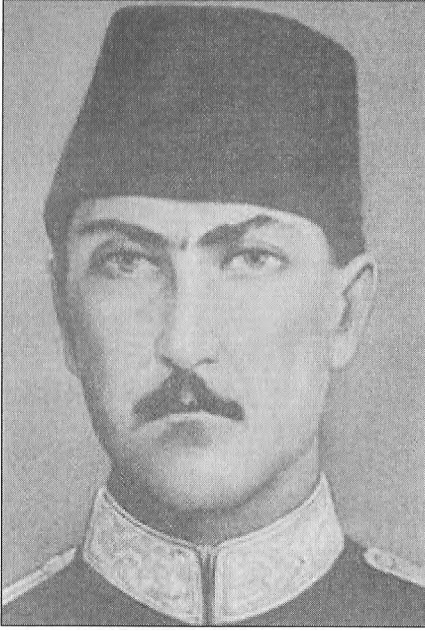
Apostolu Pavlu Sokağı'na "Kemal Atatürk Sokağı" adı verilmesi hakkında Selânik Başkonsolosluğu'nun Selânik Büyükelçiliği'ne yazısı.

"Kemal Atatürk Sokağı" adı verilmesi kararlaştırılmış olan "Apostolu Pavlu" sokağının ilgili bölümünün Selânik Konsolosluğunca çizilmiş krokisi.

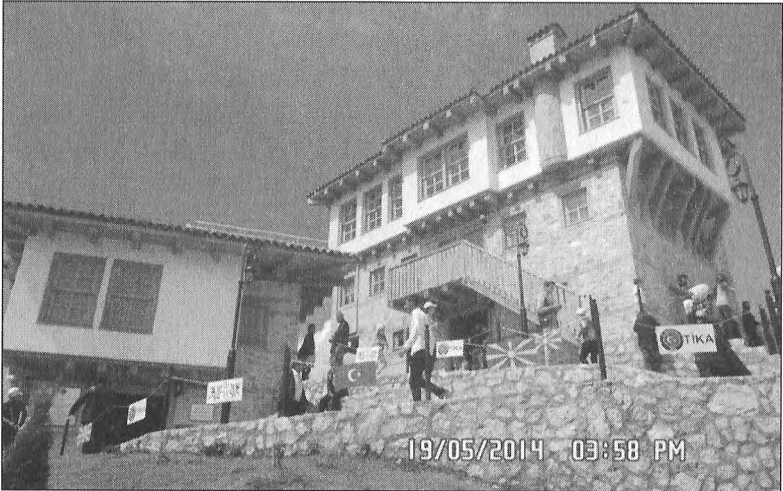

Apostolu Pavlu Sokağı'nın "Mustafa Kemal Sokağı" adı verilen bölümünü gösteren kroki. (Atatürk Evi'nden Gölcük Meydanı'na)

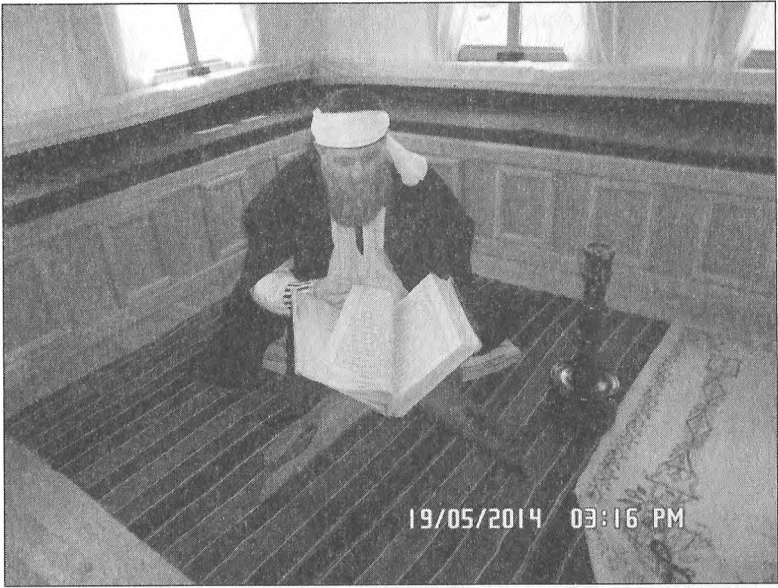
FOTOĞRAFLAR

Ali Rıza Efendi

Atatürk'ün Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin Evi,
Kocacık/Debre/Makedonya

Atatürk'ün Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi (Canlandırma)

Atatürk'ün Babaannesi Ayşe Hanım (Canlandırma)

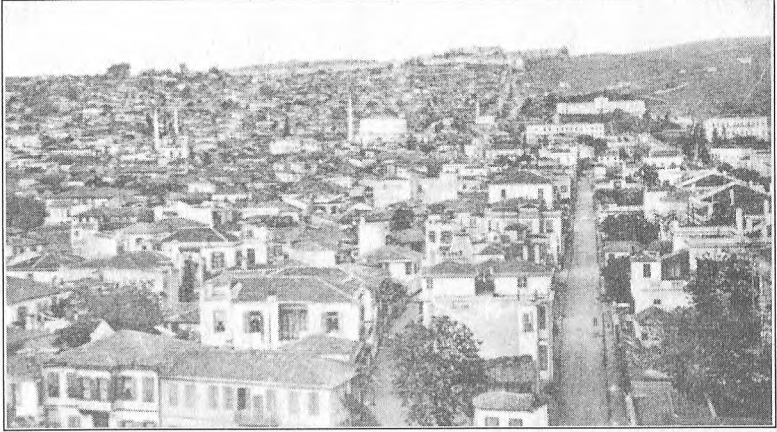

Ali Rıza Efendi ve Zübeyde Hanım (Canlandırma)

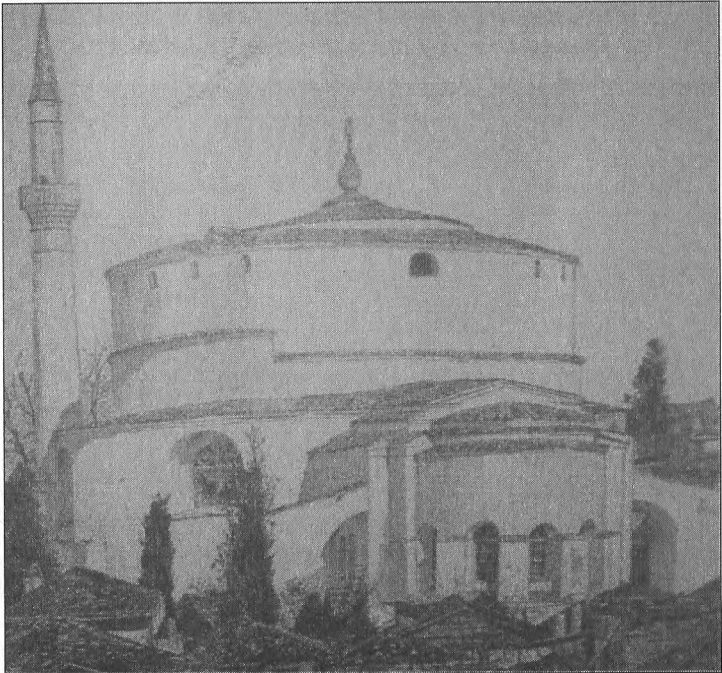

Mustafa Kemal ve Makbule (Canlandırma)

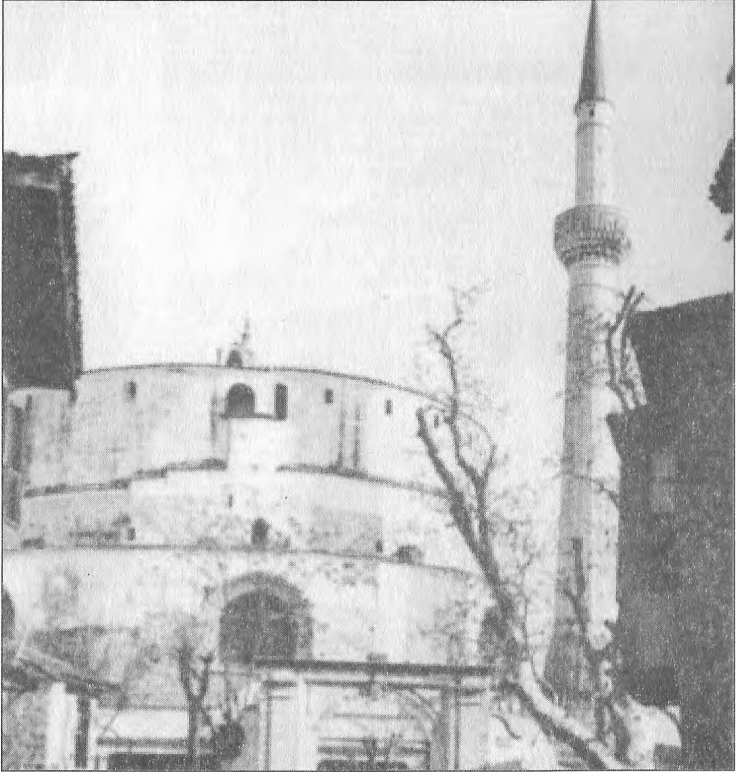
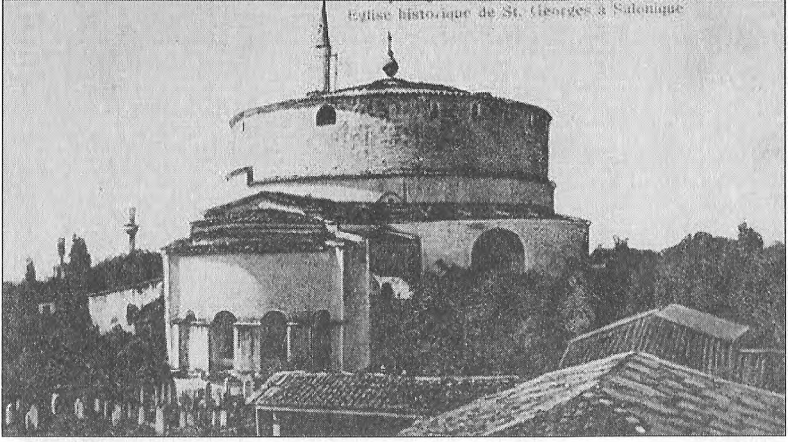
**ALİ RIZA EFENDİ'NİN MEZARININ BULUNDUĞU
HORATACI SULTAN CAMİİ / SELANİK (ŞİMDİ ROTONDA)**

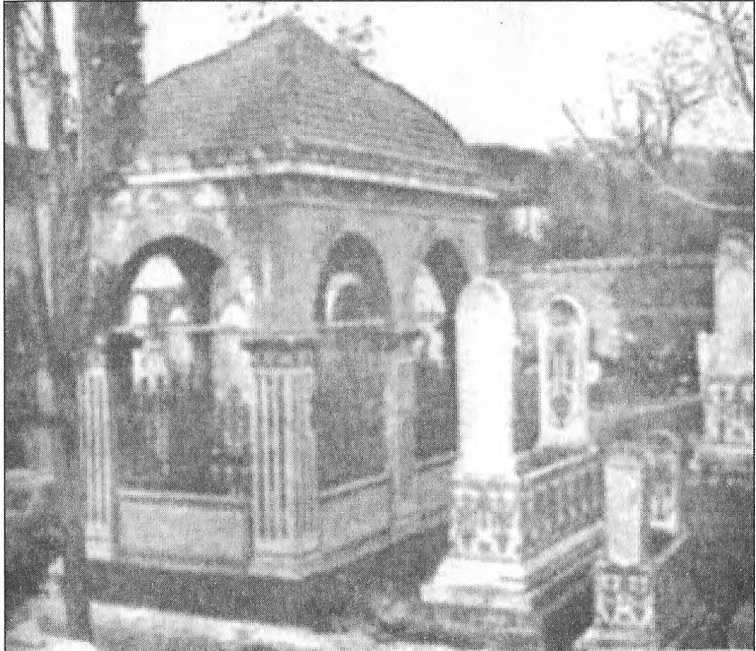
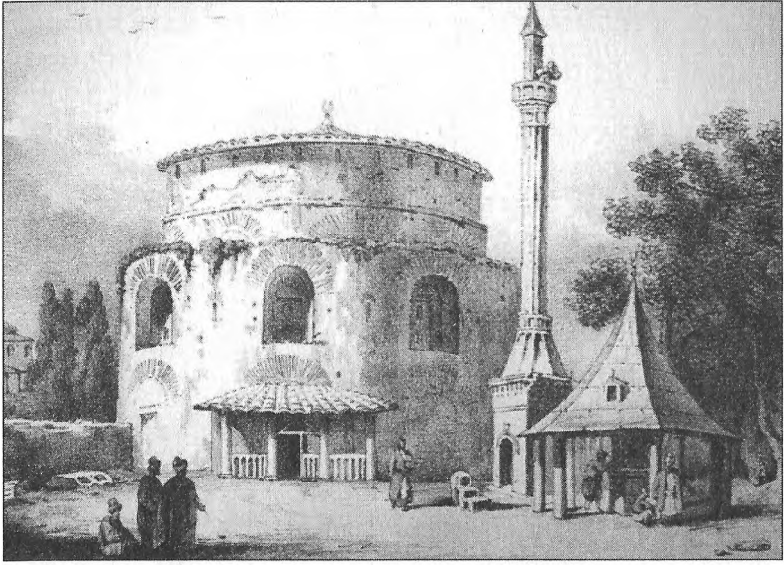
Selanik genel görüntü, geri planda Horatacı Sultan Camii

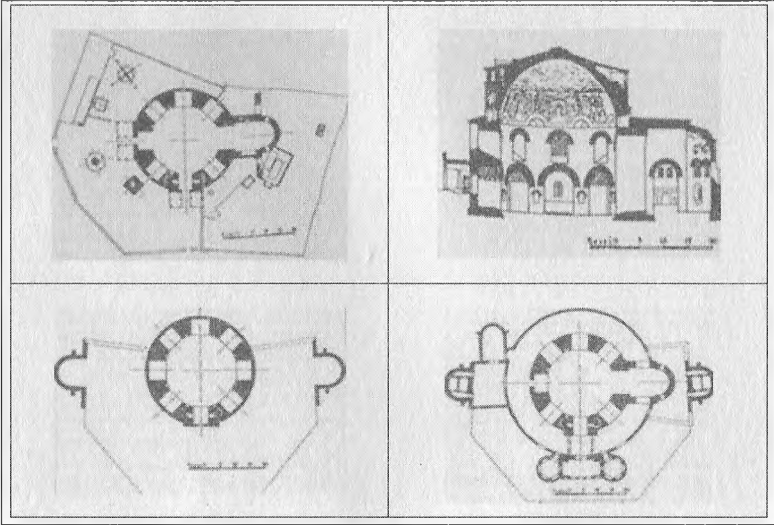
Horatacı Sultan Camii / Selanik

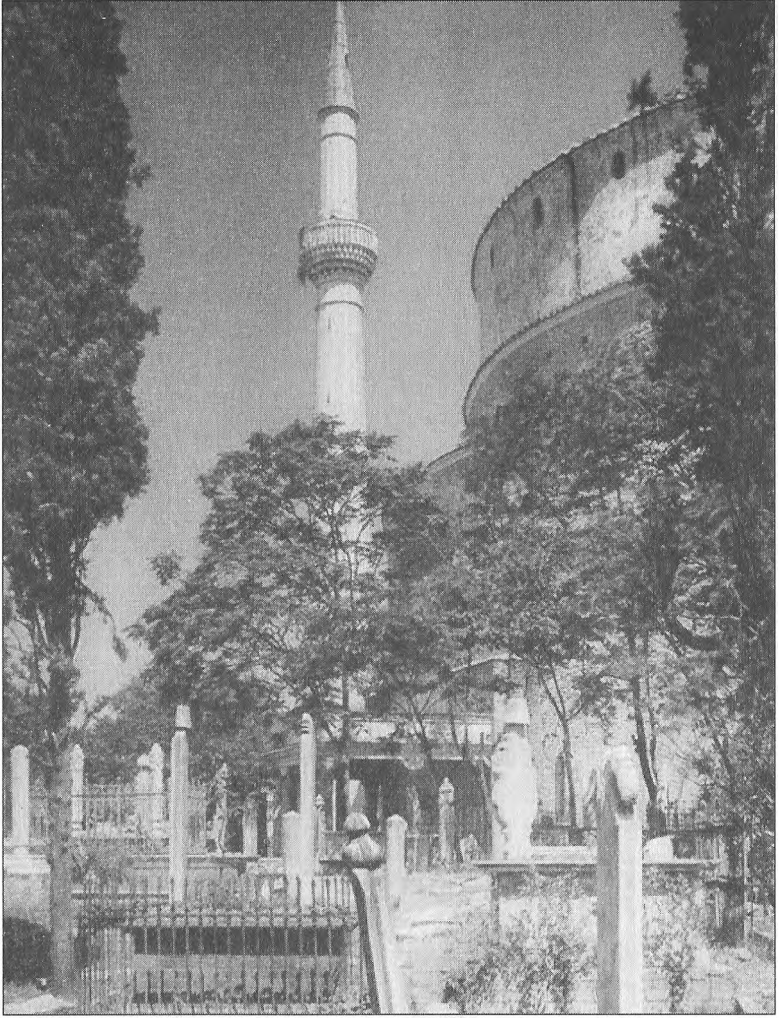
Horatacı Sultan Camii / Selanik

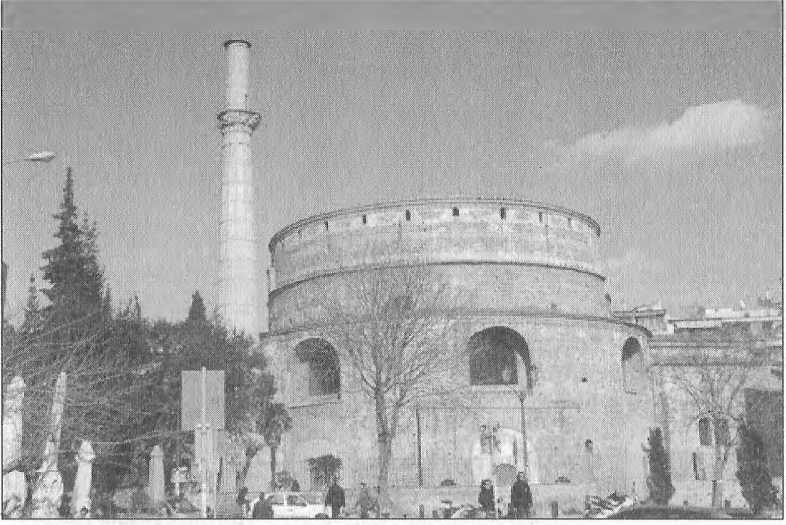
Cami Haziresinde Horatacı Sultan Sleyman Efendi'nin Trbesi

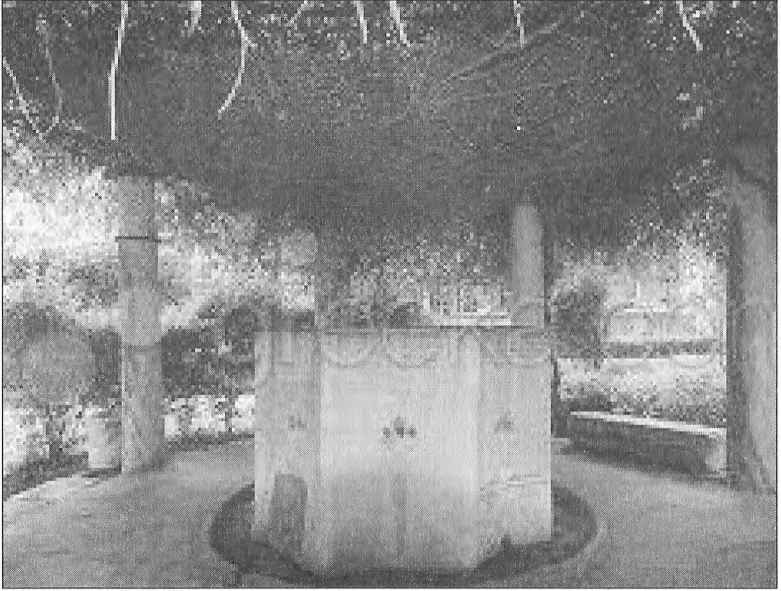
Horatac1 Sultan Camii (Rotonda) Planı

Horatacı Sultan Camii ve Haziyesindeki Mezarlık

Günümüzde Horataci Sultan Camii Rotonda / Selanik

Horataci Sultan Camii'nin Şadırvanı (günümüzdeki hali)

Horatacı Sultan Camii Hazinesindeki tahrip edilen Müslüman Mezarlığı'ndan geriye kalanlar (Rotonda / Selanik)

Zübeyde Hanım

Zübeyde Hanım İzmir’de Abdürrahim Tunçak’la (Aralık 1922)

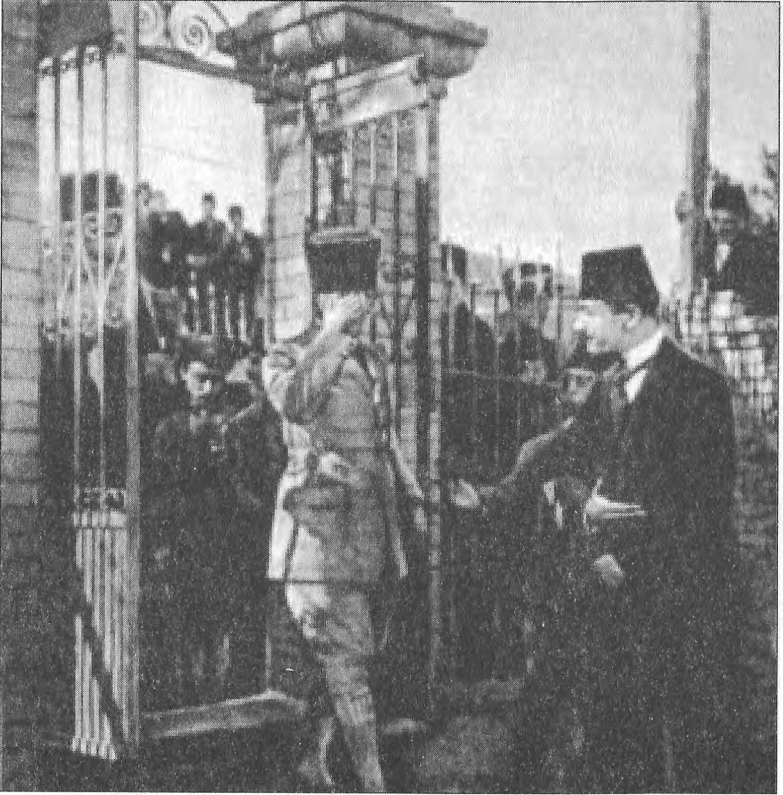
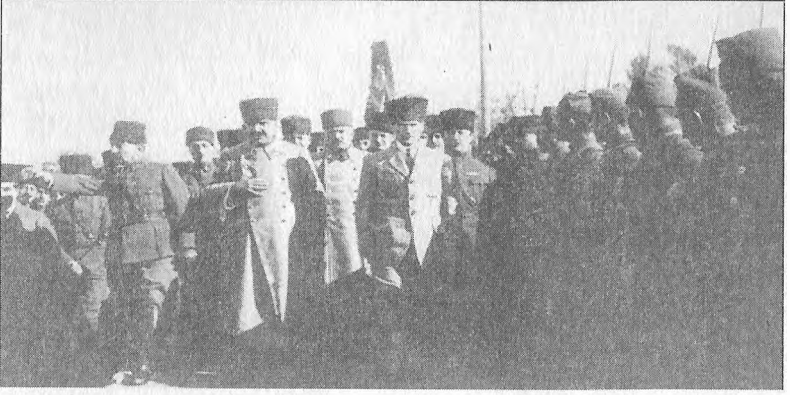

Zübeyde Hanım İzmir Karşıyaka'da Latife Hanımların Köşkünde Abdürrahim Tunçak ve Hizmetlilerle (Ocak 1923)

ZÜBEYDE HANIM'IN MEZARI: FERİK HACI OSMAN PAŞA CAMİİ (İZMİR / KARŞIYAKA)

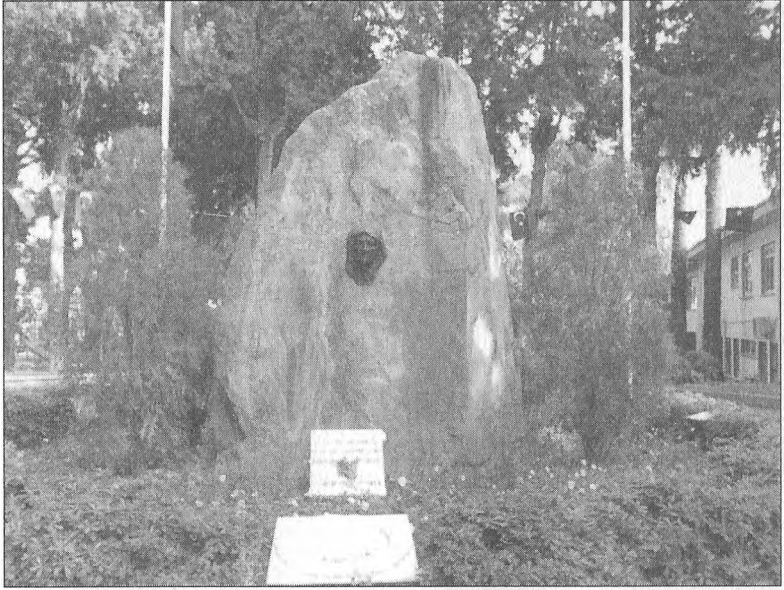
Annesinin mezarına ziyarete gelen Mustafa Kemal Paşa'yı
çocuklar ve İzmirliiler karşılıyor. (27 Ocak 1923)

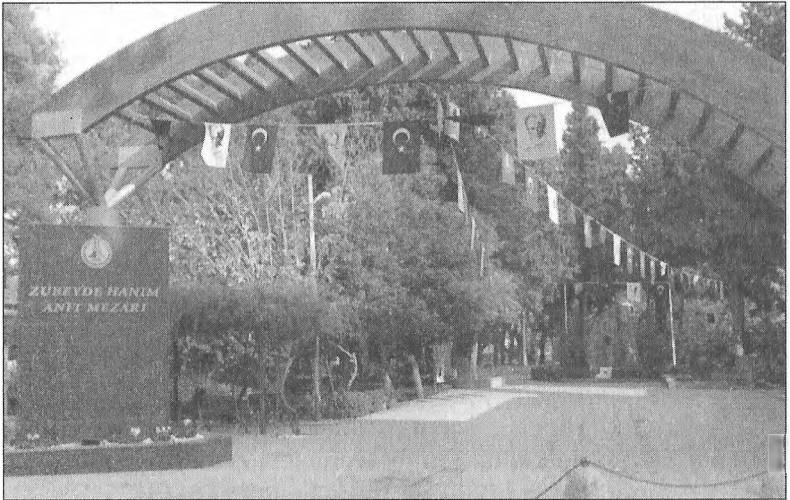
M. Kemal Paşa Ferik Hacı Osman Paşa Camii haziresine girerken
(27 Ocak 1923)

Zübeyde Hanım için Latife Hanım'ın yaptırdığı ilk mezar taşı.
"Hüve'l-bâki. Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal
Paşa azretlerinin vâlîde-i muhteremeleri Zübeyde Hanım'ın
ruhuna rızâen lillâhi'l-Fâtihâ. Sene 1338 (1923)."

**Zübeyde Hanım için 1940'tan sonra yapılan mezar taşı
“Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanımefendi burada
yatmaktadır. Ölümü: 14. 01. 1923”**

Zübeyde Hanım’ın mezarının girişten görünümü.

Makbule, Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal birlikte

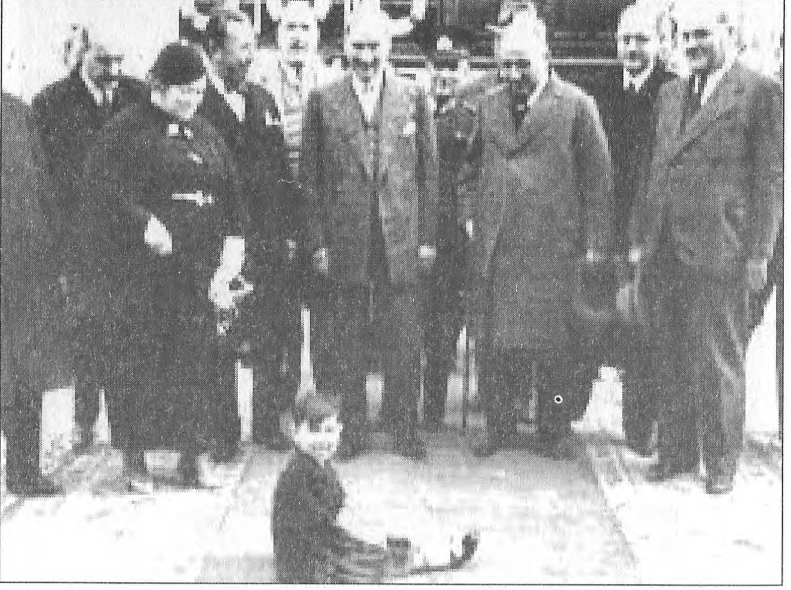
Makbule Hanım Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte.

Makbule Hanım Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte.

Makbule Hanım Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte.

Makbule Hanım Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte.

“Beyazın popülünü düşünün. Bu anıların var ya da yokluğu -düşünün- Türkiye için aynıdır. Çünkü bu anıların varlığı, bu anıların yokluğu, Türkiye için aynıdır. Türkiye için aynıdır. Türkiye için aynıdır.”

AĞABEYİM

MUSTAFA KEMAL

Makbule Hanım ağabeyinin tabutunun geçici mezarından çıkarılmasını bekliyor. Solunda Başbakan Adnan Menderes. (Etnoğrafya-Ankara / 4 Kasım 1953)

Makbule Hanım ağabeyinin tabutu başında.

(Etnoğrafya-Ankara / 4 Kasım 1953)

Makbule Hanım Atatürk'ün cenazesinin Anıtkabir'e
nakil töreninde (10 Kasım 1953)

Makbule Hanım hasta yatağında (1956)

Makbule Hanım'ın Mezarı. (Ankara-Cebeci / Asri Mezarlık).

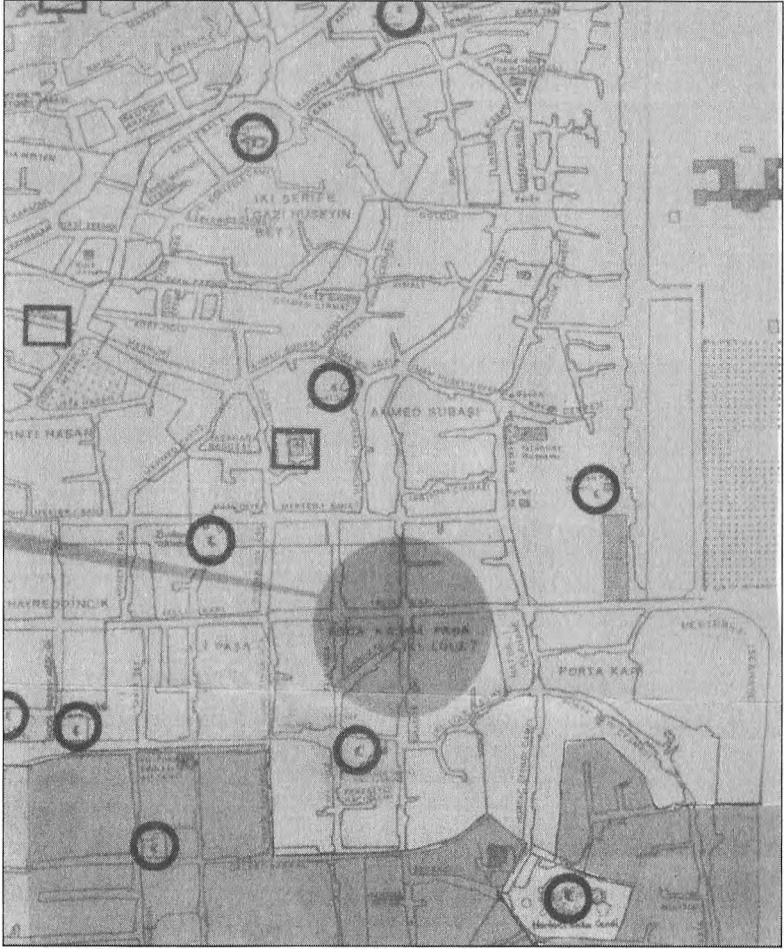
Atatürk'ün üç Milli Eğitim Bakanı: Reşit Galip, Mustafa Necati ve Vasıf Çınar'ın mezarları. Arkada Makbule Hanım'ın Mezarı. (Ankara-Cebeci / Asri Mezarlık).

Makbule Hanım'ın mermer mezar taşı:
“Ali Rıza Kızı Makbule Atadan 1892-1956 Ruhuna Fatiha”

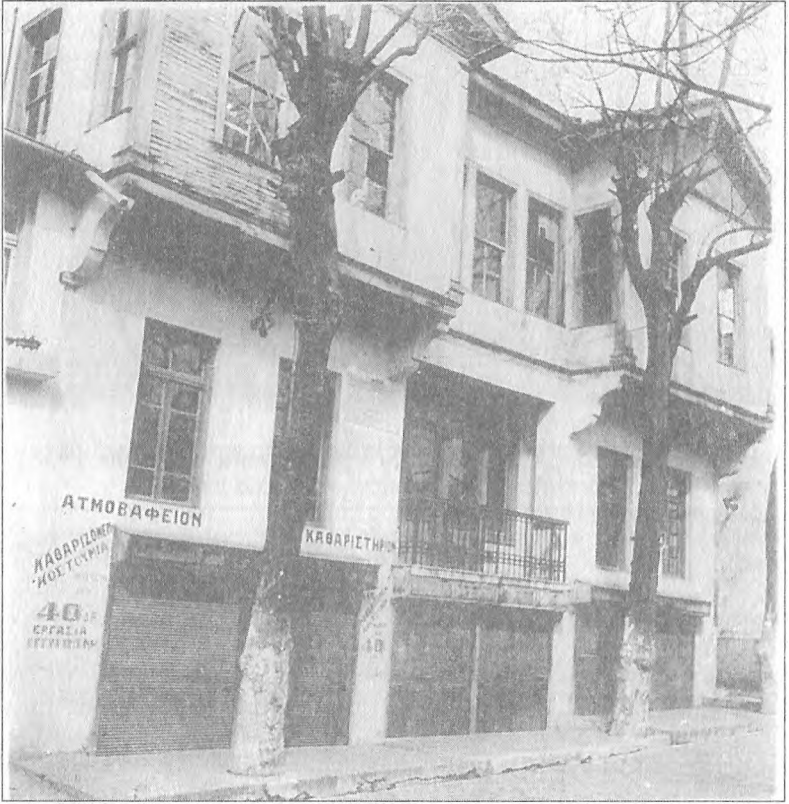
Selanik'te Atatürk'ün doğduğu Pembe Boyalı Evin konumu: Aya Dimitriya Caddesi (Telli Kapı Sokağı, sonradan Mithat Paşa Caddesi) ile Apostolu Pavlu Caddesi (Bakkal Konstantin Sokağı)'nin kesiştiği köşe.

Selanik'in Müslüman Mahalleleri (1912).
Büyük daire içindeki bölüm Koca Kasım Paşa Mahallesi.
Sağ altta Horatacı Sultan Süleyman Camii (Rotonda).

Atatürk'ün doğduğu evin yenilenmeden önceki hali (1930'lar).

Atatürk'ün doğduğu evin yenilenmeden önceki hali (1930'lar).

Balkan Turu'na çıkan Sabiha Gökçen Selanik'te (17.06. 1938)

Balkan Turu'na çıkan Sabiha Gökçen Selanik'te. Yanında
Başkonsolos Reşat Hakkı Karabuda

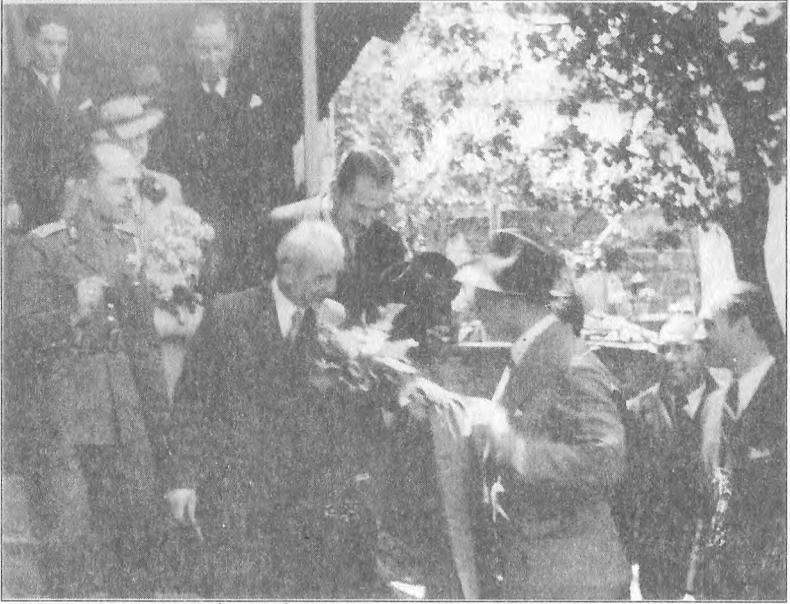

Sabiha Gökçen Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret ediyor

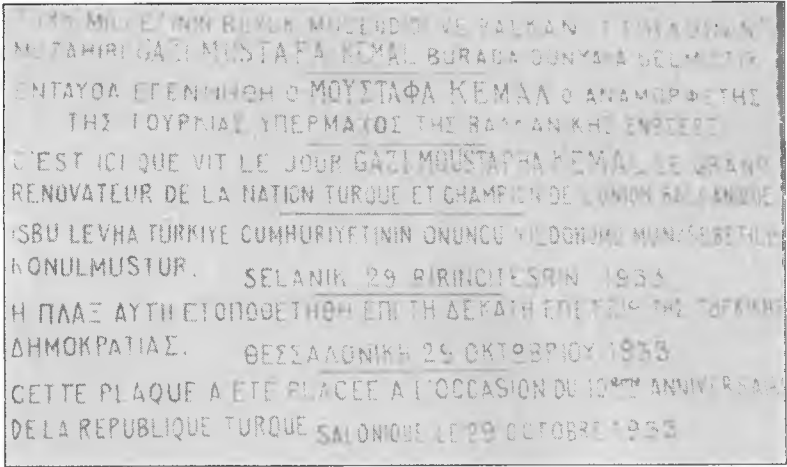
Selanik Başkonsolosu R. Hakkı Karabuda

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evde

Başbakan Celal Bayar Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evde. Yanında
T. Rüştü Aras, R. Eşref Ünaydın ve R. Hakkı Karabuda

Atatürk'ün doğduğu eve konulan mermer plaka (29 Ekim 1933).
*“Türk Milletinin büyük müceddidi ve Balkan ittifadının müzahiri
 Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İş bu levha
 Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebetiyle
 konulmuştur.”*

Müze olarak düzenlenen Atatürk Evi'nin Açılış Töreni

Μύζε olarak düzenlenen Atatürk Evi'nin açılış töreni

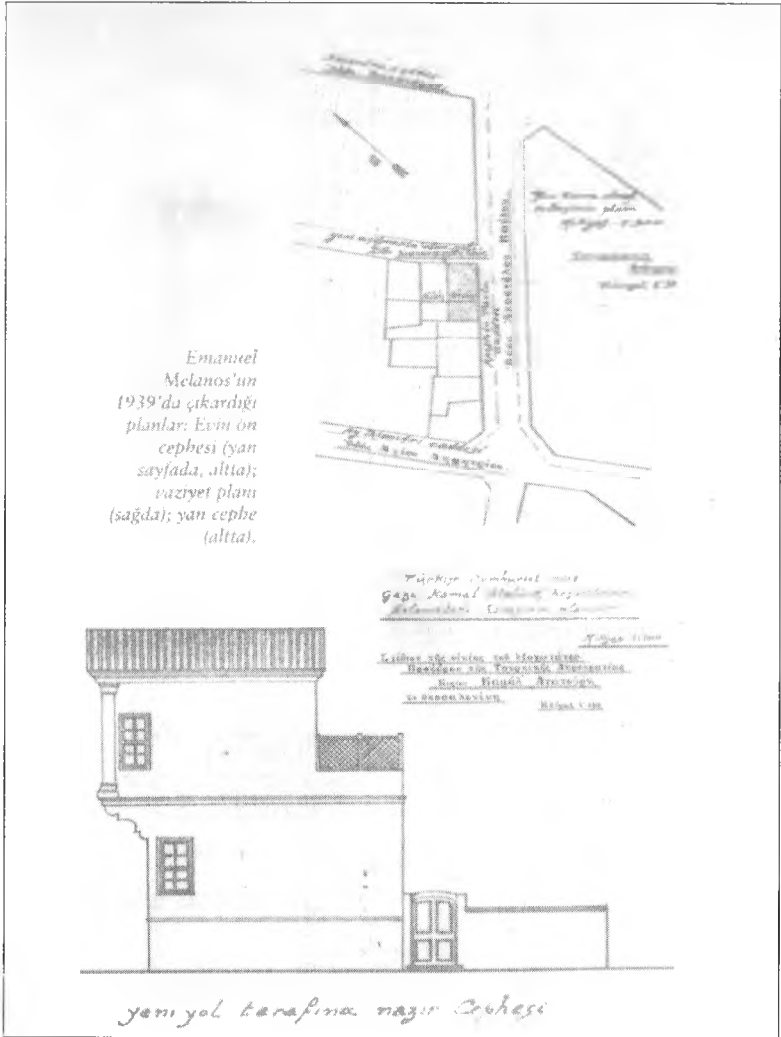
Atatürk Evi'nin açılış töreni Yunan basınında.

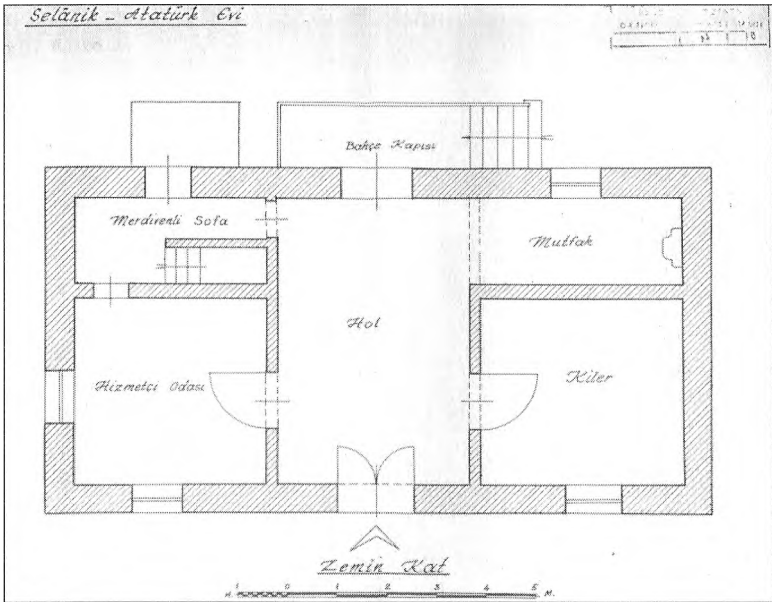
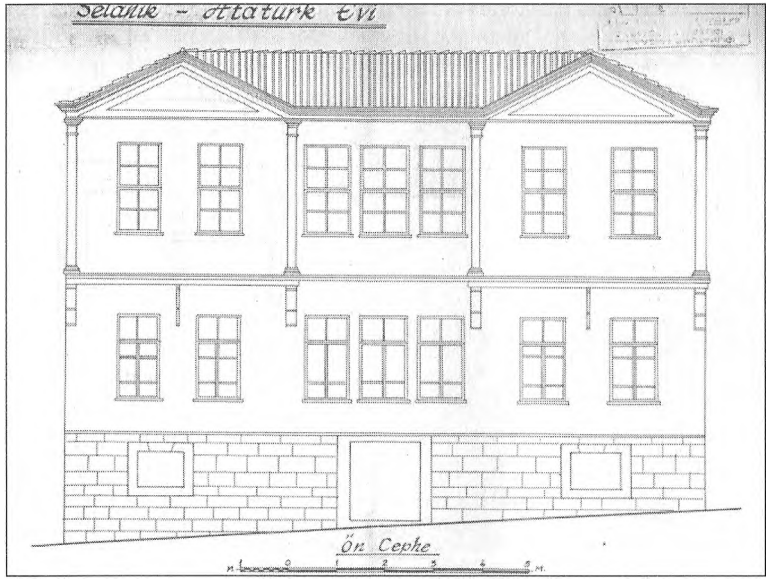
Atatürk Evi'nin açılış töreni Yunan basınında

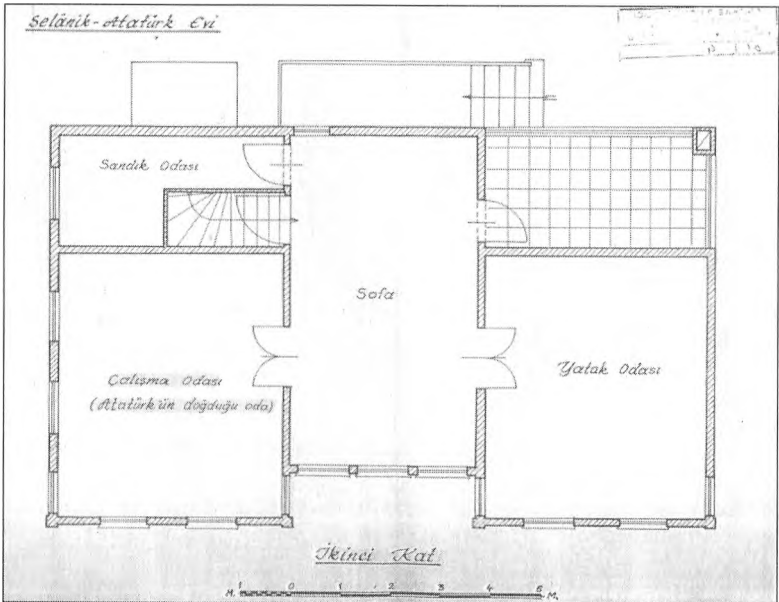
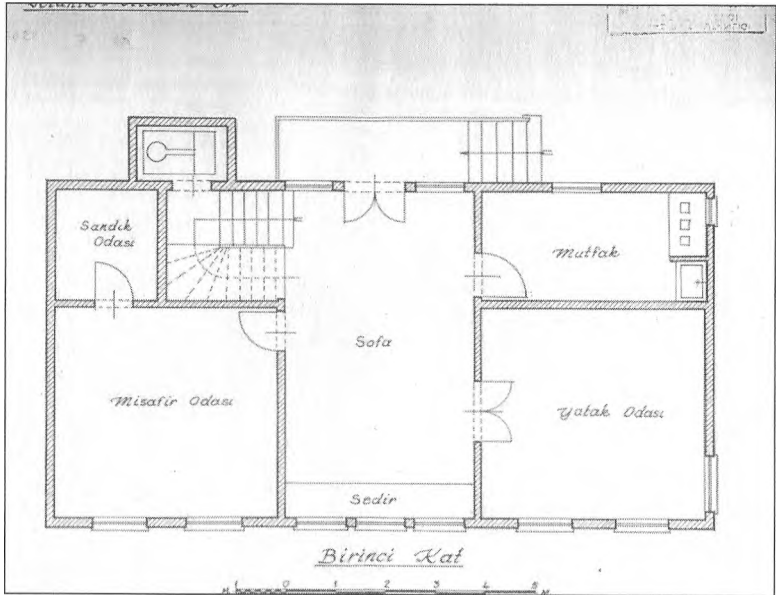
Atatürk Evi'ni müze olarak düzenleyen tarihçi Prof. Dr. Enver Ziya Karal ve Etnolog Eşi Fatma Karal Selanik'te.

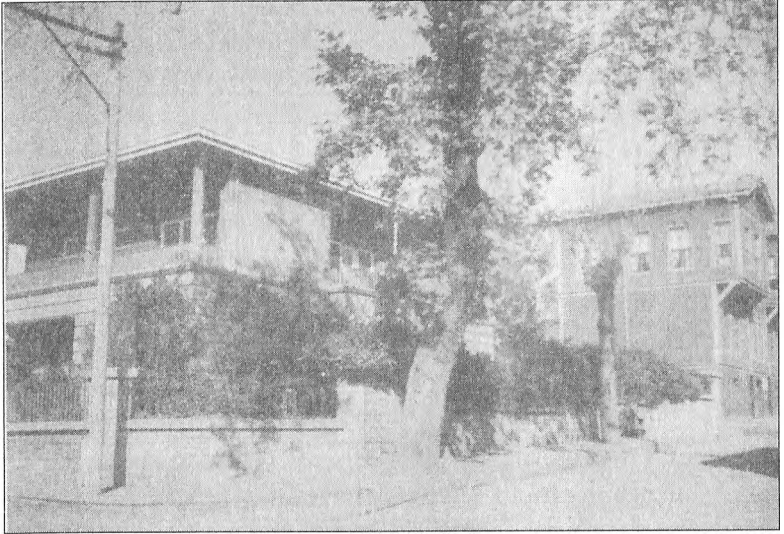
Yunan Mimar Emanuel Melanos'un 1939'da hazırladığı Atatürk Evi planları.

Selânik Atatürk Evi'nin Planları

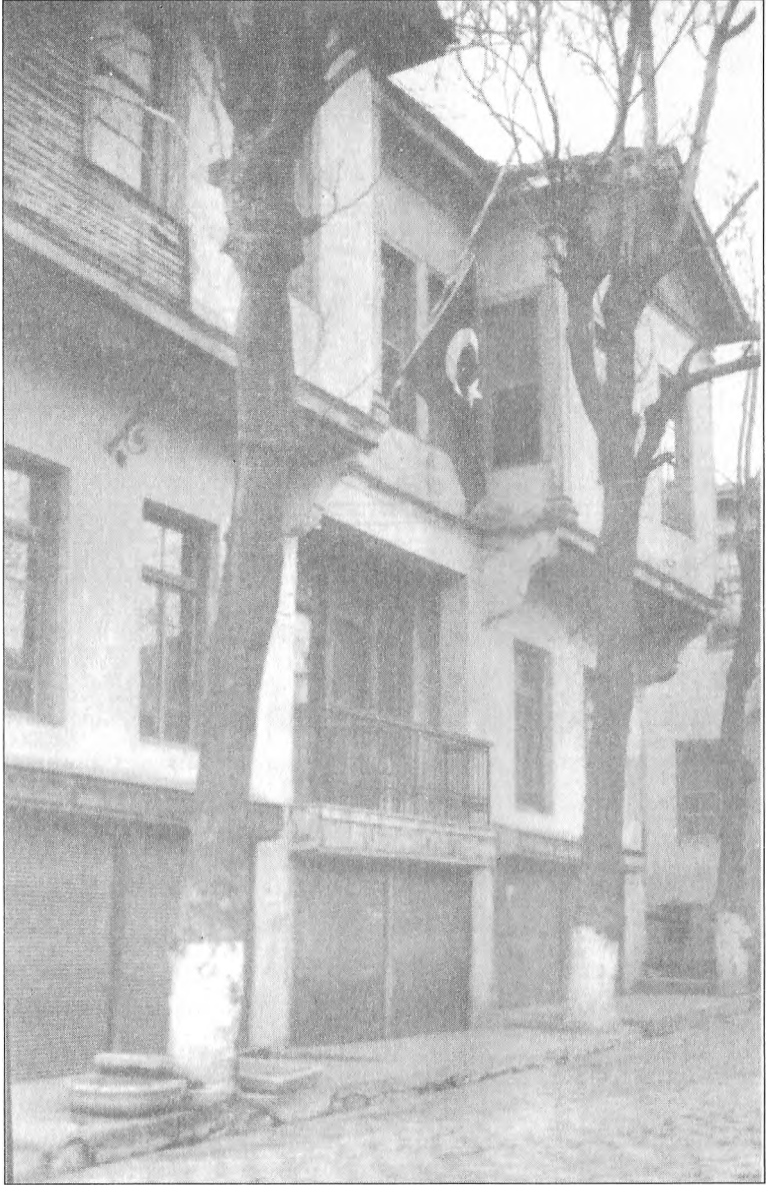
Selanik Atatürk Evi'nin Planları

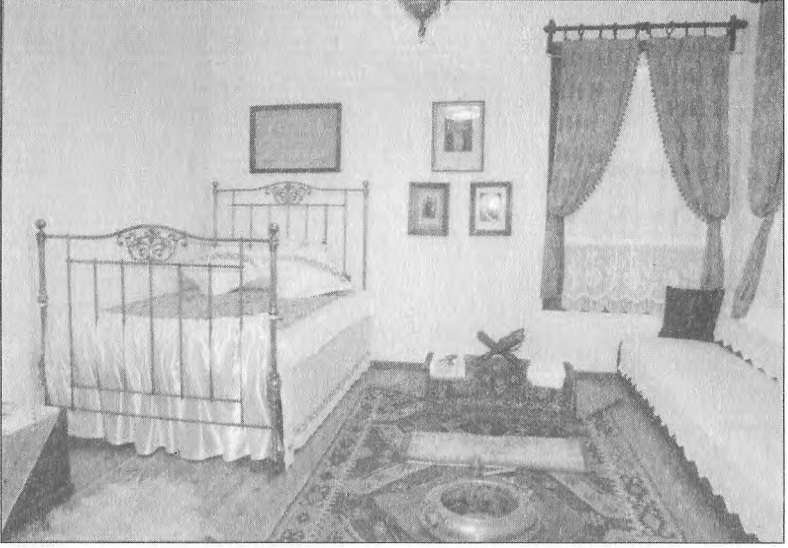
Atatürk Evi ve Başkonsolosluk binası (1953'te yenilendikten sonra)

Türkiye'nin Önceki Selanik Başkonsolosluk binası. (Beyaz Kule yakınlarında.) 10 Kasım 1938'de Türk bayrağı yarıya indirilmiş.

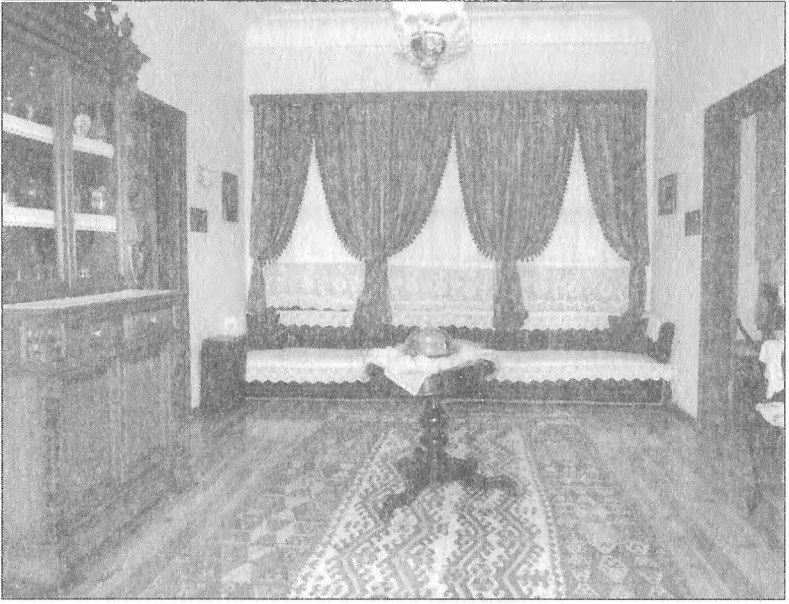
Atatürk Evi. 10 Kasım 1938'de Türk bayrağı yarıya indirilmiş.

Atatürk Evi (1953'te düzenlenmiş hali).

Atatürk Evi (1953'te düzenlenmiş hali).

Atatürk Evi (1953'te düzenlenmiş hali).

Atatürk Evi'nin iç bahçesi ve girişi (1999).

Atatürk Evi'nin günümüzdeki görünümü: Apostolu Pavlu ile İsios Sokağı'nın kesiştiği köşeden Aya Dimitriya Caddesi'ne doğru bakış.

Atatürk Evi 2012’de yenilendikten sonra bahçesinden görünüm.

Atatürk Evi 2012'de yenilendikten sonra içeriden görünüm.

Atatürk'ün manevi evlatları: Rukiye, S. Gökçen, Afetinan, Zehra.

Atatürk'ün manevi evlatları: Zehra, Rukiye, S. Gökçen.

Atatürk Zehra (Aylin) ile birlikte (1921).

Teoman Özalp'in sünnet düğünü. Atatürk, Makbule Hanım, Afetinan, Sabiha Gökçen.

Atatürk Sabiha Gökçen ile birlikte.

Atatürk Rukiye'nin düğününde.

Atatürk Nebile'nin düğününde.

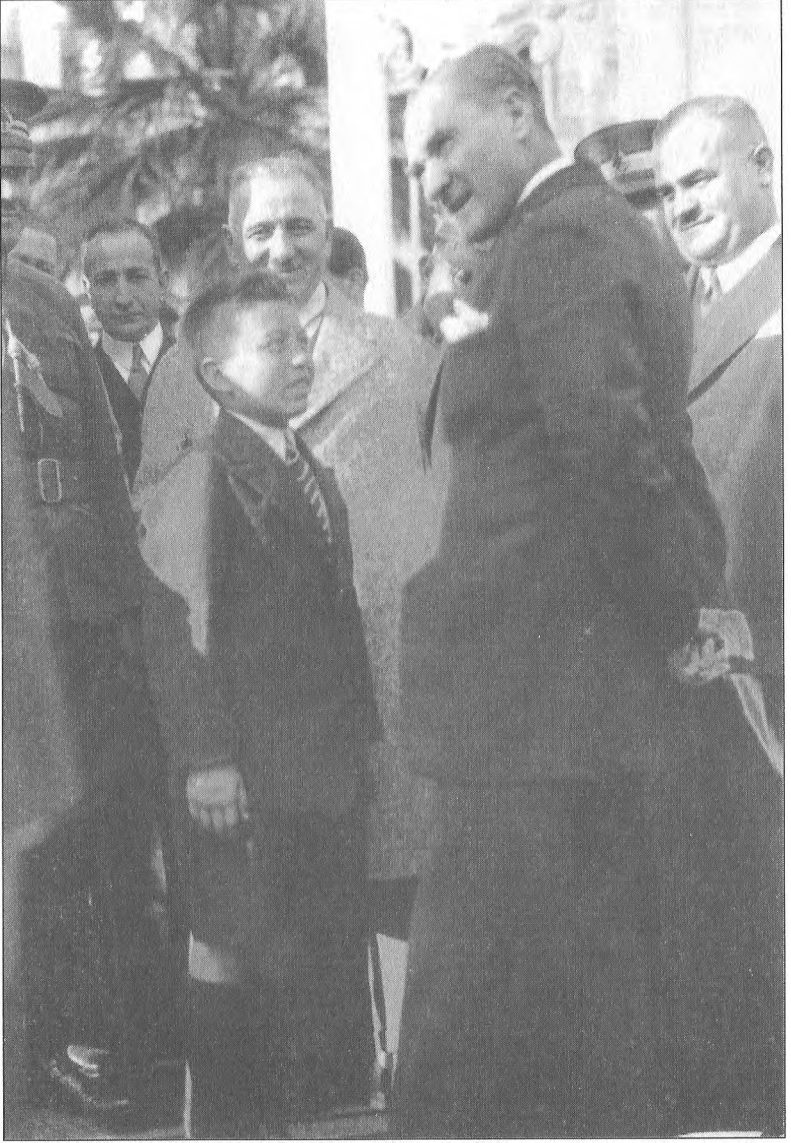
Atatürk Abdürrahim Tunçak ile. (Halep/1917).

Atatürk Küçük Ülkü ile.

Atatürk ve Sıgırtmaç (çoban) Mustafa (Demir).

Atatürk ve Sığırtmaç (çoban) Mustafa (Demir).

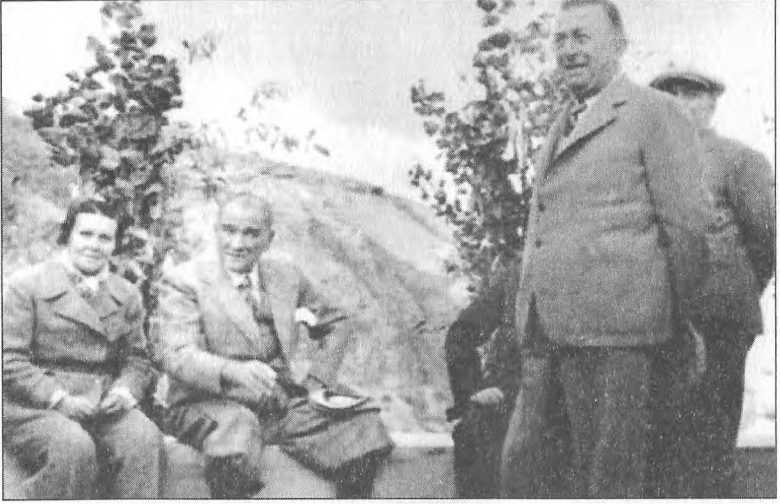
Ayşe Afetinan

Ülkü Atatürk ile birlikte. (Yanlarında Kılıç Ali).

Sabiha Gökçen pilot üniforması ile.

Sabiha Gökçen Atatürk ile birlikte Singeç Köprüsünün açılış töreni.
Tunceli/Pertek (1937)

Sabiha Gökçen
S. Gökçen . dir .
K. Atatürk
19/XII/1934
Kutlu olsun !

Manevi evladı Sabiha'ya "Gökçen" soyadını Atatürk verdi.

Sabiha Gökçen'i Selanik ziyareti sırasında çiçekle karşılayan
Başkonsolos Reşat Hakkı Karabuda'nın kızı Gül Karabuda
(Ankara/2015)

Sabiha Gökçen Ailesinin Mezarlığı (Ankara-Cebeci/Asri Mezarlık)

Sabiha Gökçen'in Mezarı (Ankara Hava Şehitliği)

BENİM AİLEM

(Atatürk'ün Saklanan Ailesi)

Yrd. Doç. Dr. Ali Güler

Günümüz Türkiye'sinde hastalıklı bir tarih anlayışı ile pek çok şey çarpıtılmaktadır. Cumhuriyet ve esasları ile onu kuran iradeyi temsil eden, kurucu kahramanımız Mustafa Kemal Atatürk de bu hastalıklı zihniyetin hedefi durumuna getirilmiştir.

Belgesiz veya masa başında uydurulan sahte belgelerle Atatürk ve ailesi saldırı altına alınmış, Türk milletinin önemseydiği değerler bakımından Atatürk yıpratılmaya çalışılmıştır. Bu hastalıklı zihniyetin ürettiği yalanlarla mücadele edilmesi şarttır. Mücadeledeki strateji, doğruların insanımıza anlatılması olmalıdır. Gerçekler anlatılmalıdır. Bu eserde gerçek belgelerle Atatürk'ün ailesi ortaya konulmuştur.

Son yıllarda çıkan bazı kitaplarımızda ve bu eserimizde "saklanan" kavramını kullanıyoruz. Burada kastedilen Atatürk'le ilgili belgelerin, bilgilerin "gizlenmesi" değildir. Tarihi bir kişilik olarak önümüzde duran Atatürk'ün olduğu gibi anlatılmamasına veya anlatılamamasına bir vurgu yapılmaktadır. Amacımız bu hastalıklı anlayışa hizmet eden mevcut Atatürk anlatımına tepki göstermektir. Gerçek Atatürk'ü anlatma gerekliliğine güçlü bir vurgu yapmaktır. Bu eserde, arşiv belgeleriyle Atatürk'ün özgeçmişinde, aile tarihinde eksik olan pek çok önemli konu açıklığa kavuşturulmuştur. Elbette eser, Atatürk'le ilgili tüm az bilinen veya bilinmeyen hususları aydınlatma ve mükemmellik iddiasında değildir.

İLK KİTAPININ İKİNCİ YILDIZI